

“PROBLĒMBĒRNI” – PIEAUGUŠO NEIZDARĪBU SPOGULIS

Rīga 2022

Latvijas Republikas
Valsts kontrole

Revīzijas ziņojums

““Problēmbērni” – pieaugušo neizdarību spogulis”

Lietderības revīzija “Vai bērnam ar uzvedības problēmām un tā ģimenei ir iespēja saņemt nepieciešamo atbalstu?”

Revīzija veikta, pamatojoties uz Valsts kontroles Trešā revīzijas departamenta 01.04.2021. revīzijas grafiku Nr.2.4.1–6/2021.

Revīzijas ziņojums apstiprināts ar Valsts kontroles Trešā revīzijas departamenta 30.09.2022. lēmumu Nr.2.4.1–6/2021.

Vāka noformējumā izmantots attēls no tīmekļvietnes www.depositphotos.com.

Cienījamais lasītāj!

Neviens bērns nepiedzimst slikts. Tādēļ vēlākas negatīvas bērna uzvedības izpausmes ir sekas, kurām cēlonis jāmeklē citur.

Cēloņi var būt dažādi – vecāku izpratnes, zināšanu un prasmju trūkums par bērna vajadzībām, kā arī

nepienācīga aprūpe, vecāku nolaidība vai pat vardarbība. Tāpat cēlonis bērna uzvedības problēmu attīstībai var būt arī īslaicīgas problēmas ģimenē, kas ietekmē ierasto ģimenes dzīves ritmu, piemēram, bezdarbs, kāda ģimenes locekļa veselības traucējumi vai vecāku šķiršanās.

Kamēr necilvēcības skartajā Ukrainā bērnu primārās vajadzības ir saistītas ar izdzīvošanu, Latvijā mūsu paaudzes privilēģija ir miera un drošības apstākļos audzināt un atbalstīt katru bērnu, lai viņam būtu cieņpilni dzīves apstākļi, iespēja mācīties un iekļauties sabiedrībā un lai viņš varētu īstenot savu potenciālu. Tomēr tas, vai to darām, ir atkarīgs tikai no mūsu motivācijas un prioritātēm. Latvijas pieaugušajiem ir jāapzinās, ka mēs audzinām nākamos Latvijas pieaugušos, kas vēl mūsu dzīves laikā veidos un vadīs Latviju, kā arī rūpēsies par tās ilgtspēju.

Saskaņā ar revidentu aplēsēm 2020.gadā Latvijā bija vismaz 10 tūkstoši bērnu ar uzvedības problēmām un vairāk nekā 36 tūkstošiem bērnu pastāvēja uzvedības problēmu iestāšanās risks.

Lai gan bērnu tiesību aizsardzības pamatprincipi jau daudzus gadus ir ietverti starptautiskos un dažāda līmeņa nacionālos dokumentos un atbildība par darbu ar bērniem ir uzticēta daudzām institūcijām, Latvijā nav skaidras sistēmas, kā palīdzēt bērniem ar uzvedības problēmām, it īpaši pusaudžiem, jo nav pieejami nepieciešamie atbalsta pakalpojumi. To uzskatāmi apliecina kaut vai pagājušajā gadā plašsaziņas līdzekļos izskanējusi informācija par kliegdošiem bērnu tiesību pārkāpumiem sociālās korekcijas iestādē

“Naukšēni”, kas pēc savas būtības neatšķiras no ieslodzījuma un kurā nebija rasts risinājums pat 20bērnu uzvedības maiņai. Savukārt pašlaik, 2022.gadā, Latvijā ir iespējama diskusija par likumprojektu, kas paredz iespēju liegt bērnam pamatizglītību un izslēgt to no skolas uzvedības problēmu dēļ.

Tāpēc, turpinot Valsts kontroles jau iepriekš veiktajās revīzijās konstatēto, šī revīzija vēlreiz apliecina ne tikai to, ka Latvijā bērniem un viņu ģimenēm arvien nav pieejams nepieciešamais atbalsts un pakalpojumi, bet arī institūciju un plašākas sabiedrības vienaldzīgo un noraidošo attieksmi, kā arī izpratnes trūkumu par bērnu vajadzībām un audzināšanu.

Pateicamies par sadarbību Labklājības ministrijai un Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijai, Tieslietu ministrijai un Valsts probācijas dienestam, Iekšlietu ministrijai un Valsts policijai, Izglītības un zinātnes ministrijai un Izglītības kvalitātes valsts dienestam, Pārresoru koordinācijas centram, kā arī visām pašvaldībām, to administratīvajām komisijām, sociālajiem dienestiem, izglītības pārvaldēm un bāriņtiesām, kas sniedza revidentiem nepieciešamo informāciju.

Īpašs paldies par sniegto atbalstu un domapmaiņu Tiesībsarga birojam un jomas profesionāļiem – SIA “Bērnu un pusaudžu resursu centrs”, nodibinājumam “Centrs Dardedze”, biedrībai “Resiliences centrs”, biedrībai “Latvijas Ģimenes ārstu asociācija”, biedrībai “Latvijas Lauku ģimenes ārstu asociācija”, kā arī bāriņtiesu darbinieku asociācijai un Profesionālo audžuģimeņu apvienībai “Terēze”.

Cieņā
departamenta direktore

Maija Āboliņa

Saturs

Kopsavilkums	7
Galvenie secinājumi	7
Bērnu uzvedības problēmu vai to risku identificēšana	8
Bērniem un ģimenēm pieejamie pakalpojumi	9
Faktiskais darbs ar “problēmbērniem”	11
“Problēmbērnu” sodīšana un “audzināšana”	12
Sociālās korekcijas izglītības iestādes institūta reforma.....	15
Būtiskākie ieteikumi.....	17
Ziņojuma struktūra	18
Vispārīga izpratne par revidējamās jomas galvenajiem jēdzieniem un raksturojošiem rādītājiem	19
Kas ir bērns ar uzvedības problēmām vai to iestāšanās risku?.....	19
Cik Latvijā ir bērnu ar uzvedības problēmām vai to iestāšanās risku?	21
Kādas institūcijas ir iesaistītas bērnu uzvedības problēmu vai to iestāšanās risku identificēšanā un nepieciešamā atbalsta sniegšanā, un kādas ir to galvenās funkcijas?.....	22
Revīzijas secinājumi, konstatējumi un ieteikumi	29
1. Vai valstī ir izveidota un darbojas sistēma, lai identificētu bērnus ar uzvedības problēmām vai to iestāšanās risku, un vai tā ir efektīva?	29
Vai pašvaldību darbība ir vērsta uz to, lai identificētu ģimenes ar bērniem, kurās bērnam ir uzvedības problēmas vai to iestāšanās riski?.....	34
Vai izglītības iestāžu un izglītības pārvalžu darbības, lai apkopotu un analizētu informāciju par bērniem, kas ilgstoši un bez attaisnojoša iemesla neapmeklē izglītības iestādi, ir pietiekamas? ...	41
Vai pašvaldībās izveidoto Sadarbības grupu darbs ir vērsts uz to, lai identificētu ģimenes, kurās bērnam ir uzvedības problēmas vai to iestāšanās risks, un piedāvātu risinājumus to atbalstam? ..	45
Ieteikums	50
Priekšlikums	50
Revīzijā konstatētās problēmas, kas tiks novērstas, ieviešot iepriekšējās revīzijās sniegtos ieteikumus.....	51
2. Vai bērniem ar uzvedības problēmām vai to iestāšanās risku un viņu ģimenēm ir pieejami pietiekami pakalpojumi?	52

Kādi sociālo pakalpojumu veidi pašvaldībās ir pieejami, lai novērstu bērnu uzvedības problēmu iestāšanās risku, un vai tie ir pietiekami?	59
Vai izglītības iestādēs ir pieejami atbalsta pasākumi, lai savlaicīgi novērstu bērnu uzvedības problēmu iestāšanās risku?	66
Vai pašvaldībās ir pieejami sociālie pakalpojumi bērnu uzvedības problēmu novēršanai?	71
Vai valstī ir pieejami sociālie pakalpojumi, lai risinātu bērnu atkarību problēmas?	75
Kādi ir risinājumi, lai bērnus ar uzvedības problēmām motivētu saņemt tiem nepieciešamos pakalpojumus?	80
Ieteikumi	82
Priekšlikums	82
Revīzijā konstatētās problēmas, kas tiks novērstas, ieviešot iepriekšējās revīzijās sniegtos ieteikumus	83
3. Vai pašvaldību īstenotais darbs ar bērniem, izstrādājot uzvedības sociālās korekcijas programmas, ir savlaicīgs, pietiekams un efektīvs?	84
Vai pašvaldības uzvedības sociālās korekcijas programmas izstrādā visos likumā paredzētajos gadījumos?	85
Vai uzvedības sociālās korekcijas programmās paredzētie pasākumi ir vērsti uz bērna uzvedības problēmu cēloņu novēršanu?	88
Vai tiek nodrošināta regulāra uzvedības sociālās korekcijas programmā paredzēto pasākumu un pakalpojumu izpildes uzraudzība?	91
Kādas reformas ir plānotas attiecībā uz bērnu likumpārkāpumu prevenciju?	93
Ieteikumi	95
Priekšlikumi	95
4. Vai atbildīgo institūciju darbības, izskatot bērnu administratīvos pārkāpumus, ir pietiekamas un efektīvas?	96
Vai pašvaldību administratīvo komisiju īstenotais audzinošais darbs ar bērniem ir efektīvs?	103
Vai citu institūciju darbības, izskatot bērnu administratīvos pārkāpumus, ir vērstas uz pārkāpuma izdarīšanas cēloņu noskaidrošanu, un vai tās ievēro likumā paredzēto audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu prioritātes principu?	123
Vai pienākums bērniem atlīdzināt ar narkotisko vai alkoholisko vielu pārbaudi saistītos izdevumus nav pretrunā ar bērnu interesēm?	129
Kādas reformas ir plānotas attiecībā uz bērnu administratīvo sodīšanu un audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu?	130
Ieteikumi	131
Priekšlikumi	132
Revīzijā konstatētās problēmas, kas tiks novērstas, ieviešot iepriekšējās revīzijās sniegtos ieteikumus	132

5. Vai pieteiktā sociālās korekcijas izglītības iestādes institūta reforma novērsīs pakalpojumā konstatētos trūkumus?.....	133
Kādus pārkāpumus atbildīgās institūcijas konstatēja SKII “Naukšēni”, un kādi priekšlikumi ir sniegti konstatēto problēmu novēršanai?.....	135
Vai normatīvajā regulējumā ietvertais pamatojums un termiņi bērna ievietošanai sociālās korekcijas izglītības iestādē atbilst bērnu labākajām interesēm?.....	141
Vai normatīvajā regulējumā paredzētais pakalpojuma saturs atbilst bērnu labākajām interesēm?	149
Ieteikumi.....	153
Priekšlikumi.....	153
Nozaru ministriju viedoklis par ziņojumu.....	154
Labklājības ministrijas viedoklis.....	154
Tieslietu ministrijas viedoklis.....	156
Izglītības un zinātnes ministrijas viedoklis.....	158
Informācija par revīziju.....	159
Revīzijas mērķis.....	159
Juridiskais pamatojums.....	159
Revidentu un revidējamās vienības atbildība.....	159
Revīzijas apjoms.....	159
Revīzijas metodes.....	160
Revīzijas ierobežojumi.....	163
Revīzijas kritēriji.....	164
Saīsinājumi, termini un skaidrojumi.....	181
Atsauces.....	183

Kopsavilkums

Galvenie secinājumi

Valsts kontrole novērtē, ka pēdējos gados atbildīgās institūcijas arvien vairāk apzinās, ka ir nepieciešams jau agrīni pamanīt izmaiņas bērna uzvedībā, lai pēc gadiem bērns nenonāktu konfliktā ar likumu un neizdarītu dažādus likumpārkāpumus.

Bērnu izdarītie pārkāpumi primāri norāda uz to, ka bērna tiesības jau ir bijušas pārkāptas, viņa vajadzības un intereses kādā brīdī nav ievērotas vai palikušas novārtā. Tāpēc ir būtiska savlaicīga visu atbildīgo institūciju – izglītības iestādes un pašvaldības izglītības pārvaldes, sociālā dienesta, bāriņtiesas, ģimenes ārstu u.c. – iesaiste bērna uzvedības problēmu atpazīšanā un savlaicīgā atbalsta sniegšanā gan bērnam, gan viņa ģimenei, jo bērna uzvedības problēmu vai to iestāšanās risku novēršanai ir starpinstitucionāls raksturs – tā tiek īstenota bērna tiesību aizsardzības, sociālās aizsardzības, izglītības, veselības, iekšlietu un tieslietu sistēmā.

Tomēr revīzijā konstatētais mums ir ļāvis secināt, ka pašlaik bērnu uzvedības problēmu risināšana valsts līmenī vairāk ir deklaratīva. Atbildīgās institūcijas lielākoties nav spējušas savlaicīgi pamanīt sākotnējās izmaiņas bērna uzvedībā, reaģēt uz tām un izziņāt bērna uzvedības problēmu cēloņus, lai, pamatojoties uz tiem, sniegtu nepieciešamo atbalstu to novēršanai. Tā vietā tās turpina jau gadiem iedibināto praksi strādāt ar bērnu “uz papīra” vai viņu sodīt, cerot, ka tas atturēs bērnu no likumpārkāpumu izdarīšanas un bērna uzvedība uzlabosies. Bet, ja bērns “nelabojas”, lai vismaz uz laiku atbrīvotu sevi no atbildības veikt darbu ar bērnu un viņa ģimeni, tās ievieto bērnu sociālās korekcijas izglītības iestādē “Nauksēni”, kas pēc savas būtības neatšķiras no ieslodzījuma.

Revidenti apzinās, ka daļa bērnu, kas pašlaik izdara dažādus likumpārkāpumus, ir uzauguši laikā, kad sabiedrībai un atbildīgajām institūcijām bija cita izpratne, t.i., ka pats bērns ir “slikts”, neizprotot, ka līdz likumpārkāpumu izdarīšanai lielākoties bērnu noved problēmas ģimenē – aprūpes trūkums, vardarbība, vecāku un citu pieaugušo vienaldzība, nevēlēšanās saprast un apmierināt bērna vajadzības u.c.

Tomēr šie apstākļi neattaisno atbildīgo institūciju gauso rīcību, ļaujot tām aizbildināties, ka to rīcībā arvien nav atbilstošu instrumentu un pakalpojumu, lai mainītu bērna uzvedību, tā daudzos gadījumos bezcerīgi noraugoties arī uz tiem bērniem, kuriem nākotnē tikai vēl varētu attīstīties uzvedības problēmas.

Revidenti uzsver, ka saskaņā ar revīzijā veiktajām aplēsēm 2020.gadā Latvijā bija vismaz 10 tūkstoši bērnu, kuri jau bija izdarījuši dažādus likumpārkāpumus, klaiņoja, ubagoja, lietoja apreibinošas vielas vai arī ilgstoši un bez attaisnojoša iemesla neapmeklēja izglītības iestādi. Bet vairāk nekā 36 tūkstošiem bērnu pastāv uzvedības problēmu iestāšanās risks – šie bērni ir cietuši no vardarbības vai noziedzīga nodarījuma, atrodas ārpusģimenes aprūpē vai dzīvo ģimenē, kurā ir riski nepietiekamai bērna aprūpei, u.c.

Tas nozīmē, ja šiem bērniem un to ģimenēm savlaicīgi netiks nodrošināts nepieciešamais atbalsts, ar laiku to uzvedības problēmas tikai saasināsies un būs nepieciešami daudz lielāki resursi atbalsta sniegšanai tiem, bet daudzos gadījumos uzvedības maiņa vairs nebūs iespējama. Piemēram, Igaunijā ir aplēsts, ka šādos gadījumos ir nepieciešami pat 14 reizes lielāki resursi¹.

To uzskatāmi apliecina arī revīzijā konstatētais. Viena bērna “labošana” sociālās korekcijas izglītības iestādē “Naukšēni” pēdējos četros gados valstij izmaksāja vidēji 29 tūkstošus *euro* gadā. Turpretim, piemēram, 10 ģimenes psihoterapeita konsultācijas ģimenei, lai agrīni iesaistītos atbalsta sniegšanā un novērstu riskus bērnu uzvedības problēmu attīstībai, valstij izmaksā līdz 350 *euro*².

Uz trūkumiem atbildīgo institūciju rīcībā norāda šādas revīzijā konstatētās problēmas.

Bērnu uzvedības problēmu vai to risku identificēšana

Valsts kontrole jau vairākus gadus norāda uz to, ka pašvaldībām ir jāveic sociālās vides izpēte un jāidentificē iedzīvotāju sociālās problēmas, lai, pamatojoties uz tām, izveidotu savu iedzīvotāju vajadzībām atbilstošu sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības sistēmu.

Par bērnu tiesību aizsardzību atbildīgajām institūcijām ir iespēja arī savlaicīgi atpazīt ģimenes, kurām ir nepieciešams atbalsts sociālās situācijas risināšanai. Proti, atbildīgo institūciju rīcībā ir dažādas valsts un pašvaldību informācijas sistēmas, kurās saskaņā ar normatīvajiem aktiem ir jāuzkrāj informācija par bērnu un tā vecākiem.

Tāpat informācijas apmaiņai starp institūcijām katrā pašvaldībā ir jābūt izveidotai bērnu tiesību aizsardzības sadarbības grupai, kuras uzdevums ir ne tikai izskatīt individuālus gadījumus, piemēram, ja bērns neapmeklē izglītības iestādi, bet analizēt kopējo situāciju pašvaldībā, lai sniegtu priekšlikumus pašvaldībā dzīvojošo ģimeņu problēmu risināšanai gan pašvaldības, gan valsts līmenī.

Tomēr arī šajā revīzijā konstatētais apliecina, ka situācija nav būtiski uzlabojusies.

Pašvaldību rīcībā ir informācija tikai par nelielu daļu bērnu, kuriem ir uzvedības problēmas vai to iestāšanās risks. Galvenokārt tikai par tiem, ar kuru ģimenēm tiek veikts sociālais darbs vai kuriem tiek sniegti sociālie pakalpojumi. Bet faktiski bērnu ar uzvedības problēmām vai to iestāšanās risku skaits ir daudz lielāks.

Piemēram, saskaņā ar revīzijā veiktās aptaujas rezultātiem 2020.gadā pašvaldībām bija informācija par 1771 bērnu, kurš bija izdarījis administratīvo pārkāpumu, un par 313 bērniem, kuri bija izdarījuši noziedzīgu nodarījumu, bet saskaņā ar revīzijā apkopotajiem datiem administratīvos pārkāpumus bija izdarījuši gandrīz trīs reizes vairāk bērnu, bet noziedzīgus nodarījumus – vairāk nekā divas reizes vairāk bērnu.

Revidentu vērtējumā, tas, ka pašvaldībām nav informācijas par visām ģimenēm ar bērniem, kuriem ir uzvedības problēmas vai to iestāšanās risks, ir saistīts ar to, ka atbildīgās institūcijas arvien reaģē tikai tad, kad tām ir jāveic jau konkrētas normatīvajos aktos paredzētās darbības bērna uzvedības korekcijai, jo bērns ir vardarbīgs, vairākkārt izdarījis dažādus administratīvos pārkāpumus vai pat noziedzīgu nodarījumu.

Pašvaldības arvien kūtri ikdienas darbā izmanto šim mērķim paredzētās valsts un pašvaldību informācijas sistēmas, it īpaši Nepilngadīgo personu atbalsta informācijas sistēmu, ar kuras palīdzību bērnu un to ģimeņu problēmas ir iespējams pamanīt jau agrīni, jo sistēma ir veidota kā platforma, kurā ir jābūt pieejamai plašai informācijai par bērnu un tā vecākiem, tajā skaitā par bērna un to vecāku izdarītajiem pārkāpumiem vai tikai riskiem, kas norāda uz uzvedības problēmu attīstību (piemēram, par bērna klaiņošanu vai pret bērnu veiktu vardarbību).

Tā vietā informācijas uzskaitē pašvaldības arvien izmanto *papīra lietas*, bet informācijas apmaiņai ar citām institūcijām – oficiālo saraksti vai telefonsarunas.

Tāpēc situācijas risinājumam ir jāpanāk, ka pašas institūcijas valsts un pašvaldību informācijas sistēmās ievada to rīcībā jau esošo informāciju par bērnu un tām pieejamās informācijas sistēmas arī izmanto ikdienas darbā. Tā bērni, kuriem sākotnēji ir nepieciešams tikai atbalsts noteiktu problēmu risināšanā (piemēram, par to agrīni liecina izglītības iestādes kavēšana), savlaicīgi nonāks atbildīgo institūciju redzeslokā.

Bērniem un ģimenēm pieejamie pakalpojumi

Ja atbildīgo institūciju rīcībā nav informācijas par bērniem, kuriem ir uzvedības problēmas vai to iestāšanās risks, tās nemaz nevar pilnvērtīgi novērtēt, kāds atbalsts šai mērķgrupai ir nepieciešams, lai attīstītu to vajadzībām atbilstošus pakalpojumus, kā arī tos nodrošinātu nepieciešamajā apjomā.

Tieši ar atbilstošiem pakalpojumiem ģimenei var savlaicīgi novērst bērna uzvedības problēmu iestāšanās risku, bet gadījumos, kad bērnam uzvedības problēmas jau ir radušās, – novērst to cēloņus un sniegt atbalstu pašu uzvedības problēmu mazināšanai un novēršanai.

Revīzijā konstatētais ļauj apgalvot, ka bērniem ar uzvedības problēmām vai to iestāšanās risku un to ģimenēm nav pieejami pietiekami pakalpojumi ne primārajā preventīcijas līmenī (pirms bērna uzvedības problēmas ir attīstījušās un galvenokārt ir nepieciešams darbs ar ģimeni), ne sekundārajā preventīcijas līmenī (kad uzvedības problēmas jau ir radušās un tālāk darbam ar bērnu un viņa ģimeni ir nepieciešami jau daudz kompleksāki risinājumi).

Saskaņā ar revīzijā veikto pašvaldību aptauju tādi būtiski preventīvie pakalpojumi darbam ar ģimeni kā psiholoģiskais atbalsts, atkarību profilakses un ārstēšanas pakalpojums vecākiem, izglītojošas nodarbības vecāku prasmju attīstīšanai, ģimenes asistenta pakalpojums un krīzes vai ģimenes atbalsta centrs līdz pašvaldību administratīvi teritoriālajai reformai bija pieejams tikai 22 no bijušajām 119 pašvaldībām. Arī tajās pašvaldībās, kurās tie bija pieejami, nodrošinātais pakalpojumu apjoms nebija pietiekams. Piemēram, lai gan saskaņā ar revidentu aplēsēm 2020.gadā Latvijā bija vairāk nekā 46 tūkstoši bērnu ar uzvedības problēmām vai to iestāšanās risku, 2020.gadā psihologa pakalpojums pašvaldībās tika nodrošināts tikai 4990 ģimenēm ar bērniem, bet ģimenes asistenta pakalpojums – 766 ģimenēm.

Arī pēc pašvaldību administratīvi teritoriālās reformas šie pieci būtiskie pakalpojumi ir pieejami tikai trešajā daļā *jauno* pašvaldību. Turklāt gadījumā, ja līdz pašvaldību administratīvi teritoriālajai reformai šie pakalpojumi ir bijuši tikai vienā vai dažās no reformas rezultātā apvienotajām pašvaldībām, pastāv risks, ka jaunizveidotajā pašvaldībā faktiski tie nav pieejami visā teritorijā.

Tāpat arī izglītības iestādēs, kurām ir būtiska loma savlaicīgā bērna uzvedības problēmu vai potenciāli iespējamo problēmu identificēšanā un preventīvā atbalsta sniegšanā, nav pieejams pietiekams atbalsta personāls. Piemēram, logopēds (speciālists, kas jau agrīni var pamanīt problēmas bērna attīstībā) 2020.gadā 17 pašvaldībās nebija pieejams mazāk kā pusē pirmsskolas izglītības iestāžu, bet trijās pašvaldībās – nevienā pašvaldības pirmsskolas izglītības iestādē.

Turklāt daudzu pašvaldību izglītības iestādes neizmanto arī dažādu projektu iespējas piesaistīt trūkstošos speciālistus atbalsta sniegšanā bērniem vai par projektu līdzekļiem finansēt to nepietiekamās slodzes. Revīzijā konstatēts, ka gandrīz 80% pašvaldību nebija iesaistījušās Pārresoru koordinācijas centra piedāvātajā programmā “STOP 4-7”, kuras ietvaros tiek apmācīti speciālisti un pirmsskolas vecuma bērniem un to ģimenēm ir iespēja saņemt pakalpojumu problemātiskas uzvedības mazināšanai. Savukārt piektā daļa pašvaldību nebija iesaistījušās Eiropas Sociālā fonda projektā “Atbalsts priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas samazināšanai” (PuMPuRS), kurā bērniem ir iespējams saņemt individuālu atbalstu, piemēram, psihologa konsultācijas un papildu nodarbības pie priekšmetu skolotājiem.

Lai gan dalība šajos projektos ir brīvprātīga, kas papildus prasa arī izglītības iestādes resursus, revidenti vērs uzmanību, ka ar tiem pašvaldībai ir iespēja piesaistīt trūkstošo finansējumu, tā kompensējot nepieciešamo speciālistu vai to slodžu trūkumu, kas, pašvaldību vērtējumā, pašlaik ierobežo atbalsta sniegšanu bērniem.

Ja bērna uzvedības problēmu iestāšanās riski nav identificēti savlaicīgi un bērnam uzvedības problēmas jau ir radušās, tad tālāk darbam ar bērnu ir nepieciešami tieši šai mērķgrupai veidoti pakalpojumi vai pat pakalpojumu kopums. Tomēr šo pakalpojumu klāsts valstī ir vēl mazāk pieejams.

Bērnu uzvedības problēmas pašvaldībās galvenokārt tiek risinātas ar sociālo darbu un psihologa konsultācijām, bet bērniem, kuriem ir atkarības, – ar veselības aprūpes jomas speciālistu – psihiatru, narkologu u.c. – iesaisti un sociālās rehabilitācijas pakalpojumu atkarību mazināšanai.

Tomēr arī šie pakalpojumi nav pietiekami un uz tiem ir izveidojušās rindas. Piemēram, ārpus Rīgas bērnu narkologs pacientus visbiežāk pieņem tikai vienu reizi nedēļā vai pat retāk. Savukārt SIA “Bērnu un pusaudžu resursu centrs” piedāvātais ambulatorais sociālās rehabilitācijas pakalpojums atkarību mazināšanai, kam ir jāseko pēc atkarību ārstēšanas akūtās fāzes, ir pieejams tikai septiņās vietās Latvijā un 2022.gada pirmajā pusē uz to bija jāgaida līdz pat sešiem mēnešiem. Turklāt ambulatori ar SIA “Bērnu un pusaudžu resursu centrs” nodrošināto pakalpojumu pašlaik ir iespējams palīdzēt tikai daļai bērnu ar atkarību problēmām, t.i., salīdzinoši vieglākos gadījumos, un tad, kad atkarību ārstēšanā ir ieinteresēta arī bērna ģimene, kas motivē bērnu risināt problēmas. Gadījumos, kad atkarības ir nopietnas vai bērnam ģimenē nav pieejams atbalsts, ir nepieciešams cits pakalpojums, tajā skaitā pakalpojums institūcijā, kas Latvijā nav pieejams jau kopš 2021.gada rudens.

Turpretim mērķētas sociālās rehabilitācijas programmas, kurās bērna uzvedības problēmas tiek risinātas kompleksi ar dažādiem pakalpojumu veidiem un iesaistot vairākus speciālistus, tajā skaitā atkarību ārstēšanai, un kas, ekspertu vērtējumā, ir efektīvākais pakalpojums, lai panāku bērna uzvedības maiņu, revīzijā tika konstatētas tikai Rīgā. Tās ir nevalstisko organizāciju nodrošinātās programmas “DARI”, “Palēciens” un “Pārinieks”. Tomēr šīs programmas pašlaik nav iespējams nodrošināt visiem bērniem, kuriem tās ir nepieciešamas.

Vienlaikus revidenti vērs uzmanību, ka, ja arī iepriekš minētie pakalpojumi būs pieejami, tie nenasniegs savu mērķi, ja bērniem ar uzvedības problēmām, tajā skaitā ar dažādām atkarībām, netiks nodrošināts arī mentora jeb atbalsta personas pakalpojums, kas motivē bērnu risināt problēmas. Revīzijā konstatēts, ka gandrīz katrs trešais no revīzijas izlasē iekļautajiem bērniem bija atteicies no piedāvātā pakalpojuma vai pārtraucis to izmantot. Tomēr mentora jeb atbalsta personas pakalpojums revīzijas laikā bija pieejams tikai 12 bijušajās pašvaldībās.

Labklājības ministrijai ir jāpanāk, ka visās pašvaldībās bērna uzvedības problēmu risināšanai ir pieejami tieši šai mērķgrupai veidoti pakalpojumi, tajā skaitā mentors vai pēc būtības līdzīgs atbalsts, un ka tiek pārņemta Rīgas valstspilsētas pašvaldības pieredze nodrošināt mērķētas sociālās rehabilitācijas programmas, kurās bērna problēmas tiek risinātas kompleksi. Tāpat ir jārod risinājums sociālās rehabilitācijas pakalpojuma atkarību mazināšanai pieejamībai gan ambulatori, gan institūcijā.

Faktiskais darbs ar “problēmbērniem”

Par atbildīgo institūciju faktisko darbu ar bērniem un to ģimenēm revidenti pārlicinājās, veicot pārbaudes par pašvaldību izstrādātajām uzvedības sociālās korekcijas programmām, kas saskaņā ar Bērnu tiesību aizsardzības likumu pašlaik ir viens no galvenajiem mehānismiem, kā pašvaldībām jāveic darbs ar bērniem, kuriem ir uzvedības problēmas.

Pārbažu rezultāti uzskatāmi apliecina jau iepriekš konstatēto, ka faktiski darbs ar bērniem tiek uzsākts novēloti, t.i., tikai tad, kad bērnam uzvedības problēmas jau ir būtiskas.

Bērnu tiesību aizsardzības likums paredz pašvaldības pienākumu iesaistīties bērna uzvedības problēmu risināšanā un izstrādāt uzvedības sociālās korekcijas programmu jau agrīni, kamēr bērns vēl nav izdarījis likumpārkāpumus, bet tā uzvedība var novest līdz prettiesiskai rīcībai. Tomēr no revīzijā izvērtētajiem gadījumiem 90% programmu bija izstrādātas tikai tad, kad bērns jau bija izdarījis vairākus administratīvos pārkāpumus vai pat noziedzīgu nodarījumu, kas nozīmē, ka bērna uzvedības problēmas jau bija samilzušas un to risināšanai bija nepieciešami kompleksi pakalpojumi.

Savukārt, vērtējot izstrādāto uzvedības sociālās korekcijas programmu saturu, revidenti secina, ka pašvaldību darbs lielākoties ir bijis formāls.

Tikai 7% no revīzijā vērtētajiem gadījumiem, revidentu vērtējumā, programmā paredzētie atbalsta pasākumi un pakalpojumi bija pietiekami un vērsti uz to, lai risinātu bērna uzvedības problēmu cēloņus un palīdzētu pārvarēt grūtības, kas bija par pamatu bērna uzvedībai.

Pārējos 93% gadījumu pašvaldības darbs nebija pietiekams, jo atbildīgās institūcijas galvenokārt bija koncentrējušās uz bērna izdarīto pārkāpumu, aprobežojoties tikai ar formālu uzdevumu definēšanu, piemēram, *neizdarīt likumpārkāpumus, nesmēķēt un apmeklēt skolu*. Tāpēc lielākoties bērna uzvedība nemainījās vai pat pasliktinājās. No revīzijā izvērtētajiem gadījumiem vismaz 66% gadījumu bērns turpināja izdarīt dažādus likumpārkāpumus. Dažos gadījumos, nespējot panākt bērna uzvedības maiņu, pašvaldības kā vienīgo risinājumu redzēja tikai bērna ievietošanu sociālās korekcijas izglītības iestādē “Naukšēni”, tā uz kādu laiku atbrīvojot sevi no darba ar bērnu un tā problēmām.

Revidenti norāda, ka pozitīvu rezultātu bērna uzvedības maiņā ir iespējams panākt tikai tad, ja tiek izziņāti bērna uzvedības problēmu cēloņi un tie tiek risināti. Piemēram, gadījumā, ja tie ir saistīti ar ģimenes sociālajām problēmām – nepietiekamu aprūpi vai pret bērnu vērstu pārkāpumu –, primāri tiek risinātas ģimenē esošās sociālās problēmas un novērstas pret bērnu izdarītā pārkāpuma sekas.

To, ka pašvaldību likumpārkāpumu profilakses darbs ar bērniem nav efektīvs un ir nepieciešamas reformas, revīzijā atzina arī Tieslietu ministrija, kas jau pirms septiņiem gadiem ir iniciējusi pieejas maiņu darbā ar bērniem, kas izdara likumpārkāpumus, bet kas arvien nav notikusi. Tāpēc revidenti atzinīgi vērtē ieceri tuvāko triju gadu laikā pilnveidot likumpārkāpumu profilakses darbu ar bērniem.

Tomēr šai iecerei ir jāgūst arī citu institūciju atbalsts, it īpašu pašvaldību, ņemot vērā, ka bērna uzvedības problēmas tikai turpina pieaugt, ko it īpaši apliecina konstatētās problēmas sociālās korekcijas izglītības iestādē “Naukšēni”.

“Problēmbērnu” sodīšana un “audzināšana”

Vēl viens instruments, kā pašvaldībās tiek risinātas bērnu uzvedības problēmas, ir bērnu izdarīto administratīvo pārkāpumu izskatīšana pašvaldību administratīvajās komisijās, kas ir pašvaldības domes speciāli izveidota institūcija administratīvā pārkāpuma procesa nodrošināšanai pašvaldībā. Tāpēc to darbības novērtēšanai bērnu pārkāpumu izskatīšanā revīzijā tika veltīta īpaša uzmanība.

Revīzijā konstatēts, ka Latvijā aptuveni katrs ceturtais bērns līdz pilngadības sasniegšanai ir izdarījis vismaz vienu administratīvo pārkāpumu, 41% bērnu pārkāpumu ir izdarījuši arī atkārtoti, bet viens no revīzijas izlasē iekļautajiem bērniem bija izdarījis pat 27 administratīvos pārkāpumus.

Revidenti vērs uzmanību, ka jau no 2015.gada Latvijā ir sperti pirmie soļi, lai mainītu pieeju bērnu administratīvajā sodīšanā, apzinoties, ka bērna labākajās interesēs ir samazināt tā saskarsmi ar sodošo sistēmu, kas nav vērsta uz pārkāpuma izdarīšanas cēloņu apzināšanu, un ka valstī ir svarīgi nodrošināt tādu justīcijas sistēmu, kuras galvenais mērķis ir audzināt bērnus, nevis viņu sodīt.

Lai to īstenotu, no 2016.gada bērnu izdarīto administratīvo pārkāpumu lietās atbildīgajām institūcijām primāri ir jāpiemēro nevis administratīvais sods (brīdinājums vai naudas sods), bet audzinoša rakstura piespiedu līdzekļi, kas tika plānoti kā alternatīvs un uz audzinošo darbu vērsts risinājums un ietver pasākumus, kas bērnam ir jāizdara, piemēram, apmeklēt noteiktus speciālistus, piedalīties uzvedības sociālās korekcijas programmā, bet vecākiem bērniem – ar savu darbu novērst radītā kaitējuma sekas u.c.

Lai gan bērnu izdarītos administratīvos pārkāpumus atbilstoši savai kompetencei var konstatēt dažādas institūcijas (Valsts policija, pašvaldību policija, kā arī citas normatīvajos aktos uzskaitītās iestādes (amatpersonas), kas ir tiesīgas veikt administratīvā pārkāpuma procesu), tomēr audzinoša rakstura piespiedu līdzekļus bērnam var piemērot tikai pašvaldības administratīvā komisija.

Tas nozīmē, ja administratīvo pārkāpumu ir izdarījis nepilngadīgais, administratīvā pārkāpuma procesu uzsākušo institūciju amatpersonām, lai ievērotu audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu prioritāti, primāri ir jāizvērtē jautājums par administratīvā pārkāpuma lietas nosūtīšanu pašvaldības administratīvajai komisijai audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanai. Cita institūcija lēmuma pieņemšanu savā kompetencē var atstāt tikai par bērniem no 14 gadu vecuma, kuriem var piemērot arī administratīvo sodu, bet tikai tad, ja ir konstatēts, ka audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošana konkrētajā gadījumā nav lietderīga.

Revīzijā konstatēts, ka audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu prioritāte bieži netiek ievērota. Laikā no 01.01.2018. līdz 15.10.2021. lēmumus par bērnu izdarītajiem administratīvajiem pārkāpumiem 39% gadījumu bija pieņēmušas arī citas institūcijas: 28% gadījumu – Valsts policija, 8% gadījumu – pašvaldības policija u.c. No revīzijā izvērtētajiem šo institūciju lēmumiem 90% gadījumu tajos nebija ietverta informācija, kāpēc konkrētajā gadījumā nebija lietderīgi lietu nodot izskatīšanai pašvaldības administratīvajai komisijai audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanai.

Savukārt, vērtējot pašvaldību administratīvo komisiju darbību, revidenti neguva apstiprinājumu tam, ka to “audzinošais” darbs realitātē atšķiras no “ierastās sodīšanas”, tā nodrošinot efektīvāku, bērnu interesēm, tiesībām un attīstībai atbilstošāku reakciju uz pārkāpumiem.

Lielākoties šo komisiju audzinošais darbs bija formāls, jo tās nebija iedziļinājušās bērnu uzvedības problēmu cēloņos, lai, pamatojoties uz noskaidroto informāciju, piemērotu bērna interesēm atbilstošāko audzinoša rakstura piespiedu līdzekli. Piemēram, bērnam par vardarbību pret citu bērnu kā audzinoša rakstura piespiedu līdzeklis bija piemērots brīdinājums, nepievēršot uzmanību tam, ka bērna uzvedības problēmu cēlonis ir vardarbība un atkarību problēmas ģimenē.

Bērna izdarītā pārkāpuma cēloņi netika analizēti un ņemti vērā pat tajos gadījumos, kad acīmredzami bērns pārkāpumu bija izdarījis savu garīgās veselības vai garīgās attīstības traucējumu dēļ. Vismaz 16 revīzijas izlasē iekļautajiem bērniem, kas apguva speciālās izglītības programmu izglītojamiem ar garīgās veselības vai garīgās attīstības traucējumiem, lemjot par šo bērnu izdarītajiem pārkāpumiem, pašvaldības administratīvā komisija nebija apšaubījusi to spēju izprast un vadīt savu uzvedību garīgās veselības vai garīgās attīstības traucējumu dēļ.

Tāpat visefektīvākais audzinoša rakstura piespiedu līdzeklis – uzlikt par pienākumu piedalīties uzvedības un sociālās korekcijas programmā, ar kuru bērnam un tā ģimenei ir iespēja sniegt mērķētu atbalstu uzvedības problēmu novēršanai, – bija piemērots tikai 11% gadījumu. Lielākoties pašvaldību administratīvās komisijas bērnam bija piemērojušas audzinoša rakstura piespiedu līdzekli – brīdinājumu –, kas nerisina bērna uzvedības problēmu cēloņus un nav efektīvs arī pašu komisiju vērtējumā.

Arī citu institūciju pieeja, izskatot bērnu administratīvo pārkāpumu lietas un piemērojot bērniem administratīvos sodus (brīdinājumu vai naudas sodu), bija formāla, nenoskaidrojot bērna pārkāpuma izdarīšanas cēloņus. Piemēram, Valsts policija vismaz četras reizes bija piemērojusi naudas sodu bērnam, kas apgūst speciālās izglītības programmu bērniem ar garīgas veselības traucējumiem, par viņa uzvedību speciālās izglītības iestādes teritorijā – staigāšanu pa jumtu, drošinātāju izslēgšanu elektrības skapī u.c.

Revidenti īpaši vēlas “izcelt” Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldi, kas bērnus administratīvi soda par *nezināšanu un personas apliecinoša dokumenta pazaudēšanu* un neizmanto citus likumā paredzētos mehānismus, kā veikt skaidrojošo un audzinošo darbu, administratīvo sodu bērnam piemērojot tikai tajos gadījumos, kad ir konstatēta bērna ļaunprātīga rīcība ar personu apliecinošo dokumentu.

Šīs iestādes formālo pieeju apliecina arī tas, ka nevienā no revīzijā vērtētajiem lēmumiem nebija iekļauts izvērtējums, kāpēc konkrētajā gadījumā lietu nevarēja nodot pašvaldību administratīvajai komisijai, kas var noskaidrot situāciju ģimenē un konstatēt iemeslus, kāpēc dokuments tika pazaudēts vai netika laicīgi noformēts, piemēram, ģimenes materiālās situācijas dēļ. Turklāt vienā no revīzijā vērtētajiem gadījumiem par dokumenta pazaudēšanu tika administratīvi sodīts pat septiņus gadus vecs bērns. Tāpēc, revidentu vērtējumā, ir jāpārskata Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes kompetence bērnu administratīvajā sodīšanā par personas apliecinošo dokumentu neizgatavošanu vai pazaudēšanu.

Turklāt revīzijā konstatēts, ka gan pašvaldību administratīvās komisijas, gan citas institūcijas bērniem (tajā skaitā no bērnunama) bija piemērojušas naudas sodus, apzinoties, ka vairumā gadījumu bērnam nav savu finanšu līdzekļu, no kuriem to segt.

Revidenti vērš uzmanību, ka gan pašvaldību administratīvās komisijas, gan pārējās institūcijas nepietiekami izmanto arī likumā paredzēto iespēju atbrīvot bērnu no atbildības maznozīmīga pārkāpuma gadījumā, ja nepieciešams, aprobežojoties ar mutvārdu aizrādījumu, ņemot vērā bērnu vecumposma īpatnības un to, ka bērni vēl tikai veido savu uzvedības modeli un iepazīst sabiedrībā pieņemtās normas un robežas. Revīzijā tika konstatēti vismaz 47 gadījumi, kad bērnu izdarītie pārkāpumi bija maznozīmīgi, piemēram, neattaisnota stundu kavēšana, atrašanās ārpus dzīvesvietas nakts laikā, bet bērni tika atzīti par vainīgiem administratīvā pārkāpuma izdarīšanā un tiem tika piemēroti audzinoša rakstura piespiedu līdzekļi vai administratīvais sods.

Tā kā revīzijā konstatēts, ka no jaunu likumpārkāpumu izdarīšanas bērņus neattur ne administratīvais sods, ne audzinoša rakstura piespiedu līdzekļi, revidenti atzinīgi novērtē Tieslietu ministrijas ieceri atteikties no bērņu administratīvās sodīšanas un audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanas bērņiem, kas ir izdarījuši administratīvos pārkāpumus, un bērņu uzvedību mainīt, pilnveidojot pašvaldību darbību uzvedības sociālas korekcijas programmu izstrādē.

Mērķtiecīga atbalsta sniegšanai bērņiem, revidentu vērtējumā, varētu novirzīt arī tos resursus, kas pašlaik tiek izlietoti pašvaldību administratīvo komisiju darbam, izskatot bērņu izdarītos pārkāpumus. Saskaņā ar revīzijā veikto aplēsi par 70 bijušo pašvaldību administratīvo komisiju atlīdzībai novirzītajiem līdzekļiem vien bija iespējams finansēt aptuveni 12 350 mentora jeb atbalsta personas stundas vai arī 123 bērņiem nodrošināt tādas mērķētas sociālas rehabilitācijas programmas, kas jau tiek nodrošinātas Rīgas valstspilsētas pašvaldībā.

Tomēr šīs reformas īstenošana būs iespējama, tikai Tieslietu ministrijai cieši sadarbojoties ar Labklājības ministriju, kas ir vadošā valsts pārvaldes iestāde bērņu tiesību aizsardzības un sociālās aizsardzības jomā, un pašvaldībām, no kuru izpratnes par nepieciešamību mainīt pieeju bērņu “sodīšanā” būs arī atkarīgs, vai reforma sasniegs savu mērķi un tiks rastas alternatīvas darbā ar bērņiem, kuriem ir tendence izdarīt dažādus likumpārkāpumus.

Sociālās korekcijas izglītības iestādes institūta reforma

Revīzijā Valsts kontrole sekoja līdzī, kā atbildīgās institūcijas novērš Valsts bērņu tiesību aizsardzības inspekcijas 2021.gada rudenī konstatētos būtiskos bērņu tiesību pārkāpumus sociālās korekcijas izglītības iestādē “Naukšēni”.

Valsts kontroles vērtējumā, ir atbalstāma atbildīgo institūciju rīcība likvidēt šo iestādi un uz laiku apturēt pakalpojuma – bērņu ievietošanas sociālās korekcijas izglītības iestādē – īstenošanu, ņemot vērā iestādē konstatētos pārkāpumus, tajā skaitā vardarbību un nespēju iestādē nodrošināt šīs mērķgrupas vajadzībām atbilstošu pakalpojumu. Revidenti uzsver, ka viena bērņa “labošana” šajā iestādē pēdējos četros gados valstij izmaksāja vidēji 29 tūkstošus *euro* gadā.

Tomēr, ja ievietošana sociālās korekcijas izglītības iestādē kā pakalpojums tiks saglabāts, Valsts kontrole aicina, līdz 31.12.2024. īstenojot pieteikto sociālās korekcijas izglītības iestādes institūta reformu, visām iesaistītajām institūcijām – Izglītības un zinātnes ministrijai, Tieslietu ministrijai, Labklājības ministrijai un to padotības iestādēm, kā arī pašvaldībām – ne tikai rast risinājumu, kā novērst pārkāpumus, kas bija par pamatu iestādes slēgšanai, bet izvērtēt arī revīzijā konstatētās problēmas attiecībā uz pamatojumu bērņa ievietošanai sociālās korekcijas izglītības iestādē, ievietošanas termiņu, kā arī iestādē nodrošināmā pakalpojuma saturu.

Revidenti uzsver – nav pieļaujams, ka sociālās korekcijas izglītības iestādē kopā ar noziedzīgus nodarījumus izdarījušiem bērniem tiek ievietoti arī bērni, kuri izdarījuši administratīvos pārkāpumus (piemēram, smēķējuši, lietojuši alkoholu), bet nepilda piemērotos audzinoša rakstura piespiedu līdzekļus. Šo bērnu nonākšana sociālās korekcijas izglītības iestādē ir sekas pašvaldību nesekmīgi īstenotam likumpārkāpumu profilakses darbam ar bērnu un viņa ģimeni.

Tāpat ir jāizvērtē arī likumā³ paredzētais termiņš, uz kādu bērns var tikt ievietots iestādē, to nosakot atkarībā no bērna izdarītā pārkāpuma un nepieciešamajiem pakalpojumiem bērna uzvedības maiņai.

Revīzijā konstatēts, ka vairākos gadījumos ievietošanas termiņš iestādē – līdz pat trim gadiem – galvenokārt bija saistīts ar bērna izglītības līmeni: jo bērns bija “mazāk izglītots” (pabeidzis mazāk klašu), jo uz ilgāku termiņu viņš iestādē tika ievietots, lai sekmīgi iegūtu pamatizglītību. Piemēram, bērnam, kurš mācījās 6.klasē, bija problēmas ar izglītības iestādes apmeklējumu un uzvedību tajā, kā arī viņš vairākos priekšmetos bija nesekmīgs. Tāpēc, tiesas ieskatā, ievietošana SKII “Naukšēni” bija piemērojama uz maksimālo laiku, jo šajā laikā bērnam būs nodrošināta iespēja turpināt pamatizglītības iegūvi.

Tāpat ir jāpārtrauc prakse ar ievietošanu sociālās korekcijas izglītības iestādē risināt arī ģimeņu sociālās problēmas vai pakalpojumu trūkumu bērnumos, jo aptuveni puse no iestādes audzēkņiem bija no ārpusģimenes aprūpes un vairums no tiem – tieši no bērnunama.

Savukārt attiecībā uz iestādē nodrošinātā pakalpojuma saturu nepietiek tikai ar to, ka tiks panākts, ka iestāde darbojas atbilstoši normatīvajiem aktiem, tajā skaitā aizpilda trūkstošās vakances.

Ir jāpārvērtē arī apstiprinātais sociālās korekcijas izglītības programmas parauga⁴ saturs un tajā paredzētās prasības personālam. Tāpat pakalpojuma saturs ir jāpielāgo arī bērniem ar garīgās veselības vai garīgās attīstības traucējumiem, ja to uzvedības korekcijai ir nepieciešams tieši šis pakalpojums.

Revidenti uzsver, ka aptuveni puse no revīzijas izlasē iekļautajiem bērniem, kas bija ievietoti sociālās korekcijas izglītības iestādē “Naukšēni”, uzturoties iestādē vai pēc tam, bija izdarījuši atkārtotus likumpārkāpumus, tajā skaitā noziedzīgus nodarījumus, kas nozīmē, ka to uzvedība nemainījās. Tāpēc, ja, pamatojoties uz uzsāktajām reformām, ievietošana sociālās korekcijas izglītības iestādē kā pakalpojums tiks saglabāta, šai iestādei ir jānosaka arī kritēriji tās darbības efektivitātes novērtēšanai.

Būtiskākie ieteikumi

Pamatojoties uz revīzijas secinājumiem, Labklājības ministrijai kā vadošajai valsts pārvaldes iestādei bērnu tiesību aizsardzības un sociālās aizsardzības jomā ir sniegti 14 ieteikumi, aicinot nodrošināt, lai atbildīgo institūciju, kas strādā ar bērniem ar uzvedības problēmām vai to iestāšanās risku, darbības ir pietiekamas un nodrošina bērnam ar uzvedības problēmām vai to iestāšanās risku un viņu ģimenēm iespēju savlaicīgi saņemt nepieciešamo atbalstu.

Valsts kontrole sagaida, ka, ieviešot ieteikumus:

- ✓ tiks pilnveidots pašvaldību darbs, identificējot ģimenes, kurās bērniem ir uzvedības problēmas vai to iestāšanās risks, panākot, ka tām nepieciešamais atbalsts tiek sniegts savlaicīgi;
- ✓ pašvaldībās bērniem ar uzvedības problēmām vai to iestāšanās risku tiks attīstīti un būs pieejami mērķēti sociālie pakalpojumi – mentora jeb atbalsta personas pakalpojums, kompleksas sociālās rehabilitācijas programmas, kas ietver vairāku speciālistu atbalstu, bet bērniem ar atkarībām – arī sociālās rehabilitācijas programmas atkarību mazināšanai;
- ✓ tiks pilnveidots pašvaldību likumpārkāpumu profilakses darbs ar bērniem, panākot, ka uzvedības sociālās korekcijas programmas tiek izstrādātas savlaicīgi – pirms bērns izdara likumpārkāpumus, kā arī tās ietver atbalsta pasākumus gan bērnam, gan viņa ģimenei, kas ir vērsti uz bērna uzvedības problēmu cēloņu novēršanu;
- ✓ tiks izvērtēta iespēja atteikties no administratīvās atbildības piemērošanas bērniem, šo pārkāpumu izskatīšanai paredzētos resursus novirzot pašvaldību likumpārkāpumu profilakses darbam ar bērniem;
- ✓ laikā, kamēr sistēma vēl nav reformēta, – tiks pilnveidota amatpersonu kompetence bērnu administratīvo pārkāpumu izvērtēšanā un lēmumu pieņemšanā.

Tā kā vairākas revīzijā konstatētās problēmas par pieejas maiņu darbā ar bērniem, kas izdarījuši likumpārkāpumus, un par atteikšanos no bērnu administratīvās sodīšanas, ir risināmas tikai Tieslietu ministrijas vadībā, revīzijā Valsts kontrole sniedz piecus priekšlikumus arī Tieslietu ministrijai. Tāpat revīzijā seši priekšlikumi ir sniegti arī Izglītības un zinātnes ministrijai, aicinot to iesaistīties revīzijā konstatēto problēmu novēršanā, kas ir saistītas ar izglītības iestāžu darbu.

Labklājības ministrijai
revīzijā sniegti
14 ieteikumi.

Tieslietu ministrijai ir sniegti
5 priekšlikumi, bet Izglītības
un zinātnes ministrijai –
6 priekšlikumi.

Revīzijā Valsts kontrole vērš uzmanību arī uz vairākām problēmām, kas ir aktualizētas Valsts kontroles jau iepriekš veiktajās revīzijās⁵, piemēram, par nepieciešamību pašvaldībām veikt sociālās vides izpēti un visās pašvaldībās nodrošināt ģimenes asistenta pakalpojumu. Par šīm problēmām jauni ieteikumi netiek sniegti. Tās tiks risinātas, ieviešot jau iepriekš sniegtos ieteikumus.

Ziņojuma struktūra

Informācija ziņojumā izklāstīta šādā secībā:

- ✓ vispārīga izpratne par revidējamo jomu un tās galvenajiem raksturojošajiem rādītājiem;
- ✓ revīzijas secinājumi, konstatējumi un ieteikumi, sadalot tos piecās nodaļās: katras nodaļas ievadā ir sniegts Valsts kontroles viedoklis un būtiskākie secinājumi, tos tālāk pamatojot ar revīzijas konstatējumiem;
- ✓ revīziju raksturojošā informācija – tās mērķis, apjoms, juridiskais pamatojums, pušu atbildība u.c.

Ziņojuma pirmajā nodaļā ir analizēts, vai valstī ir izveidota un darbojas sistēma, lai identificētu bērnus ar uzvedības problēmām vai to iestāšanās risku, un vai tā ir efektīva.

Otrajā nodaļā vērtēts, vai bērniem ar uzvedības problēmām un to iestāšanās risku un to ģimenēm ir pieejami pietiekami pakalpojumi.

Trešajā nodaļā ir analizēts, kā pašvaldības īsteno darbu ar bērniem, izstrādājot uzvedības sociālās korekcijas programmas.

Ziņojuma ceturtajā nodaļā ir vērtēts, vai atbildīgo institūciju veiktās darbības, izvērtējot bērnu izdarītos administratīvos pārkāpumus un pieņemot lēmumus par tiem, ir pietiekamas un efektīvas.

Revīzijas ziņojuma noslēdzošajā nodaļā vērtēts, vai pieteiktā sociālās korekcijas izglītības iestādes institūta reforma novērsīs pakalpojumā konstatētos trūkumus.

Vispārīga izpratne par revidējamās jomas galvenajiem jēdzieniem un raksturojošiem rādītājiem

Kas ir bērns ar uzvedības problēmām vai to iestāšanās risku?

Ne Bērnu tiesību aizsardzības likums, ne arī citi tiesību akti tieši nedefinē, kas ir bērns ar uzvedības problēmām vai to iestāšanās risku.

Bērnu tiesību aizsardzības likumā ir definētas dažādas bērna izdarītās darbības⁶, kas uzliek pašvaldībai pienākumu veikt likumpārkāpumu profilakses darbu, piemēram, ja bērns vairāk nekā divas reizes izdarījis administratīvo pārkāpumu, ubago vai klaiņo. Likumā ir iekļauta arī ielas bērna definīcija, ar to saprotot bērnus, kuriem ir nepietiekama saikne ar ģimeni un kuri lielāko daļu laika pavada uz ielas vai citos bērna attīstībai nepiemērotos apstākļos⁷.

Latvijas Nacionālā attīstības plāna 2021.–2027.gadam (turpmāk – NAP2027) rīcības virziena “Psiholoģiskā un emocionālā labklājība” vienā no mērķiem tiek izmantots termins “devianta uzvedība”⁸. Tā ir noturīga un izteikta uzvedības novirze, kas nonāk pretrunā ar sabiedrībā valdošajiem principiem un sociālajām normām (tiesiskajām, ētiskajām un morāles normām)⁹.

Šis termins ir izmantots arī citos avotos, piemēram, Labklājības ministrijas 2020.gadā izstrādātajā metodiskajā materiālā sociālajam darbam ar atkarīgām un līdzatkarīgām personām¹⁰, kā arī Liepājas Universitātes metodiskajā materiālā pedagogiem darbam ar izglītojamiem, kuriem ir uzvedības traucējumi¹¹.

Savukārt gan Tieslietu ministrijas sagatavotajā Bērnu antisociālās uzvedības prevencijas likumprojektā¹², kas tika izstrādāts 2017.gadā, bet netika virzīts tālākai apstiprināšanai, gan Labklājības ministrijas izstrādātajā Bērnu, jaunatnes un ģimenes attīstības pamatnostādņu 2022.–2027.gadam projektā¹³ tiek izmantots termins “bērns ar antisociālu uzvedību”. Likumprojektā tā tiek definēta kā *destruktīva rīcība, kurai raksturīgs slēpts vai atklāts naidīgums, apzināta agresija pret citiem, sociālo noteikumu pārkāpšana, nepakļaušanās bērna likumisko pārstāvju, pedagogu un citu personu prasībām, zagšana, pārgalvība, kā arī nevērība pret sevi un citiem, un šī rīcība ir ilgstoša un sistemātiska*. Savukārt pamatnostādņu projektā tā tiek lietota kontekstā ar nepieciešamajām izmaiņām bērnu likumpārkāpumu prevencijas jomā.

Bērnu tiesību eksperte I. Kronberga savā promocijas darbā¹⁴ (2019) norāda, ka deviantā un antisociālā uzvedība ir vienlīdzīgi jēdzieni, akcentējot, ka *bērnu pašu izdarīto likumpārkāpumu prevencija saturiski un metodiski ir ļoti cieši saistīta ar pret šo pašu bērnu izdarīto bērnu tiesību pārkāpumu, jo ļoti bieži bērna deviantā jeb antisociālā uzvedība ir sekas pirms tam notikušam bērnu tiesību pārkāpumam*.

Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas (turpmāk – VBTAI) īstenotajā projektā “Atbalsta sistēmas pilnveide bērniem ar saskarsmes grūtībām, uzvedības traucējumiem un vardarbību ģimenē” izstrādātajos

Nav vienota jēdziena, kas ir bērns ar uzvedības problēmām vai to iestāšanās risku.

Dažādos avotos tiek lietoti vairāki jēdzieni – devianta uzvedība, antisociālā uzvedība, bērns ar uzvedības traucējumiem u.c.

metodiskajos materiālos¹⁵ ar terminu bērns ar uzvedības problēmām tiek saprasts bērns ar saskarsmes grūtībām un uzvedības traucējumiem, t.i., kura uzvedība un saskarsme neatbilst Latvijas kultūrā un normatīvajos aktos tieši vai pastarpināti pieņemtajām bērnu uzvedības un saskarsmes normām.

Par bērniem ar uzvedības traucējumiem tiek *runāts* arī izglītības kontekstā, izmantojot to kā kritēriju pedagoģiski medicīnisko komisiju atzinumu sniegšanai par bērnam atbilstošāko speciālās izglītības programmu.

Ņemot vērā iepriekš minētos skaidrojumus un to, ka atbilstoši starptautiskajiem revīzijas standartiem, lai izdarītu revīzijas secinājumus, ir nepieciešami pietiekami un atbilstoši (t.i., būtiski, derīgi un ticami) revīzijas pierādījumi, šīs revīzijas ietvaros bērns ar uzvedības problēmām tiek saprasts kā bērns, kuram atkarībā no vecumposma ir *pierādāma* konkrētajai videi neatbilstoša uzvedība, t.i., bērns:

- ✓ kurš klaiņo, ubago vai veic citas darbības, kas varētu izraisīt prettiesisku rīcību, un informācija par to ir reģistrēta Nepilngadīgo personu atbalsta informācijas sistēmā (turpmāk – NPAIS);
- ✓ kurš patvaļīgi aizgājis no ģimenes, aizbildņa, audžuģimenes, viesģimenes, bērnu aprūpes iestādes, sociālās korekcijas izglītības iestādes, un informācija par to ir reģistrēta NPAIS, Integrētās iekšlietu informācijas sistēmas apakšsistēmā “Personu meklēšana” vai Vienotajā notikumu reģistrā¹⁶;
- ✓ kurš ilgstoši bez attaisnojoša iemesla nav apmeklējis izglītības iestādi, un informācija par to ir reģistrēta Valsts izglītības informācijas sistēmā (turpmāk – VIIS);
- ✓ kurš izdarījis administratīvo pārkāpumu, un informācija par to ir reģistrēta Iekšlietu ministrijas Administratīvo pārkāpumu procesa atbalsta sistēmā¹⁷;
- ✓ kurš izdarījis noziedzīgu nodarījumu, un informācija par to ir reģistrēta Iekšlietu ministrijas Integrētajā iekšlietu informācijas sistēmā¹⁸;
- ✓ kuram ir izveidojusies atkarība no apreibinošām vielām vai atkarību izraisošiem procesiem un viņš ir saņēmis šo problēmu risināšanai paredzētu valsts finansētu sociālās rehabilitācijas pakalpojumu, un informācija par to ir reģistrēta Sociālās integrācijas valsts aģentūras Sociālās rehabilitācijas informācijas sistēmā un pakalpojuma sniedzēja SIA “Bērnu un pusaudžu resursu centrs” datu bāzē¹⁹.

Savukārt bērns ar uzvedības problēmu iestāšanās risku ir bērns:

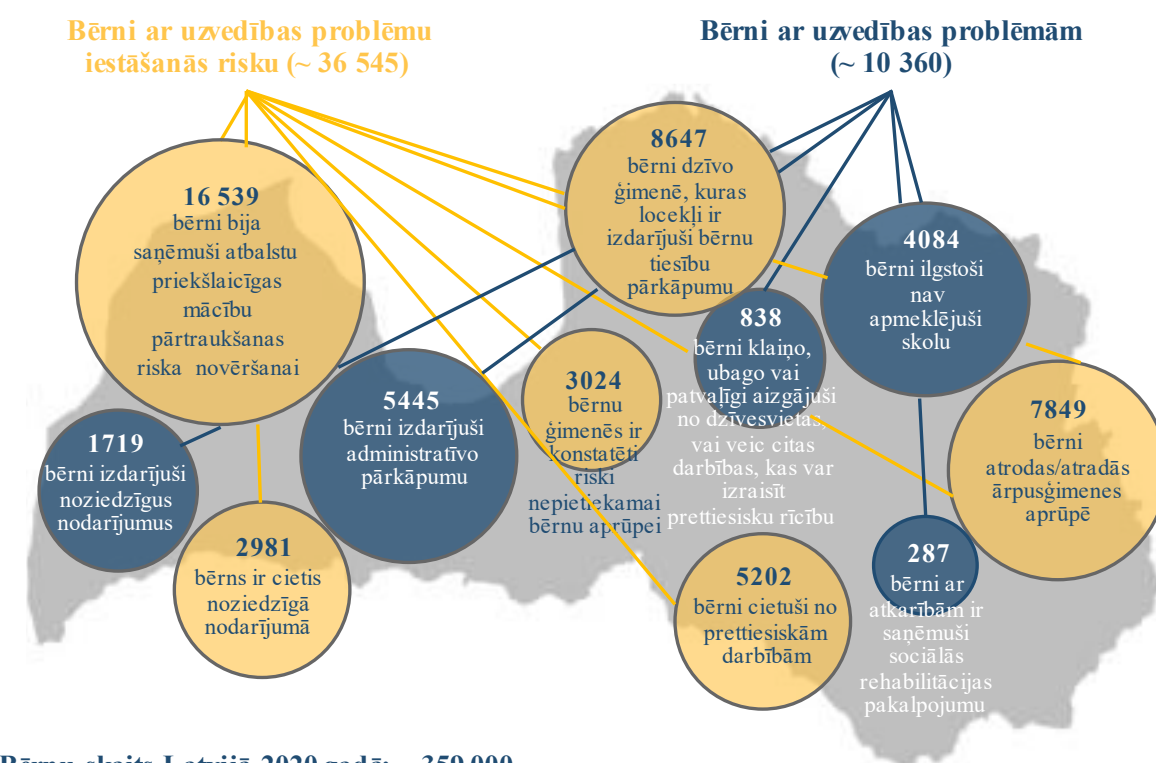
- ✓ kurš ir cietis no prettiesiskām darbībām – no vardarbības, ir pamudināts vai piespiests piedalīties seksuālās darbībās, ir izmantots vai iesaistīts prostitūcijā un/vai ir cietis no jebkādas citas nelikumīgas, cietsirdīgas vai cieņu aizskarošas darbības²⁰ – un ir saņēmis valsts finansētu sociālās rehabilitācijas pakalpojumu no vardarbības cietušiem bērniem, un informācija par to ir reģistrēta nodibinājuma “Latvijas Bērnu fonds” informācijas sistēmā “Personu reģistrācijas sistēma”;
- ✓ kura ģimene atrodas sociālā dienesta redzeslokā, jo ģimenē ir konstatēti riski nepietiekamai bērnu aprūpei, bet vecākiem nav pārtrauktas aizgādības tiesības, un informācija par to ir reģistrēta pašvaldību izmantotajā Sociālo pakalpojumu administrēšanas lietojumprogrammā (turpmāk – SOPA)²¹;
- ✓ kura vecākiem ir pārtrauktas vai atņemtas aizgādības tiesības, un bērns ir nodots ārpusģimenes aprūpē – pie aizbildņa, audžuģimenē vai bērnu aprūpes iestādē, un informācija par to ir reģistrēta Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes Fizisko personu reģistrā²²;
- ✓ kurš dzīvo ģimenē, kuras ģimenes locekļi ir izdarījuši bērnu tiesību pārkāpumu, un informācija par bērna ģimenes locekļu izdarītiem pārkāpumiem ir reģistrēta Iekšlietu ministrijas Integrētajā iekšlietu informācijas sistēmā²³;

- ✓ kurš ir cietis noziedzīgajā nodarījumā, un informācija par to ir reģistrēta Iekšlietu ministrijas Integrētajā iekšlietu informācijas sistēmā;
- ✓ kurš ir iesaistīts Eiropas Sociālā fonda projektā “Atbalsts priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas samazināšanai” (PuMPuRS)²⁴, un informācija par to ir pieejama projekta ietvaros izveidotajā vienotajā datu bāzē par Izglītības un zinātnes ministrijas atbalsta pasākumiem (turpmāk – APUIS).

Cik Latvijā ir bērnu ar uzvedības problēmām vai to iestāšanās risku?

Saskaņā ar statistiku 2020.gada sākumā Latvijā dzīvoja 359 457 bērni, 2021.gada sākumā – 358 534 bērni, bet 2022.gada sākumā – 356 864 bērni²⁵. Tomēr precīzs bērnu skaits ar uzvedības problēmām vai to iestāšanās risku nav zināms.

Tāpēc, izmantojot iepriekš definēto bērna ar uzvedības problēmām un bērna ar uzvedības problēmu iestāšanās risku jēdzienu un iepriekš minētajās valsts un pašvaldību informācijas sistēmās uzkrāto informāciju par noteiktiem bērniem, revidenti aplēsa, ka 2020.gadā Latvijā bija vismaz 10 360 bērni ar uzvedības problēmām un vismaz 36 545 bērni ar uzvedības problēmu iestāšanās risku²⁶ (skat. 1.attēlu).

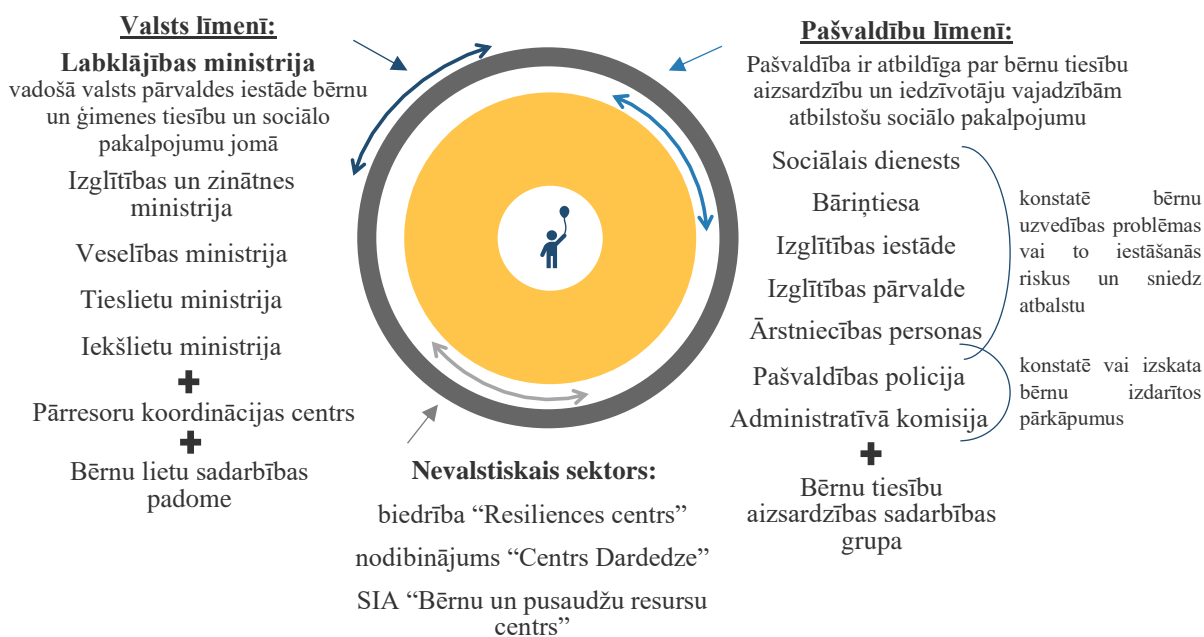

1.attēls. Bērnu ar uzvedības problēmām un bērnu ar uzvedības problēmu iestāšanās risku skaits 2020.gadā.

Avots: Revīzijā veiktā datu analīze.

Kādas institūcijas ir iesaistītas bērnu uzvedības problēmu vai to iestāšanās risku identificēšanā un nepieciešamā atbalsta sniegšanā, un kādas ir to galvenās funkcijas?

Latvijā bērna uzvedības problēmu risināšana tiek īstenota bērna tiesību aizsardzības, sociālās aizsardzības, izglītības, veselības, iekšlietu un tieslietu sistēmā un tajā ir iesaistītas dažādas institūcijas un/vai to struktūrvienības gan valsts, gan pašvaldību līmenī. Savukārt pakalpojumu un atbalsta izveidē un sniegšanā aktīvi ir iesaistījušās nevalstiskā sektora organizācijas – biedrība “Resiliences centrs”²⁷, nodibinājums “Centrs Dardedze”²⁸, SIA “Bērnu un pusaudžu resursu centrs”²⁹ u.c. (skat. 2.attēlu).

2.attēls. Bērnu uzvedības problēmu vai to iestāšanās risku identificēšanā un nepieciešamā atbalsta sniegšanā iesaistītās institūcijas.

Avots: Revīzijā apkopotā informācija.

Tā kā bērnu uzvedības problēmu risināšana ir komplekss pasākumu kopums, lai novērstu vai mazinātu risku, ka bērniem var rasties uzvedības problēmas, bet gadījumos, kad tās jau ir radušās, – sniegtu atbalstu to novēršanai, bērnu tiesību speciālisti izdala šādus preventijas līmeņus³⁰:

PRIMĀRĀ PREVENCIJA

Pasākumu kopums, lai būtu iespējams izvairīties no tiesību normu pārkāpuma plašākā nozīmē.

SEKUNDĀRĀ PREVENCIJA

Pasākumos tiek iesaistīti nepilngadīgie, kuri jau ir pārkāpuši tiesību normās noteikto. Sekundārās preventijas pasākumu kopums ir vērst uz to, lai jau konstatētā nevēlamā uzvedība neturpinātos nākotnē.

Papildu iepriekš minētajiem krimināltiesību teorija izdala arī trešo preventijas līmeni – terciāro preventiju, kas ir mērķtiecīgi plānotu pasākumu kopums, kas ir vērts uz personām pēc soda izpildes, lai izvairītos no atkārtota noziedzīga nodarījuma izdarīšanas³¹.

Primārās preventijas līmenī, lai savlaicīgi novērstu iespējamu uzvedības problēmu rašanos, atbildīgajām valsts un pašvaldību institūcijām ir pienākums:

- ✓ organizēt dažādus informatīvos pasākumus, lai informētu par iespējamiem riskiem, kas var novest pie uzvedības problēmu rašanās, par dažādu uzvedības problēmu veidiem un izpausmēm un to novēršanu, piemēram, par alkohola vai narkotiku lietošanas negatīvo ietekmi utt.;

Šāds atbildības pienākums vispārīgi izriet gan no Bērnu tiesību aizsardzības likuma³², gan no uzdevumiem, kas atbildīgajām institūcijām, piemēram, policijai³³, ir noteikti tās darbību reglamentējošos normatīvajos aktos.

- ✓ sniegt nepieciešamo atbalstu vēl pirms uzvedības problēmu rašanās – gan bērniem, gan to ģimenēm, jo bērna ģimene ir pirmais un nozīmīgākais instruments bērna uzskatu un vērtību veidošanā³⁴. Tas nozīmē, ka problēmas ģimenē ir viens no galvenajiem bērna uzvedības problēmu rašanās cēloņiem. Tāpēc ir svarīgi dažādi atbalsta pasākumi ne tikai bērnam, bet tieši ģimenēm, piemēram, izglītojošas nodarbības vecāku prasmju attīstīšanai, ģimenes asistenta pakalpojums, atkarību profilakses un ārstēšanas pakalpojums vecākiem, krīzes vai ģimenes atbalsta centrs.

Primārās preventijas līmenī galvenais uzdevums ir savlaicīgi atpazīt riskus un sniegt agrīnu atbalstu – ne tikai bērnam, bet visai ģimenei.

Sekundārās prevencijas līmenī, t.i., brīdī, kad bērnam uzvedības problēmas jau ir radušās – bērns neievēro tiesību normās paredzēto vai izdara dažādus pārkāpumus –, normatīvie akti paredz šādu reaģēšanas sistēmu:

- ✓ pašvaldību pienākumu veikt likumpārkāpumu profilakses darbu ar bērnu un likumā noteiktajos gadījumos iekārtot profilakses lietu un izstrādāt uzvedības sociālās korekcijas programmu (turpmāk – uzvedības sociālās korekcijas programma), kurā tiek noteikti jau konkrēti atbalsta pasākumi, kas bērnam ir nepieciešami, lai novērstu vai mazinātu tā uzvedības problēmas³⁵;

Revidenti vērs uzmanību, ka profilakses lieta ir tikai iestādes lietu nomenklatūras sastāvdaļa – “vāki”, kurā tiek apkopoti dokumenti, kas ir saistīti ar uzvedības sociālās korekcijas programmas izstrādi un tās izpildes uzraudzību (piemēram, pašvaldības administratīvās komisijas vēstule vai lēmums, izglītības iestādes sniegtais bērna raksturojums, sekmju un kavējumu izraksts). Galvenais dokuments atbalsta nodrošināšanai bērnam ar uzvedības problēmām ir uzvedības sociālās korekcijas programma.

Sekundārās prevencijas līmenī galvenais uzdevums ir noskaidrot bērna uzvedības problēmu cēloņus un sniegt bērnam un ģimenei mērķētu atbalstu to novēršanai.

- ✓ ja bērns (no 11 gadu vecuma) ir izdarījis pārkāpumu, par kuru ir paredzēta administratīvā atbildība (piemēram, lietojis alkoholu vai smēķējis), pārkāpuma lietu izskata pašvaldības administratīvajā komisijā un lemj par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu, bet, ja audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošana konkrētajā gadījumā nav lietderīga, – par administratīvā soda piemērošanu (no 14 gadu vecuma);

Likums³⁶ paredz, ka bērnu izdarītos administratīvos pārkāpumus var izskatīt arī citu institūciju amatpersonas, kuras atbilstoši normatīvajos aktos noteiktajai kompetencei ir tiesīgas veikt administratīvo pārkāpumu procesu par konkrēto pārkāpumu. Piemēram, administratīvā pārkāpuma procesu par ugunsdrošības prasību neievērošanu var veikt Valsts ugunsdzēsības un glābšanas dienests³⁷, bet par dzīvošanu bez personu apliecinoša dokumenta – Pilsonības un migrācijas lietu pārvalde³⁸.

- ✓ ja bērns ir izdarījis pārkāpumu, par kuru ir paredzēta kriminālatbildība (piemēram, zādzību vai tīšu miesas bojājumu nodarīšanu), viņš tiek sodīts atbilstoši Krimināllikumā noteiktajam (no 14 gadu vecuma), tajā skaitā noteiktos gadījumos tiesa var lemt arī par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu (jau no 11 gadu vecuma).

Šādos gadījumos darbu ar bērniem īsteno arī Valsts probācijas dienests, kas veic bērnu uzraudzību šādos likumā³⁹ paredzētajos gadījumos: ja bērns ir nosacīti notiesāts; ja bērnam probācijas uzraudzība ir piemērota kā pamatsods vai papildsods; ja bērns nosacīti pirms termiņa ir atbrīvots no soda izciešanas; ja bērns ir nosacīti atbrīvots no kriminālatbildības.

Saskaņā ar revīzijā apkopotajiem datiem 2020. vai 2021.gadā bija šāds aptuvenais bērnu un to ģimeņu skaits, kas bija iesaistīti kādā no prevencijas līmeņiem (skat. 3.attēlu).

Primārā prevencija	Sekundārā prevencija
<ul style="list-style-type: none"> ✓ vairāk nekā 9000 ģimenes ar bērniem bija sociālo dienestu klienti⁴⁰ (2020.gads) ✓ 766 ģimenes saņēma ģimenes asistenta pakalpojumu⁴¹ (2020.gads) ✓ 1607 bērni saņēma sociālās rehabilitācijas pakalpojumu no vardarbības cietušiem bērniem⁴² (2021.gads) ✓ 353 bērni saņēma pakalpojumu programmā “STOP 4-7”⁴³ (2021.gads) ✓ vairāk nekā 14 933 bērnu saņēma atbalstu priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas riska novēršanai projektā PuMPuRS⁴⁴ (2020.gads) ✓ 191 bērnam VBTAI izstrādāja atbalsta programmu bērniem ar uzvedības traucējumiem un saskarsmes problēmām⁴⁵ (2020.gads) 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ 594 bērniem pašvaldībās bija izstrādāta uzvedības sociālās korekcijas programma⁴⁶ (2020.gads) ✓ 6153 bērni⁴⁷ bija izdarījuši administratīvo pārkāpumu un/vai noziedzīgu nodarījumu (2020.gads) ✓ 287 bērni saņēma sociālās rehabilitācijas pakalpojumu atkarību mazināšanai⁴⁸ (2020.gads) ✓ 154 bērniem bija piemērota Valsts probācijas dienesta uzraudzība⁴⁹ (2021.gads)

3.attēls. Bērnu un to ģimeņu skaits, kas 2020. vai 2021.gadā bija iesaistīti kādā no prevencijas līmeņiem.

Tā kā sistēma ir sadrumstalota un bērnu uzvedības problēmu identificēšanā un nepieciešamā atbalsta sniegšanā ir iesaistītas dažādas institūcijas un to struktūrvienības gan valsts, gan pašvaldību līmenī, valstī nav pieejama informācija par kopējo finansējumu, kas ir paredzēts bērnu uzvedības problēmu risināšanai, tajā skaitā uzvedības problēmu vai to iestāšanās riska identificēšanai un nepieciešamā atbalsta sniegšanai gan bērniem, gan to ģimenēm.

Saskaņā ar revīzijā apkopoto informāciju 2021.gadā valsts finansētu sociālo pakalpojumu sniegšanai bērniem ar uzvedības problēmām vai to iestāšanās risku un to ģimenēm tikai labklājības jomā vien bija novirzīti vairāk nekā 3,74 milj. *euro*, neskaitot veselības aprūpes jomā šai mērķgrupai nodrošinātos pakalpojumus.

Revidenti uzsver, ka tas ietver tikai nelielu daļu no šim mērķim izlietotā finansējuma. Būtiskāko atbalsta daļu veido pašvaldību izlietotais finansējums, tajā skaitā sociālo dienestu veiktais sociālais darbs, bāriņtiesu iesaiste ģimeņu uzraudzībā, izglītības iestāžu darbs ar izglītojamiem u.c., kas nav nodalāms no šo institūciju funkciju izpildei piešķirtā finansējuma. Piemēram, saskaņā ar revīzijā apkopoto informāciju Rīgas valstspilsētas pašvaldība 2021.gadā (bez sociālā darba un valsts finansētajiem pakalpojumiem) sociālajiem pakalpojumiem ģimenēm ar bērniem izlietoja vismaz 2,09 milj. *euro*.

Valstī nav pieejama informācija par kopējo finansējumu, kas ir novirzīts bērnu uzvedības problēmu risināšanai.

Pētījumos⁵⁰ ir pierādīts, ka, nodrošinot prevenciju agrīni, tās izmaksas ir zemākas nekā cīņa ar sekām. Nereaģējot uz bērnu attīstības un uzvedības traucējumiem agrīnā vecumā un psihisko saslimšanu pieaugušo tendenci, tiek izšķērdēts jau tā valstī trūkstošais cilvēkkapitāls un tiek nodarīti būtiski zaudējumi kopējai tautsaimniecībai nākotnē⁵¹.

Igaunijā īstenotās bērnu un ģimeņu atbalsta programmas “Incredible Years” (grupu terapijas pieeja pozitīvai audzināšanai, kas ir orientēta uz bērniem ar uzvedības problēmām, viņu vecāku un pedagogu apmācību) izdevumu–ieguvumu novērtējumā norādīts, ka katrs agrīnajā profilaksē ieguldītais euro vidējā termiņā un ilgtermiņā nākotnē valstij ietaupa 14,4 euro⁵².

Līdz ar to prevencija ir vismaz 14 reizes lētāka nekā pēc tam nepieciešamais atbalsts.

Tas nozīmē, lai darbs ar bērnu un viņa ģimeni būtu efektīvs un sasniegtu savu mērķi, ir būtiski, ka attiecībā uz ikvienu bērnu savlaicīgi tiek pamanīti uzvedības problēmu rašanās riski, lai savlaicīgi sniegtu preventīvo atbalstu bērnam un/vai ģimenei. Bet gadījumā, ja bērnam uzvedības problēmas jau ir radušās, tiek noteikti uzvedības problēmu cēloņi, lai, pamatojoties uz tiem, sniegtu nepieciešamo atbalstu pašu uzvedības problēmu novēršanai.

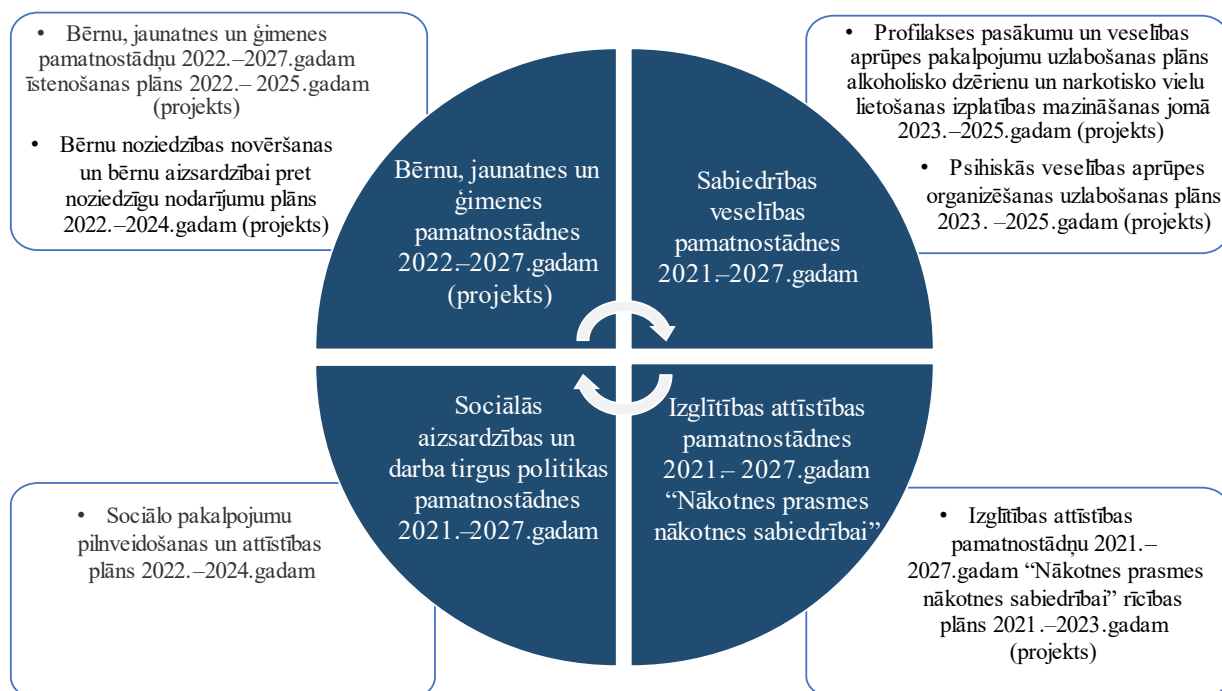
Vairākās NAP2027⁵³ prioritātēs un to rīcības virzienos ir paredzēti arī uzdevumi, kas ir vērsti uz to, lai novērstu deviantas uzvedības veidošanās iespēju, kā arī sniegtu sociālo atbalstu bērniem ar uzvedības problēmām vai to iestāšanās risku (skat. 4.attēlu).

4.attēls. NAP2027 prioritātes un rīcības virzieni, kuros paredzēti uzdevumi bērna uzvedības problēmu risināšanai.

Avots: Latvijas Nacionālais attīstības plāns 2021.–2027.gadam.

Lai nodrošinātu NAP2027 prioritātēs un to rīcības virzienos paredzēto uzdevumu īstenošanu, ir izstrādāti vairāki attīstības plānošanas dokumenti, kuros ir apzinātas arī problēmas gan preventīvajā atbalsta sistēmā bērniem ar uzvedības problēmu veidošanās risku, gan nepieciešamā atbalsta sniegšanā bērniem un to ģimenēm, gan pieteiktas aktivitātes to risināšanai (skat. 5.attēlu).

5.attēls. 2021.–2027.gada plānošanas periodam izstrādātie attīstības plānošanas dokumenti, kuros ir ietvertas aktivitātes bērnu uzvedības problēmu risināšanai.

Avots: Revīzijā apkopotā informācija.

Tāpēc, sekojot līdzi atbildīgo institūciju jau uzsāktajām reformām sistēmas pilnveidei, revīzijas mērķis, tajā skaitā **revīzijas galvenais jautājums, ir:**

novērtēt,
vai bērnam ar uzvedības problēmām vai to iestāšanās risku un tā ģimenei ir pieejams un savlaicīgi tiek nodrošināts nepieciešamais atbalsts un vai tas ir efektīvs, t.i.:

- ir pieejams – bērnam un tā ģimenei ir iespēja saņemt nepieciešamos pakalpojumus problēmu risināšanai (to kopumu), neaprobežojoties tikai ar konkrētajā pašvaldībā pieejamajiem pakalpojumiem;
- savlaicīgi nodrošināts – bērnam un tā ģimenei nepieciešamais pakalpojums ir nodrošināts preventīvi vai vismaz tajā brīdī, kad pret bērnu ir izdarīts pārkāpums, lai novērstu pārkāpuma radītās sekas un sniegtu nepieciešamo atbalstu ne tikai bērnam, bet arī tā ģimenei;
- ir efektīvs – bērnam un tā ģimenei nodrošinātais pakalpojums (to kopums) novērš bērna uzvedības problēmu iestāšanās risku un bērnam uzvedības problēmas neiestājās, bet gadījumā, kad uzvedības problēmas bērnam jau ir radušās, – novērš bērna uzvedības problēmu cēloņus, panākot, ka bērns vairs neizdara jaunus likumpārkāpumus.

Lai novērtētu atbildīgo institūciju darbības, revīzijā pārbaudes ir veiktas visās pašvaldībās un to iestādēs, kas ir tieši atbildīgas par darbu ar bērniem ar uzvedības problēmām vai to iestāšanās risku un tiem nepieciešamā atbalsta sniegšanu, proti, pašvaldību sociālajos dienestos un/vai citās iestādēs un/vai to struktūrvienībās, kas pašvaldībā ir atbildīgas par likumpārkāpumu profilakses darbu ar bērniem, izglītības pārvaldēs, pašvaldību administratīvajās komisijās. Detalizēti izvērtēti septiņu pašvaldību – bijušā Bauskas novada (pirms apvienošanās), bijušā Cēsu novada (pirms apvienošanās), bijušā Madonas novada (pirms apvienošanās) un bijušā Ērgļu novada, kā arī Jūrmalas, Rīgas un Ventspils valstspilsētas pašvaldības – darbs par izlasē iekļautajiem 73 bērniem. Dažas pārbaudes ir veiktas arī par lielāku bērnu skaitu.

Revīzija tika veikta vienlaikus ar pašvaldību administratīvi teritoriālo reformu, kad Latvijā no 119 pašvaldībām ar 01.07.2021. tika izveidotas 43 pašvaldības. Tomēr vēl līdz 2021.gada beigām tika īstenots pārejas periods, kad apvienotajās pašvaldībās notika darbs pie funkciju un atbalsta sistēmas izvērtējuma. Tāpēc informācija revīzijā ir analizēta iepriekšējo 119 pašvaldību griezumā, kur tas iespējams, atklājot arī faktisko situāciju pēc pašvaldību administratīvi teritoriālās reformas.

Savukārt, lai pārliecinātos par visas sistēmas darbību kopumā un sniegtu ieteikumus sistēmas darbības pilnveidošanai, pārbaudes ir veiktas Labklājības ministrijā un tās padotības iestādē Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijā, Tieslietu ministrijā, Izglītības un zinātnes ministrijā un tās padotības iestādēs – Izglītības kvalitātes valsts dienestā un sociālās korekcijas izglītības iestādē “Naukšēni”, bet atsevišķi jautājumi vērtēti arī Valsts policijā, Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldē un Pārresoru koordinācijas centrā.

Revīzijas secinājumi, konstatējumi un ieteikumi

1. Vai valstī ir izveidota un darbojas sistēma, lai identificētu bērnus ar uzvedības problēmām vai to iestāšanās risku, un vai tā ir efektīva?

Valstī ir izveidota sistēma, lai identificētu ģimenes, kurās ir bērni ar uzvedības problēmām vai to iestāšanās risku, tomēr izveidotā sistēma nav pilnīga un ne visos gadījumos sasniedz savu mērķi.

Par to, ka bērniem var rasties uzvedības problēmas, liecina sociālie riski ģimenē, pārciesta vardarbība u.c., bet tad, kad uzvedības problēmas attīstās vai ir jau radušās, – neattaisnota izglītības iestādes kavēšana, klaiņošana un dažādu pārkāpumu izdarīšana. Šī informācija ir noteiktu pašvaldību institūciju rīcībā un pat tiek uzkrāta dažādās valsts un pašvaldību informācijas sistēmās.

Turklāt Valsts kontrole jau vismaz trijās revīzijās ir norādījusi uz to, ka pašvaldības neveic sociālās vides izpēti, lai, pamatojoties uz to, izveidotu iedzīvotāju vajadzībām atbilstošu atbalsta sistēmu. Tāpat pašvaldību atbildīgās institūcijas – sociālie dienesti, bāriņtiesas un starpinstitūciju sadarbībai izveidotās Sadarbības grupas – nepietiekami izmanto to rīcībā jau esošo informāciju, tajā skaitā neizmanto valsts un pašvaldību informācijas sistēmās uzkrātos datus.

Tomēr arī šajā revīzijā konstatētais apliecina, ka situācija nav būtiski uzlabojusies. Bērnu tiesību aizsardzībā iesaistītās institūcijas – sociālie dienesti, bāriņtiesas, pašvaldību izglītības pārvaldes un Sadarbības grupas – arvien kūtri izmanto to rīcībā jau esošo informāciju.

Tāpēc arī bērni, kuriem sākotnēji ir bijis nepieciešams tikai atbalsts noteiktu problēmu risināšanā (piemēram, par to agrīni liecināja izglītības iestādes kavēšana), atbildīgo institūciju redzeslokā nonāk tikai tad, kad viņi jau izdara dažādus administratīvos pārkāpumus un pat noziedzīgus nodarījumus un kad, reaģējot uz jau notikušiem faktiem, atbildīgajām institūcijām ir jāveic konkrētas normatīvajos aktos paredzētās darbības bērna uzvedības korekcijai.

Tā kā atbildīgās institūcijas galvenokārt reaģē tikai uz individuāliem gadījumiem, to rīcībā arvien nav informācijas par visiem bērniem, kuriem ir uzvedības problēmas vai to iestāšanās risks. Tas nozīmē, ka pašvaldības nevar arī pilnvērtīgi novērtēt, kāds atbalsts un kādā apjomā

šai mērķgrupai ir nepieciešams, lai iniciētu un attīstītu to vajadzībām atbilstošus pakalpojumus.

Kā jau tas ir norādīts iepriekš, primārās prevencijas līmenī centrālā loma bērna uzvedības problēmu vai to iestāšanās risku atklāšanai un novēršanai, t.i., atbalsta sniegšanai bērnam un viņa ģimenei, ir noteikta pašvaldībām.

Lai to īstenotu, pašvaldībām ir noteikts plašs funkciju klāsts⁵⁴:

- ✓ analizēt stāvokli sociālajā un bērna tiesību aizsardzības jomā, tajā skaitā veikt sociālās vides izpēti un noteikt problēmas, lai, pamatojoties uz tām, izveidotu savu iedzīvotāju vajadzībām atbilstošu sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības sistēmu. Attiecībā uz bērniem likums⁵⁵ paredz arī pašvaldības pienākumu izstrādāt un īstenot bērnu tiesību aizsardzības programmu;

Bērnu tiesību aizsardzības programma ir vidēja termiņa plānošanas dokuments, kuru pašvaldība izstrādā, balstoties uz situācijas izvērtējumu, statistikas datu analīzi, dažādu speciālistu – sociālā dienesta, bāriņtiesas, izglītības iestāžu, veselības aprūpes institūciju, valsts un pašvaldības policijas u.c. institūciju pārstāvju – viedokļu apkopojumu. Programmā ir iekļaujamas aktivitātes identificēto problēmu novēršanai vai mazināšanai, paredzot tām finansējumu, kā arī nosakot termiņus un rezultātīvos rādītājus. Praksē bērnu tiesību aizsardzības programmas daudzviet netiek izstrādātas, bet to saturs tiek ietverts citos pašvaldības plānošanas dokumentos, piemēram, jaunatnes politikas attīstības stratēģijā vai sabiedrības veselības un sociālo pakalpojumu attīstības stratēģijā.

- ✓ organizēt mātes un bērna primāro veselības aprūpi;
- ✓ organizēt vecāku izglītošanu;
- ✓ nodrošināt iedzīvotājiem nepieciešamo sociālo atbalstu – sociālos pakalpojumus un sociālo palīdzību;
- ✓ nodrošināt bērnam tiesības iegūt izglītību (gādājot par pirmsskolas, pamata un vidējās izglītības iestādēm un ārpuskolas bērnu iestādēm), sniegt palīdzību arodapmācībā, kā arī gādāt par bērnu atpūtas organizēšanu;
- ✓ izstrādāt un realizēt programmas darbam ar ielu bērniem, kā arī veikt citus pasākumus sociālo un bērna tiesību nodrošināšanā u.c.

Minētās funkcijas veic pašvaldību izveidotas institūcijas, no kurām būtiskākā loma ir sociālajam dienestam, kuram ir pienākums savlaicīgi identificēt ģimenes, kurām ir nepieciešams atbalsts, un sniegt tām nepieciešamos sociālos pakalpojumus un sociālo palīdzību.

Savukārt bāriņtiesai kā iestādei, kura ikdienā ir galvenā institūcija bērna tiesību un tiesisko interešu aizsardzībā pašvaldībā⁵⁶, ir jāpārzina un jāseko līdzi, vai ģimenēs nepastāv riski bērnu neatbilstoši aprūpei, lai nepieciešamības gadījumā lemtu par aizgādības tiesību pārtraukšanu vecākiem.

Sociālajam dienestam un bāriņtiesai ir pienākums informēt arī citas institūcijas par apstākļiem, kas tām ir kļuvuši zināmi, pildot profesionālos pienākumus. Proti:

- ✓ bāriņtiesai ir pienākums informēt sociālo dienestu vai citu atbildīgo institūciju par ģimenēm, kurās netiek pietiekami nodrošināta bērna attīstība un audzināšana un kurām nepieciešama palīdzība;
- ✓ ja pašvaldības sociālajam dienestam ir pamats uzskatīt, ka bērns cietis no vardarbības, pienācīgas aprūpes un uzraudzības trūkuma vai cita bērnu tiesību pārkāpuma, par to nekavējoties ir jāpaziņo bāriņtiesai un Valsts policijai. Ja ir pamats uzskatīt, ka nepienācīgas aprūpes dēļ bērnam netiek nodrošināta pietiekama veselības aprūpe, par to nekavējoties ir jāziņo arī bērna ģimenes ārstam (ārstniecības iestādei vai personai).

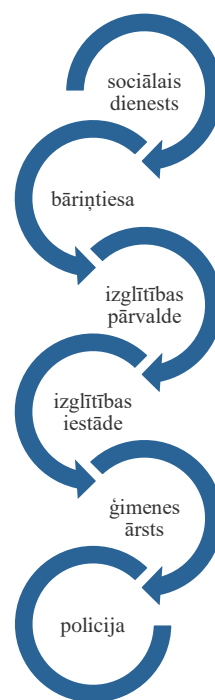
Informēšanas pienākums ir noteikts arī citām institūcijām – izglītības iestādei, ārstniecības personām (iestādēm), policijai u.c. –, jo atbilstoši Bērnu tiesību aizsardzības likumam par bērna tiesību aizsardzību ir atbildīga jebkura valsts vai pašvaldību institūcija, kā arī nevalstiskais sektors un privātpersonas⁵⁷:

- ✓ izglītības iestādei, nodrošinot izglītības programmu apguvi, Ministru kabineta noteiktajā kārtībā⁵⁸ ir pienākums sekot līdzi izglītības iestādes apmeklējumam, informēt par to bērna vecākus un noskaidrot kavējumu iemeslus, bet par ilgstošiem neattaisnotiem kavējumiem informēt pašvaldības izglītības pārvaldi (izglītības speciālistu);
- ✓ pašvaldības izglītības pārvaldei (izglītības speciālistam) sadarbībā ar izglītības iestādi un citām institūcijām, tostarp sociālo dienestu un bāriņtiesu, ir pienākums noskaidrot izglītības iestādes neapmeklēšanas cēloņus un koordinēt to novēršanu⁵⁹;
- ✓ policijai (valsts un pašvaldības), veicot profesionālos pienākumus, ir jābūt informācijai par tiem vecākiem, kuri izdarījuši noziedzīgus nodarījumus (tajā skaitā, ja tas tieši vai netieši ir saistīts ar alkohola vai atkarību izraisošu vielu lietošanu, kas var liecināt arī par riskiem nepietiekamai bērna audzināšanai vai par bērna pamešanu novārtā u.c.), kuri ir bijuši vardarbīgi (tajā skaitā pret otru vecāku vai pret bērnu), par bērnu izdarītajiem likumpārkāpumiem un bērniem, kuri lieto atkarību izraisošas vielas u.c. Par konstatētajiem faktiem policijai ir pienākums informēt atbildīgās institūcijas, lai tās varētu rīkoties savas kompetences ietvaros;

Piemēram, ja policija šķīrusi bērnu no ģimenes, tā nākamajā darba dienā informē bāriņtiesu, lai tā lemtu par aizgādības tiesību pārtraukšanu vecākiem.

- ✓ ārstniecības personām ir jāinformē sociālais dienests, bāriņtiesa vai Valsts policija par ģimenēm un bērniem, kuriem vajadzīgs atbalsts, un gadījumiem, kad veicami preventīvi pasākumi bērnu tiesību aizsardzībai⁶⁰.

Piemēram, par grūtniecības uzskaitē esošām nepilngadīgām grūtniecēm un/vai par grūtniecēm, kuras izteikušas vēlmi no bērna atteikties, par jaundzimušajiem, kuri nav reģistrēti pie ārsta, par jaundzimušā nepietiekamu aprūpi, par vecāku prasmju un izpratnes trūkumu par bērna aprūpi un

audzināšanu (tajā skaitā, ja vienam vai abiem vecākiem ir garīga rakstura traucējumi), kā arī par bērna audzināšanai neatbilstošiem sadzīves apstākļiem, kuri konstatēti mājas vizītēs, par bērnu nepietiekamu aprūpi, higiēnas nepietiekamības izraisītas saslimšanām, ārsta rekomendāciju neizpildi, ielaistām slimībām, par viena vai abu vecāku atkarību problēmām u.c.

Tas nozīmē, ka, konstatējot riskus, jebkurai no iesaistītajām institūcijām ir pienākums ziņot atbildīgajai institūcijai (sociālajam dienestam, bāriņtiesai, policijai, ārstniecības personām u.c.), kurai atbilstoši kompetencei ir jāiesaistās un jāuzsāk darbs situācijas risināšanai.

Lai nodrošinātu operatīvu informācijas apmaiņu, jau no 2013.gada minētajām institūcijām ir pieejama speciāla informācijas sistēma NPAIS, kuras izveidošanas mērķis ir sekmēt starpinstitūciju sadarbību, gan risinot konkrētus (individuālos) bērnu tiesību neievērošanas un aizsardzības gadījumus, gan apkopojot informāciju par tiem stratēģiskajā līmenī.

Ministru kabineta noteikumi⁶¹ paredz 16 valsts un pašvaldību iestādes, kurām ir pienākums sniegt ziņas⁶² NPAIS par bērnu, tam sniegtajiem pakalpojumiem, kā arī par bērna izdarītajiem pārkāpumiem vai riskiem, kas var veicināt likumpārkāpumu izdarīšanu utt. Atbildīgajām institūcijām savu profesionālo pienākumu veikšanai NPAIS ir nodrošināta iespēja arī saņemt citu institūciju sniegto informāciju (skat. 6.attēlu).

Lai veicinātu institūciju sadarbību, 2017.gada septembrī tika pieņemti speciāli Ministru kabineta noteikumi⁶³, kas paredzēja katrā pašvaldībā izveidot bērnu tiesību aizsardzības sadarbības grupu (turpmāk – Sadarbības grupa), kurā iekļauj pārstāvjus no pašvaldības policijas, pašvaldības sociālā dienesta, izglītības pārvaldes (izglītības speciālistu) un bāriņtiesas.

Sadarbības grupā var pieaicināt pārstāvjus arī no izglītības iestādēm, pašvaldības administratīvās komisijas, Valsts probācijas dienesta, Valsts policijas, ārstniecības personas u.c., un tās uzdevumi ir:

- ✓ izskatīt individuālus gadījumus saistībā ar iespējamiem bērna tiesību pārkāpumiem, ja ir nepieciešama ātra rīcība un vairāku institūciju sadarbība, kā arī, ja radušos situāciju nav iespējams atrisināt vienas institūcijas ietvaros vai nav to izdevies atrisināt ilgstošā laikposmā. Izskatot individuālo gadījumu, sadarbības grupas pārstāvji sniedz un analizē viņu rīcībā esošo informāciju un saskaņo turpmāko rīcību, vienojoties par katras pārstāvētās institūcijas veicamajiem pasākumiem atbilstoši kompetencei;
- ✓ analizēt situāciju bērnu tiesību aizsardzības jomā un sniegt pašvaldībai priekšlikumus bērnu tiesību aizsardzības programmas izstrādei, tostarp par nepieciešamajiem pasākumiem institūciju sadarbības sistēmas pilnveidošanai un saskaņotai un koordinētai institūciju sadarbībai;
- ✓ sniegt Labklājības ministrijai priekšlikumus normatīvo aktu pilnveidei un sadarbības uzlabošanai bērnu tiesību aizsardzības jomā, kas tos virza izskatīšanai Bērnu lietu sadarbības padomē;
- ✓ informēt sabiedrību par aktuāliem bērnu tiesību aizsardzības jautājumiem.

Tas nozīmē, ka arī Sadarbības grupai kā jebkurai pašvaldības institūcijai ir nozīmīga loma, lai noskaidrotu kopējo situāciju pašvaldībā par ģimenēm, kurās ir bērni ar uzvedības problēmām vai to iestāšanās risku, un sniegtu priekšlikumus šo problēmu risināšanai gan pašvaldības, gan valsts līmenī.

Iestādes, kas saņem un iesniedz informāciju NPAIS	NPAIS jābūt uzkrātai šādai informācijai par bērnu	
<p>→ NPAIS ziņas <u>iesniedz</u></p> <p>← no NPAIS ziņas <u>saņem</u></p>		
VP ← →	✓ par bērna izglītošanu	✓ par bērna ģimenes ārstu vai pediatru
PP ← →	✓ par bērna invaliditāti	✓ par bērna paša gūtajiem ienākumiem
SD ← →	✓ par bērna interesēm un ieradumiem (t.sk. ubagošanu, klaiņošanu, u.c.)	✓ par bērnam sniegtajiem sociālajiem pakalpojumiem un sociālo palīdzību
VPD ← →	✓ par bērna likumiskajiem pārstāvjiem vai audžuģimeni	✓ par bērna dzīvesvietas apmeklējumu
IVP ← →	✓ par personām, kuras uzturas bērna faktiskajā dzīvesvietā	✓ par personu, kas sniegusi informāciju saistībā ar bērnu
SIVA ← →	✓ ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijas informācija par bērnu (saskarsme ar vecākiem, brāļiem, māsām, vecvecākiem, citām personām u.c.)	✓ par izstrādāto atbalsta programmu bērnam, kuram konstatētas saskarsmes grūtības un uzvedības traucējumi
SKII* ← →		
PMLP ← →		
VSAA ← →		
VBTAI ← →	✓ par noziedzīgo nodarījumu, kurā ir cietis bērns	✓ par vardarbību pret bērnu
Bērnumi ← →		
Bāriņtiesa ← →	✓ par bērna saskari ar tiesību aizsardzības iestādēm	✓ par bērna izdarīto administratīvo pārkāpumu
AK ←		
LM ←	✓ par pilngadīgu personu, kas iesaistījusi bērnu darbībā, par kuru izdarīšanu paredzēta kriminālatbildība	✓ par bērnam piespriestā brīvības atņemšanas soda vai aresta izpildes gaitu
VR ←		
UGFA ←		
IZM →	✓ par bērna iesaisti kriminālprocesā	✓ par probācijas uzraudzību
NVD →	✓ par papildsoda – policijas kontrole – izpildes gaitu	✓ par bērna atrašanos profilaktiskajā uzskaitē
VDEĀVK →		
Ārstniecības personas →	✓ bāriņtiesu informācija, par aizgādības tiesību pārtraukšanu un/vai atņemšanu vecākiem, par aizbildņa iecelšanu, par ievietošanu audžuģimenē vai bērnumamā u.c.	
<p>* saņem ziņas tikai par sociālās korekcijas iestādē esošajiem bērniem</p> <p>VP – Valsts policija, PP – Pašvaldību policija, SD – Pašvaldību sociālais dienests, VPD – Valsts probācijas dienests, IVP – Ieslodzījumu vietu pārvalde, SKII – Sociālās korekcijas izglītības iestāde, SIVA – Sociālās integrācijas valsts aģentūra, PMLP – Pilsonības un migrācijas lietu pārvalde, VSAA – Valsts sociālās apdrošināšanas aģentūra, VBTAI – Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcija, IZM – Izglītības un zinātnes ministrija, NVD – Nacionālais veselības dienests, VDEĀVK – Veselības un darbspēju ekspertīzes ārstu valsts komisija, AK – Pašvaldību administratīvās komisijas, LM – Labklājības ministrija, VR – Valsts robežsardze, UGFA – Uzturīdzekļu garantiju fonda administrācija</p>		

6.attēls. Valsts un pašvaldības iestādes, kuras iesniedz un/vai saņem ziņas no NPAIS, un informācija, kurai par bērnu ir jābūt uzkrātai NPAIS.

Avots: Ministru kabineta 25.03.2014. noteikumi Nr.157 "Nepilngadīgo personu atbalsta informācijas sistēmas noteikumi".

Apkopojot iepriekš minēto, revidenti secina, ka valstī ir izveidota sistēma, lai identificētu ģimenes, kurās bērniem ir uzvedības problēmas vai to iestāšanās riski. Proti, par bērnu tiesību nodrošināšanu un uzraudzību atbildīgajām institūcijām ir iespējams iegūt informāciju, kas ir nepieciešama, lai savlaicīgi identificētu ģimenes, kurās bērniem ir uzvedības problēmas vai to iestāšanās riski.

Lai noskaidrotu, vai izveidotā sistēma darbojas, revīzijā ir veiktas pārbaudes gan par to, vai pašvaldību rīcībā ir informācija par bērniem ar uzvedības problēmām vai to iestāšanās risku, gan par informācijas apmaiņu starp iesaistītajām institūcijām, lai savlaicīgi atpazītu riskus bērnu uzvedības problēmām un iesaistītos nepieciešamā atbalsta sniegšanā to novēršanai.

Vai pašvaldību darbība ir vērsta uz to, lai identificētu ģimenes ar bērniem, kurās bērnam ir uzvedības problēmas vai to iestāšanās riski?

Lai identificētu ģimenes ar bērniem, kurās bērniem ir uzvedības problēmas vai to iestāšanās risks, iniciētu un veidotu to vajadzībām nepieciešamos pakalpojumus, kā arī sniegtu tām nepieciešamo atbalstu un pakalpojumus, pašvaldībai, pirmkārt, būtu jābūt informācijai par tajā dzīvojošajām ģimenēm un bērniem un to struktūru.

Valsts kontrole jau kopš 2014.gada vismaz trijās revīzijās⁶⁴ ir konstatējusi, ka pašvaldībās netiek veikta pienācīga sociālās vides izpēte iedzīvotāju problēmu apzināšanai un nepieciešamā atbalsta izveidei. Tas attiecas gan uz bērniem, gan uz ģimenēm ar bērniem, gan uz pašvaldības iedzīvotājiem kopumā.

Piemēram, 2019.gadā pabeigtajā lietderības revīzijā par ārpusģimenes aprūpes sistēmas efektivitāti, veicot visu 119 pašvaldību aptauju, tika konstatēts, ka lielākajai daļai pašvaldību nemaz nav informācijas par kopējo pašvaldībā dzīvojošo ģimeņu ar bērniem skaitu.

Šāda pat situācija tika konstatēta arī 2020.gadā pabeigtajā lietderības revīzijā par valsts īstenoto sociālās iekļaušanas politiku nabadzības mazināšanai, konstatējot, ka pašvaldībās nav arī informācijas par tajās dzīvojošām viena vecāka ģimenēm, kas ir viena no valsts definētajām nabadzības un sociālās atstumtības riskam visvairāk pakļautajām iedzīvotāju grupām un kas ik gadu tiek izcelta arī Centrālās statistiskās pārvaldes veiktajā mājstāvētību apsekojumā par nabadzības risku valstī.

Tāpēc jau iepriekš minētajās revīzijās Valsts kontrole aicināja Labklājības ministriju pilnveidot sociālajiem dienestiem sniegto metodisko atbalstu, lai veicinātu vienotu izpratni par nepieciešamajām darbībām likumā⁶⁵ paredzētās sociālās vides izpētē un nodrošinātu vienotu pieeju izpētes veikšanā.

Sākotnēji pēc 2015.gadā pabeigtās revīzijas par pašvaldību sniegto sociālo palīdzību Labklājības ministrija sagatavoja pašvaldībām vēstuli ar skaidrojumu par sociālās vides izpēti, kas tika nosūtīta visām pašvaldībām. Tomēr gan 2019., gan 2020.gadā pabeigtajās lietderības revīzijās Valsts kontrole konstatēja, ka situācija arvien nav uzlabojusies. Tāpēc, pamatojoties uz Valsts kontroles ieteikumu, Labklājības ministrija apņēma norādījumus par sociālās vides izpēti ietvert metodiskajos materiālos sociālajiem dienestiem, kurus ir plānots izstrādāt Eiropas Sociālā fonda projekta “Profesionāla sociālā darba attīstība pašvaldībās” ietvaros, kā arī jautājumu par sociālās vides izpēti aktualizēt pašvaldībām organizētajās mācībās.

Lai gan ieteikumu par metodikas izstrādi Labklājības ministrija apņēma ieviest līdz 2021.gada beigām, tomēr tas arvien nav ieviests un ir noteikts jauns ziņošanas termiņš – 02.01.2023.

Arī šajā revīzijā, veicot visu pašvaldību aptauju, kā arī padziļināti vērtējot septiņu izlasē⁶⁶ iekļauto pašvaldību darbību, konstatēts, ka situācija nav būtiski uzlabojusies.

68% pašvaldību (t.i., 78 no 115, kuras revīzijā sniedza atbildes uz šo jautājumu) arvien nav informācijas par kopējo pašvaldībā dzīvojošo ģimeņu ar bērniem skaitu. Savukārt norādīt pašvaldībā dzīvojošo ģimeņu ar bērniem struktūru, t.i., cik pašvaldībā ir pilnas (abu vecāku) ģimenes ar 1–2 bērniem, cik nepilnas (viena vecāka) ģimenes ar 1–2 bērniem, cik pilnas (abu vecāku) daudz bērnu ģimenes, cik nepilnas (viena vecāka) daudz bērnu ģimenes u.c., kas ir svarīgi, lai noteiktu to sociālās problēmas un vajadzības un veidotu to vajadzībās balstītus pakalpojumus, varēja tikai 12 pašvaldības jeb 10% no aptaujātajām.

Aptaujā sniegto informāciju apliecina arī detalizētajās pārbaudēs konstatētais par izlasē iekļautajām septiņām pašvaldībām:

- ✓ bijušā Bauskas novada (pirms apvienošanās), bijušā Madonas novada (pirms apvienošanās) un bijušā Ērgļu novada pašvaldībām arvien nav informācijas, cik pašvaldībā ir bērnu, cik ģimeņu un kāda ir to struktūra;

Bijušajā Bauskas novadā (pirms apvienošanās) atbilstoši likumam⁶⁷ nebija izstrādāta arī bērnu tiesību aizsardzības programma. Bērni un ģimenes ar bērniem nebija noteikti arī kā atsevišķa mērķgrupa pašvaldības attīstības plānošanas dokumentos.

- ✓ Rīgas un Jūrmalas valstspilsētā galvenokārt ir pieejama vispārīga informācija, bet detalizēti – tikai par tām ģimenēm ar bērniem, kuras jau ir vērsušās sociālajā dienestā pēc sociālās palīdzības vai pēc kāda no sociālajiem pakalpojumiem;

Rīgas valstspilsētas attīstības plānošanas dokumentos⁶⁸ ir norādīts kopējais iedzīvotāju skaits, tajā skaitā sadalījumā pa vecuma grupām, atsevišķi izdalot arī vairākas bērnu un jauniešu vecuma grupas, piemēram, bērnu skaits vecuma grupā 6–12 gadi un 13–18 gadi. Savukārt konkrētākas mērķa grupas (piemēram, ielu jaunieši) visbiežāk ir apzinātas tikai tad, kad tām ir paredzēts īstenot kādu projektu⁶⁹.

Jūrmalas valstspilsētas spēkā esošajos attīstības plānošanas dokumentos ir iekļauta pamata informācija par bērnu skaitu, bet nav pieejama informācija nedz par ģimeņu skaitu un struktūru, nedz par to sociālajām problēmām (tajā skaitā bērnu uzvedības problēmām), kā arī nav izstrādāta bērnu tiesību aizsardzības programma.

- ✓ bijušajam Cēsu novadam (pirms apvienošanās)⁷⁰ un Ventspils valstspilsētai bija pieejama plaša informācija par tās iedzīvotāju struktūru – cik pašvaldībā ir bērnu, cik ģimeņu un kāda ir to struktūra. Šīs pašvaldības apkopo datus no ārējām datu bāzēm un avotiem par pašvaldības iedzīvotājiem, piemēram, Centrālās statistikas pārvaldes, Pilsnības un migrācijas lietu pārvaldes, kā arī analizē informāciju par tās sniegto atbalstu konkrētajām mērķgrupām.

Ventspils valstspilsētas pašvaldībai ir pieejama īpaši detalizēta informācija, tajā skaitā par nereģistrētās attiecībās esošiem pāriem ar bērniem, viena vecāka ģimenēm, kurās aprūpi nodrošina tikai māte vai tikai tēvs u.c.

Savukārt, vērtējot, vai pašvaldības kā mērķgrupu, kurai ir nepieciešams veidot pakalpojumus un iesaistīties to problēmu risināšanā, ir identificējusi bērnus ar uzvedības problēmām vai to iestāšanās risku, ir konstatēts turpmāk minētais.

Lai gan revīzijā veiktajā pašvaldību aptaujā ir konstatēts, ka kopumā pašvaldībām ir vienota izpratne par to, kas ir bērns ar uzvedības problēmām un/vai to iestāšanās risku, kas kopumā sakrīt arī ar revidentu definēto jēdzienu (skat. revīzijas ziņojuma sadaļu [Kas ir bērns ar uzvedības problēmām vai to iestāšanās risku?](#)), aptaujā noskaidrots, ka tikai apmēram pusei (57 no 115 pašvaldībām, kuras aptaujā sniedza atbildes) pašvaldību ir informācija par tajā dzīvojošajiem bērniem ar uzvedības problēmām, bet tikai trešajai daļai⁷¹ – par bērniem ar uzvedības problēmu iestāšanās risku.

Tomēr pat tām pašvaldībām, kuras norādīja, ka tām ir zināma informācija par šo bērnu skaitu un to problēmām, šī informācija nebija pilnīga, jo par daļu no šīm bērnu mērķgrupām pašvaldības informāciju neiegūst, lai gan tā jau ir citu atbildīgo institūciju rīcībā, tajā skaitā tiek uzkrāta dažādās valsts un pašvaldību informācijas sistēmās (skat. 7.attēlu).

Aptaujas rezultātu un revidentu apkopoto datu salīdzinājums uzskatāmi apliecina, ka pašvaldībām ir informācija tikai par daļu bērnu un viņu ģimenēm, t.i., galvenokārt par tām, ar kurām tiek veikts sociālais darbs vai kurām tiek sniegti pakalpojumi. Savukārt faktiski bērnu ar uzvedības problēmām vai to iestāšanās risku skaits ir daudz lielāks.

To revīzijā veiktajā aptaujā atzina arī pašas pašvaldības: 93 pašvaldības norādīja, ka 2020.gadā to sociālo dienestu redzeslokā bija ģimenes, kurās ir bērni ar uzvedības problēmām vai to iestāšanās risku un ar kurām tika veikts sociālais darbs vai kurām tika sniegti sociālie pakalpojumi. Tomēr 10 pašvaldību sociālie dienesti norādīja: lai gan to redzeslokā šādas ģimenes bija (kopā šajās pašvaldībās bija 63 ģimenes), ar daļu no tām netika veikts sociālais darbs un tām netika sniegti sociālie pakalpojumi.

Bērnu mērķgrupa	Pašvaldību skaits, kas iegūst informāciju par šo bērnu grupu	Pašvaldību apzinātais kopējais bērnu skaits	Revidentu aplēstais kopējais bērnu skaits
 Bērni, kuri klaiņo, ubago, patvaļīgi aizgājuši no dzīvesvietas vai veic citas darbības, kas varētu izraisīt prettiesisku rīcību	Iegūst – 53%* Neiegūst – 47%	692 bērni no 61 pašvaldība	 838 bērni
 Bērni, kas ilgstoši bez attaisnojoša iemesla neapmeklē izglītības iestādi	Iegūst – 70%** Neiegūst – 30%	1442 bērni no 80 pašvaldībām	 4084 bērni
 Bērni, kuriem ir izveidojusies atkarība no apreibinošām vielām vai procesiem	Iegūst – 27%*** Neiegūst – 73%	712 bērni no 31 pašvaldība	 3194 bērni <i>(2020.gadā pārkāpumi bija saistīti ar atkarību izraisošu vielu lietošanu)</i>
 Bērni, kuri izdarījuši administratīvos pārkāpumus	Iegūst – 60%**** Neiegūst – 40%	1771 bērns no 70 pašvaldībām	 5445 bērni <i>(tikai 2020.gadā divus un vairāk pārkāpumus izdarīja 1404 bērni⁷²)</i>
 Bērni, kuri ir izdarījuši noziedzīgus nodarījumus	Iegūst – 46%***** Neiegūst – 54%	313 bērni no 53 pašvaldībām	 698 bērni <i>(2020.gadā bija ierosināts kriminālprocess)</i>

* Pašvaldības faktiski datus iegūst no Valsts policijas, pašvaldību policijas, izglītības iestādes, NPAIS, bāriņtiesas, pašvaldības administratīvās komisijas un bērnu likumiskajiem pārstāvjiem.
 ** Pašvaldības faktiski datus iegūst no izglītības iestādes, izglītības pārvaldes un izglītības iestādes sociālā pedagoga, kurš informāciju iesniedz sociālajam dienestam.
 *** Pašvaldības faktiski datus iegūst no Valsts policijas, pašvaldības administratīvās komisijas, Valsts probācijas dienesta, mācību iestādes, ģimenes un narkologa.
 **** Pašvaldības faktiski datus iegūst no pašvaldības administratīvās komisijas, Valsts policijas un pašvaldības policijas.
 ***** Pašvaldības faktiski datus iegūst no pašvaldības administratīvās komisijas, Valsts policijas un bāriņtiesas.

7.attēls. Pašvaldību apzinātais bērnu ar uzvedības problēmām skaits 2020.gadā.

To, ka pašvaldību un to sociālo dienestu redzeslokā nav visi bērni ar uzvedības problēmām vai to iestāšanās risku, apliecina arī detalizētajās pārbaudēs konstatētais par to, kad izlasē iekļautie 73 bērni ir nonākuši sociālā dienesta redzeslokā. No iepriekš minētajiem 73 izlasē iekļautajiem bērniem:

- ✓ vismaz četri bērni, kas saskaņā ar valsts un pašvaldību informācijas sistēmās pieejamiem datiem bija izdarījuši vismaz divus administratīvos pārkāpumus (viens no tiem bija iesaistīts arī kriminālprocesā, bet diviem VIIS bija reģistrēti arī ilgstoši un neattaisnoti izglītības iestādes kavējumi), arvien nebija sociālā dienesta redzeslokā;
- ✓ 31 bērns un to ģimenes sociālā dienesta redzeslokā bija nonākušas tikai tad, kad bērnam jau bija uzvedības problēmas. No tiem vismaz 17 bērniem jau iepriekš bija jābūt sociālā dienesta redzeslokā, ņemot vērā valsts un pašvaldību informācijas sistēmās pieejamo informāciju par bērnu vai tā ģimeni:

- četriem bērniem vienam no bērna vecākiem jau bija atņemtas aizgādības tiesības vai bērns atradās ārpusģimenes aprūpē;

Piemēram, bērns sociālā dienesta redzeslokā nonāca tikai tad, kad viņš, iegūstot izglītību internātskolā, kas atradās 300 km attālumā no dzīvesvietas, sāka izdarīt dažādus administratīvos pārkāpumus. Uzsākot sociālo darbu, tika konstatēts, ka bērna uzvedības problēmu cēloņi ir saistīti ar vecāku audzināšanas metodēm un vardarbību, kā rezultātā aizgādības tiesības vecākiem tika pārtrauktas.

- četri bērni jau pirms nonākšanas sociālā dienesta redzeslokā bija izdarījuši vairāk nekā divus administratīvos pārkāpumus, bet viens bērns bija iesaistīts pat vairākos kriminālprocesos;

Piemēram, bērns sociālā dienesta redzeslokā nonāca tikai 2021.gadā, kad sociālais dienests NPAS saņēma uzdevumu izstrādāt uzvedības sociālās korekcijas programmu, lai gan bērns dažādus pārkāpumus bija sācis izdarīt jau 2017.gadā un līdz 2021.gadam 14 reizes bija administratīvi sodīts (par alkohola lietošanu, vardarbību pret citiem bērniem u.c.).

- četri bērni pirms tam bija cietuši no vardarbības (bija atzīti par cietušajiem kriminālprocesā vai saņēmuši valsts finansētu sociālās rehabilitācijas pakalpojumu no vardarbības cietušiem bērniem);

Piemēram, bērns bija cietis no tēva vardarbības un astoņu gadu vecumā bija saņēmis valsts finansētu sociālās rehabilitācijas pakalpojumu no vardarbības cietušiem bērniem. Pēc šī pakalpojuma nesekoja atbalsta sniegšana bērnam. Sociālais darbs ar bērnu tika atsākts tikai pēc vairākiem gadiem, kad bērns sasniedza pusaudžu vecumu un sociālajam dienestam saistībā ar izdarītajiem pārkāpumiem bija pienākums bērnam izstrādāt uzvedības sociālās korekcijas programmu.

- divi bērni jau iepriekš bija klaiņojuši (atradās bezvēsts prombūtnē);
- diviem bērniem vecāki jau iepriekš bija sodīti par vecāku pienākumu pienācīgu nepildīšanu, no tiem vienam bērnam jau iepriekš bija arī ilgstoši un neattaisnoti izglītības iestādes kavējumi;

Piemēram, lai gan bērnam jau no 2018.gada VIIS bija reģistrēti ilgstoši un neattaisnoti izglītības iestādes kavējumi, kā arī 2018.gadā viņš publiskā vietā kopā ar māti bija lietojis alkoholu, par ko administratīvais sods (naudas sods) piemērots viņiem abiem, sociālā dienesta redzeslokā bērns nonāca tikai 2020.gadā (t.i., pēc diviem gadiem) saistībā ar to, ka pašvaldības policija pēc pašvaldības administratīvās komisijas uzdevuma bērnam bija izstrādājusi uzvedības sociālās korekcijas programmu.

- attiecībā uz vienu no bērniem jau iepriekš bija konstatēti ilgstoši un neattaisnoti izglītības iestādes kavējumi un citas ilgstošas problēmas skolā.

Lai noskaidrotu, kāpēc pašvaldībām nav savlaicīgi pieejama informācija par valsts un pašvaldību iestāžu rīcībā jau esošiem “signāliem”, ka bērnam ir vai arī nākotnē var rasties uzvedības problēmas, pašvaldībām aptaujā tika lūgts arī norādīt informācijas avotus, no kuriem sociālais dienests iegūst informāciju par bērniem ar uzvedības problēmām vai to iestāšanās risku. Apkopojot aptaujas rezultātus, konstatēts:

- ✓ 68 sociālie dienesti šādas ģimenes identificē paši, veicot profesionālos pienākumus;
- ✓ 56 sociālie dienesti informāciju bieži saņem no bāriņtiesām;
- ✓ 46 sociālie dienesti – no Valsts policijas;
- ✓ 39 sociālie dienesti – no pašvaldības administratīvās komisijas.

Tai pašā laikā 58 sociālie dienesti norādīja, ka nekad nesaņem informāciju no pašvaldības izglītības pārvaldes, lai gan Ministru kabineta noteikumi⁷³ paredz: ja bērns ilgstoši neattaisnoti neapmeklē izglītības iestādi, izglītības pārvaldes pienākums ir sadarbībā ar citām institūcijām, tajā skaitā ar sociālo dienestu, šo jautājumu risināt. 21 pašvaldības sociālie dienesti arī norādīja, ka nesaņem informāciju no pašvaldības administratīvās komisijas.

Savukārt par ārstniecības personām (ģimenes ārstiem), kas ir viena no institūcijām, kurai ir iespēja pamanīt bērna uzvedības problēmas vai to iestāšanās riskus, tikai divos gadījumos sociālie dienesti norādīja, ka informāciju no ārstniecības personām saņem bieži, un 34 gadījumos – ka dažreiz. Vairumā – 54 gadījumos – sociālie dienesti norādīja, ka ļoti reti saņem informāciju no ārstniecības personām, bet 23 gadījumos –, ka nesaņem nekad. Skat.1.tabulu.

17 gadījumos pašvaldības norādīja arī citus informācijas avotus, piemēram, cita novada sociālais dienests, Valsts probācijas dienests, VBTAI (tajā skaitā par saņemtu anonīmu informāciju), Sadarbības grupa, krīzes centrs, sociālās vietnes (*Facebook, TikTok, Instagram u.c.*), masu mediji, anonīmi ziņotāji vai anonīms telefona zvans.

Aptaujas rezultāti uzskatāmi apliecina, ka galvenais iemesls, kāpēc sociālais dienests novēloti saņem informāciju pat par tiem bērniem, kuriem uzvedības problēmas ir jau radušās, ir tas, ka gan sociālais dienests (kuram ir pienākums veikt sociālās vides izpēti, savlaicīgi saņemt un reaģēt uz signāliem un iesaistīties ģimenes sociālās situācijas izzināšanā un atbalsta sniegšanā), gan pārējās institūcijas (kurām ir pienākums informēt par to redzeslokā jau nonākušiem bērniem, kuriem ir uzvedības problēmas vai to iestāšanās risks) arvien galvenokārt reaģē uz jau notikušiem faktiem, kad ir jāveic konkrētas normatīvajos aktos paredzētās darbības, bet neizmanto valsts un pašvaldību informācijas sistēmās jau uzkrātos datus, tajā skaitā:

- ✓ VIIS, kurā tiek uzkrāta informācija par ilgstošiem un neattaisnotiem izglītības iestādes kavējumiem;

Revidenti vērs uzmanību, ka, lai gan pašlaik izglītības iestāžu VIIS ievadītie dati par izglītības iestādes kavējumiem ir pieejami pašvaldību izglītības pārvaldēm (izglītības speciālistiem), tas neliedz piekļuves tiesības skatīšanās režīmā VIIS nodrošināt arī citām pašvaldības struktūrvienībām.
- ✓ NPAIS, kurā tiek uzkrāta informācija par to, ka bērns klaiņo vai ir patvaļīgi aizgājis no dzīvesvietas, ka bērns apdraud savu veselību un attīstību, piemēram, lietojot alkoholu, toksiskās, narkotiskās, psihotropās vai citas apreibinošas vielas, vai ka bērns ir izdarījis pārkāpumu, par kuru paredzēta administratīvā vai kriminālatbildība u.c.

1.tabula

Pašvaldību sociālo dienestu aptaujā sniegtā informācija par to informācijas avotiem un informācijas saņemšanas biežumu.

	visos gadījumos	bieži	dažreiz	ļoti reti	nekad
bāriņtiesa	14	56	37	4	4
izglītības iestāde	-	72	25	8	10
izglītības pārvalde	-	12	11	34	58
administratīvā komisija (vai administratīvās komisijas bērnu lietu apakškomisija)	10	39	28	17	21
ārstniecības persona / iestāde	2	2	34	54	23
ģimenes radnieki, draugi vai citas ģimenei tuvas personas	3	18	49	37	8
iedzīvotāji (piem., kaimiņi)	1	14	45	45	10
bērns sociālajā dienestā vērsās pats (piemēram, par konfliktu ģimenē)	1	2	6	70	36
pašvaldības policija	8	25	32	14	36
Valsts policija	15	46	34	20	-
paša sociālā dienesta konstatētā informācija (piemēram, komunicējot ar ģimenēm vai apsekojot tās, ja ģimenes vērsušās sociālajā dienestā vai tām jau tiek sniegti sociālie pakalpojumi vai sociālā palīdzība)	23	68	19	5	-

Lai gan visaptverošs risinājums, kuru bērnu tiesību aizsardzībā iesaistītās institūcijas varētu izmantot, ir tieši NPAIS, tomēr pašlaik tajā netiek uzskaitīti visi atbildīgo iestāžu fiksētie notikumi par bērnu, kas ir saistīts gan ar nepilnībām NPAIS tehniskajā risinājumā, gan ar to, ka pašas iestādes (Valsts policija, sociālie dienesti, bāriņtiesas un izglītības iestādes) arvien tajā neievada informāciju un informācijas apmaiņai galvenokārt izmanto saraksti vai telefonsarunas. Tas nozīmē, ka šī informācija netiek vienkopus uzkrāta un līdz ar to informācija par bērnu ir tikai iesaistīto institūciju lietās.

Uz NPAIS nepilnībām Valsts kontrole norādīja jau 2019.gadā pabeigtajā lietderības revīzijā par ārpusģimenes aprūpes sistēmas efektivitāti⁷⁴, aicinot Labklājības ministriju uzņemties NPAIS pārraudzību. Savukārt attiecībā uz NPAIS nepilnību novēršanu Valsts kontrole pievienojās Tiesībsarga biroja 2018.gada novembrī pabeigtajā pārbaudē sniegtajām rekomendācijām.

Tomēr līdz 2022.gada augustam Valsts kontroles ieteikumi un tiesībsarga rekomendācijas arvien nav ieviestas.

Arī revidentu veiktajā datu analīzē ir konstatēts, ka valsts un pašvaldību informācijas sistēmās – NPAIS, SOPA, VIIS u.c., kuras revidenti izmantoja, lai iegūtu informāciju par bērniem ar uzvedības problēmām vai to iestāšanās risku, – uzkrātie dati nav pilnīgi, proti:

- ✓ lai gan NPAIS ir nodrošināta informācijas apmaiņa ar Vienoto notikumu reģistru un Iekšlietu integrētās informācijas sistēmas apakšsistēmu “Personu meklēšana”, kurās bija norādīts, ka 2020.gadā klaiņoja vai patvaļīgi no savas dzīvesvietas aizgāja 838 bērni⁷⁵, tomēr NPAIS bija reģistrēta informācija tikai par 310 bērniem;

- ✓ lai gan NPAIS tiek nodrošināta datu apmaiņa ar SOPA, NPAIS nav pieejami pilnīgi dati par pašvaldību sniegtajiem sociālajiem pakalpojumiem, jo ne visas pašvaldības un ne pilnā apmērā SOPA ievada informāciju par iedzīvotājiem sniegtajiem sociālajiem pakalpojumiem;
- ✓ lai gan Ministru kabineta noteikumi⁷⁶ paredz, ka NPAIS ir pieejama informācija arī par bērnu ilgstošiem un neattaisnotiem izglītības iestāžu kavējumiem, tomēr šāda informācija NPAIS nebija pieejama.

Tāpēc situācijas risinājumam ir nepieciešams panākt, lai atbildīgās institūcijas valsts un pašvaldību informācijas sistēmās ievada to rīcībā jau esošo informāciju par bērnu un tām pieejamās informācijas sistēmas arī izmanto ikdienas darbā savlaicīgai bērnu ar uzvedības problēmām vai to iestāšanās risku identificēšanai.

Vai izglītības iestāžu un izglītības pārvalžu darbības, lai apkopotu un analizētu informāciju par bērniem, kas ilgstoši un bez attaisnojoša iemesla neapmeklē izglītības iestādi, ir pietiekamas?

Tā kā ekspertu vērtējumā izglītības iestādes kavēšana ir viena no pazīmēm, ko ir iespējams konstatēt jau agrīni un kas liecina par risku, ka bērnam var rasties vai jau ir radušās uzvedības problēmas, kuru risināšanai ir nepieciešama atbildīgo institūciju iesaiste, revīzijā ir padziļināti vērtēts, vai un kā atbildīgās institūcijas reaģē, ja bērns ilgstoši un bez attaisnojoša iemesla neapmeklē izglītības iestādi.

Kārtība, kādā atbildīgajām institūcijām ir pienākums uzskaitīt izglītības iestādes kavējumus, kā arī noskaidrot to iemeslus un koordinēt nepieciešamo rīcību, ir noteikta Ministru kabineta noteikumos⁷⁷.
Proti:

- ✓ ja izglītojamais nav ieradies izglītības iestādē uz mācību sākumu vai kādu mācību stundu un izglītības iestādei nav informācijas par neierašanās iemeslu, izglītības iestāde nekavējoties, bet ne vēlāk kā mācību dienas laikā sazinās ar vecākiem, lai noskaidrotu izglītojamā neierašanās iemeslu;
- ✓ ja izglītojamais bez attaisnojoša iemesla nav apmeklējis izglītības iestādi un vairāk nekā trīs mācību dienas nav apguvis pirmsskolas izglītības programmu vai vairāk nekā 20 mācību stundas semestrī – vispārējās izglītības un profesionālās izglītības programmu, izglītības iestāde nekavējoties VIIS ievada informāciju par izglītojamā kavējumiem un to iemesliem (ja tie ir zināmi), kā arī rīcību to novēršanai;
- ✓ pašvaldības izglītības pārvalde vai izglītības speciālists, pamatojoties uz VIIS ievadīto informāciju, ja nepieciešams, sadarbībā ar izglītības iestādi un citām institūcijām, tostarp sociālo dienestu un bāriņtiesu, noskaidro izglītības iestādes neapmeklēšanas cēloņus un koordinē to novēršanu;
- ✓ IKVD reizi gadā apkopo un analizē VIIS ievadīto informāciju un sniedz metodisku atbalstu pašvaldībām un izglītības iestādēm priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas risku mazināšanai.

Ilgstošs un neattaisnots kavējums ir, ja bērns bez attaisnojoša iemesla vairāk nekā trīs dienas nav apmeklējis pirmsskolas izglītības iestādi, bet vispārējās izglītības sistēmā – kavējis vairāk nekā 20 mācību stundas.

Tas nozīmē, ka informācijas apmaiņai par ilgstošiem un neattaisnotiem izglītības iestādes kavējumiem ir rasts arī tehnisks risinājums, lai izglītības iestādes konstatētā informācija būtu pieejama arī citām institūcijām.

Saskaņā ar VIIS pārskatu datiem 2020./2021.mācību gadā Latvijā bija 6475 bērni⁷⁸, kuriem VIIS bija reģistrēti ilgstoši un neattaisnoti izglītības iestādes kavējumi. Lielākoties izglītības iestādes VIIS bija ievadījušas arī informāciju par kavējumu iemesliem un rīcību kavējumu novēršanai. Lai gan vienam bērnam var būt vairāki iemesli neattaisnotiem izglītības iestādes kavējumiem, 72% bērnu kā kavējumu iemesls bija norādīts nepietiekama mācību motivācija, 29% – ģimenes apstākļi un 16% – veselības problēmas, kuras nav apliecinātas ar ārsta vai vecāku zīmi. Reti, bet bija arī tādi kavējumu iemesli, kuru risināšana ir pašvaldību institūciju kompetencē, piemēram, materiālie apstākļi (4%), izglītības iestādes nepieejamība infrastruktūras dēļ (1%), konflikts ar klases vai skolasbiedriem un/vai skolotājiem (0,5%). Tomēr par 14% jeb 875 bērniem izglītības iestāde nebija ievadījusi informāciju par kavējuma iemesliem.

Turklāt revīzijā arī IKVD, kura pienākums ir analizēt VIIS ievadīto informāciju un sniegt metodisku atbalstu pašvaldībām un izglītības iestādēm priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas risku mazināšanai, norādīja, ka arvien ne visas izglītības iestādes VIIS ievada informāciju par ilgstošiem neattaisnotiem izglītības iestādes kavējumiem, t.i., ka VIIS dati par ilgstošiem neattaisnotiem izglītības iestādes kavējumiem nav pilnīgi.

IKVD norādītais apstiprinājās arī detalizētajās pārbaudēs par izlasē iekļautajiem 73 bērniem.

Revīzijā, iepazīstoties ar dažādu institūciju iesniegtajiem dokumentiem par izlasē iekļauto bērnu problēmām un tiem sniegto atbalstu (sociālo dienestu bērnu lietas, bāriņtiesu dokumenti, VBTAI dokumenti – bērnu lietas par SKII “Naukšēni” u.c.), ir konstatēts, ka izglītības iestādes VIIS nebija ievadījušas informāciju par vismaz piecu bērnu ilgstošiem un neattaisnotiem izglītības iestādes kavējumiem.

Piemēram, VIIS nav ievadīta informācija par izglītojamā kavējumiem, kurš saskaņā ar revīzijā noskaidroto informāciju 2019./2020. mācību gada 1.semestrī izglītības iestādē nav bijis nevienu dienu un ir neattaisnoti kavējis 308 mācību stundas. VIIS informācija nav ievadīta arī par kāda cita izglītojamā 2019./2020. mācību gada 1.semestrī neattaisnoti kavētu 381 mācību stundu un vēl viena izglītojamā 2020./2021. mācību gadā kopā neattaisnoti kavētām 166 mācību stundām.

Revīzijā veiktajā aptaujā vairums jeb 79% (t.i., 91 no 115 pašvaldībām, kas sniedza atbildes uz jautājumiem) pašvaldību izglītības pārvalžu (izglītības speciālisti) norādīja, ka veic pārbaudes par to, vai izglītības iestādes VIIS ievada informāciju par bērnu ilgstošiem neattaisnotiem kavējumiem, piemēram, sazinās ar izglītības iestādes atbildīgo darbinieku, regulāri informāciju VIIS salīdzina ar E–klases datiem, kā arī, apmeklējot iestādi, VIIS ievadīto informāciju salīdzina ar kavējumu uzskaites žurnālu.

Savukārt 24 pašvaldību izglītības pārvaldes norādīja, ka šādas pārbaudes neveic, pamatojot, ka par informācijas ievadi VIIS ir atbildīgi izglītības iestāžu vadītāji vai arī ka darbs ar bērniem, kuri neapmeklē izglītības iestādes, ir sociālā dienesta vai Sadarbības grupu kompetencē.

Tā kā atbilstoši Ministru kabineta noteikumiem⁷⁹ atbildība par sociālā dienesta un bāriņtiesas iesaisti cēloņu noskaidrošanai, kāpēc bērns neapmeklē izglītības iestādi, ir noteikta pašvaldību izglītības pārvaldēm un revīzijā veiktajā aptaujā 58 sociālie dienesti norādīja, ka nekad nesaņem informāciju no pašvaldības izglītības pārvaldes par bērnu izglītības iestādes kavējumiem, revīzijā ir veiktas arī pārbaudes,

vai izglītības pārvaldes savlaicīgi⁸⁰ iesaista sociālo dienestu un bāriņtiesas, lai koordinētu nepieciešamo rīcību bērna uzvedības problēmu turpmākas attīstības novēršanai.

Revidentu veiktajā aptaujā pašvaldību izglītības pārvaldes norādīja, ka tās visos gadījumos nodod sociālajam dienestam un vairumā gadījumu – arī bāriņtiesai informāciju par to, ka bērns ilgstoši un bez attaisnojoša iemesla neapmeklē izglītības iestādi.

Tomēr arī revīzijā, padziļināti vērtējot septiņu izlasē iekļauto pašvaldību darbu, ir konstatēts, ka lielākoties sociālie dienesti informāciju par bērnu neattaisnotiem izglītības iestāžu kavējumiem saņem nevis no izglītības pārvaldēm, bet no izglītības iestādēm, kas gadījumos, kad tās ir izsmēlušas savus resursus ģimenes sociālās situācijas noskaidrošanā un risināšanā, ģimenes sociālo problēmu risināšanā iesaista arī sociālo dienestu.

Līdzīgi ir arī bāriņtiesām: par to, ka vecāki nenodrošina bērna tiesības uz izglītību, bāriņtiesai ziņo vai nu izglītības iestāde, vai arī sociālais dienests, kas ir konstatējis problēmas un lūdz bāriņtiesu iesaistīties problēmu risināšanā.

Tāpat revīzijā konstatēts, ka informācijas apmaiņa par bērnu ilgstošiem un neattaisnotiem izglītības iestādes kavējumiem notiek arī pašvaldību izveidotajās Sadarbības grupās vai citās starpinstitūciju sanāksmēs.

Piemēram, iepazīstoties ar Jūrmalas valstspilsētas Sadarbības grupas protokoliem par periodu no 2019. līdz 2021.gadam, ir konstatēts, ka tajos pārsvarā ir risināti jautājumi par bērnu neattaisnotajiem kavējumiem. Tās sēžu laikā iestādes institūcijas apmainās ar informāciju, kā arī daudzos gadījumos uz sēdi uzaicina arī bērnu un tā likumisko pārstāvi, lai noskaidrotu iemeslus, kāpēc bērns neapmeklē skolu, kā arī lai informētu viņu un pārstāvjus par sekām, ja situācija neuzlabosies.

Savukārt bijušā Dobeles novada (pirms apvienošanās) izglītības pārvalde revidentu veiktajā aptaujā paskaidroja, ka novadā ir izveidota Nepilngadīgo lietu komisija, kura veic arī prevenciju saistībā ar izglītības iestādes kavētājiem, pamatojoties uz izglītības iestāžu sniegto informāciju. Tāpēc datu ievade VIIS ir pilnīgi nelietderīga laika un resursu izšķērdēšana: ja izglītības pārvaldes speciālists skaidrotu kavējumu iemeslus un koordinētu to novēršanu, tad darbs ar nepilngadīgajiem tiktu vairākkārt dublēts (...).

Tas, ka lielākoties par ilgstošiem izglītības iestādes kavējumiem sociālo dienestu un bāriņtiesu informē izglītības iestādes, nevis izglītības pārvaldes, apstiprinājās arī revidentu veiktajās pārbaudēs par izlasē iekļautajiem bērniem.

Lai pārlicinātos, vai visos gadījumos, kad bērns ilgstoši un bez attaisnojoša iemesla bija kavējis izglītības iestādi, informācija par bērna kavējumiem ir saņemta arī sociālajā dienestā, revīzijā sešām izlasē iekļauto pašvaldību izglītības pārvaldēm un sociālajiem dienestiem tika iesniegta informācija par 247 bērniem, kuriem saskaņā ar VIIS reģistrēto informāciju laikā no 2017. līdz 2021.gadam bija ilgstoši un neattaisnoti izglītības iestādes kavējumi.

Sociālajiem dienestiem galvenokārt bija informācija tikai par tiem bērniem, kuri to redzeslokā bija nonākuši citu apstākļu dēļ un kuriem izglītības iestādes neapmeklēšana bija tikai viena no uzvedības izpausmēm.

Par 99 no šiem bērniem (jeb 40%) informācija par izglītības iestādes kavējumu nebija sociālā dienesta rīcībā, lai gan 68 no tiem jau bija sākuši izdarīt arī likumpārkāpumus. Par 44 no 99 bērniem izglītības pārvaldes norādīja, ka bērni izglītību iegūst citas pašvaldības izglītības iestādē, tāpēc tām VIIS nav pieejama informācija par šo bērnu izglītības iestādes kavējumiem, jo izglītības pārvaldēm (izglītības speciālistiem) VIIS informācija ir pieejama tikai par tiem bērniem, kuri mācās konkrētās pašvaldības izglītības iestādēs.

Revīzijā izglītības pārvaldes paskaidroja, ka pārsvarā šajos gadījumos izglītības iestāde sazinās uzreiz ar bērna dzīvesvietas sociālo dienestu. Ir arī gadījumi, kad par bērna ilgstošu neattaisnotu kavējumu izglītības iestāde vēršas bērna dzīvesvietas pašvaldības izglītības pārvaldē, kas, savukārt, vēršas sociālajā dienestā apstākļu noskaidrošanai.

Savukārt no izlasē iekļautajiem 73 bērniem, kuri jau bija izdarījuši dažādus pārkāpumus, 12 bērniem pirms pārkāpumu izdarīšanas bija arī ilgstoši un neattaisnoti izglītības iestādes kavējumi.

Revīzijā konstatētais apliecina, ka, lai gan Ministru kabineta noteikumos⁸¹ ir paredzēta kārtība informācijas apmaiņai par bērnu ilgstošiem un neattaisnotiem izglītības iestādes kavējumiem, tajā skaitā VIIS ir paredzēts risinājums kavējumu uzskaitē un informācijas apmaiņai par to, tomēr izveidotais sadarbības mehānisms nedarbojas.

Tā kā izglītības iestādes kavējums ir viena no pazīmēm, ko ir iespējams konstatēt jau agrīni un kas liecina par risku, ka bērnam var rasties vai jau ir radušās uzvedības problēmas, Izglītības un zinātnes ministrijai un tās padotības iestādei IKVD ir ne tikai jānodrošina, ka izglītības iestādes ievēro Ministru kabineta noteikumus⁸² un VIIS ievada informāciju, bet sadarbībā ar Labklājības ministriju un pašvaldībām jāpilnveido arī informācijas apmaiņa, lai VIIS ievadītā informācija visos gadījumos nonāk sociālo dienestu rīcībā. Tā sociālie dienesti, negaidot izglītības iestādes vai izglītības pārvaldes signālu, jau savlaicīgi varētu reaģēt un iesaistīties ģimenes sociālās situācijas izziņāšanā.

Revidenti vērš uzmanību, ka jau pašlaik ir nodrošināta informācijas nodošana no VIIS uz pašvaldību sociālo dienestu izmantoto SOPA – tiek nodota informācija par izglītības iestādi un klasi, kurā bērns mācās.

Revīzijā, analizējot pašvaldību administratīvo komisiju darbu, ir konstatēts, ka bērniem par izglītības iestāžu neattaisnotiem kavējumiem tiek piemēroti arī administratīvie sodi vai arī audzinoša rakstura piespiedu līdzekļi. Tā bijušā Madonas novada (pirms apvienošanās) un Jūrmalas valstspilsētas administratīvā komisija vismaz pieciem bērniem piecas reizes bija piemērojusi administratīvo sodu un trīs reizes – audzinoša rakstura piespiedu līdzekļus. Detalizēti par bērnu administratīvo sodīšanu skat. revīzijas ziņojuma sadaļu [Vai pašvaldību administratīvo komisiju īstenotais audzinošais darbs ar bērniem ir efektīvs?](#)

Vai pašvaldībās izveidoto Sadarbības grupu darbs ir vērsti uz to, lai identificētu ģimenes, kurās bērnam ir uzvedības problēmas vai to iestāšanās risks, un piedāvātu risinājumus to atbalstam?

Tā kā bērnu ar uzvedības problēmām vai to iestāšanās risku identificēšanā būtiska loma ir pašvaldību izveidotajām Sadarbības grupām, kuru izveides mērķis ir *radīt platformu, lai bērnu tiesību aizsardzībā iesaistītās institūcijas regulāri un savlaicīgi apmainās ar informāciju gan par sadarbību kopumā, gan par individuālajiem gadījumiem, lai pašvaldībā darbs ar bērnu un ģimeni tiktu uzsākts savlaicīgāk un maksimāli efektīvi*⁸³, revīzijā ir analizēts, vai pašvaldībās izveidoto Sadarbības grupu darbs ir vērsti arī uz to, lai savlaicīgi identificētu ģimenes, kurās bērniem ir uzvedības problēmas vai to iestāšanās riski, un piedāvātu risinājumus šo bērnu un to ģimeņu atbalstam.

Lai gan Ministru kabineta noteikumi⁸⁴ pašvaldības pienākumu izveidot Sadarbības grupu paredz jau no 2017.gada, tomēr revīzijā ir konstatēts, ka visās pašvaldībās tās nedarbojas.

Saskaņā ar revīzijā veikto pašvaldību aptauju, kurā Sadarbības grupām tika lūgts norādīt informāciju par pēdējo četru gadu laikā notikušajām Sadarbības grupu sēdēm, 2020.gadā neviena Sadarbības grupas sēde nebija notikusi 14 pašvaldībās, bet 2021.gadā – 26 pašvaldībās. Savukārt četru gadu laikā, t.i., kopš 2018.gada, neviena Sadarbības grupas sēde nebija notikusi trijās pašvaldībās – bijušajā Madonas (pirms apvienošanās), bijušajā Priekuļu un bijušajā Babītes novadā.

Revidenti vērs uzmanību, ka bijušais Madonas novads pēc administratīvi teritoriālās reformas ir noteikts kā novada centrs, tāpēc pastāv augsts risks, ka pēc pašvaldību administratīvi teritoriālās reformas situācija nemainīsies vai tam pievienotajos novados – bijušajā Lubānas un Ērgļu novadā, kuros visus gadus Sadarbības grupas notika, – pat pasliktināsies, ņemot vērā, ka tieši jaunajā novada centrā (Madonā) Sadarbības grupas faktiski neeksistēja.

Lai gan viens no Sadarbības grupas uzdevumiem ir analizēt kopējo situāciju bērnu tiesību aizsardzības jomā un sniegt pašvaldībai priekšlikumus bērnu tiesību aizsardzības programmas izstrādei, kas nozīmē, ka Sadarbības grupām ir jāpārzina pašvaldībā dzīvojošo bērnu sociālās problēmas un to vajadzības, 2019.gadā pabeigtajā lietderības revīzijā par ārpusģimenes aprūpes sistēmu⁸⁵ tika konstatēts, ka šādi jautājumi ir bijuši tikai dažu Sadarbības grupu dienaskārtībā. Lielākoties Sadarbības grupās tika izskatīti tikai individuāli gadījumi, lai risinātu konkrēta bērna vai ģimenes sociālās problēmas.

Revīzijā Valsts kontrole Labklājības ministrijai sniedza ieteikumu, aicinot Labklājības ministriju kā vadošo iestādi sociālo pakalpojumu un sociālā darba jomā veicināt pašvaldību izpratni par nepieciešamību veikt mērķtiecīgu pašvaldības sociālās situācijas analīzi, iesaistot visas atbildīgās institūcijas un apkopojot to rīcībā esošo informāciju, kas var liecināt par riskiem nepietiekamai bērnu aprūpei, tajā skaitā apzināt valsts un pašvaldību informācijas sistēmas un reģistrus, kuri šim mērķim izmantojami.

Valsts kontrole sagaidīja, ka, ieviešot ieteikumu, Labklājības ministrija izstrādās pašvaldībām norādījumus, kā ir organizējama Ministru kabineta noteikumos⁸⁶ paredzētā starpinstitūciju sadarbība, tajā skaitā organizēs pašvaldību darbinieku apmācību.

Lai gan sākotnēji ieteikuma ieviešana bija paredzēta jau līdz 04.01.2021., ieteikums nav ieviests, jo Labklājības ministrijas veiktās darbības arvien nav pietiekamas. Ieteikuma ieviešanas termiņš ir pagarināts līdz 03.01.2023.

Šajā revīzijā veiktajā pašvaldību aptaujā jau 41% pašvaldību (t.i., 44 no 108 pašvaldībām, kas sniedza atbildes jautājumiem) norādīja, ka to Sadarbības grupas izvērtē un analizē kopējo situāciju pašvaldībā, bet 65% pašvaldību Sadarbības grupas analizē arī informāciju par bērniem ar uzvedības problēmām un to iestāšanās risku.

Lielākā daļa pašvaldību aptaujā norādīja, ka kopējās situācijas analīzei informācija tiek iegūta no dažādiem avotiem: visbiežāk no izglītības iestādes, sociālā dienesta, bāriņtiesas un Valsts policijas.

Tomēr tikai salīdzinoši neliels skaits Sadarbības grupu kopējās situācijas analīzei bieži izmanto arī valsts un pašvaldību informācijas sistēmās uzkrāto informāciju. Piemēram, kopējās situācijas analīzei SOPA datus bieži izmanto tikai 34 Sadarbības grupas, bet NPAIS datus, kurā, kā jau tas ir norādīts iepriekš, atbilstoši Ministru kabineta noteikumiem⁸⁷ ir jābūt uzkrātai informācijai gan par bērniem un tiem sniegtajiem pakalpojumiem, gan par to izdarītajiem pārkāpumiem un klaiņošanu, – tikai 14 pašvaldību Sadarbības grupas.

Vairums Sadarbības grupu norādīja, ka nekad kopējās situācijas analīzei par pašvaldībā dzīvojošiem bērniem un to ģimenēm neizmanto informāciju no Sodu reģistra un APAS.

2.tabula

Pašvaldību Sadarbības grupu aptaujā sniegtā informācija par informācijas avotiem un informācijas saņemšanas biežumu.

Informācijas avots	bieži	dažreiz	ļoti reti	nekad
Nepilngadīgo personu atbalsta informācijas sistēma	14	23	19	14
Valsts izglītības informācijas sistēma	19	15	12	24
Sodu reģistrs	8	16	16	24
Administratīvo pārkāpumu procesa atbalsta sistēma (APAS sistēma) (no 01.07.2020.)	10	16	14	30
Sociālo pakalpojumu administrēšanas programma (SOPA)	34	16	14	6
bāriņtiesas sniegtā informācija	57	11	1	1
izglītības iestāžu sniegtā informācija	60	10	-	-
ārstniecības personu sniegtā informācija	25	25	14	6
pašvaldības policijas sniegtā informācija	41	11	2	16
Valsts policijas sniegtā informācija	43	16	7	4
iedzīvotāju sniegtā informācija	17	31	19	3

Arī revīzijā padziļināti vērtētajās septiņās pašvaldībās konstatēts, ka arvien ir pašvaldības, kurās Sadarbības grupa lielākoties analizē tikai individuālus gadījumus (bijušais Bauskas novads (pirms apvienošanās), bijušais Ērgļu novads) vai Sadarbības grupa nemaz nedarbojas (bijušais Madonas novads (pirms apvienošanās)). Tomēr situācija uzlabojas – četrās no padziļināti vērtētajām pašvaldībām pēdējos gados Sadarbības grupas bija vērtējušas arī kopējās tendences bērnu tiesību aizsardzības jomā. Piemēram:

Saskaņā ar Ventspils valstspilsētas sadarbības grupas protokoliem 2018. un 2019.gadā sanāksmēs pārsvarā analizēti tikai individuāli gadījumi, bet 2020. un 2021.gadā sanāksmēs jau tiek apspriestas dažādas kopējās tendences un nepieciešamie uzlabojumi pašvaldībā bērnu tiesību aizsardzībā, piemēram, par pakalpojumu nepieciešamību bērniem ar uzvedības problēmām, par nepieciešamo rīcību gadījumos, kad bērniem ir ilgstoši neattaisnoti izglītības iestādes kavējumi,

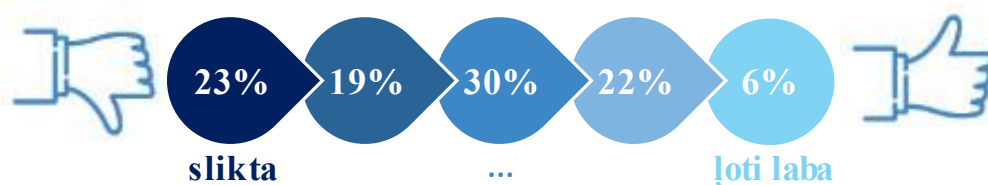
par nepilngadīgo piespiedu ārstēšanu no atkarībām, par bērnu un pusaudžu narkologa vai atkarību speciālista nodrošināšanu Ventspils valstspilsētas pašvaldībā u.c.

Savukārt Jūrmalas valstspilsētas pašvaldībā, lai gan 2021.gadā Bērnu tiesību aizsardzības komisijas (t.i., Sadarbības grupa Jūrmalas valstspilsētā) sēdēs arvien pārsvarā tiek apspriesti jautājumi par konkrētu bērnu izglītības iestādes neapmeklēšanu, tomēr tiek risināti arī vispārīgāki jautājumi, piemēram, par jauniešu centra piedāvātajām aktivitātēm un aktuālajiem projektiem, par bērnam dzīvojošajiem bērniem un to uzvedību un citi ar mācību procesu saistīti jautājumi.

Tā kā bērnu uzvedības problēmas vai to iestāšanās risku var pamanīt arī ģimenes ārsti, revīzijā ir analizēts, vai Sadarbības grupu darbā – gan risinot individuālos gadījumus, gan analizējot kopējās tendences – tiek iesaistīti arī ģimenes ārsti.

2019.gadā pētījumā par starpinstitūciju sadarbību bērnu tiesību aizsardzībā⁸⁸ kā viens no problēmjautājumiem Sadarbības grupu darbā bija norādīts sadarbības trūkums ar ģimenes ārstiem, paskaidrojot, ka tajās pašvaldībās, kurās kādam no Sadarbības grupas pārstāvjiem ir labs personīgs kontakts ar ģimenes ārstu, bet tur, kur šādu kontaktu nav, – situācija atšķiras un netiek vērtēta pozitīvi.

Arī revīzijā veiktajā aptaujā pašvaldības norādīja, ka sadarbība ar ģimenes ārstiem būtu uzlabojama. Proti, ļoti retos gadījumos ārstniecības personas (ģimenes ārsti) ziņo par problēmām, kā arī ir gadījumi, kad ārstniecības personas pat neatbild uz atbildīgo institūciju vēstulēm, neskatoties uz to, ka informācija ir nepieciešama konkrētas situācijas noskaidrošanai un atbalsta sniegšanai bērnam vai ģimenei (skat. 8.attēlu).

8.attēls. Pašvaldību Sadarbības grupu vērtējums par sadarbību ar ārstniecības personām.

Ņemot vērā minēto, revīzijā tika noskaidrots ģimenes ārstus pārstāvošo nevalstisko organizāciju – Latvijas Lauku ģimenes ārstu asociācijas un Latvijas Ģimenes ārstu asociācijas – viedoklis par ģimenes ārstu iesaisti bērnu uzvedības problēmu vai to rašanās risku atpazīšanā un risināšanā.

Revīzijā abu asociāciju pārstāvji pauda gatavību sadarboties ar pašvaldību institūcijām, tajā skaitā ar Sadarbības grupu, kā arī norādīja, ka visdrīzāk problēmas ir tajās pašvaldībās, kurās atbildīgo institūciju pārstāvji nespēj izveidot kontaktu un veiksmīgu sadarbību ar tajā strādājošiem ģimenes ārstiem.

Latvijas Lauku ģimenes ārstu asociācijas pārstāvji uzsvēra, ka, ja ģimenes ārsti tiek iesaistīti Sadarbības grupu darbā, ir jābūt arī skaidri definētiem uzdevumiem un mērķiem, jo katra institūcija, tajā skaitā ģimenes ārsti, ir atbildīgi par savā kompetencē esošajiem jautājumiem. Šobrīd normatīvie akti uzliek par pienākumu ģimenes ārstiem sniegt citām institūcijām dažādu to darbībai nepieciešamo informāciju, bet šāds pienākums pret ģimenes ārstiem nav citām institūcijām.

Piemēram, sociālais dienests nesniedz ģimenes ārstam tā rīcībā esošo informāciju par bērna ģimenē konstatētajiem būtiskiem riskiem, kas varētu ietekmēt vai jau ietekmē bērna emocionālo vai

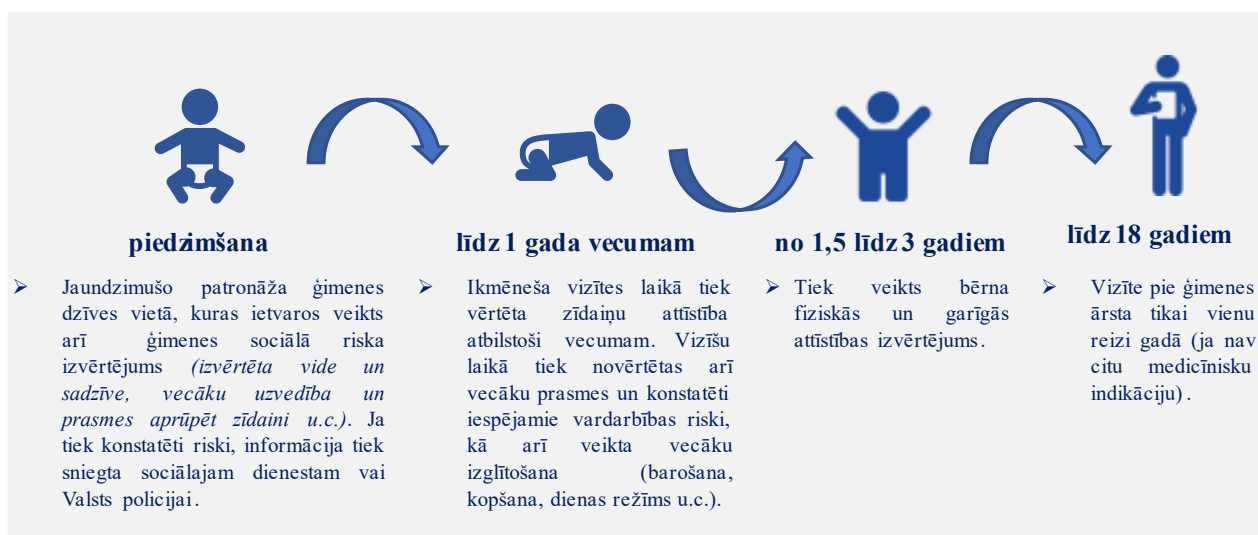
fizisko attīstību. Ja ģimenes ārstiem būtu šāda informācija, tad vizītēs šiem faktoriem varētu pievērst pastiprinātu uzmanību, tajā skaitā izvērtēt nepieciešamību bērnu nosūtīt pie speciālistiem, lai sniegtu tiem nepieciešamo atbalstu.

Arī attiecībā uz jaundzimušo patronāžu⁸⁹ un tās ietvaros veicamo sociālo risku novērtējumu (skat. 9.attēlu par ģimenes ārsta lomu katrā bērna vecuma posmā) abas asociācijas norādīja, ka vairums ģimenes ārstu veic pirmo mājas vizīti pie jaundzimušā, it īpaši, ja tas ir pirmais bērns ģimenē. Gadījumā, ja tiek konstatēti riski bērna nepietiekamai aprūpei, ģimenes ārsti par to informē pašvaldības sociālo dienestu vai Valsts policiju.

Lai gan no 01.07.2021., lai sekmētu bērnu attīstības traucējumu un iespējamu speciālo vajadzību savlaicīgu atpazīšanu, Bērnu tiesību aizsardzības likums⁹⁰ paredz ģimenes ārstu pienākumu bērniem no pusotra gada līdz triju gadu vecumam veikt agrīnu attīstības izvērtējumu, abas asociācijas norādīja, ka līdzīgs izvērtējums Ministru kabineta noteikumos⁹¹ ir ietverts jau no 2011.gada, kas ir izstrādāts, pamatojoties uz Kanādas pieredzi, lai novērtētu bērnu līdz pieciem gadiem fizisko un garīgo attīstību. Šādu izvērtējumu vismaz daļa ģimenes ārstu praksē izmanto jau daudzus gadus.

Abu asociāciju vērtējumā, vēlākā bērna vecumposmā, ja bērns ir vesels, tad ģimenes ārsts bērnu redz tikai vienu reizi gadā. Šādas vizītes laikā ierobežotā laika posmā ir grūti pamanīt citas – ne medicīniskas izmaiņas, ja vien bērns vai tā ģimene par to ģimenes ārstam nesniedz informāciju.

Šajā vecumposmā bērns ir jāvērtē vidē, kurā viņš visvairāk uzturas, t.i., izglītības iestādē. Tur ar bērnu ik dienu strādā attiecīgi speciālisti, kas var pamanīt izmaiņas bērna uzvedībā. Piemēram, logopēdiem, pamanot kādas grūtības vai izmaiņas bērna attīstībā, vajadzētu par to ziņot arī ģimenes ārstam, lai viņš varētu iesaistīties (skat. 9.attēlu).

9.attēls. Ģimenes ārsta loma katrā bērna vecuma posmā.

Avots: Ministru kabineta 04.04.2006. noteikumu Nr.265 “Medicīnisko dokumentu lietvedības kārtība” 93.pielikums “Bērna vecumā no 1 nedēļas līdz 5 gadiem fiziskās un garīgās attīstības novērtēšanas lapa”, Bērnu tiesību aizsardzības likuma 12.pantā otrā daļa un Ministru kabineta 28.08.2018. noteikumu Nr.555 “Veselības aprūpes pakalpojumu organizēšanas un sakarsa kārtība” 1.pielikums.

Lai gan ārstniecības personas ir viena no institūcijām, kurām atbilstoši Ministru kabineta noteikumiem⁹² ir pienākums informāciju par konstatētajiem riskiem par bērnu ievadīt NPAIS, revīzijā abas asociācijas norādīja, ka saskaņā ar to rīcībā esošo informāciju ģimenes ārsti nelieto NPAIS, lai ar šo sistēmu ziņotu par iespējamajiem riskiem bērna ģimenē. Ja tiek konstatēti vardarbības riski, tad par to tiek rakstiski informēta Valsts policija.

Revidenti uzsver, ka tikai 24% no Sadarbības grupām atzina, ka tās uz sanāksmēm ir pieaicinājušas ārstniecības personas (galvenokārt jautājumos, kas tika izskatīti saistībā ar bērna veselības stāvokļa un uzvedības novērtēšanu, atkarību jautājumos un gadījumos, kad bērns bija cietis no vardarbības).

Tas nozīmē, ka, lai gan šobrīd vairums Sadarbības grupu sadarbību ar ģimenes ārstiem nevērtē kā labu, revidentu vērtējumā, tas galvenokārt ir saistīts ar savstarpējās komunikācijas trūkumu starp Sadarbības grupas sastāvā esošajām institūcijām un ģimenes ārstiem. Tāpēc situācijas uzlabošanai šī sadarbība ir attīstāma, konkrēti definējot mērķus un ģimenes ārstu lomu un iesaistes formu Sadarbības grupas darbā.

Tā kā Sadarbības grupas uzdevums ir arī iniciēt nepieciešamās izmaiņas valsts un pašvaldību darbā, revīzijā ir noskaidrots, kādas izmaiņas, pamatojoties uz pašvaldībā konstatētajām problēmām, Sadarbības grupas ir iniciējušas kopējās situācijas uzlabošanai.

Saskaņā ar revīzijā veikto pašvaldību aptauju tikai 27% no Sadarbības grupām pēdējos trijos gados bija iniciējušas izveidot pakalpojumus vai arī palielināt esošo pakalpojumu apjomu pašvaldībā dzīvojošām ģimenēm ar bērniem.

Piemēram, rosinājušas ieviest ģimenes asistenta pakalpojumu, izveidot krīzes un ģimenes centru, piesaistīt papildu atbalsta personālu izglītības iestādēs, pirmsskolas izglītības iestādes iesaistīties dažāda veida projektos un programmās.

Savukārt no revīzijā padziļināti vērtētajām septiņām pašvaldībām divu pašvaldību (bijušā Madonas novada (pirms apvienošanās) un Jūrmalas valstspilsētas) Sadarbības grupas pēdējo trīs gadu laikā nebija iniciējušas izveidot pakalpojumus vai palielināt esošo pakalpojumu apjomu pašvaldībā dzīvojošām ģimenēm ar bērniem, bet pārējās piecas bija veikušas šādas darbības:

- ✓ bijušā Bauskas novada (pirms apvienošanās) Sadarbības grupa bija rosinājusi palielināt sociālā dienesta pakalpojumu grozu (nekonkretizējot pakalpojumus vai to apmērus) un nodrošināt katrā izglītības iestādē sociālo pedagogu. Tomēr nevienā no Sadarbības grupas iesniegtajiem sēžu protokoliem nebija ietverta informācija par sociālo pedagogu trūkumu;
- ✓ bijušā Cēsu novada (pirms apvienošanās) Sadarbības grupa bija rosinājusi pirmsskolas izglītības iestādes iesaistīties programmā “Bērnam drošs un draudzīgs bērnudārzs”, pirmsskolas izglītības iestādēs nodrošināt sociālos pedagogus, nodrošināt jauno vecāku izglītības kursus, kā arī piedalīties digitālā atbalsta rīka EMU⁹³ ieviešanas pilotprogrammā. Tomēr revīzijas laikā pašvaldība nevarēja iesniegt Sadarbības grupas protokolus, tāpēc revidenti nevarēja pārliecināties, ka šos pakalpojumus ir iniciējusi tieši Sadarbības grupa;
- ✓ Ventspils valstspilsētas Sadarbības grupas speciālisti bija vērsušies pašvaldības domē ar aicinājumu uzrunāt ārstniecības iestādes un rast iespēju pašvaldībā nodrošināt atkarību speciālistu nepilngadīgām personām;

- ✓ bijušā Ērgļu novada Sadarbības grupa izteica nepieciešamību palielināt mūzikas terapijas pakalpojumu pieejamību;
- ✓ Rīgas valstspilsētas Sadarbības grupā 2019.gadā tika diskutēts par pakalpojumu nepieciešamību bērniem ar saskarsmes grūtībām un uzvedības traucējumiem. Pēc Sadarbības grupas iniciatīvas 2019.gada beigās tika uzsākta jauna sociālās rehabilitācijas programma (maziem) bērniem ar saskarsmes grūtībām un uzvedības traucējumiem – programma “Ceļš pie sevis”, kuru nodrošina nodibinājums “Latvijas bērnu atbalsta fonds”⁹⁴.

Tikai 6% no pašvaldību Sadarbības grupām norādīja, ka bija informējušas Labklājības ministriju par nepieciešamību izveidot vai palielināt pakalpojumus ģimenēm ar bērniem, kurās bērniem ir uzvedības problēmas vai to iestāšanās risks.

Šīs Sadarbības grupas Labklājības ministrijai bija sniegušas ierosinājumus par nākotnes pakalpojumu nepieciešamību pašvaldībā, par SIA “Bērnu un pusaudžu resursu centra” filiāles nepieciešamību, kā arī par Rīgas valstspilsētas pašvaldības labās prakses multiplicēšanu pakalpojumu attīstībai jauniešiem ar uzvedības problēmām (par nodibinājuma “Latvijas bērnu atbalsta fonds” pakalpojumu un šiem pakalpojumiem skat. revīzijas ziņojuma sadaļā [Vai valstī ir pieejami sociālie pakalpojumi, lai risinātu bērnu atkarību problēmas?](#)).

Ieteikums

Lai bērnu tiesību aizsardzībā iesaistītās institūcijas savlaicīgi varētu iesaistīties ģimenes sociālās situācijas izzināšanā un sniegt nepieciešamo atbalstu gan bērniem, kuriem ir uzvedības problēmas vai to iestāšanās risks, gan viņu ģimenēm, Labklājības ministrijai sadarbībā ar Izglītības un zinātnes ministriju un pašvaldībām rast risinājumu, lai VIIS ievadītā informācija par izglītojamo ilgstošiem un neattaisnotiem izglītības iestādes kavējumiem visos gadījumos un savlaicīgi nonāk arī sociālo dienestu un bāriņtiesu rīcībā.

Priekšlikums

Lai bērnu tiesību aizsardzībā iesaistītās institūcijas savlaicīgi varētu iesaistīties atbalsta sniegšanā bērniem ar uzvedības problēmām vai to iestāšanās risku un viņu ģimenēm, Izglītības un zinātnes ministrijai:

- ✓ nodrošināt, ka izglītības iestādes atbilstoši Ministru kabineta noteikumu⁹⁵ prasībām VIIS ievada informāciju par izglītības iestādes kavējumiem;
- ✓ sadarbībā ar Labklājības ministriju un pašvaldībām rast risinājumu, lai VIIS ievadītā informācija par izglītojamo ilgstošiem un neattaisnotiem izglītības iestādes kavējumiem visos gadījumos un savlaicīgi nonāk arī sociālo dienestu un bāriņtiesu rīcībā.

Revīzijā konstatētās problēmas, kas tiks novērstas, ieviešot iepriekšējās revīzijās sniegtos ieteikumus

Revīzijā konstatētās problēmas par to, ka pašvaldības neveic mērķtiecīgu sociālās vides izpēti, kā arī nepilnības starpinstitūciju, tajā skaitā Sadarbības grupu, darbībā, Valsts kontrole ir konstatējusi jau iepriekš veiktajās revīzijās⁹⁶, sniedzot divus ieteikumus situācijas uzlabošanai, kas arvien nav ieviesti. Tāpēc Valsts kontrole par šiem problēmjaudājumiem šajā revīzijā nesniedz jaunu ieteikumu, bet aicina Labklājības ministriju:

- ✓ ieviest lietderības revīzijā “Ārpusģimenes aprūpes sistēmas efektivitāte” sniegto ieteikumu Nr.1 un atbilstoši Valsts kontroles aicinājumam⁹⁷ pilnveidot izstrādātās vadlīnijas “Starpinstitūciju sadarbība bērnu tiesību aizsardzībai pašvaldībās”:
 - papildinot tās ar Valsts kontroles revīzijas ziņojumos⁹⁸ norādītajiem informācijas avotiem, kurus Sadarbības grupām ir jāizmanto, lai gūtu informāciju par kopējo situāciju pašvaldībā, tajā skaitā, vēršot uzmanību, ka ir jāizmanto NPAIS (gan atbilstoši kompetencei ievadot institūcijas rīcībā esošo informāciju, gan saņemot to, lai gūtu informāciju par citu institūciju jau konstatētajiem notikumiem);
 - ņemot vērā šajā revīzijā konstatēto, atkārtoti vērst pašvaldību uzmanību uz to, ka Sadarbības grupu izveides mērķis ir ne tikai iesaistīties individuālo gadījumu risināšanā, bet analizēt kopējo situāciju bērnu tiesību aizsardzības jomā un sniegt valstij un pašvaldībai priekšlikumus bērnu tiesību aizsardzības pilnveidei, kas nozīmē, ka Sadarbības grupām ir jāpārzina pašvaldībā dzīvojošo bērnu vajadzības un sociālās problēmas;
 - vērst pašvaldību uzmanību uz to, ka, lai Sadarbības grupu darbā iesaistītos arī ārstniecības personas, tajā skaitā ģimenes ārsti, ir jāpilnveido savstarpējā komunikācija, definējot konkrētus mērķus par ģimenes ārstu lomu un iesaisti Sadarbības grupas darbā;
- ✓ ieviest lietderības revīzijā “Vai valstī īstenotā sociālās iekļaušanas politika sasniedz tai izvirzītos mērķus nabadzības mazināšanas jomā?” sniegto ieteikumu Nr.7 un izstrādāt pašvaldībām metodisko materiālu par sociālās vides izpēti, kas ietver praktiskas darbības šīs funkcijas izpildē.

Vienlaikus Valsts kontrole vērš uzmanību, ka tā 2022.gada janvārī ir aktualizējusi izstrādāto “Pašvaldību rokasgrāmatu”, kas ir revīziju rezultātos balstīts ceļvedis pašvaldību darba pilnveidei⁹⁹. Rokasgrāmatas sadaļā “Sociālā atbalsta sistēma iedzīvotājiem” ir ietverti arī praktiski padomi, kā pašvaldībām veikt sociālās vides izpēti, tajā skaitā savlaicīgi iegūt informāciju par pašvaldībās dzīvojošām ģimenēm, kurās ir vai pastāv riski nepietiekamai bērnu aprūpei un kurām ir nepieciešams pašvaldības atbalsts problēmu risināšanai.

2. Vai bērniem ar uzvedības problēmām vai to iestāšanās risku un viņu ģimenēm ir pieejami pietiekami pakalpojumi?

Revīzijā konstatētais ļauj apgalvot, ka bērniem ar uzvedības problēmām vai to iestāšanās risku un viņu ģimenēm nav pieejami pietiekami pakalpojumi ne primārajā prevencijas līmenī (pirms bērnam uzvedības problēmas vēl ir radušās), ne sekundārajā prevencijas līmenī (kad bērnam uzvedības problēmas jau ir radušās).

Tādi būtiski preventīvie pakalpojumi kā psiholoģiskais atbalsts, atkarību profilakses un ārstēšanas pakalpojums vecākiem, izglītojošas nodarbības vecāku prasmju attīstīšanai, ģimenes asistenta pakalpojums un krīzes vai ģimenes atbalsta centrs līdz pašvaldību administratīvi teritoriālajai reformai bija pieejams tikai 22 no bijušajām 119 pašvaldībām. Turklāt arī tajās pašvaldībās, kurās tie bija pieejami, nodrošinātais pakalpojumu apjoms nebija pietiekams. Piemēram, lai gan saskaņā ar revidentu aplēsēm 2020.gadā Latvijā bija vairāk nekā 36 tūkstoši bērnu ar uzvedības problēmu iestāšanās risku, 2020.gadā psihologa pakalpojums pašvaldībās tika nodrošināts tikai 4990 ģimenēm ar bērniem, bet ģimenes asistenta pakalpojums – 766 ģimenēm.

Arī pēc pašvaldību administratīvi teritoriālās reformas šie pieci būtiskie pakalpojumi ir pieejami tikai trešajā daļā *jauno* pašvaldību. Turklāt pastāv risks, ka ar tiem nav aptverta visa jaunizveidotās pašvaldības teritorija, ja līdz pašvaldību administratīvi teritoriālajai reformai šie pakalpojumi ir bijuši tikai kādā vai dažās no reformas rezultātā apvienotajām pašvaldībām. Tas nozīmē, ka jaunu pakalpojumu izveide pašvaldībā varētu būt formāla un saistīta ar administratīvi teritoriālo reformu, nevis pašvaldības apzinātu rīcību tajā attīstīt pakalpojumus bērnu uzvedības problēmu risināšanai.

Revidentu vērtējumā, jau daudzus gadus preventīvo pakalpojumu trūkumu pašvaldības kompensē ar valsts finansēto sociālās rehabilitācijas pakalpojumu no vardarbības cietušajiem bērniem, jo par vardarbību ir uzskatāma ne tikai fiziskā, bet arī emocionālā vardarbība, piemēram, pamešana novārtā. Tā kā šis pakalpojums tiek finansēts no valsts budžeta līdzekļiem un ir pieejams, tiklīdz tas ir nepieciešams, tas bija piešķirts katram ceturtajam no revīzijas izlasē iekļautajiem bērniem un daži pat vairākkārt. Tomēr tikai šis pakalpojums nav pietiekams, lai novērstu bērna iespējamo uzvedības problēmu attīstību. Pēc tā bērnam un tā ģimenei ir nepieciešami arī citi pakalpojumi – vismaz sociālā darbinieka vai psihologa konsultācijas, kas palīdz pārvarēt rehabilitācijas ietvaros identificētās problēmas. Tomēr pēctecīgi papildu pakalpojumi vairumā izlasē vērtētajos gadījumos bērnam un tā ģimenei tā

arī nebija nodrošināti, tāpēc bērna uzvedības problēmu iestāšanās risks netika novērsts un problēmas attīstījās.

Savlaicīgā bērna uzvedības problēmu vai potenciāli iespējamo problēmu identificēšanā un atbalsta sniegšanā būtiska loma ir arī izglītības iestādēm, jo tā ir viena no pirmajām vietām, kurā bērns ar uzvedības problēmām vai to iestāšanās risku var saņemt sev nepieciešamo atbalstu.

Tomēr revīzijā konstatēts, ka arī izglītības iestādēs nav pieejams pietiekams atbalsta personāls, lai savlaicīgi atklātu iespējamās bērna uzvedības problēmas un sniegtu atbalstu to turpmākas attīstības novēršanai. Piemēram, logopēds (speciālists, kas jau agrīni var pamanīt problēmas bērna attīstībā) 2020.gadā trijās pašvaldībās nebija pieejams nevienā pašvaldības pirmsskolas izglītības iestādē, bet 17 pašvaldībās – mazāk nekā pusē pirmsskolas izglītības iestāžu.

Turklāt daudzu pašvaldību izglītības iestādes nebija izmantojušas arī dažādu projektu sniegtās iespējas piesaistīt trūkstošos speciālistus atbalsta sniegšanā bērniem vai par projektu līdzekļiem finansēt to nepietiekamās slodzes. Gandrīz 80% pašvaldību nebija iesaistījušās Pārresoru koordinācijas centra piedāvātajā multimodālajā agrīnās intervences programmā “STOP 4-7”, kuras ietvaros ne tikai tiek apmācītas speciālistu komandas, bet pirmsskolas vecuma bērniem un viņu ģimenēm ir iespēja saņemt pakalpojumu problemātiskas uzvedības mazināšanai. Savukārt 20% pašvaldību nebija iesaistījušās Izglītības kvalitātes valsts dienesta īstenotajā Eiropas Sociālā fonda finansētajā projektā “Atbalsts priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas samazināšanai” (PuMPuRS), kura ietvaros bērniem ir iespējams nodrošināt individuālu atbalstu, tajā skaitā speciālistu (piemēram, psihologa) konsultācijas un papildu nodarbības vai konsultācijas pie priekšmetu skolotājiem.

Lai gan dalība šajos projektos ir brīvprātīga, kas prasa arī izglītības iestādes papildu resursus, revidenti vērs uzmanību, ka ar tiem pašvaldībām ir iespējams piesaistīt papildu finansējumu, tā kompensējot nepieciešamo speciālistu vai to slodžu trūkumu, kas, pašvaldību vērtējumā, pašlaik ierobežo darbu ar bērniem ar uzvedības problēmām vai to iestāšanās risku.

Ja bērna uzvedības problēmu iestāšanās riski nav identificēti savlaicīgi un bērnam uzvedības problēmas jau ir radušās, tad tālāk darbam ar bērnu ir nepieciešami jau daudz kompleksāki risinājumi – tieši šai mērķgrupai veidoti pakalpojumi vai pat pakalpojumu kopums. Tomēr šo pakalpojumu klāsts valstī ir vēl mazāk pieejams.

Bērnu uzvedības problēmas pašvaldībās galvenokārt tiek risinātas ar sociālo darbu un psihologa konsultācijām, bet bērniem, kuriem ir atkarības, – ar veselības aprūpes jomas

speciālistu – psihiatru, narkologu, psihoterapeitu, neirologu u.c. – iesaisti, kas arī nav pietiekami un nav pieejami visos gadījumos, kad tie ir nepieciešami. Piemēram, ārpus Rīgas bērnu narkologs pacientus visbiežāk pieņem tikai vienu reizi nedēļā vai pat retāk, un uz pakalpojumu ir gaidīšanas rindas. Tas nozīmē, ka pakalpojums nav pieejams akūtās situācijās, kad ir nepieciešama tūlītēja un neatliekama rīcība nepieciešamās ārstēšanas uzsākšanai.

Turklāt, tā kā veselības aprūpes ietvaros ārstēšana no atkarībām notiek tikai akūtajā fāzē, lai nodrošinātu veselības aprūpes jomā saņemto pakalpojumu pēctecību, bērniem ar atkarību problēmām ir nepieciešams arī sociālās rehabilitācijas pakalpojums atkarību mazināšanai, kas ir jānodrošina ne tikai ambulatori, bet arī institūcijā gadījumos, kad speciālistu vērtējumā bērnam ir nepieciešams mainīt ierasto vidi.

Pašlaik ambulatori sociālās rehabilitācijas pakalpojums atkarību mazināšanai ir pieejams tikai septiņās vietās Latvijā, un 2022.gada pirmajā pusē uz to bija izveidojusies 107 bērnu gaidīšanas rinda ar paredzamo gaidīšanas laiku līdz pat sešiem mēnešiem. Savukārt pakalpojums institūcijā kopš 2021.gada septembra nav pieejams vispār, jo vienīgais pakalpojumu sniedzējs atteicās no tā sniegšanas un arvien nav rasts risinājums pakalpojuma nodrošināšanai.

Bērniem ar uzvedības problēmām ir nepieciešami arī citi mērķēti pakalpojumi, tajā skaitā dažādas grupu nodarbības, līderības skolas vai motivējošās nodarbības, kā arī mērķētas sociālās rehabilitācijas programmas, kurās bērna uzvedības problēmas tiek risinātas kompleksi ar dažādiem pakalpojumu veidiem un iesaistot vairākus speciālistus, tajā skaitā speciālistus atkarību ārstēšanai.

Tomēr grupu nodarbības, līderības skolas vai motivējošās nodarbības pašlaik ir pieejamas mazāk nekā pusē *jauno* pašvaldību, bet mērķētas sociālās rehabilitācijas programmas – tikai Rīgā. Tās ir nevalstisko organizāciju nodrošinātās programmas “DARI”, “Palēciens” un “Pārinieks”, par kuru efektivitāti revidenti pārliecinājās arī detalizētajās pārbaudēs par izlasē iekļautajiem bērniem.

Tomēr, ja arī iepriekš minētie pakalpojumi būs pieejami, tie nenasniegs savu mērķi, ja bērniem ar uzvedības problēmām, tajā skaitā ar dažādam atkarībām, netiks nodrošināts arī mentora jeb atbalsta personas pakalpojums, kas motivē bērnu risināt problēmas un atgādina par pakalpojumu, jo gandrīz katrs trešais no revīzijas izlasē iekļautajiem bērniem bija atteicies no piedāvātā pakalpojuma vai pārtraucis to izmantot. Tomēr šāds pakalpojums revīzijas laikā bija pieejams tikai 12 bijušajās pašvaldībās.

Tāpēc Labklājības ministrijai ir nepieciešams panākt, ka visās pašvaldībās bērna uzvedības problēmu risināšanai ir pieejami tieši šai mērķgrupai veidoti pakalpojumi, tajā skaitā mentors vai pēc būtības līdzīgs atbalsts, kā arī tiek pārņemta Rīgas valstspilsētas pašvaldības pieredze nodrošināt mērķētas sociālās rehabilitācijas programmas, kurās bērna problēmas tiek risinātas kompleksi ar individuālām speciālistu konsultācijām.

Revidenti vērs uzmanību, ka līdz 2027.gadam¹⁰⁰ bērnu uzvedības problēmu iestāšanās risku novēršanai jaunu pakalpojumu izveide galvenokārt ir paredzēta tikai pirmsskolas vecuma bērniem, attīstot 11 agrīnās prevencijas programmas vecāku izglītošanai un vecāku prasmju pilnveidošanai, kā arī bērnu ar attīstības grūtībām agrīnai uzvedības korekcijai. Savukārt bērniem, kuriem uzvedības problēmas jau ir radušās, kā vienīgais jaunais risinājums pašlaik ir pieteikts ieviest terapeitiskā dzīvokļa pakalpojumu, kura saturs revīzijas laikā vēl nebija zināms. Par citu jaunu pakalpojumu ieviešanu Labklājības ministrija vēl tikai plāno veikt izpēti.

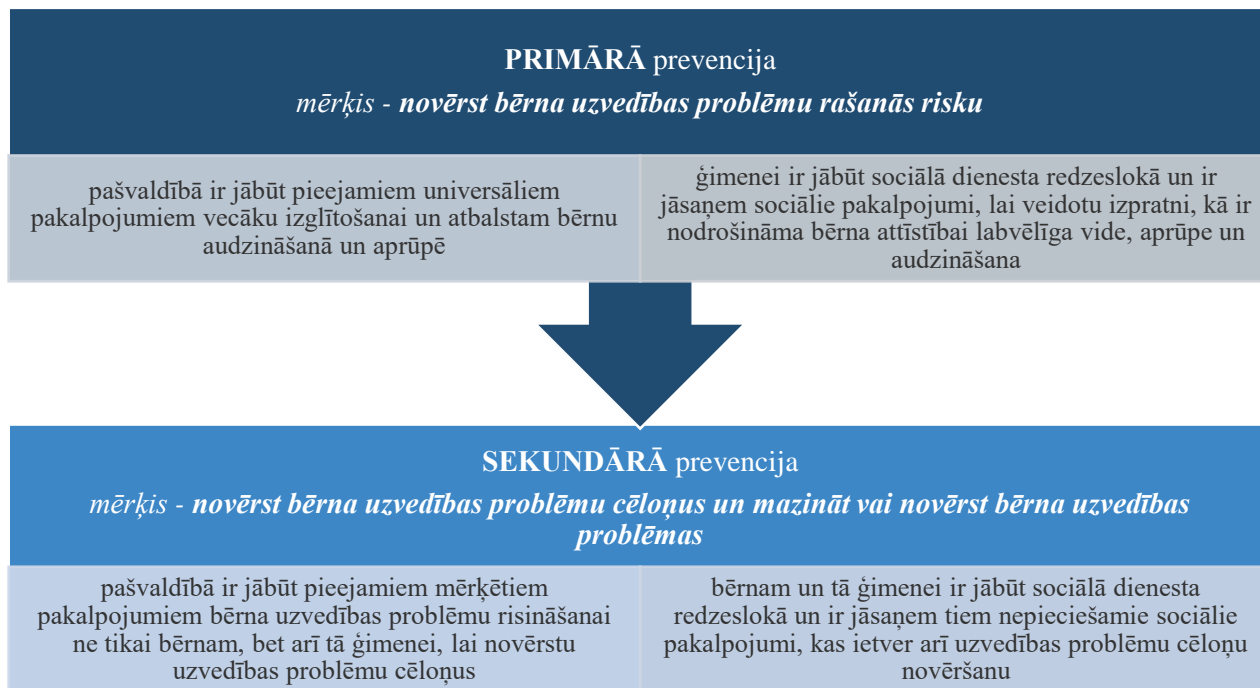
Ja pašvaldībām nav pieejama informācija par tajās dzīvojošajiem bērniem ar uzvedības problēmām vai to iestāšanās risku un viņu ģimenēm, tām nav iespējas arī šiem bērniem un viņu ģimenēm nodrošināt to vajadzībām atbilstošus pakalpojumus.

Tieši ar atbilstošiem pakalpojumiem var savlaicīgi novērst uzvedības problēmu iestāšanās risku, bet gadījumos, kad uzvedības problēmas jau ir radušās, – novērst uzvedības problēmu cēloņus un sniegt atbalstu pašu uzvedības problēmu mazināšanai un novēršanai.

To, ka savlaicīga un atbilstošu sociālo pakalpojumu nodrošināšana ģimenei ir būtisks faktors uzvedības problēmu agrīnā prevencijā, šajā revīzijā apliecināja arī uzrunātie eksperti – gan Valsts probācijas dienesta, gan nodibinājuma “Centrs Dardedze”, SIA “Bērnu un pusaudžu resursu centrs”¹⁰¹ un biedrības “Resiliences centrs” pārstāvji, kas ir izveidojuši un sniedz pakalpojumus bērniem ar uzvedības problēmām.

Kad uzvedības problēmas ir radušās, ir nepieciešams daudz plašāks pakalpojumu klāsts ar daudz lielāku intensitāti, tajā skaitā kompleksi pakalpojumi ar vairāku speciālistu iesaisti.

10.attēls. Prevencijas līmeņi, mērķi un nepieciešamie risinājumi.

Sociālā atbalsta sistēma valstī ir veidota tā, ka daļu pakalpojumu nodrošina valsts, bet daļu – pašvaldības.

Attiecībā uz bērniem ar uzvedības problēmām vai to iestāšanās risku valsts kompetencē galvenokārt ir dažādi veselības aprūpes pakalpojumi, kas ir nepieciešami garīgās veselības jautājumu risināšanai vai atkarību ārstēšanai (piemēram, psihiatrs, psihoterapeits, narkologs un neirologs). No tiem lielākā daļa attiecas uz abiem iepriekš minētajiem prevencijas līmeņiem.

Savukārt no sociālajiem pakalpojumiem primārās prevencijas līmenī valsts finansē sociālās rehabilitācijas pakalpojumu no vardarbības cietušiem bērniem¹⁰², kuru jau vairākus desmitus gadu nodrošina nodibinājums “Latvijas Bērnu fonds”.

Lai gan tā mērķis ir nodrošināt, ka bērns pēc piedzīvotās vardarbības (ja bērns cietis noziedzīgā nodarījumā, ekspluatācijā, seksuāli izmantots vai ticis pakļauts jebkādam citām nelikumīgām, cietsirdīgām vai cieņu aizskarošām darbībām) spēj atgūt fizisko un psihisko veselību un integrējas sabiedrībā, tas ir cieši saistīts arī ar iespējamā riska novēršanu bērna uzvedības problēmu attīstībai, jo bērnu uzvedības problēmas bieži vien ir sekas pirms tam notikušam bērnu tiesību pārkāpumam¹⁰³.

Savukārt sekundārās prevencijas līmenī valsts finansē sociālās rehabilitācijas pakalpojumu bērniem, kuriem ir izveidojusies atkarība no narkotiskajām, toksiskajām vai citām apreibinošām vielām vai no atkarību izraisošiem procesiem, kas saskaņā ar Ministru kabineta noteikumiem¹⁰⁴ ir jānodrošina gan institūcijā, gan ambulatori – bērna dzīvesvietā.

Saskaņā ar Ministru kabineta noteikumiem¹⁰⁵ pakalpojuma institūcijā ilgums ir līdz 12 mēnešiem. Institūcijā ir pieejami sociālā darbinieka, psihologa, bērnu psihiatra un narkologa pakalpojumi bērniem gan individuāli, gan grupās.

Savukārt pakalpojuma dzīvesvietā ilgums ir līdz 180 dienām. To var saņemt bērni saistībā ar apreibinošo vielu lietošanas vai procesu atkarībām. Pakalpojuma nodrošināšanā ir iesaistīti pusaudžu psihologi, bērnu psihoterapeiti, psihiatri, narkologi un citi mediķi, sporta treneri un fizioterapeiti, sociālie darbinieki, lai kompleksi varētu risināt visas problēmas. Pakalpojumi tiek sniegti gan individuāli, gan grupās.

Papildus iepriekš minētajiem valsts finansētajiem pakalpojumiem par valsts budžeta līdzekļiem ir pieejami arī vairāki pakalpojumi, kas tiek organizēti projektu ietvaros no Eiropas Savienības fondu projektu līdzekļiem vai kā prioritārie pasākumi.

VBTAI Konsultatīvā nodaļa Eiropas Sociālā fonda projekta “Atbalsta sistēmas pilnveide bērniem ar saskarsmes grūtībām, uzvedības traucējumiem un vardarbību ģimenē” ietvaros no 01.11.2016. līdz 31.12.2023. bērniem ar uzvedības problēmām nodrošina konsultatīvo atbalstu un atbalsta programmas izstrādi. Pakalpojums ietver trīs līdz četrus stundu konsultāciju, kuras laikā VBTAI speciālistu komanda – sociālais darbinieks, klīniskais psihologs, psihiatrs, speciālais pedagogs, ģimenes psihoterapeits un atkarību profilakses speciālists – izstrādā bērnam atbalsta programmu, sniedzot bērna aprūpē iesaistītajām pusēm – ģimenei, sociālajam dienestam, izglītības iestādei u.c. – rekomendācijas par bērnam nepieciešamajiem pakalpojumiem.

Projekta darbības laikā ir plānots izstrādāt 1640 atbalsta programmas. No 2016.gada novembra līdz 2021.gada decembrim atbalsta programmas ir sagatavotas 1089 bērniem¹⁰⁶.

Kopš 2021.gada marta šī projekta ietvaros visos Latvijas reģionos tiek nodrošinātas arī ģimenes psihoterapijas konsultācijas ģimenēm ar bērniem. Ģimene var saņemt līdz desmit bezmaksas ģimenes psihoterapijas konsultācijas.

2021.gadā psihoterapijas konsultācijas tika nodrošinātas 442 ģimenēm¹⁰⁷.

Saskaņā ar Labklājības ministrijas sniegto informāciju pēc projekta darbības beigām plānota šo pakalpojumu pilnveide un tos plānots finansēt no valsts budžeta līdzekļiem.

Pārresoru koordinācijas centrs sadarbībā ar Latvijas kognitīvi biheiviorālo terapeitu biedrību un pašvaldībām laikā no 2020. līdz 2022.gadam pašvaldību pirmsskolas izglītības iestādēs prioritārā pasākuma ietvaros īsteno “Multimodālo agrīno intervencu programmu STOP 4-7” (turpmāk – programma “STOP 4-7”), kas ir paredzēta bērniem vecumā no četriem līdz septiņiem gadiem un kuras mērķis ir mazināt bērnu problemātisko uzvedību, mācot ģimeni pielietot pozitīvās audzināšanas principus.

Tās laikā ir paredzēts organizēt vismaz 20 ievadseminārus dažādās pašvaldībās, apmācīt speciālistu komandas, kas pašvaldībās īsteno programmu “STOP 4-7” (katrā komandā ir pieci speciālisti – pirmsskolas pedagogi un psihologi), un nodrošināt nodarbības 1200 bērniem, kā arī atbilstoši programmas metodikai sniegt atbalstu izglītības iestāžu pedagogiem un bērnu ģimenēm.

Savukārt Izglītības kvalitātes valsts dienests (IKVD) laikā no 2017. līdz 2023.gadam īsteno Eiropas Sociālā fonda projektu “Atbalsts priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas samazināšanai” (PuMPuRS)¹⁰⁸, kura mērķis ir mazināt to izglītojamo skaitu, kas pārtrauc mācības:

Projektā izglītojamiem tiek nodrošināts individuālais atbalsts, tajā skaitā tiem bērniem, kuri mācības varētu pārtraukt finanšu resursu trūkuma dēļ, tiek kompensēti izdevumi par transportu,

ēdināšanu, dienesta viesnīcu u.c. Katram projektā iesaistītajam bērnam pedagogs semestra sākumā izveido individuālo atbalsta plānu, kurā izvērtē mācību pārtraukšanas riskus un paredz nepieciešamos atbalsta pasākumus šo risku mazināšanai, tajā skaitā speciālistu (piemēram, psihologa) konsultācijas un papildu nodarbības vai konsultācijas pie priekšmetu skolotājiem.

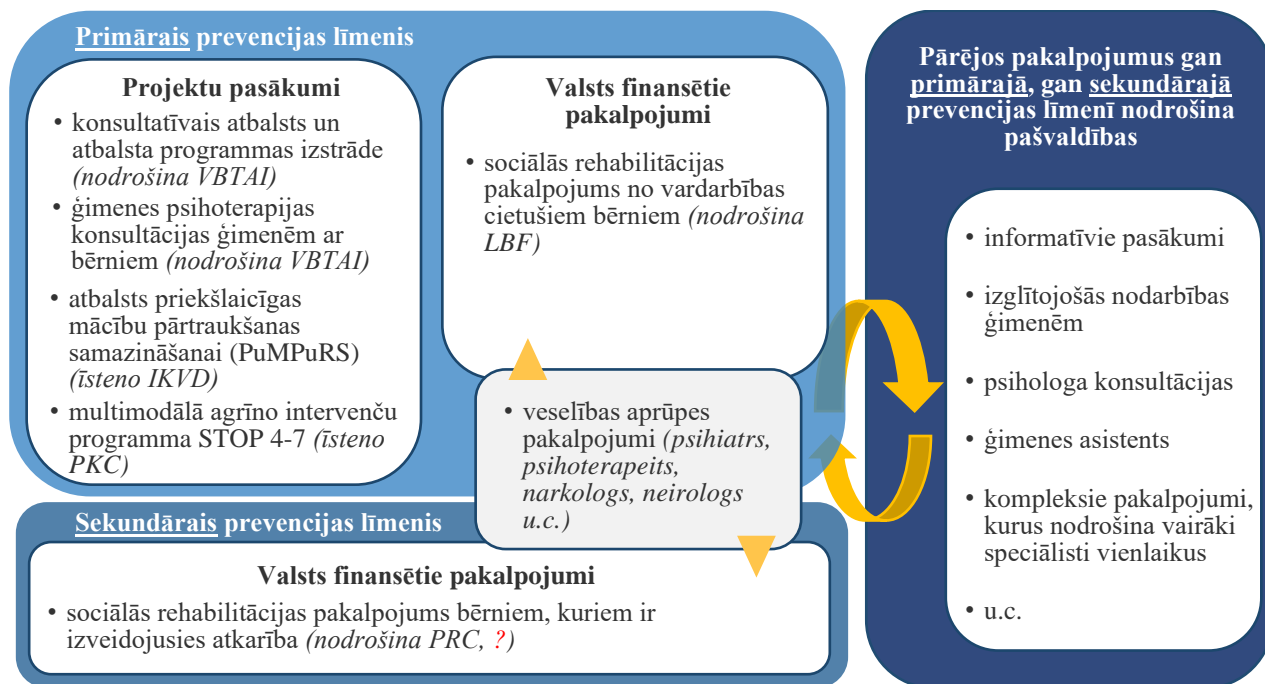
Tomēr, tā kā visi šie pakalpojumi ir pieejami tikai noteiktu projektu ietvaros, to pieejamība ir ierobežota gan apjomā, gan laikā.

Savukārt pārējie pakalpojumi – gan primārajā, gan sekundārajā preventīcijas līmenī –, zinot savu iedzīvotāju vajadzības, ir jānodrošina pašvaldībām¹⁰⁹. Skat. 11.attēlu.

Tas nozīmē, ka pakalpojumu klāstam pašvaldībās ir jābūt tādām, lai aptvertu visplašāko problēmu loku – no informatīviem pasākumiem un izglītojošām nodarbībām ģimenēm līdz psihologa konsultācijām, ģimenes asistentam un kompleksiem pakalpojumiem, kuros bērnu uzvedības problēmu risināšanā ir iesaistīti jau vairāki speciālisti.

Pakalpojumus pašvaldības var veidot un nodrošināt pašas vai arī par tiem slēgt līgumus ar sociālo pakalpojumu sniedzējiem savā vai citā pašvaldībā, tajā skaitā, piesaistot nevalstiskās organizācijas.

Revidenti uzsver jau iepriekš norādīto (skatīt sadaļu [Vai pašvaldībās izveidoto Sadarbības grupu darbs ir vērts uz to, lai identificētu ģimenes, kurās bērnam ir uzvedības problēmas vai to iestāšanās risks, un piedāvātu risinājumus to atbalstam?](#)), ka pašvaldībai, zinot iedzīvotāju vajadzības, ir pienākums arī piedalīties kopējās valsts politikas veidošanā, sniedzot Labklājības ministrijai priekšlikumus par nepieciešamību veidot jaunus pakalpojumus, centralizēti risināt kādas problēmas u.c. Tomēr šādus priekšlikumus pašvaldības Labklājības ministrijai bija sniegušas tikai dažos gadījumos.

11.attēls. Pakalpojumi bērniem ar uzvedības problēmām vai to iestāšanās risku un viņu ģimenēm.

Tāpēc, lai novērtētu, vai bērniem ar uzvedības problēmām vai to iestāšanos risku un viņu ģimenēm ir iespēja saņemt nepieciešamos pakalpojumus, revīzijā ir analizēts, kādi valsts un pašvaldību finansētie pakalpojumi ir pieejami bērnu uzvedības problēmu risināšanai gan primārās, gan sekundārās prevencijas līmenī.

Kādi sociālo pakalpojumu veidi pašvaldībās ir pieejami, lai novērstu bērnu uzvedības problēmu iestāšanās risku, un vai tie ir pietiekami?

Jau 2019.gadā pabeigtajā lietderības revīzijā par ārpusģimenes aprūpes sistēmas efektivitāti¹¹⁰ Valsts kontrole secināja, ka pašvaldībās nav pieejami nepieciešamie sociālie pakalpojumi, lai novērstu faktorus nepietiekamai bērna aprūpei (kas būtībā arī ir galvenais cēlonis bērna uzvedības problēmām) un veicinātu ģimenes funkcionēšanas atjaunošanu.

Šajā revīzijā veiktajā pašvaldību aptaujā¹¹¹ ir konstatēts, ka laikā no 2018.gada situācija pašvaldībās ir uzlabojusies – arvien vairāk pašvaldībās ir pieejami pakalpojumi gan bērniem, gan to ģimenēm.

Tāpat kā 2018.gadā visās pašvaldībās ir pieejams sociālā dienesta nodrošinātais sociālais darbs, tajā skaitā sociālo darbinieku konsultācijas, kas ir īpaši būtisks atbalsts sociālā riska ģimenēm, jo tās bieži vien nav motivētas risināt savas problēmas. Tāpēc šīm ģimenēm ir jāpalīdz, piemēram, jāpiedāvā nepieciešamie pakalpojumi (izglītojošās nodarbības, atbalsta grupas u.c.) un jāizskaidro to nepieciešamība, jāpalīdz saskaņot aktivitāšu laiks, jāpalīdz atrast speciālistus (psihologu, psihiatru vai narkologu) un ieplānot vizītes, kā arī jāatgādina un jāmotivē pakalpojumu saņemt.

Savukārt tādi būtiski pakalpojumi kā psiholoģiskais atbalsts, atkarību profilakses un ārstēšanas pakalpojums bērna vecākiem, izglītojošās nodarbības vecāku prasmju attīstīšanai, ģimenes asistenta pakalpojums un krīzes vai ģimenes atbalsta centrs, kas ir nepieciešami gan preventīvajam atbalstam ģimenēm, kad bērnam uzvedības problēmas vēl nav radušās, gan kā atbalsts ģimenēm tad, kad bērnam uzvedības problēmas jau ir radušās, līdz administratīvi teritoriālajai reformai bija pieejami tikai 22 no bijušajām 119 pašvaldībām.

Savukārt trijās pašvaldībās (bijušajā Baltinavas, Nīcas un Salas novadā) bez sociālā darba 2020.gadā nebija pieejams neviens no iepriekš minētajiem pieciem būtiskajiem pakalpojumiem – ne ģimenes asistents, ne psiholoģiskais atbalsts, ne atkarību speciālists, ne izglītojošās nodarbības vecākiem, ne arī krīzes vai ģimenes atbalsta centra pakalpojums (skat. 3.tabulu).

3.tabula

Pakalpojumu pieejamība pašvaldībās un to saņēmēju skaits.

Aptaujas rezultāti			Pakalpojuma apraksts
Pakalpojums	Pieejamība 2021.gadā* (2018.gadā)**	Saņēmēju skaits 2020.gadā (2019.gadā)***	
BŪTISKĀKIE PAKALPOJUMI			
izglītojošas nodarbības vecāku prasmju attīstīšanai	73 pašvaldībās (2018.gadā – 44)	549 (29% samazinājums) (2019.gadā 770)	Ģimenēs, kurās pastāv riski bērna nepietiekamai aprūpei un audzināšanai, bieži vien vecākiem trūkst nepieciešamo zināšanu par bērnu audzināšanu un pozitīvo disciplinēšanu, par bērnu vecumposma īpatnībām u.c. jautājumiem. Tāpēc ir svarīgi nodrošināt izglītojošās programmas šo prasmju apguvei. Piemēram, pašvaldībās ir nodarbības “Bērna emocionālā audzināšana”, “Ceļvedis audzinot pusaudzi” u.c.
psiholoģiskais atbalsts (tajā skaitā psihologa konsultācijas)	108 pašvaldībās (2018.gadā – 80)	4990 (17% samazinājums) (2019.gadā 6047)	Vecākiem bieži trūkst prasmju bērnu audzināšanā, izpratnes par bērna vajadzībām un konfliktsituāciju risināšanu, kā arī motivācijas meklēt risinājumus. Tiem raksturīgas bailes vai pat kauns vērsties pēc nepieciešamās palīdzības. Bieži vecāki arī neatzīst ģimenē pastāvošās problēmas (piemēram, alkoholismu, savstarpējus konfliktus vai vardarbību).
atkarību profilakses un ārstēšanas pakalpojums ¹¹²	37 pašvaldībās (2018.gadā – deviņās)	1588 (22% samazinājums) (2019.gadā 2043)	Lai gan valsts nodrošina dažādus atkarību ārstēšanas pakalpojumus, ir būtiski, ka arī pašvaldība sniedz ģimenēm nepieciešamo atbalstu atkarību novēršanai un profilaksei, tajā skaitā lai tam būtu ilglaicīgs efekts un ģimenes to varētu saņemt iespējami tuvu savai dzīvesvietai. Pašvaldības atbalsts ir nepieciešams arī šo problēmu atzīšanai, lai ārstēšana būtu veiksmīga. Atbalsts nereti ir nepieciešams arī līdzatkarīgiem ģimenes locekļiem.
ģimenes asistenta pakalpojums	76 pašvaldībās (2018.gadā – 26)	766 (9% pieaugums) (2019.gadā 700)	Ģimenes asistents nodrošina atbalstu un apmācību sociālo prasmju apgūšanā (piemēram, vecākam ir garīgās attīstības vai citi traucējumi, vecāks pats ir izaudzis bērnam vai riska ģimenē u.c.), bērnu aprūpē un audzināšanā, mājsaimniecības vadīšanā, palīdz nepieciešamo darbu plānošanā, atgādina par to veikšanu, uzrauga un motivē, kā arī sniedz sociālajam dienestam objektīvu ģimenes funkcionēšanas spēju novērtējumu. <i>Piemēram, Rīgā ģimenes asistents ģimenei, kurai nav pietiekamu prasmju un iemaņu bērna audzināšanā un aprūpē, ir pieejams līdz 14 stundām nedēļā.</i>
krīzes vai ģimenes atbalsta centrs	65 pašvaldībās (2018.gadā – 33)	380 (2% pieaugums) (2019.gadā 372)	Krīzes centrā tiek sniegta īslaicīga psiholoģiska un cita veida palīdzība krīzes situācijā nonākušām personām. Pakalpojums paredzēts arī situācijās, kad ģimenes locekļiem nepieciešams atbalsts vai izmitināšana, piemēram, kad vardarbīgs ir viens no vecākiem. Ģimenes atbalsta centrā atbalstu sniedz vecākiem kopā ar bērniem, piemēram, apmācot praktiskās iemaņas bērna aprūpē. Tā ietvaros psihologs ilgstošākā periodā var novērtēt ģimeni vai bērnus un sniegt atzinumu par savstarpējām attiecībām, katram nepieciešamo atbalstu u.c.

Aptaujas rezultāti			Pakalpojuma apraksts
Pakalpojums	Pieejamība 2021.gadā* (2018.gadā)**	Saņēmēju skaits 2020.gadā (2019.gadā)***	
PĀRĒJIE PAKALPOJUMI ĢIMENĒM AR BĒRNIEM			
interesešu izglītības vai sporta pasākumi bērniem un ģimenēm	88 pašvaldībās	25 (13% pieaugums) (2019.gadā 22)	Pašvaldību organizēti pakalpojumi, kuros var piedalīties jebkurš iedzīvotājs.
konsultatīvie pakalpojumi skolā, veselības vai ģimenes centrā	46 pašvaldībās	287 (17% samazinājums) (2019.gadā 344)	Dažādi pedagoģiskie pakalpojumi skolās, skolas psihologs un logopēds, kuri sniedz atbalstu bērniem un ģimenēm par īstenotā mācību satura jautājumiem un atbalsta pasākumu īstenošanu.
atbalsta grupas	56 pašvaldībās	209 (37% samazinājums) (2019.gadā 330)	Atbalsta grupas ir nelielas (no 3 līdz 12 dalībnieki) personu grupas ar līdzīgām problēmām, kuras tikšanās reizēs profesionāla grupas vadītāja vadībā aktualizē esošās grūtības, uzklauša citu dalībnieku pieredzi, meklē risinājumus, kā labāk pārvarēt esošos šķēršļus un uzlabot situāciju.
mediācijas pakalpojums	15 pašvaldībās	5 (palielinājās 2,5 reizes) (2019.gadā 2)	Mediācija ir konfliktu risināšanas veids, kur vienošanās tiek panākta ar profesionāla vidutāja – mediatora – palīdzību. Mediatoru darbs ir palīdzēt izbeigt konfliktu mierīgu sarunu ceļā, ja ir ģimenes strīdi, šķiršanās, paaudžu konflikti, partnerattiecību problēmas utt.
dienas centra pakalpojumi	56 pašvaldībās	814 (25% samazinājums) (2019.gadā 1081)	Dienas laikā nodrošina sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas pakalpojumus, sociālo prasmju attīstību, izglītošanu un brīvā laika pavadīšanas iespējas dažādām personu grupām, tajā skaitā bērniem no trūcīgām ģimenēm un ģimenēm, kurās ir bērna attīstībai nelabvēlīgi apstākļi u.c.
krīzes jeb mobilās brigādes pakalpojums	7 pašvaldībās	2020. un 2019.gadā neviens no pašvaldībām nebija sniegusi šo pakalpojumu.	Mobilās brigādes pakalpojums ir viens no sociālā pakalpojuma “Aprūpe mājās” veidiem. Mobilā brigāde veic izbraukumus pēc klienta lūguma vai sociālā dienesta vai citu institūciju pieprasījuma, nodrošinot sociālā darbinieka un citu speciālistu konsultācijas (tajā skaitā konsultācijas personām pēc smagām saslīmšanām, konsultācijas pašaprūpei, individuālās konsultācijas klientam un atbalstu ģimenes locekļiem, kā arī individuālās konsultācijas mājokļa, vides pielāgošanā cilvēkiem ar funkcionāliem traucējumiem), sociālo vai veselības aprūpi vai dzīves apstākļu pārbaudi klienta dzīves vietā.
citi pakalpojumi	8 pašvaldībās	59 (9% samazinājums) (2019.gadā 65)	Piemēram, atbalsta ģimenes vai uzticības personas pakalpojums, multifunkcionālais kabinets – sensorā istaba (bijušais Iecavas novads) ¹¹³ , agrīnās intervences pakalpojums (Rīga un Daugavpils valstspilsētas).

* Informācija uz aptaujas veikšanas brīdi.

** Informācija no aptaujas, kas tika veikta lietderības revīzijā par ārpusģimenes aprūpes sistēmas efektivitāti.

*** Informācijas apkopošanai bija izmantojama tikai 82 pašvaldību sniegtā informācija par pakalpojumu apjomu, jo 33 pašvaldību iesniegtā informācija bija nepilnīga, proti, nebija identificējams, par kuru periodu dati norādīti, vai arī norādīts, ka informācija par pakalpojumiem saņēmušo personu skaitu nav apkopota.

Tomēr, vērtējot pakalpojumu veidu pietiekamību, tikai 18 pašvaldības¹¹⁴ aptaujā norādīja, ka tajās pieejamie pakalpojumu veidi ir pietiekami¹¹⁵.

Pārējās 77 pašvaldības norādīja, ka pašvaldībā pieejamie sociālo pakalpojumu veidi ģimenēm ar bērniem nav pietiekami vai nerisina ģimenēs konstatētās problēmas.

73 no tām vēl 2021.gada novembrī (kad tika veikta aptauja) nezināja, vai un kādi pakalpojumi tiks nodrošināti no 2022.gada. Savukārt 18 pašvaldības arī atbildēja, ka nemaz neplāno ieviest jaunus pakalpojumus, lai gan 15 no tām bija norādījušas, ka pašvaldībā pieejamie sociālie pakalpojumi ģimenēm ar bērniem nav pietiekami.

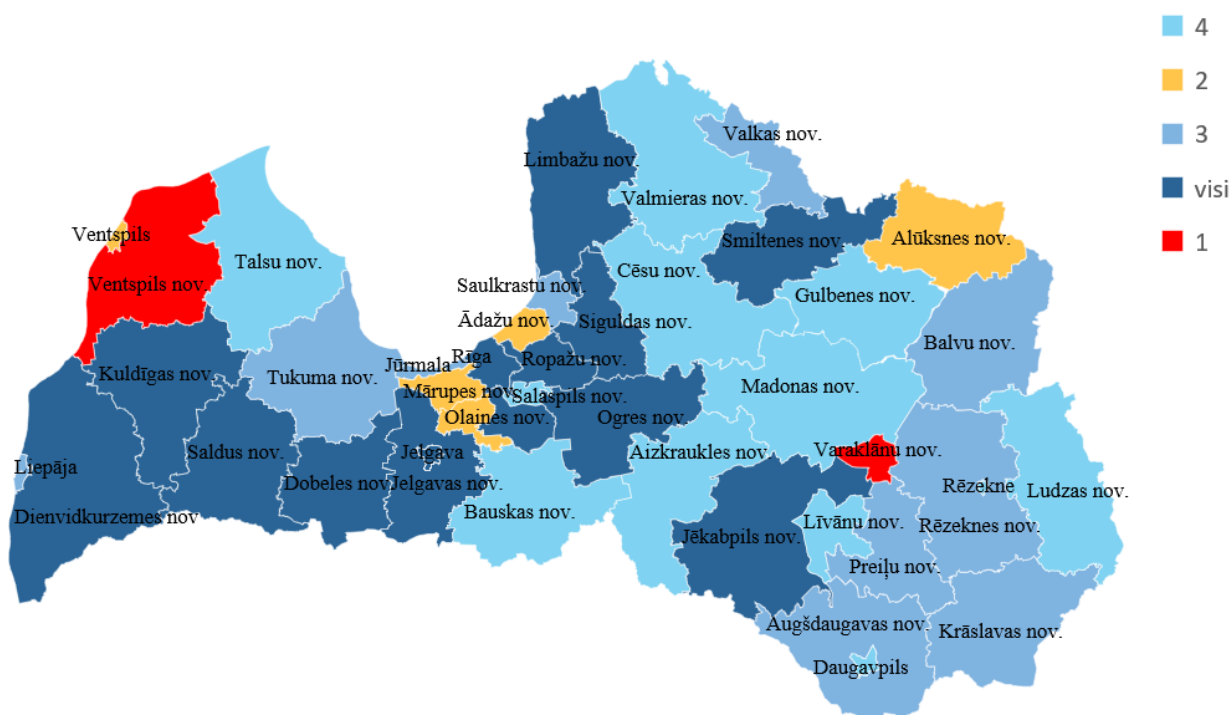
Saskaņā ar aptaujas rezultātiem 2022.gadā jaunus pakalpojumus – ģimenes asistenta¹¹⁶, atkarību profilakses speciālista¹¹⁷, mediācijas¹¹⁸, dienas centra jauniešiem¹¹⁹, atbalsta un izglītojošās nodarbības vecākiem¹²⁰, psihologa vai psihoterapeita¹²¹ pakalpojumu – plānoja ieviest 20 no bijušajām 119 pašvaldībām.

Tomēr, vērtējot tos kontekstā ar pašvaldību administratīvi teritoriālo reformu, revidenti secina, ka šie pakalpojumi jau ir bijuši kādā vai dažās no reformas rezultātā apvienotajām pašvaldībām. Tas nozīmē, ka jaunu pakalpojumu izveide šajās pašvaldībās varētu būt formāla jeb saistīta ar administratīvi teritoriālo reformu, nevis pašvaldību vēlmi tajā attīstīt pakalpojumus bērnu uzvedības problēmu risināšanai.

Administratīvi teritoriālās reformas īstenošanai ir izstrādātas vairākas vadlīnijas, tajā skaitā, kā ir veidojama jaunās pašvaldības sociālā atbalsta sistēma¹²². Vadlīnijas ietver pamatprincipu, ka, pārskatot līdz reformai iepriekšējās administratīvajās teritorijās iedzīvotājiem pieejamos pakalpojumus un veidojot jaunās pašvaldības pakalpojumus, nedrīkst pasliktināt iedzīvotāju situāciju.

Revidentu vērtējumā, tas, ka pašvaldībās pieejamie pakalpojumu veidi nav pietiekami, ir saistīts arī ar to, ka pašvaldībās netiek veikta sociālās vides izpēte – netiek apzināta iedzīvotāju struktūra un noskaidrota to sociālā situācija, lai, pamatojoties uz to, veidotu un attīstītu iedzīvotāju vajadzībās balstītus pakalpojumus (skatīt nodaļu [Vai pašvaldību darbība ir vērsta uz to, lai identificētu ģimenes ar bērniem, kurās bērnam ir uzvedības problēmas vai to iestāšanās riski?](#)).

Saskaņā ar revīzijas laikā apkopoto informāciju arī pēc administratīvi teritoriālās reformas visi pieci būtiskākie pakalpojumi (izglītojošās nodarbības vecākiem, psiholoģiskais atbalsts (psihologa konsultācijas), krīzes vai ģimenes atbalsta centrs, ģimenes asistents, atkarību profilakse un speciālisti) būs pieejami tikai 13 no 43 jaunajām pašvaldībām, bet divās pašvaldībās – Varakļānu un Ventspils novadā – arvien būs pieejams tikai viens no tiem. Skat. 12.attēlu.

12.attēls. Piecu būtiskāko pakalpojumu (izglītojošas nodarbības vecākiem, psiholoģiskais atbalsts (psihologa konsultācijas), krīzes vai ģimenes atbalsta centrs, ģimenes asistents, atkarību profilakse un speciālisti) pieejamība pēc administratīvi teritoriālās reformas.

Avots: Revīzijā apkopotā informācija.

Revidenti vērs uzmanību, ka pašvaldībām, veidojot pakalpojumus, jāņem vērā arī, vai ar izveidoto pakalpojumu būs iespējams aptvert visu pašvaldības teritoriju, lai neveidotos situācija, ka formāli saskaņā ar saistošajiem noteikumiem pakalpojums pašvaldībā ir pieejams, bet faktiski to ir iespējams saņemt tikai ierobežotā teritorijas daļā.

Piemēram, jaunajā Smiltenes novadā, kuram administratīvi teritoriālās reformas rezultātā tika pievienots bijušais Raunas un Apes novads, ģimenes asistenta pakalpojums ir jānodrošina ne tikai bijušā Smiltenes novada teritorijā, kur tas bija jau līdz reformai, bet arī pievienoto novadu teritorijās, kur šāda pakalpojuma iepriekš nebija. Revidenti vērs uzmanību, ka arī pašā bijušajā Smiltenes novadā ģimenes asistents tika nodrošināts, tikai uzsākot dalību Labklājības ministrijas pilotprojektā “Ģimenes asistenta pakalpojuma aprobēšana”¹²³, kas nozīmē – uz konkrētu laiku ierobežotam projektā iesaistīto personu skaitam.

Savukārt revīzijā, vērtējot, vai pašvaldībās pieejamo pakalpojumu apjoms ir pietiekams, ir konstatēts turpmāk minētais.

Lai gan saskaņā ar pašvaldību aptaujā sniegto informāciju, salīdzinot ar 2019.gadu, 2020.gadā ir palielinājies dažu pakalpojumu saņēmēju skaits (skat. arī 3.tabulu), tomēr tas arvien ir salīdzinoši mazs, jo saskaņā ar datu analīzi 2020.gadā Latvijā bija 36 545 bērni ar uzvedības problēmu iestāšanās risku¹²⁴:

- ✓ ģimenes asistenta pakalpojumu 2020.gadā saņēma 766 ģimenes, bet 2019.gadā – 700 ģimenes;

Ģimenes asistenta pakalpojumu saņēmēju skaita pieaugums 2019. un 2020.gadā ir cieši saistīts ar Valsts kontroles 2019.gadā pabeigtajā lietderības revīzijā par ārpusģimenes aprūpes sistēmas efektivitāti¹²⁵ sniegto ieteikumu – Labklājības ministrijai veicināt pašvaldību izpratni par nepieciešamību pašvaldībās ieviest pakalpojumus ģimenes funkcionētspējas atjaunošanai, tajā skaitā ģimenes asistenta pakalpojumu. Pašlaik ģimenes asistenta pakalpojums pašvaldībās galvenokārt tiek nodrošināts projekta ietvaros. Ir plānots, ka tas būs viens no pakalpojumiem, kas būs jānodrošina visās pašvaldībās “obligāti nodrošināmo sociālo pakalpojumu grozā”¹²⁶.
- ✓ izglītojošas nodarbības vecāku prasmju attīstīšanai 2020.gadā saņēma 549 ģimene, bet 2019.gadā – 770 ģimenes;
- ✓ psihologa konsultācijas jeb psiholoģisko atbalstu 2020.gadā saņēma 4990 ģimenes (personas), bet 2019.gadā – 6047 ģimenes (personas);
- ✓ atkarību profilakses un ārstēšanas pakalpojumu 2020.gadā saņēma 1588 personas, bet 2019.gadā – 2043 personas;
- ✓ krīzes vai ģimenes atbalsta centra pakalpojumu 2020.gadā saņēma 380 ģimenes, bet 2019.gadā – 372 ģimenes.

To, ka pašvaldībās nodrošinātie pakalpojumu veidi un to apjoms nav pietiekams, apliecina arī revīzijā veikto detalizēto pārbaužu rezultāti par 73 bērniem. Katrs no šiem bērniem līdz pirmā likumpārkāpuma izdarīšanai bija bērns ar uzvedības problēmu iestāšanās risku, bet daļa no tiem sociālā dienesta redzeslokā bija tikai tāpēc, ka vecākiem tika piešķirti dažādi sociālie pabalsti. Tikai 37¹²⁷ no tiem vai to ģimenes pirms bērna likumpārkāpuma izdarīšanas bija saņēmušas sociālos pakalpojumus:

- ✓ bērna vecāki vai likumiskie pārstāvji visbiežāk bija saņēmuši psihologa un sociālā darbinieka konsultācijas (21 gadījumā), bet dažos gadījumos – arī izglītojošās nodarbības (*piemēram, “Ceļvedis audzinot pusaudzi”, “Bērnu emocionālā audzināšana”*), atkarību ārstēšanas vai profilakses pakalpojumu, sociālās rehabilitācijas pakalpojumu agresīvas uzvedības mazināšanai, bet divos gadījumos – ģimenes asistenta pakalpojumu;
- ✓ savukārt bērns visbiežāk bija saņēmis nodibinājuma “Latvijas Bērnu fonds” nodrošināto valsts finansēto sociālās rehabilitācijas pakalpojumu no vardarbības cietušajiem bērniem (17 gadījumos) vai psihologa konsultācijas (14 gadījumos), bet dažos gadījumos – arī smilšu un mūzikas terapiju vai dusmu terapijas grupas pakalpojumu.

Revidentu vērtējumā, tas, ka nodibinājuma “Latvijas Bērnu fonds” nodrošinātais sociālās rehabilitācijas pakalpojums no vardarbības cietušajiem bērniem ir viens no visbiežāk bērniem piešķirtajiem pakalpojumiem, ir skaidrojams ar to, ka jau daudzus gadus pašvaldības ar to kompensē pašvaldībā pieejamo sociālo pakalpojumu trūkumu.

Ambulatori (ne vairāk kā desmit 45 minūšu psihologa konsultāciju veidā) šis pakalpojums ir pieejams bērna dzīvesvietā. Bet institūcijā (30 vai 60 dienu sociālās rehabilitācijas kursa veidā) tas tiek nodrošināts sešās vietās – Tukuma novadā, Siguldas novadā, Balvu novadā, Valmierā, Ventspilī un Dobelē.

30 dienu kursa laikā bērnam tiek nodrošinātas sociālā darbinieka, psihologa u.c. speciālistu (ārsts, psihiatrs un jurists) konsultācijas, kā arī psihologa konsultācijas bērna vecākiem. 60 dienu kurss ietver iepriekš minētās konsultācijas lielākā apjomā un papildu atbalstu kriminālprocesa laikā (nopratināšana, atzinumu sagatavošana, sarakste un pārstāvniecība tiesā).

Turklāt pakalpojums ir pieejams, tiklīdz tas ir nepieciešams, jo piešķirtais valsts budžeta finansējums ir pietiekams un uz šo pakalpojumu nav rindas. Tā saņemšanai pietiek ar pašvaldības sociālā dienesta atzinumu, ka bērnam ir psiholoģiskas traumas pazīmes, un vecāka vai likumiskā pārstāvja iesniegumu.

2021.gadā pakalpojumu dzīvesvietā saņēma 387 bērni, bet kursa veidā institūcijā – 618 bērni¹²⁸.

Arī revīzijā par ārpusģimenes aprūpes efektivitāti¹²⁹ Valsts kontrole konstatēja, ka valsts finansēto sociālās rehabilitācijas pakalpojumu no vardarbības cietušajiem bērniem pašvaldības izmanto, lai novērtētu vecāku prasmes aprūpēt bērnu, jo par vardarbību ir uzskatāma arī emocionālā vardarbība – pamešana novārtā.

Revīzijā vairāki aptaujātie eksperti norādīja, ka šis pakalpojums nav efektīvs un nesasniedz savu mērķi, piemēram:

- ✓ nodibinājums “Centrs Dardedze” norādīja, ka pakalpojumā nav ietverta psiholoģiskā izpēte, kas nav pareizi, jo tā ir nepieciešama, lai noteiktu bērnam nepieciešamās rehabilitācijas saturu (speciālistus, to intensitāti utt.). Lai gan izpēti nodrošināšana ir pašvaldību kompetencē, valsts apmaksātais pakalpojums (30 vai 60 dienu kurss) tiek uzsākts bez tās;
- ✓ Tiesībsarga biroja pārstāvji norādīja arī uz to, ka pakalpojuma laikā netiek ievērots pietiekams privātums un konfidencialitāte, proti, kopā tiek izmitināti bērni no dažādām ģimenēm (ar vai bez pavadošajām personām) pēc dažādiem traumējošiem notikumiem un pakalpojums nav saturiski piepildīts – bērns lielākoties dzīvo savā istabā, epizodiski tiek iesaistīts kādās aktivitātes un aizvests uz konsultācijām pie speciālista u.c.

Turklāt bērnam atbalsts ir jāturpina nodrošināt arī pēc šī pakalpojuma, lai novērstu uzvedības problēmu izveidošanos vai atsākšanos, t.i., ir jānodrošina pakalpojumu pēctecība.

Tomēr detalizētajās pārbaudēs konstatēts, ka no 17 bērniem, kuriem šis pakalpojums bija piešķirts, tikai piecos gadījumos pēc šī pakalpojuma bērnam bija nodrošināti arī citi sociālie pakalpojumi.

Revidenti vērs uzmanību, ka jau no 2020.gada oktobra Labklājības ministrijas tīmekļvietnē ir pieejams metodiskais materiāls sociālajam darbam ģimenēm ar bērniem¹³⁰, kurā ir skaidrota preventīvā atbalsta nozīme pašvaldībās, norādīts, kādus pakalpojumu veidus pašvaldībām ir vēlams ieviest ģimenēm ar bērniem (tajā skaitā psiholoģisko atbalstu, atkarību profilakses un ārstēšanas pakalpojumu vecākiem, izglītojošas nodarbības vecāku prasmju attīstīšanai, ģimenes asistenta pakalpojumu un krīzes vai ģimenes atbalsta centra pakalpojumu), kā arī ar konkrētiem piemēriem skaidrota nepieciešamā rīcība dažādās ģimenes sociālajās situācijās.

Šī metodika ietver arī nepieciešamo rīcību, ja bērniem ir uzvedības problēmas vai to iestāšanās risks.

Tā kā revīzijā konstatēts, ka pašvaldībās ģimenēm ar bērniem arvien nav pieejami visi nepieciešamie pakalpojumu veidi, pakalpojumu apjoms ir ierobežots un darbs ar ģimeni tiek uzsākts novēloti, Labklājības ministrijai ir jāpanāk, ka izstrādātā metodika par sociālo darbu ar ģimenēm ar bērniem pašvaldībās tiek piemērota arī praksē.

Vai izglītības iestādēs ir pieejami atbalsta pasākumi, lai savlaicīgi novērstu bērnu uzvedības problēmu iestāšanās risku?

Revīzijā aptaujātie eksperti, tajā skaitā ģimenes ārsti, uzsvēra, ka savlaicīgā bērna uzvedības problēmu un/vai to iestāšanās riska identificēšanā un atbalsta sniegšanā būtiska loma ir izglītības iestādēm, jo tā ir viena no vietām, kur bērns ar uzvedības problēmām vai to iestāšanās risku var saņemt sev nepieciešamo atbalstu.

Jau vismaz no piecu gadu vecuma, kad visiem bērniem ir jāuzsāk obligātā pirmsskolas izglītības apguve, bērns atrodas pastāvīgā izglītības iestādes personāla – pedagogu un dažādu speciālistu – uzraudzībā, jo pat ļoti atbildīgs vecāks var nepamanīt kādas uzvedības izmaiņas vai tās neizprast.

Lai izglītības iestāde savlaicīgi varētu sniegt atbalstu un sadarboties ar bērna vecākiem, tai ir nepieciešami attiecīgi resursi, tajā skaitā atbalsta personāls.

Valsts kontrole 2021.gada lietderības revīzijā par izglītības nodrošināšanu bērniem ar speciālām vajadzībām¹³¹ konstatēja, ka izglītības iestādēs trūkst vai ir nepieciešamas lielākas slodzes psihologiem, logopēdiem un sociālajiem pedagogiem. Arī pašvaldību griezumā trūkst ne tikai minēto speciālistu, bet arī bērnu psihiatru un citu speciālistu.

Revīzijā, analizējot normatīvo aktu¹³² prasības par to, kāds atbalsta personāls ir jānodrošina izglītības iestādēs, ir konstatēts, ka prasības attiecībā uz atbalsta personālu gan pirmsskolas, gan pamatskolas līmenī ir definētas tikai speciālās izglītības programmu īstenošanai. Savukārt vispārējās izglītības programmu īstenošanai tās nav noteiktas.

Pirmsskolas izglītības programmu īstenošanu pilnībā finansē un nodrošina izglītības iestādes dibinātājs (pašvaldība).

Savukārt pamatizglītības programmu īstenošanai pašvaldībām no valsts budžeta līdzekļiem tiek piešķirts finansējums jeb mērķdotācija atbilstoši izglītojamo skaitam pašvaldībā. Tāpat pašvaldībām tiek piešķirts arī noteikta apmēra papildu finansējums, kas ir paredzēts izglītības iestādes vadītāja, viņa vietnieku un atbalsta personāla darba samaksai.

Pašvaldības šo finansējumu tālāk novirza konkrētām izglītības iestādēm, bet tās var to papildināt arī ar saviem budžeta līdzekļiem.

Par izglītības iestādē nepieciešamo personālu (pedagogi, administrācija un atbalsta personāls) lemj iestādes vadītājs, galvenokārt ņemot vērā iestādei pieejamo finansējumu. Tas nozīmē, ka izglītības iestāžu personāla komplektēšana pilnībā ir atkarīga no dibinātāja (pašvaldības) izpratnes un finansiālajām iespējām.

Par izglītības programmu īstenošanai atbilstoša personāla komplektēšanu pilnībā ir atbildīgs izglītības iestādes dibinātājs, kas vairumā gadījumu ir pašvaldība.

Lai noskaidrotu, vai un kādi speciālisti izglītības iestādēs ir pieejami, revīzijā veiktajā aptaujā pašvaldību izglītības pārvaldēm (izglītības speciālistiem) tika lūgts sniegt informāciju par speciālistu pieejamību.

Informācija par izglītības iestādēs pieejamajiem speciālistiem tika noskaidrota aptaujā, jo Valsts kontroles 2021.gadā pabeigtajā lietderības revīzijā par izglītības nodrošināšanu bērniem ar speciālām vajadzībām¹³³ tika konstatēts, ka VIIS netiek uzkrāti pilnīgi dati par izglītības iestāžu pedagoģisko un tehnisko personālu, kas ir iesaistīts bērnu ar speciālām vajadzībām izglītības procesā.

Saskaņā ar aptaujā sniegto informāciju pirmsskolas izglītības iestādēs visvairāk pieejamais speciālists ir logopēds, kas, kā revidentiem skaidroja ģimenes ārstu asociāciju pārstāvji, arī ir tas speciālists, kas var pamanīt problēmas bērna attīstībā, piemēram, nepietiekamu bērna aprūpi un citus faktorus, kāpēc bērns neattīstās atbilstoši vecumposmam un kurus nenovēršot iespējama uzvedības problēmu attīstība nākotnē.

2020./2021.mācību gadā logopēds pilnīgi visās pirmsskolas izglītības iestādēs bija pieejams 89 pašvaldībās. Tai pašā laikā trijās pašvaldībās logopēds nebija pieejams nevienā pirmsskolas izglītības iestādē, bet 17 pašvaldībās – lielākajā daļā pirmsskolas izglītības iestāžu.

Savukārt psihologs bija pieejams retāk, bet sociālais pedagogs, speciālais pedagogs un pedagoga palīgs lielākoties bija pieejams tikai nelielā skaitā pirmsskolas izglītības iestāžu. Skat. 4.tabulu.

4.tabula

Atbalsta speciālistu pieejamība pašvaldību pirmsskolas izglītības iestādēs 2020./2021.mācību gadā.

	nav pieejams nevienā	pieejams mazāk nekā pusē	pieejams aptuveni pusē	pieejams lielākajā daļā	pieejams visās
logopēds	3	1	5	17	89
psihologs	41	15	10	12	37
sociālais pedagogs	64	21	9	8	13
speciālais pedagogs	34	39	10	12	20
pedagoga palīgs	45	11	15	14	30

Aptaujā vairāku pašvaldību izglītības pārvaldes (izglītības speciālisti) arī norādīja, ka dažās pirmsskolas izglītības iestādēs ir pieejami arī citi atbalsta speciālisti, piemēram, fizioterapeits, romu tautības skolotāja palīgs un smilšu terapeits.

Savukārt pamata un vidējās izglītības iestādēs 2020./2021.mācību gadā visvairāk bija pieejams logopēds, psihologs, sociālais pedagogs un pedagoga palīgs. Skat. 5.tabulu.

Arī šajā izglītības pakāpē dažās izglītības iestādēs bija pieejami arī citi speciālisti (fizioterapeits, masieris, medmāsa/ārsts un karjeras konsultants).

Tomēr, apkopojot atbalsta personāla pieejamību ģeogrāfiskā griezumā, visos izglītības līmeņos atbalsta personāls vairāk bija pieejams tajās izglītības iestādēs, kuras atrodas lielajās pilsētās vai Rīgas reģionā.

5.tabula

Atbalsta speciālistu pieejamība pašvaldību pamata un vidējās izglītības iestādēs 2020./2021.mācību gadā.

	nav pieejams nevienā	pieejams mazāk nekā pusē	pieejams aptuveni pusē	pieejams lielākajā daļā	pieejams visās
logopēds	2	4	10	15	84
psihologs	9	15	9	20	62
sociālais pedagogs	17	20	10	19	49
pedagoga palīgs	8	26	14	20	47
speciālais pedagogs	23	37	8	16	31
skolotājs mentors	59	32	12	1	11

Savukārt, vērtējot atbalsta personāla pietiekamību, aptaujā izglītības pārvaldes lielākoties norādīja, ka tas nav pietiekams ne pirmsskolas izglītības iestādēs, ne pamata un vidējās izglītības iestādēs: esošajam atbalsta personālam trūkst kapacitātes, jo to slodzes ir par mazu, tāpēc ir nepieciešami pilnas slodzes psihologi, logopēdi un sociālie pedagogi. Attiecībā uz pirmsskolas izglītības līmeni izglītības pārvaldes arī norādīja, ka pēdējos gados ļoti palielinās bērnu skaits ar valodas un uzvedības traucējumiem un esošais personāls nespēj ar to tikt galā.

Revidenti vērš uzmanību, ka pirmsskolas izglītības iestāžu finansējumu pilnībā nodrošina pašvaldības, bet attiecībā uz pamata un vidējā līmeņa izglītības iestādēm pašvaldības papildus valsts budžeta mērķdotācijām var nodrošināt arī pašvaldības budžeta finansējumu izglītības iestāžu darbības nodrošināšanai. Tas nozīmē, ka tieši pašvaldību kompetencē ir risināt atbalsta personāla kapacitātes un speciālistu trūkumu, tajā skaitā nodrošināt pietiekamu finansējumu speciālistu nepieciešamajām slodzēm.

Revīzijā ir konstatēts, ka izglītības iestādēs tiek organizēti arī dažādi informatīvi un izglītojoši pasākumi vecākiem. Šādus pasākumus 2020./2021.mācību gadā organizēja 106 pašvaldību pirmsskolas izglītības iestādēs un 112 pašvaldību pamata un vidējās izglītības pakāpes izglītības iestādēs par šādām tēmām:

- bērna attīstība noteiktā vecumposmā;
- bērna pozitīvās uzvedības veidošana un veicināšana;
- emocijas, to pārvaldīšana, komunikācija un savstarpējās attiecības: bērni – vecāki;
- vecāku psihoemocionālā noturība, par palīdzību un atbalstu bērnam;
- veselīgs dzīvesveids un brīvā laika pavadīšana;
- tikumiskā audzināšana;
- atbalsts attālināto mācību laikā, bērna motivēšana un atbalstīšana mācību procesā;
- atkarību izraisošu vielu ietekme uz organismu un iedarbība uz pusaudzi, atkarību profilakse.

Tā kā šo pasākumu dalībnieku uzskaitē netiek veikta, revidentiem nebija iespējams pārliecināties par to mērķauditoriju. Tomēr revīzijā intervētie pašvaldību pārstāvji norādīja, ka praksē vecākiem paredzētos pasākumus visbiežāk apmeklē to bērnu vecāki, kuri paši ir ieinteresēti un vēlas nodrošināt iespējami labāko savam bērnam.

Turklāt, kā jau tas ir norādīts iepriekš, papildus pašu izglītības iestāžu aktivitātēm, lai sniegtu atbalstu bērnu uzvedības problēmu identificēšanā un atbalsta nodrošināšanā, izglītības iestādēm ir pieejami arī valsts organizētie pasākumi, kas tiek īstenoti projektu vai prioritāro pasākumu ietvaros uz noteiktu laiku: pirmsskolas izglītības līmenī – Pārresoru koordinācijas centra organizētā programma “STOP 4-7”, bet pamata un vidējās izglītības iestāžu līmenī – Eiropas Sociālā fonda projekts “Atbalsts priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas samazināšanai” (PuMPuRS).

Tomēr iespēju piedalīties šajos projektos neizmanto visas pašvaldības un to izglītības iestādes.

Saskaņā ar Pārresoru koordinācijas centra publiskā pārskata datiem 2020.gadā programmā “STOP 4-7” iesaistījās tikai 25 no 119 pašvaldībām.

Aptaujā tās pašvaldības, kuras nebija iesaistījušās programmā, paskaidroja, ka tajā nepiedalās resursu trūkuma dēļ (nav atbilstošu speciālistu, projekta vadītāju, kuri varētu iesaistīties projektā) vai arī tāpēc, ka nav bijusi pieejama informācija vai arī informācija par projektu saņemta novēloti, kad vairs nebija iespējas pieteikties. Savukārt bijušais Auces novads norādīja, ka tā izglītības iestādēm programmas īstenošana nebija aktuāla.

Revidenti vērš uzmanību, ka revīzijā veiktajā datu analīzē konstatēts, ka bijušajā Auces novadā laikā no 2018. līdz 2020.gadam vecumā līdz 7 gadiem (ieskaitot) bija 28 bērni ar uzvedības problēmu iestāšanās risku, no kuriem 18 bija vecumā no 4 līdz 7 gadiem.

Saskaņā ar Pārresoru koordinācijas centra sniegto informāciju līdz 2022.gada sākumam pakalpojums bija sniegts tikai nedaudz vairāk nekā 400 bērniem, jo programmas “STOP 4-7” īstenošanu kavējusi Covid-19 infekcijas izplatība. Tomēr līdz 2022.gada beigām Pārresoru koordinācijas centrs plāno sasniegt sākotnēji plānoto rezultātīvo rādītāju – pakalpojumu nodrošināt 1200 bērniem, jo (potenciālo) dalībnieku ir pietiekami.

Lai gan programma “STOP 4-7” līdz 2022.gada beigām tiek īstenota prioritārā pasākuma veidā un tās dalībnieku skaits ir ierobežots, Pārresoru koordinācijas centra ieskatā būtiskākais ir tieši speciālistu apmācība, lai programmu varētu turpināt arī pēc projekta beigām.

2020.gadā programmā “STOP 4-7” bija apmācītas 23 speciālistu komandas un pakalpojumu saņēma 51 bērns. 2021.gadā pakalpojumu saņēma 353 bērni¹³⁴.

Revīzijas apjomā nebija iekļauti programmas “STOP 4-7” mērķgrupas bērni, t.i., bērni pirmsskolas vecumā. Tomēr, ņemot vērā, ka pēc iespējas agrīni ir jāidentificē un jānovērš uzvedības problēmu iestāšanās risks, revidentu vērtējumā, šādām vai līdzīgām programmām būtu jābūt pieejamām kā pastāvīgam pakalpojumam visās pašvaldībās.

Revīzijā konstatēts, ka Pārresoru koordinācijas centrs turpinās programmas “STOP 4-7” nodrošināšanu arī līdz 2027.gadam¹³⁵, plānojot pakalpojumu ik gadu nodrošināt 400 bērniem.

Tāpat līdz 2024.gadam (ieskaitot) Pārresoru koordinācijas centrs jaunākā vecumposma bērniem un to vecākiem prioritāro pasākumu ietvaros plāno izveidot un ieviest¹³⁶ 11 agrīnās prevencijas programmas¹³⁷ vecāku izglītošanai un vecāku prasmju pilnveidošanai, kā arī jaunākā vecumposma bērnu ar attīstības grūtībām agrīnai uzvedības korekcijai. Tās būs pieejamas vidēji 5200 bērniem gadā.

Tomēr revīzijas laikā vēl nebija pieejama informācija par plānoto pakalpojumu saturu, jo līdz 08.08.2022. vēl nebija pabeigts šo programmu satura izstrādei nepieciešamais pētījums¹³⁸.

Savukārt, vērtējot, vai pašvaldības un to izglītības iestādes bija izmantojušas iespēju iesaistīties projektā “PuMPuRS”, ir konstatēts turpmāk minētais.

Saskaņā ar projekta pārskatu datiem¹³⁹ 2020./2021.mācību gadā projektā “PuMPuRS” bija iesaistīti 12 373 bērni no 92 pašvaldību¹⁴⁰ izglītības iestādēm, kuriem projekta ietvaros lielākoties tika nodrošinātas konsultācijas mācību priekšmetos. 8% bērnu saņēma arī psihologa konsultācijas, 7% – sociālā pedagoga konsultācijas, 5% – bija piesaistīts pedagoga palīgs, bet 2% bērnu apmeklēja logopēdu.

Saskaņā ar revīzijā veikto datu analīzi 2020.gadā no 10 360 bērniem ar uzvedības problēmām projektā “PuMPuRS” bija iesaistīti 1788 bērni.

Vismaz katram piektajam bērnam iemesls iesaistei projektā bija nepietiekami finanšu resursi pamatvajadzību nodrošināšanai, tāpēc projektā bērnam tika nodrošināta arī ēdināšana, mācību līdzekļu iegāde un atbalsts transportam nokļūšanai uz skolu.

Savukārt no 27 pašvaldībām, kuru izglītības iestādes nepiedalījās projektā “PuMPuRS”, saskaņā ar revīzijā veikto datu analīzi 13 pašvaldību izglītības iestādēs bija vairāk nekā 10 bērni, bet četrās pat vairāk nekā 30 bērni, kuriem bija ilgstoši un neattaisnoti izglītības iestādes kavējumi.

Piemēram, lai gan aptaujā bijusī Ikšķiles novada pašvaldība norādīja, ka tai nav bijusi nepieciešamība iesaistīties projektā “PuMPuRS”, 2020./2021.mācību gadā pašvaldībā bija vismaz 33 bērni ar ilgstošiem un neattaisnotiem izglītības iestādes kavējumiem.

Savukārt bijušā Ropažu novada pašvaldība aptaujā norādīja, ka novadā skolotāji ir pārāk noslogoti, lai piedalītos vēl vienā projektā. Bijušajā Ropažu novadā 2020./2021.mācību gadā bija 14 bērni ar ilgstošiem un neattaisnotiem izglītības iestādes kavējumiem.

Revidenti vērs uzmanību, ka arī nākamajā plānošanas periodā līdz 2027.gadam saskaņā ar Eiropas Savienības kohēzijas politikas programmu 2021.–2027.gadam¹⁴¹ no fondu līdzekļiem ir plānots piešķirt finansējumu atbalstam priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas risku novēršanai.

Lai gan dalība projektā “PuMPuRS” ir brīvprātīga izglītības iestādes izvēle, kas papildus prasa arī izglītības iestādes resursus, revidenti vērs uzmanību, ka projekts ir līdzeklis, ar kuru pašvaldībām ir iespējams piesaistīt papildu finansējumu, tā kompensējot nepieciešamo speciālistu vai to slodžu trūkumu, kas, pašvaldību vērtējumā, pašlaik ierobežo darbu ar bērniem ar uzvedības problēmām vai to iestāšanās risku.

Tomēr, kā jau vairākkārt iepriekš norādīts, ir būtiski pēc iespējas ātrāk konstatēt iespējamās bērna uzvedības problēmas jau risku līmenī un sniegt atbalstu uzvedības problēmu attīstības novēršanai. Pašlaik risku konstatēšana notiek tikai dažās izglītības iestādēs – visbiežāk ar nelielu bērnu skaitu klasēs, bet lielajās izglītības iestādēs “*bērns var pazust*” un problēmas tiek pamanītas novēloti.

Tāpēc revidenti vērs uzmanību, ka ir izstrādāts un ieviests rīks, kas izglītības iestādēm ļauj identificēt bērna uzvedības problēmu iestāšanās risku – novērtēt bērna emocionālo stāvokli skolā un sekot tā izmaiņām. Proti, nodibinājums “Fonds Plecs” sadarbībā ar pusaudžu psihoterapeitu Nilu Saksu Konstantinovu ir izstrādājis digitālo atbalsta rīku EMU¹⁴², kura metodoloģijas pārraudzību nodrošina neatkarīgais eksperts bērnu psihiatrs Ņikita Bezborodovs.

EMU rīka pamatā ir anketa ar 35 jautājumiem, kuru aizpilda skolēns, vecāki un klases audzinātājs divas reizes gadā. Pēc anketas aizpildīšanas rezultāti par bērna emocionālo stāvokli ir pieejami dažādos griezumos – individuāli, klases, klašu grupas un skolas griezumā. Atsevišķi informācija

par bērnu ir pieejama gan skolas vadībai, gan klases audzinātājam, gan skolas atbalsta personālam. Tomēr to nav paredzēts atklāt bērna vecākiem.

EMU rīks sniedz arī praktiskus padomus problēmu risināšanai, piemēram, kā uzsākt sarunu ar vecāku, kā uzrunāt vecākus vecāku sapulcēs u.c.

2021.gada jūlijā noslēdzās tā pilotprojekts, kas tika īstenots 15 izglītības iestādēs, kurās tas pierādījis savu noderīgumu un guvis lielu skolu direktoru un skolotāju atbalstu¹⁴³. Saskaņā ar projekta īstenotāju sniegto informāciju EMU lietošana ļāvusi izglītības iestādēm arī pārplānot atbalsta personāla darbu un sniegt mērķētāku atbalstu, kas ir svarīgi ierobežotu resursu situācijās – kad atbalsta personāls nav pietiekams. 2021./2022.mācību gadā EMU tika izmantots jau 50 izglītības iestādēs. Gada maksa par tā izmantošanu vidēji lielai skolai, kurā ir ap 600 skolēniem, ir apmēram 1800 euro (līdz šim lielākā gada maksa ir 2000 euro).

Revidenti neapgalvo, ka ikvienai izglītības iestādei ir jāizmanto tieši šis rīks. Tomēr ierobežoto resursu apstākļos un ņemot vērā arī ārējo faktoru, piemēram, Covid-19 dēļ noteikto ierobežojumu un attālināto mācību ietekmi uz bērnu emocionālo labsajūtu, izglītības iestādēm būtu jāizvērtē tādu instrumentu izmantošana, kas ļautu novērtēt kopējo situāciju izglītības iestādē, lai pēc tam savus ierobežotos resursus koncentrētu to bērnu atbalstam, kuriem identificētas kādas problēmas.

Revīzijā ir arī konstatēts, ka vienotu risku analīzes un vadības rīku agrīnai atbalsta vajadzību identificēšanai līdz 2024.gadam plāno izveidot arī Pārresoru koordinācijas centrs, kas ietvers gan metodikas izstrādi bērnu agrīnās attīstības vajadzību novērtēšanai, gan IT risinājumu novērtējuma veikšanai¹⁴⁴.

Vai pašvaldībās ir pieejami sociālie pakalpojumi bērnu uzvedības problēmu novēršanai?

Arī sekundārās prevencijas līmenī, kad bērnam uzvedības problēmas jau ir radušās, to risināšanai ir nepieciešama daļa to pakalpojumu, kas bērnam un tā ģimenei ir jānodrošina primārās prevencijas līmenī (vēl pirms uzvedības problēmu rašanās), t.i., sociālais darbs, psiholoģiskais atbalsts (psihologa konsultācijas) u.c., bet ģimenei – arī mediācijas pakalpojums, izglītojošas nodarbības vai pat ģimenes asistents, atkarību profilakses speciālists u.c.

Tomēr brīdī, kad uzvedības problēmas jau ir radušās, lai pakalpojums sasniegtu savu mērķi, ir nepieciešami arī tieši šai mērķgrupai mērķēti pakalpojumi vai pat pakalpojumu kopums, kura nodrošināšanā ir iesaistīti vairāki speciālisti.

Tāpēc revīzijā ir analizēts, kādi pakalpojumi valstī ir izveidoti bērniem, kuriem uzvedības problēmas jau ir izveidojušās.

Jau revīzijas plānošanas laikā revidenti konstatēja, ka šo pakalpojumu klāsts valstī ir ierobežots. Bērnu uzvedības problēmas galvenokārt tiek risinātas ar sociālo dienestu nodrošināto sociālo darbu un psihologa konsultācijām, bet bērniem, kuriem ir atkarības, – ar valsts finansētajiem pakalpojumiem atkarību problēmām, kas arī ir ierobežoti un nav pieejami visos gadījumos, kad tie ir nepieciešami.

Savukārt pašvaldību līmenī tieši bērniem ar uzvedības problēmām mērķēti pakalpojumi ir izveidoti tikai dažās pašvaldībās, kas apstiprinājās arī revīzijā veiktajā pašvaldību aptaujā:

- ✓ tikai 12 no 115 pašvaldībām aptaujā norādīja, ka tajās bērniem ar uzvedības problēmām ir pieejams mentora, līdzgaitnieka jeb atbalsta personas pakalpojums¹⁴⁵.

Mentors, līdzgaitnieks jeb atbalsta persona ir padomdevējs, atbalsta un uzticības persona, kurš sadarbojas ar jauniem, uzklausa viņu, pavada kopā laiku dažādās aktivitātēs, sniedz praktisku padomu un palīdzību, tajā skaitā lai sniegtu atbalstu jauniešiem individuālās sociālās rehabilitācijas programmas īstenošanā. Šāds pakalpojums jo īpaši nepieciešams bērniem, kuru ģimenēs nav iekšējo resursu pietiekama atbalsta sniegšanai, tajā skaitā bērniem, kas atrodas ārpusģimenes aprūpē.

- ✓ tikai 28 pašvaldības aptaujā norādīja, ka tajās bērniem ar uzvedības problēmām ir pieejamas arī dažādas grupu nodarbības, līderības skolas vai motivējošas nodarbības.

Piemēram, bijušajā Cēsu novadā (pirms apvienošanās) bērniem bija pieejamas grupu nodarbības “Mans ES”, dusmu terapijas grupa u.c.

Tā kā bērnu uzvedības problēmas visbiežāk ir jārisina kompleksi, iesaistot vairākus speciālistus, t.i., sociālās rehabilitācijas programmu ietvaros, šai mērķgrupai paredzētas sociālās rehabilitācijas programmas (neskaitot no valsts budžeta finansētās sociālās rehabilitācijas programmas atkarību ārstēšanai) revīzijā ir konstatētas tikai Rīgas valstspilsētas pašvaldībā, kurā ar nevalstisko organizāciju atbalstu ir izveidotas četras sociālās rehabilitācijas programmas (skat. 13.attēlu).

13.attēls. Rīgas valstspilsētas pašvaldības sociālās rehabilitācijas programmas bērniem, pakalpojumu saņēmušo bērnu skaits un pakalpojuma vidējās izmaksas euro 2021.gadā.

Avots: Rīgas domes Labklājības departamenta gadagrāmata “Sociālā sistēma un veselības aprūpe Rīgā 2021.gadā”.

Sociālās rehabilitācijas programma “DARI”, ko nodrošina biedrība “Resiliences centrs”, un sociālās rehabilitācijas programma “Palēciens”, ko nodrošina biedrība “Latvijas Samariešu apvienība”¹⁴⁶, ir paredzētas jauniešiem no 13 līdz 18 gadu vecumam no sociālā riska ģimenēm ar uzvedības traucējumiem un saskarsmes grūtībām vai ar daudzām sociālām problēmām (mācīšanās grūtības, likumpārkāpumi, zemas komunikācijas prasmes, konfliktu risināšanas grūtības, atkarības, sociālā izolācija u.c.).

Abās programmās bērna problēmas tiek risinātas kompleksi ar individuālām speciālistu konsultācijām, grupu nodarbībām un mentora piesaisti. Programmas tiek nodrošinātas ilgstoši vairākos posmos.

2020.gada februārī Rīgas domes Labklājības departaments veica šo programmu izvērtējumu un secināja, ka *abas programmas pozitīvi ietekmē jauniešu sociālo funkcionēšanu (..), būtiskas sociālas funkcionēšanas izmaiņas viena posma ietvaros vairākumā gadījumu nenotiek, savukārt divu posmu ietvaros izmaiņas jau ir būtiskas (..), tomēr rezultāti pārsvarā tiek sasniegti katrā programmas posmā, kas ir saistīts ar pakāpenisko un objektīvo prasību definēšanu un pieaugumu, programmu vērtēšanas uzlabojumi vai papildinājumi varētu būt saistīti ar sagaidāmo rezultātu definēšanu atkarībā no jauniešu sastāva programmas sākumā, piemēram, ņemot vērā jaunieša garīgo attīstību vai stipru atkarību no narkotiskām vielām.*

Sociālās rehabilitācijas programmu “Pārinieks” kopš 2020.gada nodrošina biedrības “Latvijas SOS – bērnu ciematu asociācija” struktūrvienība – Rīgas SOS Ģimeņu atbalsta centrs. Programmā katram pusaudzim, kuram pašvaldībai atbilstoši likumam¹⁴⁷ ir pienākums izstrādāt uzvedības sociālās korekcijas programmu, tiek nodrošināta atbalsta persona, kopā ar pusaudzi meklējot ceļu, lai veicinātu viņa personības individuālo izaugsmi, domātu un strādātu pie izglītības ieguves, brīvā laika pavadīšanas, nodarbinātības, sociālajām un pašaprūpes prasmēm un veselības. Tas tiek īstenots, tiekoties individuālajās un grupu nodarbību tikšanās reizēs. Ar komandu sadarbojas sociālais darbinieks, psihologs, ģimenes psihoterapeits, narkologs, jurists, psihiatrs, dažādi izglītojošo jomu speciālisti, kā arī sporta un aktīvā dzīvesveida atbalstītāji.

Sākot ar 2019.gada beigām, četrus līdz deviņus gadus veciem bērniem ar saskarsmes grūtībām un uzvedības traucējumiem un viņu piesaistes personām ir pieejams arī sociālās rehabilitācijas pakalpojums “Ceļš pie sevis”, kuru nodrošina nodibinājums “Latvijas Bērnu atbalsta fonds”.

Pakalpojuma mērķis ir samazināt un, iespējams, ar laiku pat izslēgt iekļaušanās un saskarsmes grūtības pirmsskolā un sākumskolā, kā arī veicināt ģimenes izpratni par bērna vajadzībām. Pakalpojuma ietvaros tiek nodrošinātas speciālistu konsultācijas (ģimenes psihoterapeita, ergoterapeita, neirologa, speciālā pedagoga u.c.), notiek saskarsmes nodarbības bērnam kopā ar vecāku, ekskursijas kopā ar vecākiem un ģimeņu nometne.

Revīzijā intervētie eksperti par efektīvāko atbalstu bērnu uzvedības problēmu risināšanai, it īpaši tiem bērniem, kuriem uzvedības problēmas jau ir būtiskas un kuri izdara dažādus likumpārkāpumus, atzina Rīgas valstspilsētas pašvaldībā nevalstisko organizāciju jau izveidotās programmas “DARI”, “Palēciens” un “Pārinieks”, pamatojot, ka šajos pakalpojumos bērna problēmas tiek risinātas kompleksi ar individuālām speciālistu konsultācijām u.c. pasākumiem.

Par sociālās rehabilitācijas programmu “Pārinieks” un “DARI” efektivitāti revidenti varēja pārliecināties arī revīzijā veiktajās detalizētajās pārbaudēs.

Piemēram, bērns pārmērīgas slodzes un paaugstinātu prasību no vecāku puses dēļ bija zaudējis motivāciju mācīties, sāka kavēt skolu, smēķēt un lietot apreibinošas vielas. Par smēķēšanu un atrašanos alkoholisko dzērienu ietekmē pašvaldības administratīvās komisija noteica audzinoša rakstura piespiedu līdzekļus – apmeklēt narkologu un piedalīties uzvedības sociālas korekcijas programmā. Sākotnēji bērns izvairījās no speciālistu apmeklējuma un programmas uzdevumiem, tāpēc tika iesaistīts biedrības “Resiliences centrs” īstenotajā programmā “Dari”. Šīs iesaistes rezultātā tika panākts, ka bērns uzsāk strādāt algotu darbu un atsāk iegūt izglītību un neizdara jaunus pārkāpumus.

Tomēr šīs programmas pašlaik nav iespējams nodrošināt visiem bērniem, kuriem tās ir nepieciešamas.

Revidenti vērš uzmanību, ka saskaņā ar revīzijā apkopotajiem datiem 2020.gadā Latvijā bija 10 360 bērni ar uzvedības problēmām, turklāt tie bija katrā pašvaldībā arī līdz pašvaldību administratīvi teritoriālajai reformai, kad pašvaldību skaits bija ievērojami lielāks. Vismaz 196 bērniem uzvedības problēmas jau bija būtiskas, jo tie bija izdarījuši 10 un vairāk administratīvos pārkāpumus un pat vienu vai vairākus noziedzīgus nodarījumus.

Revidenti pieņem, ka ne visos gadījumos uzvedības problēmu risināšanai ir nepieciešamas sociālās rehabilitācijas programmas un vairākos gadījumos (piemēram, ja bērns klaiņo vai kavē izglītības iestādi) tās ir iespējams risināt arī ar sociālo darbu un psihologa konsultācijām vai sniedzot mērķētus pakalpojumus bērna ģimenei. Tomēr, ņemot vērā to, ka vismaz 196 bērniem uzvedības problēmas jau ir būtiskas, šādām rehabilitācijas programmām būtu jābūt arī citās pašvaldībās, ne tikai Rīgas valstspilsētā.

Attīstības plānošanas dokumentos 2021.–2027.gadam¹⁴⁸ bērni ar uzvedības problēmām ir identificēti kā viena no mērķgrupām, kurām pakalpojumu nepietiek. Tie ietver vairākas aktivitātes, kas ir saistītas ar uzvedības problēmu risināšanu – jaunu metožu ieviešanu darbā ar ģimenēm, lai savlaicīgi atpazītu vardarbības riskus un palīdzētu pārvarēt vardarbības radītās sekas, speciālistu apmācību, kā arī izpēti veikšanu par jaunu pakalpojumu izveidi.

Tomēr vienīgais pieteiktais un no jauna izstrādājams sociālās rehabilitācijas pakalpojums pusaudžiem un jauniešiem ar uzvedības traucējumiem ir terapeitiskais dzīvoklis.

Saskaņā ar Labklājības ministrijas sniegto informāciju darbs pie pakalpojuma – terapeitiskais dzīvoklis – izveides tiks uzsākts 2022.gada rudenī pēc tam, kad Latvijas delegācija būs iepazinusies ar līdzīgu pakalpojumu un tā organizāciju Berlīnē. Līdz 2024.gada beigām ir plānots izveidot pakalpojuma aprakstu, īstenot izmēģinājuma projektu, noteikt potenciālo klientu loku, pakalpojuma apjomu, nepieciešamos speciālistus un finansējumu. Revīzijas noslēgumā Labklājības ministrija papildināja, ka, izmantojot Eiropas Sociālā fonda Plus finansējumu un piesaistot valsts budžeta līdzekļus, tiek paredzēta vairāku dažādu līmeņu programmu un pakalpojumu izstrāde un/ vai ieviešana/adaptēšana (KIVA programmas ieviešana, specializētas intervences pakalpojuma izstrāde un ieviešana kaitējošas seksuālas uzvedības starp bērniem gadījumos, dažādu līmeņu ģimenes terapijas, kā arī multidisciplināru pakalpojumu programmas izveide jauniešiem ar uzvedības un atkarību problēmām u.c.).

Revidentu vērtējumā, Labklājības ministrijai un pašvaldībām, plānojot turpmāko pakalpojumu attīstību šai mērķgrupai, primāri ir jāapsver iespēja arī citās pašvaldībās ieviest Rīgas valstspilsētas jau aprobētos pakalpojumus, netērējot resursus jaunu pētījumu veikšanai par iespējamiem pakalpojumiem bērnu uzvedības problēmu risināšanai, tā gadu no gada atliekot problēmas risinājumu.

Revidenti vērš uzmanību, ka Rīgas valstspilsētas ieviesto sociālās rehabilitācijas programmu izmaksas līdz 2800 euro uz vienu bērnu ir vairāk nekā desmit reizes zemākas par izmaksām, kādas bija viena bērna “labošanai” SKII “Naukšēni”.

Vai valstī ir pieejami sociālie pakalpojumi, lai risinātu bērnu atkarību problēmas?

Tā kā viena no tipiskākajām bērna uzvedības problēmām ir smēķēšana, alkohola un citu apreibinošu vielu lietošana (kas bieži vien ir tikai viena no vairākām bērna uzvedības problēmu izpausmēm) un to novēršana tiek finansēta no valsts budžeta līdzekļiem, revīzijā ir padziļināti analizēts, kāds atbalsts ir paredzēts bērniem ar atkarību problēmām.

Saskaņā ar datu analīzē konstatēto 2020.gadā vismaz 3194 bērnu izdarītie administratīvie pārkāpumi bija saistīti ar smēķēšanu vai alkoholisko dzērienu vai citu apreibinošu vielu lietošanu. Tie ir apmēram 52% no visiem bērnu izdarītajiem administratīvajiem pārkāpumiem. 1510 jeb 47% bērnu šādus pārkāpumus bija izdarījuši vairākkārt, 65 bērni – pat 10 un vairāk reīžu, viens bērns bija izdarījis pat 30 šāda veida pārkāpumus.

Saskaņā ar likumu¹⁴⁹ bērnam, kuram radušies psihiski vai uzvedības traucējumi alkoholisko dzērienu lietošanas dēļ, ir nodrošināma obligāta ārstēšana un sociālā rehabilitācija. Tādi paši noteikumi ir attiecināmi arī uz bērniem, kuriem minētie traucējumi radušies narkotisko, psihotropo, toksisko un citu apreibinošu vielu ietekmē¹⁵⁰.

Pienākums bērnam ārstēties no atkarībām var tikt noteikts arī saskaņā ar likumu “Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem”¹⁵¹, nosakot to kā audzinoša rakstura piespiedu līdzekli par viņa izdarīto pārkāpumu.

Saskaņā ar revīzijā iegūto informāciju¹⁵² pienākums ārstēties no alkohola, narkoloģisko, psihotropo vai toksisko vielu vai citādas atkarības kā papildu pienākums, piemērojot audzinoša rakstura piespiedu līdzekli, ticis piemērots 2018.gadā – 23 bērniem, 2019.gadā – 38 bērniem, bet 2020.gadā – tikai 11 bērniem.

Ārstēšanu no atkarību izraisošu vielu lietošanas, kā arī psihisku un uzvedības traucējumu ārstēšanu, kas radušies alkohola lietošanas dēļ, bērniem nodrošina veselības aprūpes ietvaros. Tomēr veselības aprūpes ietvaros tā notiek tikai akūtā fāzē. Tāpēc pēc akūtās fāzes ir paredzēta rehabilitācija, saņemot valsts finansētu sociālās rehabilitācijas pakalpojumu bērniem ar atkarībām¹⁵³, kas tiek finansēts labklājības nozares ietvaros un tiek nodrošināts konsultāciju veidā dzīvesvietā vai kā rehabilitācijas kurss institūcijā.

Veselības aprūpes ietvaros bērnu atkarību problēmas risina ar valsts finansētiem veselības aprūpes pakalpojumiem, iesaistot vairākus speciālistus – psihiatru, narkologu, psihoterapeitu, klīnisko vai veselības psihologu, neirologu u.c.

Revīzijā uzrunātie eksperti norādīja, ka bērnu atkarību ārstēšanā būtiska loma ir tieši psihiatram un psihoterapeitam, jo narkologs ar bērnu strādā akūtā fāzē, kā arī var nozīmēt nepieciešamos medikamentus lietošanai mājās apstākļos, kas mazina slikto pašsajūtu un novērš atkārtotu apreibinošu vielu lietošanu. Tomēr daudz būtiskāk ir atrast veidu, kā bērnu atturēt no atkarību izraisošu vielu lietošanas, risinot arī emocionālas problēmas, kas ir par pamatu mierinājuma meklēšanai atkarību izraisošu vielu lietošanas uzsākšanai.

Tāpēc būtiska ir šo speciālistu pieejamība.

2020.gadā
vismaz 3194 bērnu
izdarītie administratīvie
pārkāpumi bija saistīti ar
smēķēšanu vai atkarību
izraisošu vielu lietošanu.

Ņemot vērā, ka uz šādu speciālistu trūkumu revīzijā norādīja faktiski visas institūcijas – sākot ar nevalstisko sektoru un pašvaldībām un beidzot ar ministrijām un to padotības iestādēm, revīzijā ir apkopota informācija par šo speciālistu pieejamību.

Saskaņā ar Veselības statistikas datubāzē¹⁵⁴ pieejamajiem datiem 2020.gadā Latvijā kopā praktizēja 23 bērnu psihiatri, 24 bērnu neirologi, 49 narkologi un 53 psihoterapeiti. Skat. 14.attēlu.

Narkologiem un psihoterapeitiem netiek noteikta specializācija darbam ar bērniem, bet saskaņā ar institūciju sniegto informāciju speciālistu, kuri strādā ar bērniem, ir ļoti maz.

Saskaņā ar Nacionālā veselības dienesta tīmekļvietnē pieejamo informāciju¹⁵⁵ 30.05.2022. valsts apmaksātas psihiskās palīdzības konsultācijas bērniem no 12 gadu vecuma sniedz tikai viens ārsts – psihoterapeits.

Lai gan 2020.gadā salīdzinājumā ar 2018.gadu minēto speciālistu skaits ir palielinājies, piemēram, 2018.gadā bija 11 bērnu psihiatri, bet 2020.gadā – jau 23 bērnu psihiatri, tomēr lielākā daļa no šiem speciālistiem darbojas Rīgā.

Citos reģionos bija pieejami tikai daži speciālisti vai to nebija vispār. Piemēram, 2020.gadā bērnu psihiatru nebija Pierīgas reģionā, Vidzemē un Latgalē, narkologu – Pierīgas reģionā, bet psihoterapeitu – Vidzemes, Kurzemes un Latgales reģionā. Turklāt reģionālās ārstniecības iestādēs narkologs parasti nepieņem pacientus katru dienu, bet organizē pieņemšanu vienu reizi nedēļā vai retāk. Tas nozīmē, ka pakalpojums nav pieejams akūtās situācijās un nekavējoties, tāpēc rodas arī pakalpojumu gaidīšanas rindas¹⁵⁶.

Minētie speciālisti veselības aprūpes sistēmas ietvaros kā valsts apmaksāts pakalpojums ir pieejami ar ģimenes ārsta nosūtījumu (izņemot psihiatru, ja pacients slimo ar psihisku slimību) vai kā tiešās pieejamības speciālisti (narkologs).

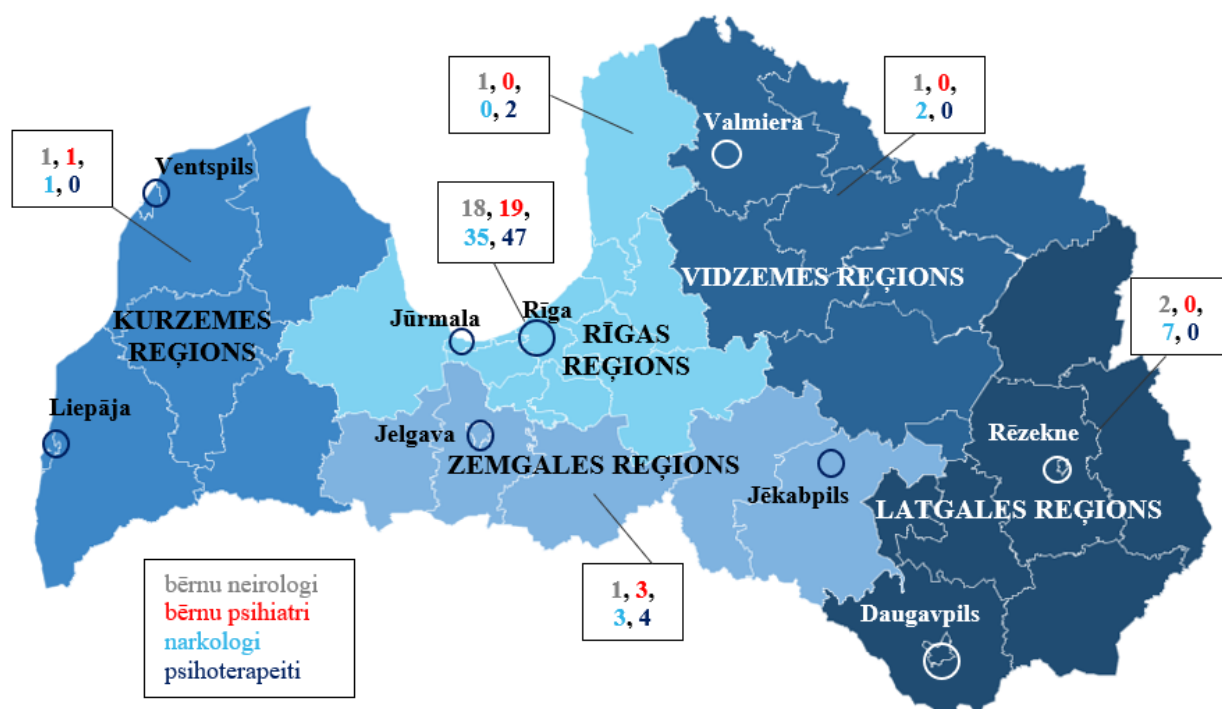
Lai nodrošinātu, ka reģionos, kuros nav bērnu psihiatru prakses, šie speciālisti būtu pieejami, visos reģionos ir izveidoti psihiatru kabineti, kuros pacientus pieņem psihiatri no citiem reģioniem.

2020.gada novembrī Latvijā kopā bija izveidoti 54 psihiatru kabineti¹⁵⁷. No tiem 21 psihiatru kabinetā bija pieejami arī bērnu psihiatri.

Saskaņā ar Veselības statistikas datubāzē pieejamajiem datiem¹⁵⁸ laikā no 2018. līdz 2020.gadam bērnu skaits, kuriem pirmreizēji ir reģistrēti psihiski un uzvedības traucējumi psihoaktīvo vielu lietošanas dēļ, nav būtiski mainījies – tie ir ap 190 bērniem gadā. Tomēr ir vērojama tendence, ka samazinās šādu bērnu skaits vecumā no 10 līdz 14 gadiem, bet palielinās – vecumā no 15 līdz 17 gadiem (skat. 15.attēlu).

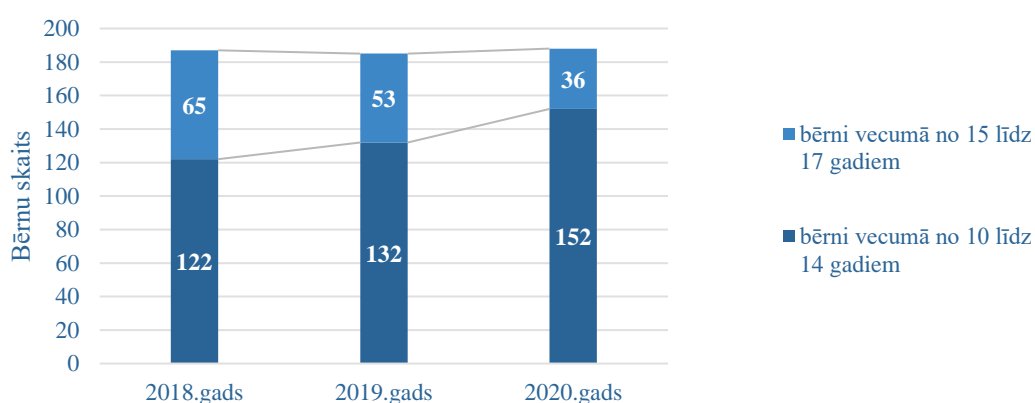
Savukārt Veselības ministrijas sagatavotajā plāna projektā “Profilakses pasākumu un veselības aprūpes pakalpojumu uzlabošanas plāns alkoholisko dzērienu un narkotisko vielu lietošanas izplatības mazināšanas jomā 2023.–2025.gadam”¹⁵⁹ norādīts, ka saskaņā ar Nacionālā veselības dienesta datiem 2021.gadā pavisam ārstējās 264 bērni ar psihiskiem un uzvedības traucējumiem, kas radušies alkohola lietošanas dēļ, no tiem kā pirmreizēji ir klasificēti 197 bērni, bet 67 bērni atkārtoti vērsās ārstniecības iestādē ar minēto diagnozi. 39 bērni tika arī hospitalizēti.

Kā jau iepriekš norādīts, pašvaldību aptaujā noskaidrots, ka 2020.gadā 31 pašvaldībā vien bija vismaz 712 bērni, kuriem ir izveidojusies atkarība no apreibinošām vielām¹⁶⁰.

14.attēls. Praktizējošo ārstu skaits 2020.gadā Latvijas plānošanas reģionos.

Avots: Veselības statistikas datubāze.

15.attēls. Bērnu skaits, kuriem no 2018. līdz 2020.gadam pirmreizēji ir reģistrēti psihiski un uzvedības traucējumi psihoaktīvo vielu lietošanas dēļ.

Avots: Nacionālā veselības dienesta informācija.

To, ka Latvijā akūti trūkst bērnu narkologu un atkarību profilakses speciālistu, kā arī ir nepieciešams plašāks pakalpojumu klāsts bērniem ar atkarību problēmām, revīzijā apliecināja arī uzrunāto ģimenes ārstu asociāciju pārstāvji. Bērniem ar atkarību problēmām ir nepieciešams ne tikai ambulatorais pakalpojums, kuram ir jābūt pieejamam un sasniedzamam bērna dzīvesvietas pašvaldībā, bet arī stacionārais pakalpojums, lai sniegtu atbalstu bērnam atkarību akūtā fāzē.

Revidenti atzinīgi vērtē, ka attīstības plānošanas dokumentos laikā līdz 2027.gadam ir paredzētas īstenot vairākas aktivitātes, lai paplašinātu atkarību ārstēšanas iespējas, tajā skaitā nodrošinātu jaunu speciālistu – bērnu psihiatru, narkologu, psihoterapeitu – sagatavošanu, kā arī turpinātu uzlabot šo speciālistu pieejamību un piesaisti darbam ārpus Rīgas¹⁶¹.

Tomēr, kā jau tas norādīts iepriekš, atkarību ārstēšana veselības aprūpes ietvaros notiek tikai akūtā fāzē, bet atkarību pārvarēšanai ir svarīga pakalpojumu pēctecība, t.i., iespēja saņemt valsts finansētu sociālās rehabilitācijas pakalpojumu bērniem, kuriem ir izveidojusies atkarība no narkotiskajām, toksiskajām vai citām apreibinošām vielām vai no atkarību izraisošiem procesiem¹⁶².

Līdz 2017.gadam pakalpojums tika nodrošināts, tikai bērnam uzturoties institūcijā, un to nodrošināja iepirkuma rezultātā izvēlēts pakalpojuma sniedzējs¹⁶³.

Šo pakalpojumu ik gadu saņēma no 20 līdz 60 bērniem, un 2020.gadā to saņēma 24 bērni.

No 01.09.2021. pakalpojums institūcijā vairs nav pieejams, jo vienīgais pakalpojuma sniedzējs – valsts sabiedrība ar ierobežotu atbildību “Slimnīca “Ģintermuiža”” – vienpusēji atkāpās no līguma izpildes un Labklājības ministrijai līdz pat 2022.gada augustam nav izdevies piesaistīt jaunu pakalpojuma sniedzēju.

Valsts sabiedrība ar ierobežotu atbildību “Slimnīca “Ģintermuiža”” kā iemeslu līguma pārtraukšanai norādīja, ka slimnīcai trūkst kvalificētu speciālistu, kuri ir specializējušies, lai strādātu ar no psihoaktīvām vielām un procesiem atkarīgiem bērniem, un ka līguma turpmākā izpilde rada arī augstu risku bērnu drošībai (slimnīcas telpas nav piemērotas dažādu dzimumu bērnu rehabilitācijai – abu dzimumu bērni uzturas kopā –, tāpēc pastāv augsti seksuālās vardarbības riski), kā arī vairumā gadījumu netiek sasniegts pakalpojuma mērķis – bērna atteikšanās no psihoaktīvo vielu lietošanas.

Revīzijā intervētie pašvaldību un nevalstisko organizāciju pārstāvji norādīja, ka sociālā rehabilitācija ir brīvprātīga, tāpēc lielākoties jaunieši nepiekrīt pakalpojuma saņemšanai institūcijā. Savukārt gadījumos, kad jaunieši uzsākuši pakalpojuma saņemšanu, viņi patvaļīgi aiziet no institūcijas, rehabilitācijas kursu tā arī nepabeidzot, bet institūcijai nav arī “instrumentu” jaunieša noturēšanai. Turklāt arī vecāki nevēlas sūtīt savu bērnu uz institūciju, jo pakalpojuma saņemšanas ilgums ir līdz vienam gadam, un arī pakalpojuma sniegšanas vieta – psihoneiroloģiskajā slimnīcā “Ģintermuiža” – attur vecākus no piekrišanas pakalpojumam¹⁶⁴.

Tā kā atkarību problēmas bērniem gadu no gada pieaug, turklāt tās kļūst “modernākas” – parādās dažādu procesu atkarības (piemēram, datorspēļu vai mobilā telefona atkarība), ar mērķi motivēt bērnus un to ģimenes saņemt atbalstu Labklājības ministrija sadarbībā ar nodibinājuma “BĒRNU SLIMNĪCAS FONDS” izveidoto “Pusaudžu resursu centrs” (14.08.2020. pakalpojumu sniegšanai ir nodibināta sabiedrība ar ierobežotu atbildību (SIA) “Bērnu un pusaudžu resursu centrs”¹⁶⁵) 2018.gadā uzsāka pilotprojektu, lai šo pakalpojumu nodrošinātu arī ambulatori, t.i., kā valsts finansētu atbalsta programmu pusaudžiem un to ģimenēm, kuri saskaras ar apreibinošu vielu lietošanas vai procesu atkarībām, bet kuriem nav nepieciešams saņemt pakalpojumu institūcijā.

No 2019.gada SIA “Bērnu un pusaudžu resursu centrs” nodrošina arī jaunu veselības aprūpes pakalpojumu – valsts apmaksātu programmu depresijas un pašnāvības risku mazināšanai pusaudžiem vecumā no 11 līdz 18 gadiem ar garastāvokļa traucējumiem (viegliem vai vidēji smagiem depresīviem un trauksmes traucējumiem, kā arī pašsavainošanās un mērenu vai vidēji augstu pašnāvības risku). Pilnas programmas ilgums ir trīs mēneši. Tās ietvaros atbilstoši sākotnējam veselības stāvokļa izvērtējumam tiek nodrošinātas psihologa, psihiatra, ģimenes ārsta, klīniskā psihologa, bērnu un pusaudžu psihoterapeita u.c. konsultācijas, kā arī individuālas vai grupu konsultācijas pusaudža ģimenei.

No 2020.gada augusta šis pakalpojums ir izveidots kā pastāvīgs sociālais pakalpojums, kas tiek finansēts no valsts budžeta un kas ir iekļauts Ministru kabineta noteikumos¹⁶⁶. Pašlaik tas ir pieejams septiņās SIA “Bērnu un pusaudžu resursu centrs” filiālēs – Rīgā, Daugavpilī, Jelgavā, Liepājā, Rēzeknē, Valmierā un Ventspilī.

2020.gadā pakalpojumu saņēma 231 bērns, bet 2021.gadā – 381 bērns.

Tomēr pieprasījums pēc šī pakalpojuma ir daudz lielāks, nekā tam ir pieejams finansējums¹⁶⁷. Saskaņā ar SIA “Bērnu un pusaudžu centrs” sniegto informāciju 2022.gada pirmajā pusē uz to ir izveidojusies 107 bērnu gaidīšanas rinda ar paredzamo gaidīšanas laiku līdz pat pusgadam. Tomēr sarežģītākās situācijās palīdzība netiek atteikta, sniedzot tūlītēju atbalstu¹⁶⁸.

No revīzijas izlasē iekļautajiem 73 bērniem, par kuriem tika veiktas detalizētas pārbaudes, SIA “Bērnu un pusaudžu centrs” pakalpojumu faktiski saņēma divi bērni. Par pakalpojuma efektivitāti bija iespēja pārlicināties vienā gadījumā, kad pēc ambulatorā rehabilitācijas kursa bērns vairs nebija atsācis smēķēt.

Tomēr revīzijā SIA “Bērnu un pusaudžu resursu centra” pārstāvji norādīja, ka ambulatori ar pašlaik pieejamo pakalpojumu ir iespējams palīdzēt tikai daļai bērnu ar atkarību problēmām, t.i., salīdzinoši vieglākos gadījumos un tad, kad atkarību ārstēšanā ir ieinteresēta arī bērna ģimene, kas motivē bērnu risināt problēmas. Gadījumos, kad atkarības ir nopietnas vai bērnam ģimenē nav pieejams atbalsts, ir nepieciešams cits pakalpojums, tajā skaitā institūcijā, kas ietver arī bērna izņemšanu no ierastās vides.

Tāpēc Labklājības ministrijai ir jārod risinājums ne tikai ambulatorā pakalpojuma apjoma palielināšanai, lai tas savlaicīgi būtu pieejams visiem bērniem, kuru problēmas var risināt ambulatori, neatkarīgi no to dzīvesvietas, bet sadarbībā ar speciālistiem jārod risinājums saturiski piepildīta un kvalitatīva sociālās rehabilitācijas pakalpojuma nodrošināšanai arī ārpus bērna dzīvesvietas tiem bērniem, kuriem to nav iespējams risināt ar SIA “Bērnu un pusaudžu resursu centra” piedāvāto pakalpojumu.

Revīzijā konstatēts, ka Labklājības ministrija 2022. gada otrajā pusgadā tikai plāno uzsākt darbu, lai izvērtētu¹⁶⁹ bērniem, kuri ir atkarīgi no apreibinošām vielām vai procesiem, nepieciešamos sociālās rehabilitācijas pakalpojumus, plānojot:

- ✓ izstrādāt un aprobēt kvalitātes un efektivitātes kritērijus ilgtermiņa un īstermiņa sociālās rehabilitācijas pakalpojumu izvērtēšanai;
- ✓ sagatavot izvērtējumu par nodrošināto ilgtermiņa un īstermiņa sociālās rehabilitācijas pakalpojumu atbilstību bērnu vajadzībām;

- ✓ sagatavot ieteikumus ilgtermiņa un īstermiņa sociālās rehabilitācijas pakalpojumu groza pilnveidošanai, tajā skaitā ieviest jaunas sociālā atbalsta un palīdzības formas bērniem un jauniešiem ar vielu vai procesu atkarību.

Kādi ir risinājumi, lai bērnus ar uzvedības problēmām motivētu saņemt tiem nepieciešamos pakalpojumus?

Apkopojot iepriekš konstatēto, revidenti secina, ka arī gadījumos, kad pakalpojumus bērnam ar uzvedības problēmām ir iespējams nodrošināt, būtiska problēma ir bērna motivācijas trūkums risināt savas problēmas, kā dēļ bērni no pakalpojumiem atsakās vai arī pārtrauc tos saņemt.

Revīzijā uzrunātie eksperti (gan Valsts probācijas dienesta, gan to organizāciju pārstāvji, kas ir izveidojuši un sniedz pakalpojumus bērniem ar uzvedības problēmām, – nodibinājums “Centrs Dardedze”, SIA “Bērnu un pusaudžu resursu centrs” un biedrība “Resiliences centrs”) īpaši uzvēra, ka jēgpilna atbalsta nodrošināšanai bērniem ar uzvedības problēmām ir nepieciešams mentora, līdzgaitnieka jeb atbalsta personas pakalpojums, kas motivē bērnu iesaistīties savu problēmu risināšanā un pakalpojumu saņemšanā.

Bet, kā jau tas ir norādīts iepriekš, pašlaik šis pakalpojums ir pieejams tikai dažās pašvaldībās.

Šāds pakalpojums no 2014.gada septembra līdz 2022.gada martam tika piedāvāts arī Valsts izglītības attīstības aģentūras sadarbībā ar pašvaldībām īstenotajā Eiropas Sociālā fonda projektā “Proti un dari”¹⁷⁰. Tā mērķa grupa bija jaunieši no 15 gadu vecuma, kuri nemācās un nestrādā un kuru ģimenēs nav iekšējo resursu pietiekama atbalsta sniegšanai, tajā skaitā bērni, kas atrodas ārpusģimenes aprūpē. Projekta mērķis bija ar regulāru un individuālu mentora atbalstu veicināt jaunieša iesaisti izglītībā, tajā skaitā attīstīt jaunieša prasmes aroda apgūvē pie amata meistara. Šāds mentora atbalsts tika nodrošināts ne mazāk kā 20 stundas mēnesī.

Turklāt mentora, līdzgaitnieka jeb atbalsta personas pakalpojuma nepieciešamību un efektivitāti apliecina arī Valsts probācijas dienesta jau vairākus gadus veiksmīgi realizētais līdzgaitnieka pakalpojums probācijas klientiem, t.i., pakalpojums, kas tiek sniegts, lai novērstu jaunu likumpārkāpumu izdarīšanu.

Par mentora, līdzgaitnieka jeb atbalsta personas pakalpojuma nepieciešamību revidenti pārliecinājās arī revīzijā veiktajās detalizētajās pārbaudēs par izlasē iekļautajiem 73 bērniem, kurās konstatēts, ka vismaz 22 bērni (jeb 30% no izlasē iekļautajiem) bija atteikušies no pakalpojumiem vai pārtraukuši tos izmantot. Savukārt divos gadījumos ar atbalsta personas palīdzību bija izdevies mainīt bērna uzvedību (skat. nodaļu [Vai pašvaldību īstenotais darbs ar bērniem, izstrādājot uzvedības sociālās korekcijas programmas, ir savlaicīgs, pietiekams un efektīvs?](#)).

Tomēr ne Sociālās aizsardzības un darba tirgus politikas pamatnostādņēs 2021.–2027.gadam un to ieviešanas plānā¹⁷¹, ne Bērnu, jaunatnes un ģimenes attīstības pamatnostādņēs 2022.–2027.gadam un to ieviešanas plāna projektā¹⁷² šāda pakalpojuma attīstīšana bērniem ar uzvedības problēmām nav paredzēta.

Vienlaikus revidenti vērs uzmanību, ka Bērnu tiesību aizsardzības likums¹⁷³ jau pašlaik paredz mehānismu, kā sniegt atbalstu ģimenēm, kurās bērniem ir uzvedības problēmas vai to iestāšanās risks, proti, ja vecāku un bērna attiecības nenodrošina bērna attīstībai labvēlīgu vidi, (..) pašvaldība

(..) izraugās bērnam atbalsta ģimeni vai uzticības personu, kura palīdz noregulēt bērna un vecāku savstarpējās attiecības.

Šāds risinājums atkarībā no ģimenes situācijas, risināmām problēmām un nepieciešamā atbalsta būtībā var aizstāt gan mentora, līdzgaitnieka jeb atbalsta personas, gan ģimenes asistenta pakalpojumu.

Revīzijā veiktajā aptaujā tikai 25 pašvaldības norādīja, ka izmanto šo risinājumu: 2018.gadā kopā tas bija nodrošināts 32 bērniem, 2019.gadā – 33 bērniem, bet 2020.gadā – 42 bērniem.

11 pašvaldības arī norādīja, ka par minēto atbalstu bijusi noslēgta trīspusēja vienošanās starp atbalsta ģimeni vai uzticības personu, pašvaldības sociālo dienestu un ģimeni. No 2018.gada līdz 2020.gadam visvairāk vienošanās bija noslēgtas Jēkabpils novadā (10 vienošanās), Jaunjelgavas novadā (10 vienošanās) un Valmieras pilsētā (15 vienošanās).

Saskaņā ar pašvaldību sniegto skaidrojumu minētais pakalpojums būtībā aizstāja ģimenes asistenta pakalpojumu.

Piemēram, Jēkabpils novads pirms administratīvi teritoriālās reformas bija lauku teritorijas novads ar apmēram 4600 iedzīvotājiem, bet ģimenes asistentus ar atbilstošu izglītību un prasmēm finanšu resursu un arī lielo attālumu dēļ nevarēja nodrošināt. Tāpēc Jēkabpils novada dome 2017.gadā pieņēma lēmumu¹⁷⁴ par atļauju slēgt vienošanos starp sociālo dienestu, uzticības personu un riska ģimeni ar bērniem, kura bija Sociālā dienesta un bāriņtiesas redzeslokā, par atbalstu un apmācību sociālo prasmju apgūšanā, bērnu aprūpē un audzināšanā, mājsaimniecības vadīšanā u.c.

Uzticības personas bija vai nu tuvumā dzīvojošie radnieki vai kaimiņi, ar kuriem ģimenēm izveidojušās uzticamas savstarpējās attiecības, un ģimene varēja griezties pēc palīdzības vai atbalsta arī laikā, kad sociālais darbinieks nebija pieejams, piemēram, brīvdienās vai vakaros.

Pēc pašvaldību administratīvi teritoriālās reformas jaunajā Jēkabpils novadā (kurā apvienojās bijušās Salas, Viesītes, Aknīstes, Jēkabpils un Krustpils novada un Jēkabpils pilsētas pašvaldības) šāds pakalpojums vairs netiek izmantots.

Savukārt Valmieras novadā atbalsta persona ir viens no novadā pieejamajiem sociālajiem pakalpojumiem kopš 2019.gada¹⁷⁵. Ar to nodrošina atbalstu bērna aprūpē un audzināšanā, tajā skaitā viena vecāka ģimenei, kurā vecākam ir garīgās un/vai psihiskās veselības traucējumi, un ģimenei, kurā bērnam ir sagatavota uzvedības sociālās korekcijas programma, kurā iekļauts atbalsta personas vai ģimenes pakalpojums.

Atbalsta personu ģimene uzrunā pati vai arī sociālais darbinieks uzrunā personu, kurai ir pieredze attiecīgās problēmas risināšanā un kura var sniegt ģimenei nepieciešamo atbalstu. Atbalsta personas ir bijušas vecmammās, izglītības iestādes personāls vai persona, kas mācījās par sociālo rehabilitētāju un pieteicās, lai papildinātu pieredzi darbā ar ģimenēm.

Ņemot vērā minēto, revidentu vērtējumā, **kamēr nav rasts risinājums mentora, līdzgaitnieka jeb atbalsta personas un ģimenes asistenta pakalpojuma nodrošināšanai visās pašvaldībās un nepieciešamajā apjomā, ir izmantojams Bērnu tiesību aizsardzības likumā paredzētais risinājums par atbalsta ģimenes vai uzticības personas piesaisti bērnam, kura pēc nepieciešamības palīdz noregulēt bērna un vecāku savstarpējās attiecības, sniedzot arī atbalstu bērna attīstībai labvēlīgas vides nodrošināšanai.**

Ieteikumi

Lai nodrošinātu, ka pašvaldībās bērniem ar uzvedības problēmām vai to iestāšanās risku un viņu ģimenēm tiek attīstīti un nodrošināti to vajadzībās balstīti pakalpojumi, Labklājības ministrijai veikt nepieciešamās darbības pašvaldību darbinieku apmācībai par sociālo darbu ar ģimenēm, kurās bērniem ir uzvedības problēmas vai pastāv to iestāšanās risks, tā veicinot, ka Labklājības ministrijas izstrādātais metodiskais materiāls par sociālo darbu ar bērniem¹⁷⁶ tiek piemērots arī praksē.

Lai gadījumos, kad bērnam uzvedības problēmas jau ir radušās, bērnam, kā arī viņa ģimenei tiek nodrošināts nepieciešamais atbalsts, Labklājības ministrijai veicināt:

- ✓ ka visās pašvaldībās bērna uzvedības problēmu risināšanai ir pieejams mentora pakalpojums vai pēc būtības līdzīgs atbalsts, kas motivē bērnu izmantot pakalpojumus problēmu risināšanai;
- ✓ ka laikā, kamēr visās pašvaldībās nav ieviests mentora pakalpojums vai pēc būtības līdzīgs atbalsts, pašvaldības izmanto Bērnu tiesību aizsardzības likumā¹⁷⁷ paredzēto atbalsta ģimenes pakalpojumu;
- ✓ ka pašvaldībās tiek ieviesti kompleksi pakalpojumi bērnu uzvedības problēmu risināšanai, piemēram, pārņemta Rīgas valstspilsētas pieredze – izveidotās programmas “DARI”, “Palēciens” un “Pārinieks”, kurās bērna problēmas tiek risinātas kompleksi ar speciālistu konsultācijām u.c. pasākumiem.

Lai nodrošinātu, ka bērni, kuriem ir izveidojusies atkarība no apreibinošu vielu lietošanas vai atkarību izraisošiem procesiem, var saņemt nepieciešamo atbalstu, Labklājības ministrijai rast risinājumu:

- ✓ lai ambulatorais sociālās rehabilitācijas pakalpojums ir pieejams visiem bērniem ar atkarību problēmām neatkarīgi no to dzīvesvietas;
- ✓ sociālās rehabilitācijas pakalpojuma institucionālā vidē nodrošināšanai, nepieciešamības gadījumā pārskatot arī tā saturu, lai šis pakalpojums ir pieejams tiem bērniem, kuriem, speciālistu vērtējumā, atkarību problēmu risināšanai ir nepieciešams pakalpojums tieši institucionālā vidē.

Priekšlikums

Lai pēc iespējas ātrāk identificētu bērnu uzvedības problēmu iestāšanās riskus un bērnam un viņa ģimenei savlaicīgi tiktu nodrošināts nepieciešamais atbalsts, Izglītības un zinātnes ministrijai sadarbībā ar Labklājības ministriju un Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministriju veicināt pašvaldību izpratni:

- ✓ ka izglītības iestādēs ir nepieciešams un ir nodrošināms pietiekams atbalsta personāls problēmu identificēšanai un risināšanai;
- ✓ ka izglītības iestādēm nepieciešams izmantot iespējas, kas ir pieejamas dažādu projektu ietvaros, tajā skaitā Pārresoru koordinācijas centra programmās, kas tiks attīstītas tuvākajos gados.

Piemēram, programma “STOP 4-7”, projekts “PuMPuRS” un digitālais atbalsta rīks EMU.

Revīzijā konstatētās problēmas, kas tiks novērstas, ieviešot iepriekšējās revīzijās sniegtos ieteikumus

Revīzijā netiek sniegts jauns ieteikums par to, ka pašvaldībās ģimenēm ar bērniem arvien nav pieejami visi nepieciešamie pakalpojumu veidi un to apjoms ir ierobežots, jo šādi ieteikumi (Nr.2 un Nr.8) tika sniegti jau Valsts kontroles 2019.gadā pabeigtajā lietderības revīzijā par ārpusģimenes aprūpes sistēmas efektivitāti, kas arvien nav ieviesti.

Tāpēc Valsts kontrole aicina Labklājības ministriju, ieviešot lietderības revīzijā “Ārpusģimenes aprūpes sistēmas efektivitāte” sniegto ieteikumu Nr.2 un Nr.8, turpināt darbu, lai visās pašvaldībās būtu pieejams ne tikai ģimenes asistenta pakalpojums, bet arī pārējie četri būtiskākie pakalpojumi – psiholoģiskais atbalsts, atkarību profilakses un ārstēšanas pakalpojums vecākiem, izglītojošas nodarbības vecāku prasmju attīstīšanai un krīzes vai ģimenes atbalsta centrs –, kas ir nepieciešami gan preventīvajam atbalstam ģimenēm, kad bērnam uzvedības problēmas vēl nav radušās, gan kā atbalsts ģimenēm tad, kad bērnam uzvedības problēmas jau ir radušās.

3. Vai pašvaldību īstenotais darbs ar bērniem, izstrādājot uzvedības sociālās korekcijas programmas, ir savlaicīgs, pietiekams un efektīvs?

Par atbildīgo institūciju faktisko darbu ar bērniem, kuriem uzvedības problēmas jau ir radušās, un tā efektivitāti revidenti pārlicinājās, veicot pārbaudes attiecībā uz uzvedības sociālās korekcijas programmām, kas pašvaldībām ir jāizstrādā, ja bērns izdara dažādus likumpārkāpumus vai arī bērna uzvedība var novest līdz prettiesiskai darbībai.

Revīzijā konstatētais apliecina, kas pašvaldību veiktās darbības nav savlaicīgas, pietiekamas un efektīvas, jo nav vērstas uz bērna uzvedības problēmu cēloņu novēršanu, panākot, ka bērns vairs atkārtoti neizdara jaunus likumpārkāpumus.

Lai gan likums¹⁷⁸ paredz pašvaldības pienākumu iesaistīties bērna uzvedības problēmu risināšanā un izstrādāt uzvedības sociālās korekcijas programmu jau agrīni, kamēr bērns vēl nav izdarījis likumpārkāpumus, bet tā uzvedība var novest līdz prettiesiskai rīcībai, revīzijā konstatēts, ka lielākoties pašvaldības darbu ar bērnu uzsāk novēloti – tikai tad, kad bērns jau izdara dažādus likumpārkāpumus. No revīzijā izvērtētajām uzvedības sociālās korekcijas programmām 90% gadījumu tās bija izstrādātas tikai tad, kad bērns jau bija izdarījis vairākus administratīvos pārkāpumus vai pat noziedzīgu nodarījumu, kas nozīmē, ka bērna uzvedības problēmas jau bija nopietnas un to risinājumam bija nepieciešami resursu ietilpīgi pakalpojumi.

Savukārt, vērtējot izlasē iekļautajiem bērniem izstrādāto uzvedības sociālās korekcijas programmu saturu, kurās pašvaldībām ir jānosaka, kāds atbalsts un pakalpojumi bērnam un tā ģimenei ir jāsaņem un faktiski ir nodrošināts, revidenti secina, ka pašvaldību darbs daudzos gadījumos nav bijis pietiekams un efektīvs.

Tikai 7% no revīzijas izlasē iekļautajiem gadījumiem, revidentu vērtējumā, programmā paredzētie atbalsta pasākumi un pakalpojumi bija pietiekami un vērsti uz to, lai risinātu bērna uzvedības problēmas un palīdzētu pārvarēt grūtības, kas bija par pamatu bērna uzvedībai. Piemēram, bērns aprūpi bija saņēmis bērnunamā, cietis no vardarbības, piedzīvojis vairāku tuvu ģimenes locekļu nāvi, kā rezultātā bija sācis izdarīt dažādus pārkāpumus un nebija arī motivēts saņemt nepieciešamo atbalstu. Uzvedības korekcijas programmas ietvaros, iesaistot viņu mērķētā sociālās rehabilitācijas pakalpojumā, kas ietvēra arī mentoru jeb atbalsta personu, bērns sāka apmeklēt nepieciešamos speciālistus un viņa uzvedība uzlabojās.

Pārējos gadījumos pašvaldības darbs nebija pietiekams vai pat bija formāls. Bērnu uzvedības problēmas galvenokārt bija risinātas nevis kompleksi, novēršot cēloņus bērna uzvedības

problēmām, bet tikai ar atsevišķiem pakalpojumiem, piemēram, sociālo darbu, psihologu vai uzdodot apmeklēt narkologu, kas bieži vien bija pieejams tikai citā pašvaldībā, vai uzdodot *neizdarīt likumpārkāpumus un nesmēķēt*. Tāpēc lielākoties bērna uzvedība nemainījās vai pat pasliktinājās, un bērns turpināja izdarīt dažādus likumpārkāpumus un pat noziedzīgus nodarījumus. No revīzijā izvērtētajiem gadījumiem vismaz 66% gadījumu bērns turpināja izdarīt dažādus likumpārkāpumus un pat programmas darbības laikā atkārtoti nonāca atbildīgo institūciju redzeslokā par klaiņošanu, administratīvajiem pārkāpumiem vai pat par noziedzīgu nodarījumu.

Revidenti izprot, ka pašvaldību iespēju mainīt bērna uzvedību ietekmē pašvaldībā pieejamo speciālistu un pakalpojumu trūkums, it īpaši šai mērķgrupai īpaši izstrādātu pakalpojumu trūkums.

Tomēr pozitīvu efektu ir iespējams panākt tikai tad, ja tiek izzināti bērna uzvedības problēmu cēloņi, un gadījumā, ja tie ir saistīti ar ģimenes sociālajām problēmām vai pret bērnu vērstu pārkāpumu, primāri tiek risinātas ģimenē esošās sociālās problēmas un novērstas pret bērnu izdarītā pārkāpuma sekas. Tas nozīmē, ka uzvedības korekcijas laikā pakalpojumi ir jāparedz arī bērna ģimenes locekļiem. Tomēr no revīzijā izvērtētajiem gadījumiem tikai aptuveni pusē gadījumu uzvedības sociālās korekcijas laikā atbalsts un pakalpojumi tika sniegti arī citiem bērna ģimenes locekļiem.

To, ka pašvaldību īstenotais likumpārkāpumu profilakses darbs ar bērniem nav efektīvs un ir nepieciešamas reformas, revīzijā atzina arī Tieslietu ministrija, kas jau pirms vairākiem gadiem ir iniciējusi pieejas maiņu darbā ar bērniem, kas izdara likumpārkāpumus. Tāpēc revidenti atzinīgi vērtē ieceri tuvāko triju gadu laikā¹⁷⁹ pilnveidot Bērnu tiesību aizsardzības likumā paredzēto likumpārkāpumu profilakses darbu ar bērnu.

Tomēr tās termiņiem ir jābūt ar augstāku prioritāti, ņemot vērā, ka šo bērnu uzvedības problēmas tikai turpina pieaugt, ko it īpaši apliecina revīzijā konstatētās problēmas sociālās korekcijas izglītības iestādē – SKII “Nauksēni”.

Vai pašvaldības uzvedības sociālās korekcijas programmas izstrādā visos likumā paredzētajos gadījumos?

Pienākumu pašvaldībām veikt likumpārkāpumu profilakses darbu ar bērniem un izstrādāt tiem uzvedības sociālās korekcijas programmu Bērnu tiesību aizsardzības likums¹⁸⁰ paredz jau vairāk nekā 20 gadus, un to pašvaldība īsteno sadarbībā ar bērna vecākiem, izglītības iestādēm, Valsts policiju, Valsts probācijas dienestu un citām iesaistītajām institūcijām.

Jau daudzus gadus likumā¹⁸¹ nav noteikta konkrēta pašvaldības iestāde, kurai būtu jāveic šis pienākums.

Līdz 10.04.2000. to bija uzdots veikt policijai sadarbībā ar pašvaldību, bērnu tiesību aizsardzības iestādēm un sabiedriskajām organizācijām¹⁸².

Revīzijā veiktajā pašvaldību aptaujā 83% (t.i., 95 no 114) pašvaldību norādīja, ka par uzvedības sociālās korekcijas programmu izstrādi pašvaldībā ir atbildīgs sociālais dienests vai cita labklājības pārvaldes struktūrvienība. Astoņas pašvaldības norādīja arī citas institūcijas – Sadarbības grupu, pašvaldības policiju, bāriņtiesu, izglītības iestādes vai izglītības pārvaldi. Bet 11 pašvaldības norādīja, ka tajās nav noteikta konkrēta institūcija, kas ir atbildīga par uzvedības sociālās korekcijas programmu izstrādi.

Padziļināti vērtētajās septiņās izlasē iekļautajās pašvaldībās par uzvedības sociālās korekcijas programmu izstrādi bija atbildīgas šādas institūcijas:

- ✓ četrās pašvaldībās – bijušajā Cēsu (pirms apvienošanās), bijušajā Ērgļu, bijušajā Madonas (pirms apvienošanās) un bijušajā Bauskas (pirms apvienošanās) novadā¹⁸³ – sociālais dienests;
- ✓ Jūrmalas valstspilsētā – speciāli šim mērķim izveidota Labklājības pārvaldes struktūrvienība, proti, Nepilngadīgo uzraudzības nodaļa;
- ✓ Ventspils valstspilsētā – pašvaldības policija;
- ✓ Rīgas valstspilsētā šo procesu koordinē Rīgas pašvaldības policijas Bērnu likumpārkāpumu profilakses nodaļa, kura par uzvedības sociālās korekcijas izstrādes nepieciešamību informē sociālo dienestu. Ja bērns ir ārpusģimenes aprūpē un dzīvo bērnunamā (kādā no Rīgas pašvaldības Bērnu un jauniešu centra struktūrvienībām), programmu izstrādā bērnunams. Savukārt programmas īstenošanu uzrauga iepriekš minētā Rīgas pašvaldības policijas Bērnu likumpārkāpumu profilakses nodaļa¹⁸⁴.

Aptaujā noskaidrots, ka 26% (t.i., 30 no 114) pašvaldību bija noteikta arī kārtība, kādā ir jāizstrādā uzvedības sociālās korekcijas programma, nosakot izstrādē un īstenošanā iesaistīto personu atbildības sadalījumu, programmas saturu, izpildes novērtēšanu, sadarbību ar citām bērnu tiesību aizsardzībā iesaistītajām institūcijām un programmā iekļaujamo pakalpojumu veidus.

Piemēram, Jūrmalas valstspilsētā izstrādātā kārtība¹⁸⁵ nosaka, ka, nonākot Nepilngadīgo uzraudzības nodaļas redzeslokā, par bērnu tiek veikta valsts datu reģistros pieejamās informācijas pārbaude, sociālās situācijas un apstākļu izvērtēšana, kā arī individuālo vajadzību izvērtēšana. Nodaļa uzvedības sociālās korekcijas programmas īstenošanā iesaista divus speciālistus – psihologu un sociālo darbinieku. Katram bērnam tiek noteikts gadījuma vadītājs, par ko tiek veikta atzīme klientu reģistrācijas žurnālā¹⁸⁶.

Savukārt gadījuma vadītājs sadarbībā ar bērnu un viņa ģimeni (vecākiem vai likumiskajiem pārstāvjiem) izstrādā uzvedības sociālās korekcijas un sociālās palīdzības programmu, kas ietver pasākumu plānu un uzdevumus, lai veiktu bērna uzvedības korekciju atbilstoši novērtēšanā izvirzītajām problēmām. Pēc programmas sagatavošanas darbinieks noslēdz vienošanos ar bērnu par uzdevumu izpildi¹⁸⁷.

Bērnu tiesību aizsardzības likums¹⁸⁸ paredz, ka pašvaldība profilakses lietu iekārto un uzvedības sociālās korekcijas programmu izstrādā katram bērnam, kurš:

- ✓ jau ir izdarījis likumpārkāpumu, t.i.:

- ir izdarījis noziedzīgu nodarījumu (*atzīts par vainīgu noziedzīga nodarījuma izdarīšanā, bet sods nav saistīts ar brīvības atņemšanu; atbrīvots no kriminālatbildības; izdarījis Krimināllikumā paredzētās prettiesiskās darbības pirms 14 gadu vecuma sasniegšanas; vai arī jau atbrīvots no ieslodzījuma vai soda izciešanas vietas*);
- vairāk nekā divas reizes izdarījis administratīvo pārkāpumu;
- ✓ ubago, klaiņo vai veic citas darbības, kas vēl tikai var novest pie prettiesiskas rīcības.

Lai gan likuma panta nosaukums “Likumpārkāpumu profilakses¹⁸⁹ darbs” rada priekšstatu, ka pašvaldībām ir pienākums iesaistīties jau preventīvi – pirms bērns vēl izdara pārkāpumus, no uzskaitītajiem gadījumiem uz likumpārkāpumu profilaksi ir attiecināmi tikai tie gadījumi, kad bērns *ubago, klaiņo vai veic citas darbības, kas vēl var novest pie prettiesiskas rīcības*. Pārējos gadījumos bērns jau ir izdarījis likumpārkāpumus, kas nozīmē, ka tā uzvedības problēmas jau ir “samilzušas”.

Arī saskaņā ar pašvaldību aptaujā noskaidroto informāciju 2020.gadā lielākoties pašvaldības uzvedības sociālās korekcijas programmas bija izstrādājušas, jo bērns bija izdarījis likumpārkāpumu. Tikai 31 no 91 pašvaldības, kas aptaujā atbildēja uz šo jautājumu, uzvedības sociālās korekcijas programmas bija izstrādājušas arī preventīvi – bērniem, kas *ubago, klaiņo vai veic citas darbības, kas vēl var novest pie prettiesiskas rīcības*.

Saskaņā ar datu analīzi 2020.gadā pašvaldībās kopā bija vismaz 838 bērni, kas klaiņoja, ubagoja vai veica citas darbības, kas varēja novest līdz prettiesiskai rīcībai.

Turpretim 23 bijušās pašvaldības pēdējos trijos gados nebija izstrādājušas nevienu uzvedības sociālās korekcijas programmu.

Piemēram, bijušais Ropažu novads (pirms apvienošanās) un bijušais Rugāju novads pēdējos trijos gados nebija izstrādājis nevienu uzvedības sociālās korekcijas programmu, lai gan saskaņā ar revīzijā veikto datu analīzi bijušajā Ropažu novadā pēdējo trīs gadu laikā vismaz 14 bērni bija izdarījuši divus vai vairāk administratīvos pārkāpumus, bet bijušajā Rugāju novadā – divi bērni.

Savukārt aptaujā pašvaldību sniegtās atbildes uz jautājumu, ko tās faktiski saprot ar bērna veiktām “*citām darbībām, kas var novest pie prettiesiskas rīcības*”, liecina, ka daļai pašvaldību trūkst izpratnes, kādos gadījumos bērnam jau agrīni vajadzētu izstrādāt uzvedības sociālās korekcijas programmu, jo tika minētas arī tādas atbildes kā – *zagšana, iesaistīšanās nelegālo vielu tirdzniecībā, alkohola lietošana, vardarbība pret apkārtējiem*, kas faktiski jau ir bērna prettiesiska rīcība.

Pašvaldībās netiek izstrādātas uzvedības sociālās korekcijas programmas pat tad, ja tajās ir bērni, kuri izdarījuši divus vai vairāk administratīvos pārkāpumus.

Revīzijā Tieslietu ministrija kā vadošā valsts pārvaldes iestāde tieslietu nozarē paskaidroja, ka “citas darbības, kas var novest pie prettiesiskas rīcības” var būt jebkādas citas izpausmes, kas liecina, ka ar bērnu “*kaut kas nav kārtībā*” – izglītības iestādes kavēšana, tās iekšējās kārtības noteikumu ignorēšana, neēšana, sevis “*graižšana*”, dažādu vielu lietošana u.c. Likumā nav iespējams uzskaitīt visas darbības, jo ir lietas, kas notiek mājās un par kurām neviens tiesībsargāšanas iestāde neuzzina, bet, piemēram, varētu uzzināt ģimenes ārsts, pamanot rētas. Tvērums šim likuma punktam ir ļoti plašs, lai uz to varētu attiecināt dažādas bērna veiktās darbības jebkurā vecumā.

To, ka daudzos gadījumos pašvaldības darbu ar bērnu uzsāk novēloti (tikai tad, kad bērns jau izdara dažādus likumpārkāpumus), apliecina arī detalizētajās pārbaudēs konstatētais par 55 bērniem izstrādātajām 86 uzvedības sociālās korekcijas programmām.

No 63 izstrādātajām programmām, kurās bija norādīta vai bija izsekojama informācija par to izstrādes pamatojumu, 57 gadījumos tās bija izstrādātas, kad bērns jau bija izdarījis likumpārkāpumu – administratīvo pārkāpumu vai noziedzīgu nodarījumu – un kad saistībā ar to uzvedības sociālās korekcijas programmas izstrādi bija iniciējusi Valsts policija, pašvaldības administratīvā komisija, pašvaldības policija, tiesa, Valsts probācijas dienests u.c.

Piemēram, Rīgas valstspilsētā uzvedības sociālās korekcijas programmas tiek izstrādātas tikai tiem bērniem, kuriem dalība uzvedības sociālās korekcijas programmā ir noteikta kā audzinoša rakstura piespiedu līdzeklis – uzvedības ierobežojums.

No izvērtētajām programmām tikai sešos gadījumos tās bija izstrādātas preventīvi, kad bērns ubago, klaiņo vai veic citas darbības, kas var novest pie prettiesiskas rīcības.

Piemēram, bijušajā Cēsu novadā (pirms apvienošanās) uzvedības sociālās korekcijas programma bija izstrādāta desmit gadus vecam zēnam, kurš skolā bija vardarbīgs pret citiem bērniem.

Vienlaikus detalizētajās pārbaudēs tika konstatēti arī vismaz 22 gadījumi, kad pašvaldība bērnam nebija izstrādājusi uzvedības sociālās korekcijas programmu pat tad, kad bērns jau bija izdarījis likumpārkāpumus.

Piemēram, bērns 2021.gadā bija izdarījis četrus administratīvos pārkāpumus, par kuriem administratīvo sodu bija piemērojusi Valsts policija. Tomēr bijušā Ērgļu novada sociālais dienests bērnam nebija izstrādājis uzvedības sociālās korekcijas programmu, jo nebija saņēmis informāciju par bērna pārkāpumiem.

Vai uzvedības sociālās korekcijas programmās paredzētie pasākumi ir vērsti uz bērna uzvedības problēmu cēloņu novēršanu?

Lai bērna uzvedības sociālās korekcijas darbs būtu efektīvs, atbilstoši bērnu tiesību speciālistu norādītajam visos gadījumos būtiski ir noskaidrot bērna uzvedības problēmu cēloņus un, pamatojoties uz tiem, noteikt un sniegt bērnam nepieciešamos atbalsta pasākumus. Turklāt, ņemot vērā, ka bērna uzvedības problēmas ir meklējamas ģimenē, ir svarīgi, ka sociālās korekcijas darbs tiek veikts arī ar visu ģimeni. Tāpēc programmās ir jāietver pakalpojumi un pasākumi arī bērna ģimenes locekļiem.

Revīzijā veiktajā aptaujā visas pašvaldības (91), kuras pēdējo triju gadu laikā (2018., 2019. un 2020.gadā) bija izstrādājušas uzvedības sociālās korekcijas programmas, apstiprināja, ka programmu izstrādei noskaidro bērna uzvedības problēmu un pārkāpumu izdarīšanas cēloņus. 89 pašvaldības apstiprināja, ka programmā bērniem tiek paredzēti dažādi atbalsta pasākumi – visbiežāk psihologa, psihiatra vai psihoterapeita konsultācijas un sociālā darbinieka konsultācijas. Savukārt 74 pašvaldības norādīja, ka tajā tiek paredzēti uzdevumi, atbalsta pasākumi un pakalpojumi arī bērna ģimenei.

Programmas izstrādei informācija par bērnu vai tā ģimeni tiek pieprasīta no dažādām institūcijām – lielākoties no izglītības iestādes un sociālā dienesta, bet nepieciešamības gadījumā – arī no bāriņtiesas, pašvaldības policijas, Valsts policijas, dažreiz arī no ģimenes ārsta. 75% (t.i., 68 no 91 pašvaldības, kas sniedza atbildes uz jautājumiem) pašvaldību informāciju par bērnu pārbauda arī NPAIS.

6.tabula

Institūcijas, no kurām tiek pieprasīta informācija uzvedības sociālās korekcijas programmu izstrādei, un informācijas pieprasīšanas biežums.

Institūcija	nekad	ļoti reti	dažreiz	bieži	visos gadījumos
izglītības iestāde	2	2	4	22	61
sociālais dienests	16	1	3	13	58
bāriņtiesa	12	9	29	19	22
pašvaldības policija	24	12	21	17	17
Valsts policija	9	17	27	22	16
ģimenes ārsts	6	27	22	25	11

Tomēr, revīzijā veicot detalizētās pārbaudes par 55 bērniem izstrādātajām 86 uzvedības sociālās korekcijas programmām, tikai sešos gadījumos, revidentu vērtējumā, uzvedības sociālās korekcijas programmā iekļautie atbalsta pasākumi un pakalpojumi bija pietiekami un bija vērsti uz bērna uzvedības problēmu cēloņu novēršanu. Turklāt tikai vienam bērnam bija noteikts tieši šai mērķgrupai paredzēts sociālās rehabilitācijas pakalpojums un mentora jeb atbalsta personas pakalpojums.

Piemēram, bērns ir bijis ievietots bērnunamā, cietis no vardarbības, piedzīvojis vairāku ģimenes locekļu nāvi, kā rezultātā bija sācis izdarīt dažādus likumpārkāpumus. Atbilstoši pašvaldības administratīvās komisijas lēmumam par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu noteikšanu, bērnam tika piešķirti pakalpojumi (atkarību profilakses speciālists, narkologs un psihologs), kurus bērns izvairījās apmeklēt. Lai motivētu bērnu neizdarīt atkārtotus likumpārkāpumus un apmeklēt nozīmētos speciālistus, viņš tika iesaistīts programmā “Pārinieks”¹⁹⁰, kuras ietvaros tika nodrošināts atbalsta personas jeb mentora atbalsts, t.i., PAPA (pusaudža atbalsta persona). PAPA uzdevums bija arī veicināt bērna draugu loka maiņu, atrast nodarbošanos brīvā laikā u.c. Šīs sadarbības rezultātā tika panākts rezultāts – bērns apmeklēja nepieciešamos speciālistus un viņa uzvedība uzlabojās.

Pārējos gadījumos tika konstatētas šādas nepilnības:

- ✓ vismaz 24 gadījumos revidenti neguva pārliecību, ka bērnam un tā ģimenei programmā paredzētie pasākumi ir vērsti uz bērna uzvedības problēmu novēršanu: programmā bija aprakstīti tikai bērna izdarītie likumpārkāpumi, nevis bērna uzvedības problēmu cēloņi;

Piemēram, programmā bija tikai norādīts, ka bērns ir izdarījis zādzību, smēķē, lieto alkoholu vai arī ir administratīvi sodīts par cita veida likumpārkāpuma izdarīšanu.

- ✓ deviņos gadījumos bērniem netika paredzēti nekādi mērķēti pasākumi (izņemot sociālā darbinieka konsultācijas) – tā vietā tika noteikti tikai uzdevumi, kas bieži vien bija neveikti tās neatļautās darbības, par kurām bērns sodīts;

Piemēram, bērnam bija noteikti trīs uzdevumi – veicināt jaunu uzvedības modeļu veidošanos bez likumpārkāpumu izdarīšanas, veicināt obligātās pamatizglītības ieguvi un veicināt mērķtiecīgu brīvā laika pavadīšanu, bet nekādi atbalsta pasākumi to izpildei netika noteikti.

- ✓ 47 gadījumos uzvedības sociālās korekcijas programmā bērnam bija paredzēti pakalpojumi – lielākoties psihologa konsultācijas, bet dažos gadījumos arī sociālā darbinieka konsultācijas un narkologs vai atbalsta grupas (dusmu terapijas grupa, grupa “Mans ES” u.c.). Tomēr, revidentu vērtējumā, tie nebija pietiekami, jo galvenokārt bija vērsti tikai uz konkrētajām bērna uzvedības izpausmēm, piemēram, ārstēt atkarības, nevis novērst bērna uzvedības problēmu cēloņus, kas ir par pamatu attiecīgajām uzvedības izpausmēm.

Piemēram, bērnam uzvedības sociālās korekcijas programmā kā vienīgais atbalsta pasākums bija paredzētas narkologa konsultācijas, lai gan bērna uzvedības problēmas bija saistītas ar sociālajiem riskiem ģimenē – ģimenes dzīvesveidu un vecāku prasmju trūkumu. Arī pašiem vecākiem nekādi pakalpojumi nav sniegti – tikai zupas virtuve, apģērbs un romu mediators pakalpojums. Tāpēc, nesaņemot pietiekamu atbalstu, bērns izdarīto noziedzīgo nodarījumu rezultātā nonācis Cēsu Audzināšanas iestādē nepilngadīgajiem.

Citā gadījumā bērna vecāki bija miruši, viņam bija mainījušies vairāki ārpusģimenes aprūpes sniedzēji un viņš bija nonācis bērnunamā, kurā sācis izdarīt dažādus likumpārkāpumus, tajā skaitā saistībā ar atkarību izraisošo vielu lietošanu. Tomēr bērnam tika piedāvāti galvenokārt tikai atkarību ārstēšanas pakalpojumi. Uz revidentu jautājumu, vai bērnam ir bijušas piešķirtas psihologa konsultācijas vai atbalsta grupas, kas pašvaldībā bija pieejamas, pašvaldība revidentiem norādīja, ka bērns tos nav saņēmis, jo atsakās no tiem.

No izvērtētajiem 86 gadījumiem tikai 29 gadījumos uzvedības sociālās korekcijas programmās bija paredzēti atbalsta pasākumi arī bērna vecākiem (kas gan ne vienmēr tika skaidri formulēti, un vecāki ne vienmēr tos izmantoja)¹⁹¹:

- ✓ 19 gadījumos – psihologs;
- ✓ 12 gadījumos – izglītojošas nodarbības vecāku prasmju attīstīšanai, piemēram, izglītojošās nodarbības “Ceļvedis audzinot pusaudzi”;
- ✓ vienā gadījumā – atkarību ārstēšanas pakalpojums.

Pārējos gadījumos vecākiem pārsvarā bija paredzēti tikai uzdevumi nodrošināt, lai bērns pilda uzvedības sociālās korekcijas programmā paredzētos uzdevumus un apmeklē nozīmētos speciālistus.

Savukārt vismaz 18 gadījumos uzdevumi, atbalsta pasākumi un pakalpojumi nebija paredzēti visiem ģimenes locekļiem, kuriem tie būtu nepieciešami. Visbiežāk uzvedības sociālās korekcijas programmas īstenošanā tika iesaistīts tikai viens no vecākiem – parasti māte –, vai arī atbalsts nebija paredzēts visiem ģimenes bērniem.

Piemēram, lai gan no sociālā dienesta sniegtās informācijas konstatēts, ka bērna aprūpi nodrošina vecmamma, ar kuru bērnam ir konfliktējošas attiecības un kas arī ir viens no galvenajiem iemesliem bērna uzvedības problēmām, uzvedības sociālās korekcijas programmā vecmammai nekādi pasākumi, piemēram, izglītojošas nodarbības par bērnu audzināšanu vai disciplinēšanu, nebija paredzēti.

Vienlaikus kā labo praksi revidenti izceļ Jūrmalas pilsētas domes Labklājības pārvaldes Nepilngadīgo uzraudzības nodaļu, kas, veicot uzvedības sociālās korekcijas darbu ar bērnu, tajā iesaista visas bērna aprūpē iesaistītās personas, tajā skaitā abus vecākus (arī šķirtos), kā arī, ja nepieciešams, vecvecākus u.c.

Piemēram, vienā gadījumā, veicot korekcijas darbu, tika veidota sadarbība arī ar zēna draudzenes ģimeni, bet citā lietā, lai gan bērnam nebija izstrādāta uzvedības sociālās korekcijas programma, preventīvajā darbā tika iesaistīti arī bērna skolas biedri mācību atbalstam un tika veidota sadarbība ar treneri un sporta kluba biedriem.

Jūrmalas Nepilngadīgo uzraudzības nodaļa bērna uzvedības korekcijas darbā iesaista plašu bērnam tuvu personu loku.

Revidentu vērtējumā, bērniem ar uzvedības problēmām bez dažādiem sociāliem un ārstniecības pakalpojumiem un atbalsta pasākumiem uzvedības sociālās korekcijas programmās ir nepieciešams iekļaut arī saturīgas brīvā laika aktivitātes, lai novērstu neatbalstāmas darbības, kuru viens no izdarīšanas iemesliem ir arī jēgpilni nepiepildīts brīvais laiks.

No revīzijā detalizēti izvērtētajām 86 uzvedības sociālās korekcijas programmām vismaz 35 gadījumos kā viens no uzdevumiem bija paredzēta arī saturīga brīvā laika pavadīšana, piemēram, tika iekļauti šādi uzdevumi: “iesaistīties interesēm atbilstošās brīvā laika aktivitātēs”, “iesaistīties lietderīgās brīvā laika aktivitātēs”, “saturīgi pavadīt brīvo laiku”.

Tomēr šāds deklaratīvs uzdevums (nepiedāvājot konkrētu aktivitāti) vien nav pietiekams, jo uzvedības korekcijas ietvaros ir jāmeklē un jāpiedāvā konkrēti risinājumi un aktivitātes, kā bērnam brīvo laiku pavadīt saturīgi, piemēram, apmeklēt konkrētas bērna interesēm atbilstošas ārpuskolas nodarbības, vasaras brīvlaikā strādāt noteiktu algotu darbu, piedāvājot arī atbalstu darba devēju uzrunāšanā, un tml.

Vai tiek nodrošināta regulāra uzvedības sociālās korekcijas programmā paredzēto pasākumu un pakalpojumu izpildes uzraudzība?

Lai uzvedības sociālās korekcijas darbs sasniegtu savus mērķus, ir nepieciešama arī regulāra uzvedības sociālās korekcijas programmā paredzēto pasākumu un pakalpojumu izpildes uzraudzība – nodrošināt, ka bērns pilda programmā noteiktos uzdevumus, novērtēt panākto progresu (vai tieši pretēji), nepieciešamības gadījumā programmu aktualizējot atbilstoši sasniegtajiem rezultātiem.

Revīzijā veiktajā aptaujā gandrīz visas pašvaldības (t.i., 89 no 91), kurās laikā no 2018. līdz 2020.gadam bērniem bija izstrādāta kāda uzvedības sociālās korekcijas programma, norādīja, ka programmas īstenošanas laikā tiek izvērtēts, vai programmā iekļautie uzdevumi tiek izpildīti.

Tāpat lielākā daļa no šīm pašvaldībām (t.i., 74) norādīja, ka pēc izpildes novērtēšanas (tās īstenošanas laikā) nepieciešamības gadījumā programma tiek arī aktualizēta (piemēram, grozīti tajā iekļautie uzdevumi un atbalsta pasākumi bērnam).

Tikai bijušais Bauskas novads (pirms apvienošanās) un bijušais Ķekavas novads (pirms apvienošanās) norādīja, ka netiek veikta izpildes novērtēšana.

Tomēr revīzijā veiktajās detalizētajās pārbaudēs par 55 bērniem izstrādātajām 86 uzvedības sociālās korekcijas programmām vismaz 40 gadījumos revidenti par to nevarēja gūt pārliecību, jo uzvedības sociālās korekcijas programmā nebija iekļauts tās izpildes novērtējums.

No pārējiem 46 gadījumiem tikai astoņos gadījumos bērnam pēc izpildes novērtēšanas bija grozīti arī noteikti atbalsta pasākumi un pakalpojumi vai arī tika izstrādāta jauna programma, tajā ietverot arī citus pasākumus.

Savukārt, novērtējot, vai bērns faktiski arī saņem un apmeklē programmā paredzētos pasākumus, revīzijā tika konstatēti vismaz 15 gadījumi, kad uzvedības sociālās korekcijas programmā bija norādīts, ka bērns atsakās saņemt sev piešķirtos pakalpojumus un ka sociālais dienests (vai cita par uzvedības sociālās korekcijas programmas izstrādi atbildīgā institūcija) nespēj rast risinājumus, kā motivēt bērnu tos saņemt, jo pašvaldībā nebija pieejams mentors jeb atbalsta persona, kas motivē bērnu pildīt uzvedības sociālās korekcijas programmā paredzētos uzdevumus un saņemt nepieciešamos atbalsta pasākumus (par mentora /atbalsta personas pakalpojumu skat. sadaļu [Vai pašvaldībās ir pieejami sociālie pakalpojumi bērna uzvedības problēmu novēršanai?](#)).

Piemēram, bērnam uzvedības sociālās korekcijas programmā bija paredzēts uzdevums apmeklēt psihologa konsultācijas, nepieciešamības gadījumā apmeklēt psihiatru vai narkologu, bet pie faktiskās izpildes norādīts, ka bērns uzskata, ka viņam tas nav nepieciešams vai nav intereses apmeklēt attiecīgos speciālistus.

Citā gadījumā bērnam bija piešķirts atkarību ārstēšanas pakalpojums valsts sabiedrībā ar ierobežotu atbildību “Ģintermuiža”, bet viņš no institūcijas bija aizbēdzis, kā arī atteicās apmeklēt narkologa konsultācijas, kas bija pieejamas citā pilsētā, jo viņam nepatīk ilgais ceļš pie narkologa un gaidīt rindā.

Revīzijā tika konstatēts, ka vismaz divos gadījumos, kad bērns bija piedalījies mērķētā programmā, kas ietvēra arī atbalsta vai mentora pakalpojumu, bērna uzvedība bija uzlabojusies, jo bērns saņēma sev nepieciešamos atbalsta pasākumus.

Piemēram, bērnam kā audziņoša rakstura piespiedu līdzeklis bija uzdots apmeklēt atkarību profilakses speciālistu, narkologu un psihologu, kurus bērns sākotnēji izvairījās apmeklēt. Lai motivētu bērnu neizdarīt atkārtotus likumpārkāpumus un apmeklēt noteiktos speciālistus, viņš tika atbalsta programmā “Pārinieks”, kuras ietvaros viņam tika piesaistīts PAPs (pusaudžu atbalsta persona). Tieši PAPA un bērna sadarbības rezultātā tika panākts, ka bērns apmeklēja nepieciešamos speciālistus un viņa uzvedība uzlabojās.

Jebkuras uzvedības sociālās korekcijas programmas mērķis ir panākt, ka pēc tās izpildes (tās slēgšanas) bērns nav nonācis atbildīgo institūciju redzeslokā par atkārtoti izdarītu likumpārkāpumu. Tāpēc revīzijā tika noskaidrots, vai pēc uzvedības sociālās korekcijas programmas izpildes bērni neturpina izdarīt dažādus likumpārkāpumus.

Detalizētajās pārbaudēs konstatēts, ka vismaz 57 gadījumos (no 86) bērni turpināja izdarīt dažādus likumpārkāpumus un pat programmas darbības laikā atkārtoti nonāca institūciju redzeslokā par klaiņošanu, par administratīvajiem pārkāpumiem vai pat noziedzīgu nodarījumu.

Piemēram, bērnam 2018.gada nogalē tika izstrādāta uzvedības sociālās korekcijas programma, kas tika izbeigta 2020.gada sākumā, jo bērna uzvedība uzlabojās. Jau pēc pāris mēnešiem bērns atkārtoti tika ņemts uzskaitē par izdarītu noziedzīgu nodarījumu. Tas bija saistīts ar dziļām problēmām un konfliktiem bērna ģimenē, kas nebija atrisināti un atkārtoti noveda pie likumpārkāpuma izdarīšanas.

Vienlaikus revidenti vērs uzmanību, ka šo faktu bija apgrūtinoši konstatēt, jo vairumā gadījumu izstrādātajām uzvedības sociālās korekcijas programmām nebija norādīti to īstenošanas beigu termiņi.

Savukārt no pārējiem 29 gadījumiem vismaz 15 gadījumos revidenti to nevarēja konstatēt, jo revīzijas laikā uzvedības sociālās korekcijas programmas darbība vēl nebija noslēgusies vai tā bija izbeigta (bērns bija sasniedzis pilngadību, vienā gadījumā bērns bija miris u.c. iemesli).

Piemēram, bērnam jau no 10 gadu vecuma, kad viņš bija veicis pirmo zādzību, katru gadu – līdz pat pilngadībai – tika izstrādātas uzvedības sociālās korekcijas programmas, bet viņa uzvedībā būtiski noturīgi uzlabojumi tā arī netika panākti, un viņš turpināja izdarīt arvien jaunus likumpārkāpumus. Lai gan atbildīgie pašvaldības pārstāvji norādīja, ka cēloņi bērna uzvedības problēmām ir meklējami bērna ģimenē, kurā ir konstatēta vardarbība, pārmērīga alkohola lietošana un sociālās problēmas, tomēr nekāds mērķtiecīgs darbs ar šo ģimeni netika veikts, jo ģimene no pakalpojumiem atteicās. Tas nozīmē, ka iestādes noskatījās, kā bērns šo ģimenē pastāvošo modeli pārņem un turpina veikt arvien jaunus likumpārkāpumus.

Kādas reformas ir plānotas attiecībā uz bērnu likumpārkāpumu prevenciju?

To, ka pašvaldību īstenotais likumpārkāpumu profilakses darbs ar bērniem nav savlaicīgs, pietiekams un efektīvs un ir nepieciešamas reformas, revīzijā atzina arī Tieslietu ministrija.

Lai mainītu pieeju darbā ar bērniem likumpārkāpējiem, Tieslietu ministrija jau 2017.gadā izstrādāja likumprojektu “Bērnu antisociālās uzvedības likums”¹⁹², kura mērķis bija veicināt bērna atturēšanos no pretlikumīgām darbībām, novērst bērna riskus, veidot un nostiprināt bērna vērtību orientāciju, mainīt bērna uzvedību un attieksmi pret sevi un apkārtējiem, kā arī veicināt bērna iekļaušanu sabiedrībā.

Lai gan minētā likumprojekta stāšanās spēkā bija paredzēta jau 2019.gadā, tā tālāka virzība daudzu iebildumu dēļ nenotika, tāpēc tika nolemts strādāt pie citiem risinājumiem.

2020. gada aprīlī tika izveidota jauna darba grupa¹⁹³ ar mērķi pilnveidot normatīvo regulējumu un sagatavot grozījumus likumā “Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem”. Tomēr darba grupa likuma izpētes laikā secināja, ka likumu saglabāt nav lietderīgi. Tāpēc tika nolemts uzsākt darbu pie Bērnu tiesību aizsardzības likuma 58.panta reformas, kas jau šobrīd regulē bērnu likumpārkāpumu prevenciju.

Tomēr darbs pie plānotās reformas ir aizkavējies.

Revīzijā ir konstatēts, ka, lai pilnveidotu bērnu likumpārkāpumu prevencijas sistēmu bērnu antisociālās uzvedības novēršanai, Bērnu, jaunatnes un ģimenes attīstības pamatnostādņu 2022.–2025.gadam īstenošanas plāna projektā¹⁹⁴, kas līdz 2022.augustam arvien bija izstrādes stadijā, ir ietverts, ka līdz 2025.gada beigām Tieslietu ministrija sadarbībā ar Valsts probācijas dienestu un Labklājības ministriju:

- ✓ izstrādās pierādījumos balstītas pieejas, kā risināt izveidojušos konfliktus;
- ✓ pilnveidos bērnu likumpārkāpumu prevencijas sistēmu bērna antisociālās uzvedības novēršanai, izstrādājot nepieciešamos normatīvos aktus.

Tieslietu ministrija 2022.gada jūnijā sniedza informāciju, ka, *pirms spert kādus soļus normatīvo aktu izmaiņu virzienā, tā vēlas sagaidīt Valsts kontroles revīzijas ziņojuma rezultātus, lai, balstoties uz tiem, pragmatiski izdarītu secinājumus un plānotu savu turpmāko iesaisti reformas virzībā.*

Vienlaikus Tieslietu ministrija norādīja, ka, turpinot darbu pie plānotajām reformām, uzsvars arvien ir vērsts uz bērna risku un vajadzību izvērtējumu, bērna labāko interešu novērtējumu un likumpārkāpuma cēloņu apzināšanu, kam seko pašvaldības darbs ar cēloņiem, kas ir par pamatu bērnu izdarītajiem likumpārkāpumiem un antisociālajai uzvedībai. Tāpēc **Tieslietu ministrijas piedāvātās reformas ietvers Bērnu tiesību aizsardzības likuma 58.panta pilnveidi, nosakot arī atbildīgo pašvaldību institūciju, kurai ir pienākums izstrādāt uzvedības sociālās korekcijas programmu, kā arī šīs funkcijas uzraugošo institūciju.**

Vienlaikus Tieslietu ministrija arī norāda, ka *tai nav kompetences bērnu tiesību aizsardzības jomā, kā arī nav rīku un instrumentu, lai kontrolētu vai uzraudzītu reformas īstenošanas gaitu, tāpēc ir jāvienojas par vadošo institūciju līdz šim Tieslietu ministrijas vadītās reformas koordinēšanā.*

Ņemot vērā minēto, revidenti atzinīgi vērtē ieceri pilnveidot Bērnu tiesību aizsardzības likuma 58.pantā paredzēto likumpārkāpumu profilakses darbu ar bērnu. Tomēr šo uzsākto reformu īstenošanas termiņiem ir jābūt ar augstāku prioritāti, ņemot vērā, ka problēmas tikai turpina pieaugt, ko it īpaši apliecina revīzijā konstatētās problēmas sociālās korekcijas izglītības iestādē – SKII “Naukšēni” (skatīt nodaļu [Vai pieteiktā sociālās korekcijas izglītības iestādes institūta reforma novērsīs pakalpojumā konstatētos trūkumus?](#)).

Reformu veiksmīga īstenošana ir iespējama tikai Labklājības ministrijai, kas ir vadošā valsts pārvaldes iestāde bērnu tiesību aizsardzības un sociālās aizsardzības jomā, cieši sadarbojoties ar Tieslietu ministriju un pārējām bērnu tiesību aizsardzībā iesaistītajām institūcijām, it īpaši pašvaldībām, no kuru izpratnes par nepieciešamību mainīt pieeju bērnu likumpārkāpumu profilaksē un uzvedības sociālās korekcijas programmu izstrādē un uzraudzībā būs arī atkarīgs, vai reforma sasniegs savu mērķi.

Ieteikumi

Lai nodrošinātu, ka pašvaldību īstenotais likumpārkāpumu profilakses darbs ar bērnu ir efektīvs un sasniedz savu mērķi, Labklājības ministrijai sadarbībā ar Tieslietu ministriju un citām atbildīgajām institūcijām:

- ✓ izstrādāt pašvaldībām vadlīnijas, kā ir nodrošināms likumā¹⁹⁵ paredzētais likumpārkāpumu profilakses darbs ar bērnu un viņa ģimeni, tajā skaitā veicināt pašvaldību izpratni par nepieciešamību darbu ar bērnu un viņa ģimeni uzsākt savlaicīgi – pirms bērns izdara likumpārkāpumus un noskaidrot bērna uzvedības problēmu cēloņus, lai, pamatojoties uz tiem, noteiktu nepieciešamos atbalsta pasākumus un pakalpojumus gan bērnam, gan viņa ģimenes locekļiem;
- ✓ piedāvājot risinājumus likumā¹⁹⁶ paredzētā likumpārkāpumu profilakses darba ar bērniem pilnveidei, pārskatīt likumā¹⁹⁷ uzskaitītos gadījumus un to secību, kad pašvaldībai ir jāuzsāk atbalsta sniegšana bērnam un tā ģimenei, panākot, ka darbs ar bērnu un tā ģimeni primāri tiek uzsākts, kad bērns vēl nav izdarījis likumpārkāpumu, bet situācija ģimenē vai citi apstākļi var novest līdz bērna prettiesiskai rīcībai. Vienlaikus izvērtēt iespēju likumā¹⁹⁸ mainīt pieeju, ka darbs ar bērnu un tā ģimeni primāri ir atbalsta sniegšana ģimenei, nevis bērna uzvedības sociālā korekcija, tā veicinot bērna un tā ģimenes uzticēšanos atbildīgajām iestādēm, lai atbalsts tiktu saņemts savlaicīgi, nevis pēc atbildīgo institūciju pieprasījuma.

Priekšlikumi

Lai nodrošinātu, ka pašvaldību īstenotais likumpārkāpumu profilakses darbs ar bērnu ir efektīvs un sasniedz savu mērķi, Tieslietu ministrijai sadarbībā ar Labklājības ministriju un citām atbildīgajām institūcijām, piedāvājot risinājumus likumā¹⁹⁹ paredzētā likumpārkāpumu profilakses darba ar bērniem pilnveidei, pārskatīt likumā²⁰⁰ uzskaitītos gadījumus un to secību, kad pašvaldībai ir jāuzsāk atbalsta sniegšana bērnam un tā ģimenei, panākot, ka darbs ar bērnu un tā ģimeni primāri tiek uzsākts, kad bērns vēl nav izdarījis likumpārkāpumu, bet situācija ģimenē vai citi apstākļi var novest līdz bērna prettiesiskai rīcībai. Vienlaikus izvērtēt iespēju likumā²⁰¹ mainīt pieeju, ka darbs ar bērnu un tā ģimeni primāri ir atbalsta sniegšana ģimenei, nevis bērna uzvedības sociālā korekcija, tā veicinot bērna un tā ģimenes uzticēšanos atbildīgajām iestādēm, lai atbalsts tiktu saņemts savlaicīgi, nevis pēc atbildīgo institūciju pieprasījuma.

4. Vai atbildīgo institūciju darbības, izskatot bērnu administratīvos pārkāpumus, ir pietiekamas un efektīvas?

Atbildīgo institūciju veiktās darbības, izvērtējot bērnu izdarītos administratīvos pārkāpumus un pieņemot lēmumus par tiem, nav pietiekamas un efektīvas, jo nenovērš, ka bērns atkārtoti neizdara jaunus likumpārkāpumus.

Revīzijā konstatēts, ka Latvijā aptuveni katrs ceturtais bērns līdz pilngadības sasniegšanai ir izdarījis vismaz vienu administratīvo pārkāpumu, 41% bērnu pārkāpumu ir izdarījuši arī atkārtoti, bet viens no revīzijas izlasē iekļautajiem bērniem bija izdarījis pat 27 administratīvos pārkāpumus.

Jau no 2016.gada bērnu izdarīto administratīvo pārkāpumu lietās atbildīgajām institūcijām primāri ir jāpiemēro nevis administratīvais sods, bet audzinoša rakstura piespiedu līdzekļi. Lai bērni netiktu sodīti, audzinoša rakstura piespiedu līdzekļi ir ieviesti kā alternatīvs uz audzinošo darbu vērsts risinājums. Tas nozīmē, ka valsts un pašvaldību rīcībai gadījumos, kad bērni izdara likumpārkāpumus, ir jāatšķiras no gadījumiem, kad pārkāpumus izdara pilngadīga persona²⁰².

Lai gan administratīvos pārkāpumus atbilstoši savai kompetencei var konstatēt dažādas institūcijas (Valsts policija, pašvaldību policija, kā arī citas normatīvajos aktos²⁰³ uzskaitītās iestādes (amatpersonas), kas ir tiesīgas veikt administratīvo pārkāpumu procesu), tomēr audzinoša rakstura piespiedu līdzekļus bērnam var piemērot tikai pašvaldības administratīvā komisija, kas ir pašvaldības domes speciāli izveidota institūcija administratīvā procesa nodrošināšanai pašvaldībā²⁰⁴, bet dažos gadījumos – arī tiesa.

Tas nozīmē, ja administratīvo pārkāpumu ir izdarījis bērns, administratīvo pārkāpumu procesu uzsākušo institūciju amatpersonas, lai ievērotu likumā²⁰⁵ paredzēto audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu prioritāti, primāri izvērtē jautājumu par administratīvā pārkāpuma lietas nosūtīšanu pašvaldības administratīvajai komisijai audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanai. Gadījumos, ja tas netiek darīts, tās lēmumā pamato, kāpēc audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošana šajā gadījumā nav lietderīga.

Tomēr revīzijā konstatēts, ka tas ne vienmēr tiek ievērots – laikā no 01.01.2018. līdz 15.10.2021. lēmumus par bērnu izdarītajiem administratīvajiem pārkāpumiem 39% gadījumu bija pieņēmušas arī citas institūcijas: 28% gadījumu – Valsts policija, 8% gadījumu – pašvaldības policija, bet 3% gadījumu – vēl citas institūcijas (piemēram, Pilsonības un migrācijas lietu pārvalde, Valsts robežsardze, Valsts ugunsdzēsības un glābšanas dienests).

Savukārt no revīzijā detalizēti izvērtētajiem Valsts policijas, pašvaldību policijas un Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes 186 lēmumiem 90% gadījumu tajos nebija ietverta informācija, kāpēc konkrētajā gadījumā nebija lietderīgi lietu nodot izskatīšanai pašvaldības administratīvajai komisijai audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanai.

Savukārt, vērtējot pašvaldību administratīvo komisiju darbību, vairumā vērtēto gadījumu revidenti neguva pārliecību, ka audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošana atšķiras no “ierastās sodu sistēmas”, nodrošinot efektīvāku, bērnu interesēm, tiesībām un attīstībai atbilstošāku reakciju uz pārkāpumiem.

Lielākoties šo komisiju īstenotais likumpārkāpumu profilakses un audzinošais darbs bija formāls un nerasniedza tam izvirzītos mērķus – veikt audzinošo darbu, lai panāktu, ka bērns atkārtoti neizdara jaunus likumpārkāpumus, jo aptuveni pusē gadījumu bērni bija izdarījuši atkārtotus pārkāpumus.

Revidentu vērtējumā, tas, ka pašvaldību administratīvo komisiju darbība, izskatot bērnu likumpārkāpumus, nerasniedz savu mērķi, pirmkārt, ir saistīta ar to, ka komisijas neiedziļinās bērnu uzvedības problēmu cēloņos, lai, pamatojoties uz noskaidroto informāciju, piemērotu bērna interesēm atbilstošāko audzinoša rakstura piespiedu līdzekli.

Bērna izdarītā pārkāpuma cēloņi netiek analizēti un ņemti vērā pat tajos gadījumos, kad acīmredzami bērns likumpārkāpumu ir izdarījis savu garīgās veselības vai garīgās attīstības traucējumu dēļ. Revīzijas izlasē bija iekļauti vismaz 16 bērni, kas apguva speciālās izglītības programmu izglītojamiem ar garīgās veselības vai garīgās attīstības traucējumiem. Tomēr, lemjot par šo bērnu izdarītajiem pārkāpumiem, pašvaldības administratīvā komisija nebija apšaubījusi to spēju izprast un vadīt savu uzvedību garīgās veselības vai garīgās attīstības traucējumu dēļ. Revidenti vērs uzmanību, ka, izvērtējot bērnu ar garīgās veselības vai garīgās attīstības traucējumiem izdarītos pārkāpumus, tiem it īpaši būtiski ir izstrādāt ar saturu un mērķētiem pakalpojumiem papildītas uzvedības sociālās korekcijas programmas, kas ir vērstas uz atbalsta sniegšanu, tā atturot tos no jaunu likumpārkāpumu izdarīšanas.

Otrkārt, visefektīvākais audzinoša rakstura piespiedu līdzeklis – uzlikt par pienākumu piedalīties uzvedības un sociālās korekcijas programmā, ar kuru bērnam un tā ģimenei ir iespēja saņemt mērķētu atbalstu uzvedības problēmu novēršanai, – bērnam bija piemērots tikai 11% gadījumu. Lielākoties pašvaldību administratīvās komisijas bērnam bija piemērojušas audzinoša rakstura piespiedu līdzekli – brīdinājumu – , kas nerisina bērna uzvedības problēmu cēloņus un nav efektīvs arī pašu komisiju vērtējumā.

Revidenti vērs uzmanību, ka tikai audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošana bērnam nebūs efektīva, ja vienlaikus netiks paredzēts arī mehānisms, kā motivēt bērnu to izpildīt, tāpēc ir būtiski bērnam paredzēt arī mentora jeb atbalsta personas pakalpojumu.

Lai gan gadījumā, ja audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošana nav lietderīga, pašvaldību administratīvajai komisijai ir tiesības bērnam piemērot arī administratīvo sodu, 30% no vērtētajiem 150 gadījumiem, kad komisija bērnam bija piemērojusi administratīvo sodu, revidenti neguva apstiprinājumu, kāpēc audzinoša rakstura piespiedu līdzekļa piemērošana konkrētajā gadījumā nebija lietderīga, jo lēmumos šāda informācija nebija iekļauta. No tiem deviņos gadījumos bērnam administratīvais sods bija piemērots jau par pirmo likumpārkāpumu, bet tas nebija atturējis bērnus no jauna likumpārkāpuma izdarīšanas.

Arī citu institūciju pieeja, izskatot bērnu administratīvo pārkāpumu lietas un piemērojot bērniem administratīvos sodus (brīdinājumu vai naudas sodu), bija formāla, nenoskaidrojot bērna pārkāpuma izdarīšanas cēloņus. Piemēram, Valsts policija vismaz četras reizes bija piemērojusi naudas sodu bērnam, kas apgūst speciālās izglītības programmu bērniem ar garīgas veselības traucējumiem, par viņa uzvedību speciālās izglītības iestādes teritorijā – staigāšanu pa jumtu, drošinātāju izslēgšanu elektrības skapī u.c.

Revidenti īpaši vēlas “izcelt” Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldi, kas bērnus administratīvi soda par *nezināšanu* vai *personas apliecinoša dokumenta pazaudēšanu* un neizmanto citus likumā²⁰⁶ paredzētos mehānismus, kā veikt skaidrojošo un audzinošo darbu, administratīvo sodu bērnam piemērojot tikai tajos gadījumos, kad ir konstatēta bērna ļaunprātīga rīcība ar personu apliecinošo dokumentu. Šīs iestādes formālo pieeju apliecina arī tas, ka nevienā no revīzijā vērtētajiem lēmumiem nebija iekļauts izvērtējums, kāpēc konkrētajā gadījumā lietu nevarēja nodot pašvaldību administratīvajai komisijai, kas, labāk pārzinot situāciju ģimenē, var konstatēt iemeslus, kāpēc dokuments tika pazaudēts vai netika laicīgi noformēts, piemēram, ģimenes materiālās situācijas dēļ. Turklāt vienā no revīzijā vērtētajiem gadījumiem par dokumenta pazaudēšanu tika administratīvi sodīts pat septiņus gadus vecs bērns. Tāpēc, revidentu vērtējumā, ir jāpārskata Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes kompetence bērnu administratīvajā sodīšanā par personas apliecinošo dokumentu neizgatavošanu vai pazaudēšanu.

Turklāt revīzijā konstatēts, ka gan pašvaldību administratīvās komisijas, gan citas institūcijas bērniem bija piemērojušas naudas sodus, apzinoties, ka vairumā gadījumu bērnam nav savu finanšu līdzekļu, no kuriem to segt. Tāpēc tos bērna vietā samaksā tā vecāki vai citi likumiskie pārstāvji, tā nesasniedzot administratīvā soda – naudas soda – piemērošanas mērķi un neveicinot arī bērna tiesiskuma apziņu.

Revidenti vērs uzmanību, ka gan pašvaldību administratīvās komisijas, gan pārējās institūcijas nepietiekami izmanto arī likumā²⁰⁷ paredzēto iespēju atbrīvot bērnu no atbildības maznozīmīga pārkāpuma gadījumā, ja nepieciešams, aprobežojoties ar mutvārdu aizrādījumu, ņemot vērā bērnu vecumposma īpatnības un to, ka bērni vēl tikai veido savu uzvedības modeli un iepazīst sabiedrībā pieņemtās normas un robežas. Revīzijā tika konstatēti vismaz 47 gadījumi, kad bērnu izdarītie pārkāpumi bija maznozīmīgi, piemēram, neattaisnota stundu kavēšana, atrašanās ārpus dzīvesvietas nakts laikā vai pikošanās, bet bērni tika atzīti par vainīgiem administratīvā pārkāpuma izdarīšanā un tiem piemēroti audzinoša rakstura piespiedu līdzekļi vai administratīvais sods.

Tā kā no jaunu likumpārkāpumu izdarīšanas bērņus neattur ne administratīvais sods, ne audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošana, revidenti atzinīgi novērtē Tieslietu ministrijas ieceri atteikties no bērnu administratīvās sodīšanas un audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanas bērņiem, kas ir izdarījuši administratīvos pārkāpumus, un bērnu uzvedību mainīt, pilnveidojot pašvaldību likumpārkāpumu profilakses darbu ar bērņiem.

Tomēr šīs reformas īstenošana būs iespējama, tikai cieši sadarbojoties ar Labklājības ministriju, kas ir vadošā valsts pārvaldes iestāde bērnu tiesību aizsardzības un sociālās aizsardzības jomā, un pašvaldībām, no kuru izpratnes par nepieciešamību mainīt pieeju bērnu “sodīšanā” būs arī atkarīgs, vai reforma sasniegs savu mērķi un tiks rastas alternatīvas darbā ar bērņiem, kuriem ir tendence izdarīt dažādus pārkāpumus.

Bērns ar uzvedības problēmām ir arī bērns, kurš ir izdarījis administratīvo pārkāpumu.

Revīzijā veiktajā datu analīzē²⁰⁸ ir konstatēts, ka bērnu skaits, kas izdara administratīvos pārkāpumus, ik gadu būtiski nemainās – vidēji 23% bērnu līdz pilngadības sasniegšanai bija izdarījuši administratīvos pārkāpumus.

Administratīvā atbildība bērnam iestājas no 14 gadu vecuma, par ko bērnam var piemērot vai nu audzinoša rakstura piespiedu līdzekļus, vai administratīvo sodu²⁰⁹. Ja pārkāpumu izdarījis jaunāks bērns, no 11 gadu vecuma tam var piemērot audzinoša rakstura piespiedu līdzekļus²¹⁰.

Audzinoša rakstura piespiedu līdzekļi ir paredzēti kā īpaša bērņiem izstrādāta alternatīva sodu sistēmai, kas tika izveidota jau 1993.gadā²¹¹ attiecībā uz Krimināllikumā paredzētajiem noziedzīgajiem nodarījumiem. No 2005.gada²¹² tos var piemērot arī attiecībā uz bērnu izdarītajiem administratīvajiem pārkāpumiem.

Audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanas mērķis ir veicināt sabiedrības interesēm atbilstošas vērtību orientācijas veidošanos un nostiprināšanos bērņā, bērņa orientāciju uz atturēšanos no pretlikumīgām darbībām un bērņa ar sociālās uzvedības novirzēm reintegrāciju sabiedrībā²¹³.

Turklāt kopš 2016.gada lietās par bērnu izdarītajiem administratīvajiem pārkāpumiem audzinoša rakstura piespiedu līdzekļiem ir noteikta prioritāte, proti, administratīvo sodu bērnam var piemērot tikai izņēmuma gadījumā, ja tiek konstatēts, ka audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošana konkrētajā gadījumā nav lietderīga²¹⁴.

Šāda prioritāte noteikta, jo, likumdevēja vērtējumā, administratīvā soda piemērošana nav efektīvs līdzeklis cīņā ar nepilngadīgo pārkāpumiem²¹⁵. Administratīvā soda piemērošana bērnam ir sodošās sistēmas sastāvdaļa, kas nav vērsta uz pārkāpuma izdarīšanas cēloņu apzināšanu, bērna interešu un tiesību uz attīstību ievērošanu, kā arī prevencijas veicināšanu. Bērna labākajās interesēs ir samazināt tā saskarsmi ar sodošo sistēmu un veicināt alternatīvo līdzekļu izmantošanu cīņā ar nepilngadīgo pārkāpumiem. Lietās, kurās ir iesaistīts bērns, ir īpaši svarīgi nodrošināt efektīvu reakciju uz pārkāpumiem. Formāla pieeja bērnu lietās nav pieļaujama, jo no tā, cik efektīvi iestādes un amatpersonas ir spējīgas reaģēt uz izdarīto pārkāpumu, lielā mērā ir atkarīgs tas, vai bērnam tiks ieaudzināta tiesiskā apziņa. Līdz ar to valstī ir svarīgi nodrošināt tādu justīcijas sistēmu, kuras galvenais mērķis ir audzināt bērnus, nevis sodīt viņus²¹⁶.

Administratīvos pārkāpumus atbilstoši savai kompetencei var konstatēt dažādas institūcijas – Valsts policija, pašvaldību policija, kā arī citas normatīvajos aktos²¹⁷ uzskaitītās iestādes (amatpersonas), kas ir tiesīgas veikt administratīvā pārkāpuma procesu – Pilsonības un migrācijas lietu pārvalde, Valsts ieņēmumu dienests, Valsts ugunsdzēsības un glābšanas dienests u.c.

Savukārt audzinoša rakstura piespiedu līdzekļus bērnam var piemērot tikai pašvaldības administratīvā komisija, kas ir pašvaldības domes speciāli izveidota institūcija administratīvā pārkāpuma procesa nodrošināšanai pašvaldībā²¹⁸, vai tiesa. Izvērtējot bērna izdarīto pārkāpumu, pašvaldības administratīvā komisija bērnam var piemērot arī administratīvo sodu.

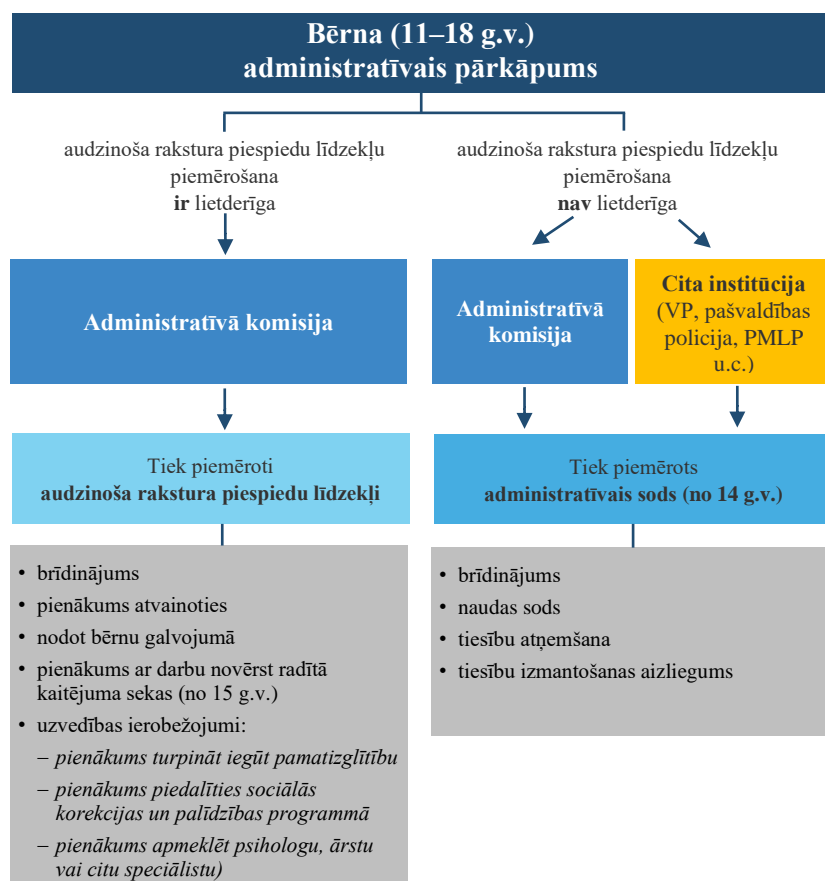
Tiesa piemēro audzinoša rakstura piespiedu līdzekļus krimināllietās²¹⁹ vai izbeigta kriminālprocesa gadījumos²²⁰. Tāpat tiesa izskata pašvaldības administratīvās komisijas lūgumu piemērot bērnam tādus audzinoša rakstura piespiedu līdzekļus, kuru piemērošana nav tās kompetencē, piemēram, ievietošanu sociālās korekcijas izglītības iestādē²²¹.

Revīzijā ir konstatēts, ka laikā no 01.01.2018. līdz 15.10.2021. vidēji 61% gadījumu lēmumus par nepilngadīgo izdarītajiem administratīvajiem pārkāpumiem bija pieņēmušas pašvaldību administratīvās komisijas.

Tas nozīmē, ja administratīvo pārkāpumu izdarījis nepilngadīgais, administratīvo pārkāpumu procesu uzsākušo institūciju amatpersonas, lai ievērotu likumā²²² paredzēto audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu prioritāti, primāri izvērtē jautājumu par administratīvā pārkāpuma lietas nosūtīšanu pašvaldības administratīvajai komisijai.

Cita institūcija lēmuma pieņemšanu savā kompetencē var atstāt tikai par bērniem no 14 gadu vecuma, kuriem var piemērot arī administratīvo sodu, un tikai tad, ja ir konstatēts, ka audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošana konkrētajā gadījumā nav lietderīga.

Saskaņā ar Tieslietu ministrijas sniegto skaidrojumu izvērtējumam par to, ka audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošana konkrētajā gadījumā nav lietderīga, ir jābūt dokumentētam un iekļautam institūcijas lēmumā, paskaidrojot, kāpēc tā lēmusi lietu virzīt administratīvā soda piemērošanai, nevis nodot to pašvaldības administratīvajai komisijai audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanai.

16.attēls. Lēmuma pieņemšanas process, ja bērns izdarījis administratīvo pārkāpumu.

Avots: Revīzijā apkopotā informācija.

Normatīvajos aktos²²³ ir uzskaitīti arī pārkāpuma veidi, par kuriem lēmumus var pieņemt tikai pašvaldības administratīvā komisija. Turklāt no 01.07.2020. līdz ar jauno Administratīvās atbildības likumu²²⁴ un grozījumiem Bērnu tiesību aizsardzības likumā²²⁵ par vairumu bērnu izdarīto pārkāpumu lēmumus var pieņemt tikai pašvaldību administratīvā komisija (tajā skaitā par smēķēšanu un alkohola lietošanu). Skat. 7.tabulu.

Bērnu tipiskākie pārkāpumi un institūcijas, kas par tiem var pieņemt lēmumus.

Pārkāpuma veids	Institūcija, kas var pieņemt lēmumu administratīvā pārkāpuma lietā		
	Pašvaldības administratīvā komisija	Valsts policija	Pašvaldības policija
Smēķēšana ²²⁶	✓	✓ (līdz 30.06.2020.)	✓ (līdz 30.06.2020.)
Alkoholisko dzērienu lietošana, iegādāšanās vai glabāšana ²²⁷	✓	✓ (līdz 30.06.2020.)	✓ (līdz 30.06.2020.)
Nelikumīgas darbības ar narkotiskām, psihotropām, jaunām psihoaktīvām vielām un prekursoriem ²²⁸	ja tiek nodots izskatīšanai audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanai	✓	–
Sīkais huligānisms ²²⁹	ja tiek nodots izskatīšanai audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanai	✓	✓
Maznozīmīgu miesas bojājumu nodarīšana ²³⁰	ja tiek nodots izskatīšanai audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanai	✓	✓
Ceļu satiksmes pārkāpumi ²³¹	ja tiek nodots izskatīšanai audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanai	✓	daļēji*
Pašvaldību saistošo noteikumu pārkāpumi ²³²	✓	–	✓

* Pašvaldības policijas kompetencē ir tikai dažu ceļu satiksmes noteikumu pārkāpumu izskatīšana, piemēram, par autotransporta apstāšanās un stāvēšanas noteikumu pārkāpšanu, par gājējiem noteikto pienākumu pārkāpšanu.

Tāpat normatīvie akti paredz, ka jebkurai institūcijai, kas pieņem lēmumu administratīvo pārkāpumu lietā, ir pienākums noskaidrot izdarītā pārkāpuma cēloņus, proti:

- ✓ izskatot administratīvā pārkāpuma lietu, amatpersonai ir jānoskaidro, vai ir atbildību mīkstinoši un pastiprinoši apstākļi un vai ir citi apstākļi, kam ir nozīme administratīvā pārkāpuma lietas pareizā izlemšanā²³³;
- ✓ pašvaldības administratīvā komisija, piemērojot audzinoša rakstura piespiedu līdzekļus, ņem vērā nodarījuma un pārkāpuma motīvus, raksturu un cēloņus, bērna vecumu un dzīves apstākļus, viņa līdzdalības pakāpi nodarījumā, kā arī uzvedību izglītības iestādē vai darbavietā un sadzīvē²³⁴.

Tas nozīmē, ka institūcijas lēmumam – piemērotajam audzinoša rakstura piespiedu līdzeklim vai administratīvajam sodam – ir jābūt tādām, lai atturētu bērnu no turpmāku pārkāpumu izdarīšanas.

Tā kā pašvaldību administratīvo komisiju galvenais uzdevums, izskatot pārkāpuma lietu, ir veikt audzinošo darbu ar bērnu, lai noskaidrotu, vai pašvaldību administratīvo komisiju īstenotais likumpārkāpumu profilakses un audzinošais darbs ar bērniem ir efektīvs un sasniedz tam izvirzītos mērķus, revīzijā ir veiktas pārbaudes:

- ✓ vai pašvaldību administratīvās komisijas, izskatot pārkāpumus, noskaidro bērna uzvedības problēmu cēloņus un informē par tiem citas pašvaldības institūcijas, lai tās sniegtu bērnam nepieciešamo atbalstu un iesaistītos bērna uzvedības problēmu risināšanā;
- ✓ vai pašvaldību administratīvās komisijas, izvērtējot bērna pārkāpumus, primāri ir izvērtējušas iespēju bērnam piemērot bērnam audzinoša rakstura piespiedu līdzekli, nevis administratīvo sodu;
- ✓ vai pašvaldību administratīvo komisiju pieņemtie lēmumi ir nodrošinājuši, ka bērns atkārtoti nav nonācis atbildīgo institūciju redzeslokā par jaunu pārkāpumu izdarīšanu.

Padziļinātas detalizētās pārbaudes tika veiktas par septiņu²³⁵ izlasē iekļauto pašvaldību administratīvo komisiju darbību, izskatot kopā 285 pašvaldību administratīvo komisiju lēmumus par 69 bērniem, kā arī tika apkopota bijušo 107 pašvaldību (no 119 līdz administratīvi teritoriālajai reformai) administratīvo komisiju aptaujā sniegtā informācija.

Tomēr, tā kā administratīvos sodus bērniem ir piemērojušas arī citas institūcijas, revīzijā tika veiktas pārbaudes par Valsts policijas, pašvaldības policijas, kā arī par Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes attiecībā uz bērniem pieņemtajiem lēmumiem.

Vai pašvaldību administratīvo komisiju īstenotais audzinošais darbs ar bērniem ir efektīvs?

Pašvaldības dome administratīvā pārkāpuma procesa veikšanai, tajā skaitā likumā “Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem” noteikto uzdevumu izpildei, apstiprina pašvaldības administratīvo komisiju vismaz piecu cilvēku sastāvā. Ja nepieciešams, pašvaldība var izveidot arī administratīvās komisijas apakškomisijas, tajā skaitā bērnu lietu apakškomisiju, kas specializējas tikai bērnu izdarīto pārkāpumu un bērnu tiesību pārkāpumu izvērtēšanā²³⁶.

Saskaņā ar Bērnu tiesību aizsardzības likumu²³⁷ pašvaldības administratīvās komisijas (vai bērnu lietu apakškomisijas, ja tāda ir izveidota) priekšsēdētājam, priekšsēdētāja vietniekam un locekļiem ir nepieciešamas speciālas zināšanas bērnu tiesību aizsardzības jomā. Zināšanu apguvi regulē tam izstrādāti Ministru kabineta noteikumi²³⁸, kas nosaka konkrētā programmā apmācāmo speciālistu profesijai un profesionālās darbības specifikai atbilstošas izglītības programmas tēmas un to apjomu.

Tātad ir sagaidāms, ka pašvaldību administratīvo komisiju locekļi ir kompetenti un to lēmumi attiecībā uz bērnu ir pieņemti bērna labākajās interesēs.

Saskaņā ar revīzijā veikto pašvaldību aptauju, uz kuru atbildes par pašvaldības administratīvās komisijas sastāvu kopā sniedza 70 bijušās pašvaldības par 480 personām²³⁹, pašvaldību administratīvo komisiju sastāvā 2020.gadā lielākoties bija iekļauti dažādu pašvaldības domes struktūrvienību pārstāvji, kā arī sociālā dienesta, bāriņtiesas, izglītības pārvaldes vai izglītības iestāžu un pašvaldības policijas speciālisti. Tomēr dažu komisiju darbā bija iesaistītas arī citas personas – biedrību pārstāvji, pensionāri u.c. (skat. 8.tabulu).

8.tabula

Pašvaldību administratīvo komisiju sastāvā esošas personas un to pamata darbavietas.

Pašvaldības administratīvās komisijas sastāvā ietilpstošās personas pamata darbavietas	Skaits
dažādu pašvaldības domes struktūrvienību pārstāvji (piemēram, juristi, būvinspektori, lietveži, grāmatveži, pārvalžu vadītāji, personāla speciālisti, saimniecības pārziņi u.c.), bet 27 gadījumos arī domes deputāti	229
pārstāvji no pašvaldības Labklājības pārvaldes, sociālā dienesta un sociālā dienesta struktūrvienībām (piemēram, sociālās aprūpes centriem)	49
bāriņtiesas pārstāvji	39
izglītības pārvalžu vai izglītības iestāžu (tajā skaitā interešu izglītības) pārstāvji	36
pašvaldības policijas pārstāvji	32
privātpersonas, kuru pamata darbavietas bija dažādās privātās kapitālsabiedrībās vai biedrībās <i>Piemēram, 2020.gadā bērnu administratīvo pārkāpumu izskatīšanai pašvaldību administratīvo komisiju sastāvā piedalās arī tādi komisijas locekļi, kuru pamatdarbs ir ēkas dežurants (bijušajā Līvānu novadā), gruntsūrkņa operators (bijušajā Brocēnu novadā), traktorists (bijušajā Beverīnas novadā).</i>	21
Valsts policijas pārstāvji	19
personas no citām valsts institūcijām (VBTAI, SPKC, Valsts meža dienesta, Valsts darba inspekcijas, VID, VSAC u.c.) <i>Piemēram, 2020.gadā bērnu administratīvo pārkāpumu izskatīšanai pašvaldību administratīvo komisiju sastāvā piedalās arī vecākais inspektors vai vecākais mežzinis Valsts meža dienestā (bijušajā Valkas novadā un bijušajā Beverīnas novadā).</i>	11
pensionāri vai personas, kas saņem izdienas pensiju	9

Vai pašvaldību administratīvo komisiju darbība ir vērsta uz bērnu izdarīto pārkāpumu cēloņu noskaidrošanu?

Kā jau tas ir norādīts iepriekš, saskaņā ar atbildīgo institūciju un jomas ekspertu sniegto informāciju bērnu uzvedības problēmu rašanās cēloņi primāri ir meklējami ģimenē. Tāpēc atbilstoši ekspertu norādītajam visos gadījumos, kad bērns ir pārkāpis tiesību normas, būtiski ir noskaidrot bērna uzvedības problēmu cēloņus (kā to paredz arī normatīvie akti²⁴⁰) un, pamatojoties uz tiem, noteikt un sniegt bērnam nepieciešamos atbalsta pasākumus.

Bērnu uzvedības problēmu cēloņus pašvaldības administratīvā komisija var noskaidrot divos veidos:

- ✓ informāciju par bērnu pieprasot atbildīgajām institūcijām (piemēram, par dzīves apstākļiem – sociālajam dienestam un/vai bāriņtiesai, bet par uzvedību izglītības iestādē – izglītības iestādei).

Saskaņā ar likumu²⁴¹ šādi dokumenti ir pievienojami arī administratīvā pārkāpuma lietai vai pārkāpuma pārbaudes materiāliem, ja tiem ir nozīme lietas pareizā izlemšanā;

- ✓ uz komisijas sēdi uzaicinot bāriņtiesas, izglītības iestādes, sociālā dienesta vai ārstniecības iestādes pārstāvi un uzklauset viņa viedokli par piemērojamo audzināšanas rakstura piespiedu līdzekli²⁴².

Tomēr saskaņā ar aptaujā noskaidroto ne visu pašvaldību administratīvās komisijas noskaidro bērna izdarīto pārkāpumu cēloņus un nepieprasa no atbildīgajām institūcijām to rīcībā jau esošo informāciju par bērnu un/vai tā ģimeni:

- ✓ 14 administratīvās komisijas ļoti reti informāciju par bērnu un/vai tā ģimenei pieprasa izglītības iestādei, bet sešas to nedara nekad²⁴³;
- ✓ septiņas administratīvās komisijas ļoti reti informāciju pieprasa sociālajam dienestam, bet trīs to nedara nekad²⁴⁴;
- ✓ astoņas administratīvās komisijas ļoti reti informāciju pieprasa bāriņtiesai, bet sešas to nedara nekad²⁴⁵;
- ✓ 47 administratīvās komisijas nekad informāciju nepieprasa ģimenes ārstam;
- ✓ 16 administratīvās komisijas ne visos gadījumos noskaidro informāciju par bērna pārkāpuma cēloņiem.

Piemēram, bijušā Aizkraukles (pirms apvienošanās) un bijušā Rēzeknes novada (pirms apvienošanās) pašvaldību administratīvās komisijas izdarīto pārkāpumu cēloņus nenoskaidro katru reizi, ja bērns komisijas redzeslokā nonācis jau vairākkārtīgi par līdzīgiem pārkāpumiem, bet Liepājas valstspilsētas pašvaldība to nenoskaidro, ja bērns pārkāpumu ir izdarījis pirmo reizi. Bijušā Vecpiebalgas un bijušā Kokneses novada administratīvās komisijas to nedara, ja bērns ir izdarījis pārkāpumu, kas ir saistīts ar smēķēšanu, bet bijušajā Alūksnes novadā (pirms apvienošanās) to nedara par ceļu satiksmes noteikumu pārkāpumiem.

Tikai septiņu pašvaldību administratīvās komisijas atbilstoši likumā²⁴⁶ paredzētajam uz komisijas sēdi bieži bija aicinājušas bāriņtiesas, izglītības pārvaldes vai izglītības iestādes un/vai sociālā dienesta pārstāvjus, lai uzklausītu viņu kā speciālistu viedokli par bērna uzvedības problēmu cēloņiem. Savukārt deviņas pašvaldību administratīvās komisijas kopš 2018.gada to nebija darījušas nekad.

Revidentu vērtējumā, viens no iemesliem, kāpēc minētie speciālisti nebija aicināti uz komisiju sēdēm, ir tas, ka tie jau ir pašvaldību administratīvo komisiju sastāvā – bāriņtiesas pārstāvji bija iekļauti 34 komisiju sastāvā, Labklājības pārvaldes, sociālā dienesta vai sociālā dienesta struktūrvienību pārstāvji – 41 komisijas sastāvā, bet izglītības pārvalžu vai izglītības iestāžu pārstāvji – 29 komisiju sastāvā.

Tomēr ne vienmēr atbildīgo institūciju pārstāvju atrašanās pašvaldības administratīvās komisijas sastāvā nozīmē arī to, ka tie sniedz savas institūcijas rīcībā esošo informāciju par bērnu.

Piemēram, Ventspils valstspilsētas pašvaldības administratīvās komisijas sastāvā ir bāriņtiesas loceklis, kurš saskaņā ar komisijas sniegto skaidrojumu arī sniedz visu lēmuma pieņemšanai nepieciešamo informāciju par bērnu, tāpēc no sociālā dienesta informāciju pieprasīt nav nepieciešams.

Lai gan bāriņtiesa revidentiem paskaidroja, ja bērns (un ģimene) nav bāriņtiesas redzeslokā, pirms konkrētās administratīvā pārkāpuma lietas izskatīšanas bāriņtiesas locekle telefoniski sazinās ar sociālā dienesta darbinieku, lai precizētu informāciju par ģimeni vai to noskaidrotu, tomēr revīzijā konstatēts, ka ne visos gadījumos sociālā dienesta rīcībā jau esošā informācija par bērnu un viņa ģimeni bija nodota administratīvajai komisijai. Proti, Ventspils Bērnu tiesību aizsardzības sadarbības grupas sēdē²⁴⁷ bāriņtiesas locekle norādīja, ka “visiem bērnunama bērniem ir savs smags dzīvesstāsts (..), šie bērni ir piedzīvojuši ļoti daudz dažādas smagas situācijas (..), ka viņu

rīcība ir sekas iepriekš piedzīvotājam”, uz ko administratīvās komisijas priekšsēdētājs norādīja, ka “administratīvās komisijas sastāvā ir bāriņtiesas pārstāve, taču viņa nekad neesot minējusi par šiem [smagajiem] apstākļiem un ka tie būtu jāņem vērā [pieņemot lēmumu]”.

Revīzijā detalizētajās pārbaudēs, izskatot septiņu pašvaldību administratīvo komisiju pieņemtos 285 lēmumus par 69 bērniem, tikai par sešiem lēmumiem revidenti guva pārliecību, ka komisija ir noskaidrojusi bērna uzvedības problēmu cēloņus. Pārējos gadījumos par to lēmumos nebija iekļauta nekāda informācija.

Lēmumā pašvaldību administratīvā komisija galvenokārt koncentrējās tikai uz pārkāpuma pierādīšanas faktu un tā kvalifikāciju atbilstoši likuma normām, nevis uz bērna uzvedības problēmu – likumpārkāpuma izdarīšanas cēloņu – izzināšanu, kuri, kā jau tas norādīts iepriekš, lielākoties bija meklējami ģimenē un bija saistīti ar dažādām īstermiņa vai ilgtermiņa problēmām un bērnam (un ģimenei) nepietiekami sniegtu atbalstu – pārciestu vardarbību, atrašanos ārpusģimenes aprūpē un aprūpes sniedzēju vairākkārtēju maiņu, vecāku šķiršanos vai konfliktējošām attiecībām, ģimenes locekļu nāvi, vecāku prasmju trūkumu, dažādām ģimenē esošajām sociālajām problēmām, kā arī bērna garīga rakstura traucējumiem, kas liedza bērnam pilnvērtīgi izprast un ievērot sabiedrībā pieņemtās normas.

Piemēram, bērna mātei ir problēmas bērna audzināšanā, un viņa ir arī administratīvi sodīta par fizisku vardarbību pret savu bērnu. Tikmēr bērns no 2017. līdz 2021.gadam izdarījis 24 pārkāpumus, par kuriem lēmumus pieņēmusi arī pašvaldības administratīvā komisija. Savukārt sociālā dienesta redzeslokā bērns nonāca tikai 2018.gada martā pēc sestā izdarītā administratīvā pārkāpuma, kad Valsts policija lūdza bērnam izstrādāt uzvedības sociālās korekcijas programmu.

Citā gadījumā brālis un māsa atrodas ārpusģimenes aprūpē jau no attiecīgi septiņu un astoņu gadu vecuma. Bērniem vairākkārt ir mainījies ārpusģimenes aprūpes veids – vispirms viņi dzīvoja audžuģimenē, tad pie aizbildņa, bet, sasniedzot pusaudžu gadus, nonāca bērnunamā. Abi bērni bija arī cietuši no vardarbības gan ģimenē, gan ārpusģimenes aprūpes laikā un tiem konstatētas būtiskas uzvedības problēmas – puisis jau no 14 gadu vecuma sācis lietot alkoholu, abiem bērniem apmēram 15 gadu vecumā fiksēti pirmie pārkāpumi saistībā ar alkohola lietošanu. Attiecīgi bērni ir arī vairākkārt administratīvi sodīti, tajā skaitā par alkohola lietošanu, smēķēšanu u.c.

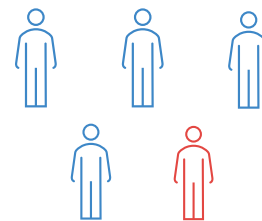
To, ka pašvaldību administratīvās komisijas nenoskaidro bērnu uzvedības problēmas cēloņus, uzskatāmi apliecina arī revīzijā konstatētais par pārkāpumiem, kurus bija izdarījuši bērni, kas apgūst speciālās izglītības programmas (SIP) izglītojamajiem ar garīgās veselības traucējumiem vai izglītojamajiem ar garīgās attīstības traucējumiem.

Atzinumu par bērnam piemērotāko speciālās izglītības programmu sniedz valsts vai pašvaldības pedagoģiski medicīniskā komisija. Tās sastāvā ir speciālisti, kuri, pamatojoties uz bērna veselības stāvokļa, spēju un attīstības līmeņa izvērtējumu, tajā skaitā pamatojoties uz ārstniecības personu noteiktajām medicīniskajām diagnozēm²⁴⁸, iesaka bērnam piemērotāko speciālās izglītības programmu.

Revīzijā ir konstatēts²⁴⁹, ka administratīvos pārkāpumus 2018.gadā bija izdarījuši 446 bērni, bet 2021.gada desmit ar pusi mēnešos (līdz 15.10.2021.) – 371 bērns, kuram bija ieteikta speciālās izglītības programma izglītojamajiem ar garīgās veselības traucējumiem (SIP 57), izglītojamajiem ar garīgās attīstības traucējumiem (SIP 58) vai izglītojamajiem ar smagiem garīgās attīstības traucējumiem vai vairākiem smagiem attīstības traucējumiem (SIP 59).

Turklāt katrs piektais bērns, kuram bija ieteikta kāda no minētajām izglītības programmām un kurš revidējamā laika posmā bija sasniedzis pilngadību, bija izdarījis vismaz divus administratīvos pārkāpumus.

Ņemot vērā citās revīzijās gūto pieredzi²⁵⁰ un speciālistu sniegto informāciju, revidentu vērtējumā, garīgās veselības vai garīgās attīstības traucējumi varētu būt iemesls tam, kāpēc bērns nepieciešamā atbalsta trūkuma dēļ izdara pārkāpumus, jo bez pietiekama atbalsta viņš nav spējīgs pilnvērtīgi izprast un vadīt savu rīcību, ievērot sabiedrībā pieņemtās normas, kā arī apzināties savas rīcības sekas.

Vismaz 17 no izlasē iekļautajiem 73 bērniem mācās vai bija mācījušies kādā no speciālajām izglītības programmām:

- ✓ septiņi bērni apguva speciālās izglītības programmu izglītojamiem ar garīgās veselības traucējumiem (SIP 57);
- ✓ 10 bērni – speciālās izglītības programmu izglītojamiem ar garīgās attīstības traucējumiem (SIP 58).

Ņemot vērā pašvaldību administratīvo komisiju lēmumos norādītos pārkāpuma izdarīšanas apstākļus un atbildīgo institūciju sniegto informāciju, revidentu vērtējumā, gandrīz visiem šiem bērniem to uzvedības problēmas un izdarītie pārkāpumi bija saistīti ar garīgās veselības vai garīgās attīstības traucējumiem, kas, iespējams, tiem liedza pilnvērtīgi izprast un vadīt savu uzvedību, ievērot sabiedrībā pieņemtās normas, kā arī apzināties pārkāpuma sekas.

Piemēram, bērns apgūst speciālās izglītības programmu izglītojamiem ar garīgās attīstības traucējumiem (SIP 58), un viņam ir diagnosticēti garīga rakstura traucējumi, kas izpaužas arī kā viegla aizkaitināmība, provokatīva un konfliktējoša uzvedība. Bērns ir vairākkārt administratīvi sodīts par citu ģimenes bērnu regulāru fizisku ietekmēšanu. Lai gan bērnam ir izstrādāta uzvedības sociālās korekcijas programma, viņš kategoriski nepieņem noteikto speciālistu atbalstu (psihologs, psihiatrs un narkologs) un uzvedības sociālās korekcijas programmas ietvaros ir apmeklējis tikai dažas psihologa un uzvedības korekcijas nodarbības. Arī bērna māte nespēj viņa uzvedību ietekmēt.

Tomēr tikai vienā no vērtētajiem gadījumiem pašvaldības administratīvas komisijas sēdē bija norādīts uz bērna nespēju izprast situāciju un vadīt savu uzvedību.

Par to komisijas locekļus informēja pašvaldības policijas pārstāvis, kas pašvaldībā bija atbildīgs par likumpārkāpumu profilakses darbu ar bērniem, paskaidrojot, ka bērns apgūst speciālās izglītības programmu izglītojamiem ar garīgās attīstības traucējumiem (SIP 58) un ka viņam ir “ierobežota izpratne un grūtības kritiski izvērtēt savu uzvedību”. Šajā gadījumā administratīvā komisija bērnam bija piemērojusi audzināšanas rakstura piespiedu līdzekli – uzlikt par pienākumu vienu gadu piedalīties uzvedības sociālās korekcijas programmā²⁵¹.

Savukārt ne par vienu no pārējiem 16 bērniem, lemjot par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļa piemērošanu vai administratīvā soda piemērošanu, pašvaldības administratīvā komisija nebija apšaubījusi bērna spēju izprast un vadīt savu uzvedību garīgās veselības vai garīgās attīstības traucējumu dēļ.

Revidenti vērs uzmanību, ka īpaši smagu garīgās veselības vai garīgās attīstības traucējumu gadījumos, izskatot bērnu administratīvo pārkāpumu lietas, iespējams, ir jāpiemēro normatīvajos aktos²⁵² paredzētais, ka pie administratīvās atbildības nav saucama persona, kas administratīvā pārkāpuma izdarīšanas laikā atradusies nepieskaitāmības stāvoklī jeb psihisko traucējumu vai garīgās atpalicības dēļ nav varējusi saprast vai vadīt savu darbību.

Lai to noskaidrotu, ir jānosaka ekspertīze, jo ne amatpersonai, ne tiesai nav tādu speciālo zināšanu medicīnā, lai novērtētu personas nepieskaitāmības stāvokli²⁵³. Turklāt likums²⁵⁴ paredz, ja rodas pamatotas šaubas par personas pieskaitāmību, ekspertīze ir obligāta.

Ja bērns tiek atzīts par nepieskaitāmu, tam netiek piemēroti arī audzinoša rakstura līdzekļi un lieta ir izbeidzama²⁵⁵.

Saskaņā ar izlasē iekļauto pašvaldību administratīvo komisiju sniegto informāciju neviena no tām pēdējo četru gadu laikā nebija pieprasījusi bērnam veikt ekspertīzi.

Vairākas komisijas revidentiem norādīja, ka to rīcībā nav informācijas par bērna garīgās veselības vai garīgās attīstības traucējumiem.

To ieskatā, bērna garīgās veselības vai garīgās attīstības problēmas ir jākonstatē jau Valsts policijai, kas ierosina lietu, noskaidro lietas apstākļus un nodod lietu izskatīšanai pašvaldības administratīvajai komisijai.

Savukārt Rīgas domes Administratīvās komisijas Bērnu lietu apakškomisija revidentiem norādīja, ka praksē izpildīt normatīvo aktu²⁵⁶ prasības par ekspertīzes veikšanu ir ļoti laikietilpīgi un nesamērīgi sarežģīti, lai bērnu pret viņa gribu vairākkārtīgi nogādātu pie eksperta. Šāda nostāja tikusi pausta arī apakškomisijas pārstāvju apmeklētajās mācībās²⁵⁷ pirms Administratīvās atbildības likuma stāšanās spēkā, kurās lektors norādīja, ka *par administratīvajiem pārkāpumiem ir nelietderīgi veikt tiesu psihiatrijas ekspertīzi, un gadījumos, kad amatpersonai ir šaubas par personas garīgo veselības stāvokli, labā prakse ir atzīt pārkāpumu par maznozīmīgu un izteikt mutvārdu aizrādījumu*. Ja apakškomisijas locekļu rīcībā ir ziņas par bērna garīgās veselības vai garīgās attīstības problēmām, tad bērnam netiek piemērots administratīvais sods, bet tiek piemērots audzinoša rakstura piespiedu līdzeklis – piedalīties uzvedības sociālās korekcijas programmā vai apmeklēt speciālistu, piemēram, psihiatru vai psihologu –, lai palīdzētu koriģēt bērna uzvedību.

Revidenti vērs uzmanību, ka Rīgas valstspilsētas pašvaldībā vismaz astoņiem izlasē iekļautajiem bērniem pēc revidentiem pieejamās informācijas bija garīgās veselības vai garīgās attīstības traucējumi, jo tie apguva šai mērķgrupai paredzētas speciālās izglītības programmas. Tomēr Rīgas domes Administratīvās komisijas Bērnu lietu apakškomisija šādu informāciju nebija ieguvusi un

Atbildīgās institūcijas, izskatot pārkāpuma lietas, neņem vērā bērna garīgās veselības vai garīgās attīstības traucējumus.

četriem no šiem bērniem sešos gadījumos bija piemērojusi administratīvo sodu, tajā skaitā divos gadījumos – arī naudas sodu.

Revīzija tika noskaidrots arī Valsts policijas viedoklis par administratīvo sodu piemērošanu bērniem ar garīgās veselības vai garīgās attīstības traucējumiem.

Valsts policijas pārstāvji paskaidroja, ka tiem ne vienmēr ir pieejama informācija par bērna garīgo veselību, jo policija nesaņem informāciju par bērna veselības stāvokli (diagnozēm). Ja darbiniekam, noskaidrojot lietas apstākļus, rodas aizdomas, ka bērnam ir garīgās veselības traucējumi vai smaga garīga atpalcība un viņš nav sapratis savu rīcību, tiek nozīmēta ekspertīze. Tomēr statistika, cik reizes administratīvā pārkāpuma gadījumā ir veikta ekspertīze, nav pieejama. Valsts policijas ieskatā, ja tiem būtu pieejama informācija, ka bērnam ir garīgās veselības vai attīstības traucējumi, tad, viņuprāt, būtu nelietderīgi bērnam noteikt arī vēl ekspertīzi.

Revidenti vērs uzmanību, ka informācija par izglītības programmu, kuru apgūst bērns, bet smagākos gadījumos, ja bērnam ir noteikta arī invaliditāte, – norāde, ka bērnam ir psihiski traucējumi, saskaņā ar Ministru kabineta noteikumiem²⁵⁸ tiek uzkrāta NPAIS, kas Valsts policijai ir pieejama.

Revidenti piekrīt, ka, pastāvot šaubām par bērna spēju vadīt savu rīcību un/vai apzināties savas rīcības sekas, nav samērīgi katrā gadījumā, kad administratīvo pārkāpumu izdara bērns ar garīgās veselības vai garīgās attīstības traucējumiem, veikt ekspertīzi, kas ir resursu ietilpīgs process. Turklāt tās veikšana bērnam var radīt papildu spriedzi un pārdzīvojumus.

Tomēr nav pieļaujama situācija, ka iesaistītās institūcijas nemaz nenoskaidro informāciju par bērna iespējamiem garīgās veselības vai garīgās attīstības traucējumiem pat tad, ja bērns speciālās izglītības iestādē apgūst speciālās izglītības programmu izglītojamiem ar garīgās veselības traucējumiem (SIP 57), izglītojamiem ar garīgās attīstības traucējumiem (SIP 58) vai izglītojamiem ar smagiem garīgās attīstības traucējumiem vai vairākiem smagiem attīstības traucējumiem (SIP 59). Savukārt, ja noskaidro, tad šo informāciju ignorē un neņem vērā, lemjot par bērnam piemērojamo administratīvo sodu vai audzinoša rakstura piespiedu līdzekli. Bērnam, kuram tā veselības stāvokļa vai attīstības dēļ ir grūtības izprast savu izdarīto pārkāpumu, nebūs iespējams izprast arī pieņemto lēmumu. Tāpēc tā mērķis netiks sasniegts un objektīvi nav sagaidāma bērna uzvedības uzlabošanās – bērns atkal un atkal izdarīs jaunus pārkāpumus.

Tas nozīmē, lai atturētu šos bērnus no jaunu likumpārkāpumu izdarīšanas, tiem ir īpaši būtiski izstrādāt ar saturu un mērķētiem pakalpojumiem papildītas uzvedības sociālās korekcijas programmas, paredzot tajās ne tikai nepieciešamos pakalpojumus, bet arī motivējošus mehānismus programmas īstenošanai.

Saskaņā ar revīzijā veikto datu analīzi vismaz 140 bērni ar garīgās veselības vai garīgās attīstības traucējumiem laikā no 2018. līdz 2020.gadam bija izdarījuši vairāk nekā piecus administratīvos pārkāpumus un 100 no tiem arī pārkāpumus, par kuriem bija ierosināts kriminālprocess.

Valsts kontrole jau 2019.gada lietderības revīzijā par valstī īstenoto resocializācijas pasākumu efektivitāti²⁵⁹ konstatēja, ka nozīmīga problēma, ar ko sastopas Latvijas ieslodzījuma vietas, ir notiesātie ar garīga rakstura traucējumiem, kuri nespēj pilnvērtīgi novērtēt noziedzīgā nodarījuma smagumu, pilnvērtīgi iesaistīties resocializācijas pasākumos, kā arī risināt savas sociālās problēmas.

Revidentu vērtējumā, Valsts kontroles 2019.gada lietderības revīzijā konstatētais par faktisko situāciju Latvijas ieslodzījuma vietās vairumā gadījumu ir sekas arī laicīgi nesniegtam atbalstam laikā, kad minētā persona vēl bija bērns un, nesaņemot nepieciešamo atbalstu, tikai sāka izdarīt dažādus pārkāpumus.

Kādus lēmumus pašvaldību administratīvās komisijas ir pieņēmušas, izvērtējot bērnu izdarītos administratīvos pārkāpumus?

Kā jau minēts iepriekš, no 2016.gada normatīvie akti²⁶⁰ paredz, ka bērnam par izdarītu administratīvo pārkāpumu prioritāri ir piemērojami audzinoša rakstura piespiedu līdzekļi, bet administratīvais sods – tikai tad, ja audzinoša rakstura piespiedu līdzekļa piemērošana konkrētajā gadījumā nav lietderīga.

Revīzijā veiktajā datu analizē ir konstatēts, ka pašvaldību administratīvās komisijas par bērnu izdarītajiem administratīvajiem pārkāpumiem laikā no 01.01.2018. līdz 15.10.2021. vairumā gadījumu – 13 190 jeb 62% gadījumu – bija piemērojušas audzinoša rakstura piespiedu līdzekļus. Tomēr 7310 jeb 35% gadījumu bija noteikts arī administratīvais sods (pārējos aptuveni 2% gadījumu lieta bija izbeigta). Skat. 9.tabulu.

Pašvaldību administratīvās komisijas audzinoša rakstura piespiedu līdzekļus biežāk bija piemērojušas pēdējos gados: 2018.gadā tie bija piemēroti 54% gadījumu, bet 2021.gadā līdz 15.oktobrim – jau 80% gadījumu.

9.tabula

Pašvaldību administratīvo komisiju pieņemtie lēmumi par bērnu izdarītajiem pārkāpumiem.

Administratīvo komisiju (tajā skaitā apakškomisiju) pieņemtie lēmumi	2018.gadā pieņemtie lēmumi		2019.gadā pieņemtie lēmumi		2020.gadā pieņemtie lēmumi		01.01.2021.-15.10.2021. pieņemtie lēmumi		Kopā	
	skaits	īpat-svars	skaits	īpat-svars	skaits	īpat-svars	skaits	īpat-svars	skaits	īpat-svars
Piemēroti audzinoša rakstura piespiedu līdzekļi	3241	54%	3443	55%	3120	67%	3386	80%	13 190	62%
Uzlikts administratīvais sods, t.sk:	2597	43%	2641	42%	1440	31%	632	15%	7310	35%
<i>brīdinājums</i>	1171	45%	1202	46%	558	39%	287	45%	3218	44%
<i>naudas sods</i>	1426	55%	1439	54%	882	61%	345	55%	4092	56%
Izbeigta administratīvā lietvedība	141	2%	91	1%	72	2%	216	5%	520	2%
Izteikts mutvārdu aizrādījums	35	1%	36	1%	16	0%	-	0%	87	0,41%
Atbrīvots no administratīvās atbildības	15	0%	12	0%	5	0%	-	0%	32	0,15%
Kopā	6029		6223		4653		4234		21 139	

Detalizētajās pārbaudēs par izlasē iekļautajiem 69 bērniem pieņemtajiem 285 lēmumiem ir konstatēts, ka 135 gadījumos (jeb 47%) bērnam bija piemēroti audzinoša rakstura piespiedu līdzekļi, bet 150 gadījumos (jeb 53%) – administratīvais sods.

Saskaņā ar likumu²⁶¹ pašvaldību administratīvās komisijas bērnam var piemērot kādu no astoņiem audzinoša rakstura piespiedu līdzekļiem. Tomēr, to ieskatā, ne visi līdzekļi ir vienlīdz efektīvi.

Revīzijā veiktajā aptaujā par efektīvākajiem audzinoša rakstura piespiedu līdzekļiem pašvaldību administratīvās komisijas atzina četrus audzinoša rakstura piespiedu līdzekļus – uzlikt par pienākumu ar savu darbu novērst radītā kaitējuma sekas un atlīdzināt nodarīto zaudējumu, kā arī uzvedības ierobežojumu piedalīties uzvedības sociālās korekcijas programmā un ierasties uz konsultāciju pie psihologa, ārsta vai cita speciālista (skat. 10.tabulu).

10.tabula

Pašvaldību administratīvo komisiju bērniem piemērotie audzinoša rakstura piespiedu līdzekļi.

Audzinoša rakstura piespiedu līdzekļa veids	efektīvs	mazāk efektīvs	drīzāk nav efektīvs	nav efektīvs	nav viedokļa	
izteikt brīdinājumu	22	40	20	23	2	
uzlikt par pienākumu atvainoties cietušajām personām, ja tās piekrīt tikt ar vainīgo	50	17	16	11	13	
nodot bērnu galvojumā vecākiem vai aizbildņiem, kā arī citām personām, iestādēm vai organizācijām	19	22	20	23	23	
uzlikt par pienākumu ar savu darbu novērst radītā kaitējuma sekas	70	8	3	2	24	
bērnām, kurš sasniedzis 15 gadu vecumu un kuram ir ienākumi, – uzlikt par pienākumu atlīdzināt nodarīto zaudējumu	55	16	3	3	30	
noteikt uzvedības ierobežojumu – uzlikt par pienākumu:	piedalīties uzvedības sociālās korekcijas programmā ²⁶²	65	25	5	2	10
	turpināt pamatizglītības iegūšanu	25	29	17	14	22
	ierasties uz konsultāciju pie psihologa, ārsta vai cita speciālista	54	31	5	4	13

Tomēr datu analīzē ir konstatēts, ka faktiski laikā no 2018.gada līdz 15.10.2021. pašvaldību administratīvās komisijas visbiežāk bija piemērojušas *brīdinājumu* – vidēji 65% jeb 8567 gadījumu –, kas aptaujā visbiežāk tika atzīts par mazāk efektīvu audzinoša rakstura piespiedu līdzekli. Savukārt 34% jeb 4538 gadījumos tika noteikti *uzvedības ierobežojumi*:

- ✓ *pienākums ierasties uz konsultāciju pie psihologa, ārsta vai cita speciālista* bija noteikts vidēji 64% jeb 2904 gadījumu;
- ✓ *pienākums piedalīties uzvedības sociālās korekcijas programmā* – vidēji 33% jeb 1498 gadījumu.

Datu analīzē arī konstatēts, ka ļoti reti – tikai atsevišķos gadījumos – bērnam bija piemēroti audzinoša rakstura piespiedu līdzekļi – uzlikt par pienākumu atvainoties cietušajām personām un ar savu darbu novērst radītā kaitējuma sekas, kas aptaujā tika norādīti kā efektīvākie audzinoša rakstura piespiedu līdzekļi.

Datu analīzē konstatētā pašvaldību administratīvo komisiju prakse apstiprinājās arī revīzijā veiktajās detalizētajās pārbaudēs, izskatot izlasē iekļauto pašvaldību administratīvo komisiju 135 lēmumus par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu:

- ✓ nevienā no vērtētajiem gadījumiem pašvaldība bērnam nebija piemērojusi audzinoša rakstura piespiedu līdzekļus – uzlikt par pienākumu ar savu darbu novērst radītā kaitējuma sekas vai atlīdzināt nodarīto zaudējumu, kuru var piemērot, piemēram, par sīko huligānismu, ja tā rezultātā ir nodarīts kaitējums mantai vai īpašumam. Lai gan vērtētajos gadījumos šāda iespēja pastāvēja, bērnam tika piemērots naudas sods;

Piemēram, bijušā Cēsu novada (pirms apvienošanās) pašvaldības administratīvā komisija 2018.gadā bērnam piemēroja naudas sodu 100 euro apmērā par to, ka bērns bija izrāvis metāla stabus pie skolas dīķa, kvalificējot to kā sīko huligānismu.

- ✓ tikai vienā no vērtētajiem gadījumiem bērnam bija uzlikts par pienākumu atvainoties cietušajam (bijušā Cēsu novada pašvaldības administratīvās komisija bērnam bija uzlikusi par pienākumu atvainoties skolotājam par mācību stundu traucēšanu). Lai gan pienākums atvainoties, ja bērns neizrāda vēlmi to darīt, nevar tikt uzskatīts par efektīvu, tomēr, revidentu vērtējumā, pašvaldību administratīvās komisijas to piemēro nepamatoti maz, lai atrisinātu starp bērnu un kādu citu personu (piemēram, skolotāju vai skolas biedru) radušos konfliktu, jo īpaši situācijās, kad bērns savu izdarīto pārkāpumu nožēlo un tas ir dokumentēts arī lēmumā.

Piemēram, bijušā Cēsu novada (pirms apvienošanās) pašvaldības administratīvā komisija 2020.gadā bērnam piemēroja naudas sodu 50 euro apmērā par to, ka bērns bija fiziski vardarbīgs pret skolas biedru, lai gan lēmumā norādīts, ka pārkāpējs savu vainu atzīst, vaļširdīgi nožēlo un ir atvainojies cietušajam, ko apliecināja arī pats cietušais.

- ✓ lai gan vairums pašvaldību administratīvo komisiju uzvedības ierobežojumu – uzlikt par pienākumu ierasties uz konsultāciju pie psihologa, ārsta vai cita speciālista – atzīst par efektīvu audzinoša rakstura piespiedu līdzekli, tomēr no izlasē iekļautajām pašvaldībām to regulāri piemēro tikai Rīgas un Jūrmalas valstspilsētu administratīvās komisijas (bērnu lietu apakškomisijas). Bijušā Bauskas (pirms apvienošanās), bijušā Cēsu novada (pirms apvienošanās) un bijušā Ērgļu novada administratīvās komisijas to nebija piemērojušas nevienu reizi, bet bijušā Madonas novada (pirms apvienošanās) un Ventspils valstspilsētas pašvaldības administratīvās komisijas – pa vienai reizei.

Revidentu vērtējumā, tas ir saistīts ar praksi, ka bērnam primāri tiek piemērots uzvedības ierobežojums – piedalīties uzvedības sociālās korekcijas programmā, kurā iekļauj pienākumu bērnam apmeklēt speciālistus (tāda prakse, piemēram, tika konstatēta Ventspils valstspilsētā). Turklāt šāds pienākums nav efektīvs, ja vienlaikus netiek paredzēts arī mehānisms, kā motivēt bērnu to izpildīt. Tāpēc, kā jau tas ir norādīts šī revīzijas ziņojuma iepriekšējās nodaļās, bērnam ir nepieciešams arī mentora jeb atbalsta personas pakalpojums, kas motivē bērnu iesaistīties savu problēmu risināšanā (tajā skaitā apmeklēt speciālistus), jo īpaši gadījumos, kad bērns ir ārpusģimenes aprūpē vai viņa vecāki neiesaistās bērna problēmu risināšanā (detalizētāk skatīt revīzijas ziņojuma nodaļu [Vai pašvaldību īstenotais darbs ar bērniem, izstrādājot uzvedības sociālās korekcijas programmas, ir savlaicīgs, pietiekams un efektīvs?](#)).

Revidenti vērš uzmanību, ka no 2010.gada²⁶³ likumā “Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem”²⁶⁴ ir paredzēta arī iespēja administratīvo lietu izbeigt uz izlīguma pamata, t.i., bērns un cietušais vai viņu pārstāvji līdz administratīvās komisijas sēdes beigām var paziņot par izlīgumu vai arī, ja administratīvā komisija pēc lietas materiālu saņemšanas uzskata, ka lietu iespējams izbeigt uz izlīguma pamata, sagatavo un nosūta bērnam un cietušajam vai viņu pārstāvjiem ierosinājumu īstenot izlīgumu, norādot izlīguma noslēgšanas termiņu un administratīvās komisijas sēdes datumu.

Tomēr saskaņā ar revīzijā veikto datu analīzi 2019. un 2020.gadā kopā ir noslēgti tikai četri izlīgumi – divi no tiem par maznozīmīgu miesas bojājumu nodarīšanu²⁶⁵ un divi par sīko huligānismu²⁶⁶.

Savukārt revīzijā veiktajā aptaujā lielākā daļa (68) pašvaldību norādīja, ka to praksē nav bijuši gadījumi, kad varētu noslēgt izlīgumu, kas ir pretrunā ar datu analīzē konstatēto, ka, piemēram, par maznozīmīgu miesas bojājumu nodarīšanu²⁶⁷ 2019.gadā tika sodīti 102 bērni, bet 2020.gadā – 76 bērni.

Praksē netiek izmantota iespēja noslēgt izlīgumu.

Vai pašvaldību administratīvās komisijas, izskatot bērnu administratīvos pārkāpumus, primāri ir piemērojušas audzinoša rakstura piespiedu līdzekļus, nevis administratīvo sodu?

Vērtējot, vai visos 150 gadījumos, kad izlasē iekļauto pašvaldību administratīvās komisijas bērnam par izdarīto pārkāpumu bija piemērojušas administratīvo sodu, tās bija ievērojušas likumā²⁶⁸ ietvertu audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu prioritātes principu, ir konstatēts turpmāk minētais.

Revīzijā ir konstatēts, ka deviņos gadījumos bērnam administratīvais sods bija piemērots jau par pirmo administratīvo pārkāpumu.

Attiecībā uz pamatojumu, kāpēc bērnam bija Piemēram, Jūrmalas valstspilsētā bērnam pirmais izdarītais administratīvais pārkāpums bija par alkohola lietošanu, par kuru pašvaldības administratīvā komisija viņam piemēroja naudas sodu 15 euro apmērā. Lēmumā norādīts, ka Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa 239.panta izpratnē nepastāv apstākļi, lai nepiemērotu administratīvo sodu. Komisijas ieskatā, naudas sods un tā apmērs ir atbilstošs izdarītā pārkāpuma smagumam.

piemērots administratīvais sods, nevis audzinoša rakstura piespiedu līdzekļi:

✓ 44 gadījumos lēmumos nebija ietverts pamatojums;

Piemēram, bijušā Bauskas novada (pirms apvienošanās) pašvaldības administratīvā komisija pamatojumu nebija iekļāvusi nevienā no revīzijā izvērtētajiem 20 gadījumiem, kad bērnam bija piemērots administratīvais sods.

✓ no 106 lēmumiem, kuros bija norādīts pamatojums:

- 102 gadījumos administratīvā soda noteikšana bija pamatota galvenokārt ar to, ka bērns jau iepriekš bija izdarījis administratīvo pārkāpumu vai viņam jau bijuši piemēroti audzinoša rakstura piespiedu līdzekļi;

Piemēram, Rīgas domes Administratīvās komisijas Bērnu lietu apakškomisija lēmumos akcentē ne tikai apstākli, ka bērns ir atkārtoti izdarījis pārkāpumu, bet arī to, ka audzinoša rakstura piespiedu līdzekļus nav lietderīgi piemērot, jo bērns nav ieradies uz komisijas sēdi un nav arī paziņojis par neierašanās iemeslu.

- četros gadījumos galvenais pamatojums administratīvā soda noteikšanai bija bērna attieksme pret izdarīto pārkāpumu (t.i., bērns pārkāpumu nenožēloja, uzvedās izaicinoši u.c.).

Piemēram, Jūrmalas valstspilsētas pašvaldības administratīvā komisija 2020.gada sākumā bērnam ir piemērojusi administratīvo sodu 10 euro apmērā par smēķēšanu. Lēmumā norādīts, ka bērns savu vainu atzina, bet uzvedās izaicinoši, ar visatļautības apziņu, ka nekas nemainīsies.

Revīzijā tika identificēta arī prakse, ka pašvaldību administratīvās komisijas 2020.gadā bija pieņēmušas lēmumus par vismaz 388 bērniem, kuri bija deklarēti citā pašvaldībā, lai gan saskaņā ar likumu²⁶⁹ par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu vai administratīvā soda piemērošanu var lemt tikai bērna dzīvesvietas pašvaldības administratīvā komisija. Kopumā šiem bērniem citas pašvaldības administratīvā komisija 204 gadījumos bija piemērojusi administratīvo sodu (no tiem 117 gadījumos – naudas sodu un 87 gadījumos – brīdinājumu), bet 241 gadījumā – audzinoša rakstura piespiedu līdzekli (no tiem 195 gadījumos ir izteikts brīdinājums)²⁷⁰.

Piemēram, bijušā Priekuļu novada administratīvā komisija bērniem, kuru deklarētā dzīvesvieta ir citā pašvaldībā, par Priekuļu novadā izdarītu administratīvo pārkāpumu (piemēram, smēķēšanu, kas bija pirmais bērna izdarītais administratīvais pārkāpums) piemēroja administratīvo sodu – brīdinājumu. Šāda pieeja pamatota ar vēlmi nenoslogot administratīvo aparātu citās pašvaldībās, pārsūtot lietu izskatīšanai uz “izcelsmes pašvaldību”²⁷¹.

Savukārt gadījumos, kad pašvaldību administratīvās komisijas bija lēmušas bērnam piemērot administratīvo sodu, bērnam tika piemērots brīdinājums vai naudas sods (skat. 11.tabulu).

11.tabula

Pašvaldību administratīvo komisiju piemērotie administratīvie sodi.

Administratīvo komisiju (tajā skaitā apakškomisiju) pieņemtie lēmumi:	Brīdinājums		Naudas sods			Kopā (pārkāpumu skaits)
	skaits	īpatsvars	skaits	īpatsvars	Summa, euro	
2018.	1171	45%	1426	55%	29 292	2597
2019.	1202	46%	1439	54%	30 933	2641
2020.	558	39%	882	61%	17 390	1440
01.01.2021.- 15.10.2021.	287	45%	345	55%	5 750	632
Kopā	3218	44%	4092	56%	83 365	7310

No detalizētajās pārbaudēs izskatītajiem 150 lēmumiem naudas sods bērnam tika piemērots 113 jeb 75% gadījumu.

Normatīvie akti²⁷² paredz, ka naudas sodu bērns maksā pats tika tad, ja bērnam ir savi finanšu līdzekļi. Savukārt, ja bērnam tādu nav, naudas sodu maksā bērna likumiskais pārstāvis. Labprātīgas nenomaksāšanas gadījumā arī piespiedu izpildes ietvaros veicamās darbības vērš pret bērna likumiskajiem pārstāvjiem.

Bērnam savi patstāvīgi finanšu līdzekļi vecumā no 14 līdz 18 gadiem ir salīdzinoši retos gadījumos. Tas nozīmē, ka, piemērojot naudas sodu, administratīvā komisija apzinās, ka faktiski tas tiks segts no bērna vecāku vai citu likumisko pārstāvju finanšu līdzekļiem. Tāpēc, revidentu vērtējumā, netiek sasniegts administratīvā soda mērķis – piemērot atbildību tai personai, kura ir izdarījusi pārkāpumu, un atturēt to no jaunu pārkāpumu izdarīšanas²⁷³.

Revīzijā ir konstatēts, ka naudas sodi arvien tiek piemēroti arī bērniem, kuri atrodas ārpusģimenes aprūpē – pie aizbildņa, audžuģimenē vai bērnunamā.

Saskaņā ar likumu²⁷⁴ aizbildnis pilnībā atvieto vecākus, kas nozīmē, ka arī naudas sods ir piedzenams no aizbildņa. Savukārt līdz 30.06.2020. pastāvēja dažāda izpratne, vai un kā naudas sods ir piedzenams no bērna, kas ievietots audžuģimenē vai bērnunamā, jo:

- ✓ audžuģimene saskaņā ar likumu nodrošina bērna aprūpi tikai uz konkrētu laiku²⁷⁵ un šajā laikā pienākums pārstāvēt audžuģimenē ievietota bērna personiskās un mantiskās intereses un tiesības ir bāriņtiesai²⁷⁶;
- ✓ ja bērns ir ievietots bērnunamā, tad bērna aizbildņa pienākumus pilda šīs institūcijas vadītājs²⁷⁷.

Uz minēto problēmu 2018.gadā norādīja arī tiesībsargs²⁷⁸, secinot, ka tobrīd spēkā esošais tiesiskais regulējums par naudas soda apmaksu un piedziņu attiecībā uz ārpusģimenes aprūpē esošajiem bērniem nav pietiekami skaidrs un nepārprotams. Tas rada nevienlīdzīgu attieksmi pret ārpusģimenes aprūpē – aizbildnībā, audžuģimenē un bērnu aprūpes iestādē – esošajiem bērniem. Nav vienota viedokļa un normatīvo aktu piemērošanas prakses gadījumos, kad naudas sods tiek piemērots audžuģimenē ievietotam bērnam – vai uzliktais naudas sods ir jānomaksā audžuģimenei vai bāriņtiesai kā bērna likumiskajam pārstāvim.

No 01.07.2020. līdz ar jauno Administratīvās atbildības likumu²⁷⁹ ir noteikts, ja nepilngadīgai sodītajai personai nav savu finanšu līdzekļu, naudas sodu arvien maksā nepilngadīgā likumiskie pārstāvji, izņemot gadījumus, kad nepilngadīgais ir nodots aprūpē audžuģimenei vai atrodas bērnu aprūpes iestādē. Tas nozīmē, ka problēma nav atrisināta – šiem bērniem arvien var piemērot naudas sodu. Tomēr bērnu likumiskajiem pārstāvjiem – bāriņtiesai un bērnunama vadītājam – nav pienākuma to atlīdzināt bērnu vietā.

Detalizētajās pārbaudēs ir konstatēts, ka no 30 ārpusģimenes aprūpē esošajiem (bijušajiem) bērniem astoņi bērni uz naudas soda piemērošanas brīdi dzīvoja bērnunamā.

Arvien bērnumamos un audžuģimenēs dzīvojošiem bērniem tiek piemēroti naudas sodi.

Pašvaldību administratīvās komisijas naudas sodu piemērošanu pamatoja šādi:

- ✓ Ventspils valstspilsētas administratīvā komisija norādīja, ka, piemērojot naudas sodu bērnam, ņem vērā Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likumā²⁸⁰ noteikto, ka katram bērnam no septiņu gadu vecuma no iestādes budžeta reizi mēnesī ir izmaksājama “kabatas nauda” 15% apmērā no valsts sociālā nodrošinājuma pabalsta apmēra (2021.gadā “kabatas nauda” bērnam bija 16,35 euro mēnesī). Tāpēc uzskatāms, ka šiem bērniem ir savi naudas līdzekļi, kurus viņi var izlietot pēc saviem ieskatiem, tostarp, samaksājot piemēroto naudas sodu;
- ✓ Jūrmalas valstspilsētas administratīvā komisija norādīja, ka naudas sods pārsvarā tiek piemērots par pārkāpumu, kas saistīts ar kādas aizliegtas vielas (alkohola, cigarešu vai elektronisko cigarešu) iegādāšanos, glabāšanu, lietošanu vai ja pārkāpumu bērns izdarījis atkārtoti. Ja bērnam pietiek naudas līdzekļu iegādāties alkoholu, smēķēšanas piederumus un tos lietot, tad šādās lietās administratīvā komisija izskata iespēju bērnam piemērot naudas sodu, kas pārsvarā tiek piemērots minimālajā apmērā;
- ✓ Rīgas valstspilsētas administratīvās komisijas Bērnu lietu apakškomisija norādīja, ka tiek ņemts vērā, ka nepilngadīgais dzīvo bērnam. Tomēr skaidru atbildi, kā tieši tas tiek ņemts vērā, tā arī nesniedza. Komisija pieņem lēmumu, ņemot vērā izdarītā pārkāpuma raksturu, pie atbildības saucamās personas personību, kā arī mantiskā stāvokļa un pārkāpuma izdarīšanas apstākļus (alkohola intoksikācija (nereti divu un vairāk promiņu), kas var izraisīt agresiju, apdraudot paša nepilngadīgā un citu cilvēku veselību un dzīvību, tai skaitā bērnam darbinieku), kā arī atbildību mīkstinošos un pastiprinošos apstākļus. Šādos gadījumos komisijas locekļi – bāriņtiesas, sociālā dienesta, Valsts un pašvaldības policijas pārstāvji – sniedz savu profesionālu redzējumu konkrētajā lietā par konkrēto nepilngadīgo.

Tiesībsargs jau 2018.gada atzinumā²⁸¹ konstatēja, ka bāriņtiesas nepievērš pienācīgu vērību ārpusģimenes aprūpē esošo bērnu tiesību un tiesisko interešu uzraudzībai un nepārlicinās, vai bērniem naudas sodi piemēroti atbilstoši normatīvajos aktos noteiktajam. Tā kā bērnam ievietota bērna likumiskais pārstāvis ir šīs iestādes vadītājs, tieši viņš var pārsūdzēt bērnam piemēroto naudas sodu.

Tomēr, revidentu vērtējumā, tas netiek darīts visos gadījumos, kas, iespējams, ir saistīts arī ar nosacīti izveidojušos “interesu konfliktu”. Proti, vienas pašvaldības iestādes darbiniekam (t.i., bērnam vadītājam) būtībā nākas vērsties tiesā pret pašvaldības administratīvo komisiju, kurā ietilpst un lēmumu pieņemšanā piedalās viņa kolēģi no citām pašvaldības struktūrvienībām un iestādēm, tajā skaitā ar kuriem ikdienā nākas cieši sadarboties.

Minēto problēmu uzskatāmi ilustrē revīzijā konstatētā situācija Ventspils valstspilsētas pašvaldībā, kurā jautājums par naudas sodu piemērošanu bērnam bērniem 2021.gadā ir ticis skatīts pašvaldības bērnu tiesību aizsardzības sadarbības grupā²⁸².

Sadarbības grupas sanāksmē sociālā dienesta un bērnam pārstāvji mēģināja pārliecināt pašvaldības administratīvo komisiju, lai tā bērnam bērniem nepiemēro administratīvos sodus, jo bērni tos nespēj samaksāt. Turklāt vairākas lietas jau ir nodotas izpildei zvērinātam tiesu izpildītājam, un ar katru dienu naudas soda apmērs (ieskaitot nokavējuma naudu) pieaug. Sociālā dienesta pārstāve informēja, ka nesen pārsūdzēts pieņemtais lēmums attiecībā uz diviem bērniem. Savukārt pašvaldības administratīvās komisijas priekšsēdētājs norādīja, ka “ir jāizsakās precīzāk, jo ne jau soda apmērs augot katru dienu, pieaug soda procenti par piemēroto un neapmaksāto sodu. Neesot saprotams, ko bērnam ar tiem audzēkņiem darot, kā varot būt tāda situācija, ka šie bērni

regulāri izdara pārkāpumus, nekas no bērnunama puses netiekot darīts un tagad vēl tiekot pārsūdzēti komisijas lēmumi”.

Pašvaldības administratīvās komisijas priekšsēdētāja viedoklim pievienojās arī domes jurists, norādot, ka tiesību aktos nekur nav noteikts, ka uz bērnunama bērniem neattiektos tās pašas tiesību normas, kuras uz pārējiem sabiedrības locekļiem. Komisijas ieskatā, šis soda veids ir ļoti labs un rezultātu nesošs sods, jo bērnunama audzēkņi ir spiesti atteikties no savas kabatas naudas, tāpēc izjūt to kā reālu sodu.

Detalizētajās pārbaudēs tika konstatēti arī gadījumi, kad bērnunama bērni komisijas sēdēs paši lūdza nepiemērot naudas sodu, jo viņiem nav naudas līdzekļu to samaksai, tajā skaitā norādot, ka naudu soda samaksai viņam nāksies prasīt no vecākiem, kuriem jau vairākus gadus ir pārtrauktas bērna aizgādības tiesības.

Piemēram, bērns, kurš jau trīs gadus dzīvoja bērnunamā, paskaidrojumā Ventspils valstspilsētas pašvaldības administratīvajai komisijai norādīja, ka nožēlo savu rīcību un lūdz nepiemērot vēl vienu naudas sodu, jo dzīvo bērnunamā un, lai samaksātu piespriestos naudas sodus, viņam nauda ir jālūdz mātei. Tomēr komisija bērnam piemēroja naudas sodu 20 euro apmērā un papildus informēja arī par pienākumu segt izdevumus saistībā ar alkohola pārbaudi 15,65 euro apmērā.

Turklāt nav pieņemams, ka bērnunama bērniem piespriestie naudas sodi tiek gadiem uzkrāti un nodoti piespiedu izpildei zvērinātiem tiesu izpildītājiem, kas vērš piedziņu pret bērnu jau pēc pilngadības sasniegšanas, lai gan naudas līdzekļi, ko bērns saņem pēc pilngadības sasniegšanas²⁸³, ir būtiski bērna patstāvīgas dzīves uzsākšanai.

Minētā problēma tika konstatēta jau Valsts kontroles 2019.gadā veiktajā lietderības revīzijā par ārpusģimenes aprūpes sistēmas efektivitāti²⁸⁴. Revīzijā tika konstatēts, ka bērnunamu vadītāji nav nodrošinājuši, ka tiek piemērota normatīvajos aktos nostiprinātā iespēja bērnam par izdarīto administratīvo pārkāpumu noteikt audziņoša rakstura piespiedu līdzekli, nevis naudas sodu, tā neaizstāvot bērna mantiskās intereses u.c. Revīzijas noslēgumā Labklājības ministrijai kopā ar VBTAI tika sniegts ieteikums šīs problēmas novēršanai. Tomēr līdz 01.07.2022. ieteikums arvien nav ieviests, tā ieviešanas termiņš ir pagarināts līdz 03.01.2023.

Saskaņā ar revīzijā iesniegtajiem datiem pašvaldību administratīvās komisijas arvien bērnunamā un audžuģimienēs esošiem bērniem piemēro arī naudas sodus – no 2020.gada līdz 15.10.2021. kopumā 64 gadījumos šiem bērniem ir piemēroti naudas sodi par kopējo summu 1493 euro. Tāpat naudas sodus šiem bērniem konkrētajā periodā 126 gadījumos ir piemērojušas arī citas institūcijas (tajā skaitā Valsts policija) par kopējo summu 8082 euro.

Pārbaudes lietu par naudas sodu piemērošanu audžuģimienēs vai bērnunamos ievietotiem bērniem un to piedziņu, ja sods nav labprātīgi nomaksāts, 2022.gada jūlijā pabeidza arī Tiesībsarga birojs²⁸⁵, uzsverot, ka “naudas soda piemērošana par administratīvajiem pārkāpumiem bērniem, kuri atrodas audžuģimienē vai bērnu aprūpes iestādē, ir nelietderīga un nenodrošina ne sabiedrības tiesiskās intereses, ne arī veicina bērna tiesiskuma apziņu. Tiesībsarga ieskatā, tiesiskas valsts principam atbilstošāk būtu Administratīvās atbildības likuma 16.pantā noteikt, ka bērniem, kuri atrodas audžuģimienē vai bērnu aprūpes iestādē, par administratīvajiem pārkāpumiem naudas sodu nepiemēro”.

Ņemot vērā revīzijā konstatēto, Valsts kontrole pievienojas Tiesībsarga biroja viedoklim.

Vai pašvaldību administratīvās komisijas izmanto iespēju bērnus atbrīvot no administratīvās atbildības maznozīmīgu pārkāpumu gadījumos?

Likums²⁸⁶ paredz, ja izdarītais administratīvais pārkāpums ir maznozīmīgs – konkrētajos apstākļos nav radījis tādu apdraudējumu tiesiski aizsargātajām interesēm, lai par to piemērotu sodu, – administratīvā pārkāpuma procesu var neuzsākt, kā arī jebkurā stadijā izbeigt.

Saskaņā ar Administratīvās atbildības likuma skaidrojumiem²⁸⁷ atšķirībā no kriminālprocesa, kurā pastāv kriminālprocesa uzsākšanas obligātuma princips, administratīvo pārkāpumu tiesībās nepastāv obligāta prasība uzsākt administratīvo pārkāpumu procesu katrā administratīvā pārkāpuma izdarīšanas gadījumā. Konkrētais likuma teksts²⁸⁸ dod amatpersonai plašu rīcības brīvību izvērtēt, tajā skaitā vai konkrētajos apstākļos par konkrēto pārkāpumu ir samērīgi piemērot administratīvo sodu.

Vairumā gadījumu bērnu izdarītos pārkāpumus konstatē Valsts policija vai pašvaldības policija, uzsāk administratīvā pārkāpuma procesu un lietas materiālus lielākajā daļā gadījumu nodod izvērtēšanai pašvaldības administratīvajai komisijai.

Ja administratīvā komisija konstatē, ka bērna izdarītais administratīvais pārkāpums ir maznozīmīgs, tai jebkurā procesa stadijā ir iespēja bērnu atbrīvot no administratīvās atbildības, nepiemērojot sodu, bet izteikt bērnam aizrādījumu (tas nerada tiesiskas sekas kā administratīvais sods), ja uzskata to par lietderīgu.²⁸⁹

Tomēr revīzijā veiktajā aptaujā 74% pašvaldību administratīvās komisijas norādīja, ka to praksē no 2018.gada nav bijuši gadījumi, kad ir pieņemts lēmums administratīvā pārkāpuma procesu pret bērnu izbeigt, jo pārkāpums ir bijis maznozīmīgs. Pārējās pašvaldībās šādi gadījumi ir bijuši vien pāris reizes.

Arī izlasē iekļauto pašvaldību administratīvo komisiju praksē pēdējo četru gadu laikā šādi gadījumi ir bijuši tikai divās komisijās:

- ✓ Ventspils valstspilsētas pašvaldības administratīvā komisija bija izbeigusi 17 lietas – pārsvarā par alkoholisko dzērienu lietošanu un smēķēšanu. Tie bija gadījumi, kad pārkāpums bija izdarīts pirmo reizi, un bērns līdz tam nebija nonācis policijas redzeslokā. Tāpat būtiska bija bērna attieksme par izdarīto pārkāpumu;
- ✓ bijušā Bauskas novada (pirms apvienošanās) pašvaldības administratīvā komisija bija izbeigusi trīs lietas, paskaidrojot, ka par maznozīmīgu var tikt atzīts pārkāpums, kas izdarīts pirmo reizi vai “aiz nezināšanas”.

Piemēram, vienā gadījumā administratīvā lieta bija ierosināta pret jauniešiem, kuri parkā bija sēdējuši uz sola atzveltnes (saistošajos noteikumos ir paredzēts šāds aizliegums), un šis bija pirmais bērnu izdarītais pārkāpums. Jaunieši paskaidroja, ka sola sēžamā daļa bijusi netīra, viņi nav zinājuši par aizliegumu un paši piedāvāja solu notīrīt.

Saskaņā ar Tieslietu ministrijas sniegto skaidrojumu administratīvā pārkāpuma lietās visos gadījumos nav jāuzsāk administratīvā pārkāpuma process. Maznozīmīgu pārkāpumu gadījumos amatpersonām ir vairāk jāveic skaidrojošais darbs ar bērnu. Tomēr tas netiek darīts amatpersonu izpratnes trūkuma dēļ – ministrijas ieskatā, tām esot grūti saprast, kā var neuzsākt lietu, ja ir konstatēts pārkāpums.

Revidentu vērtējumā, iespēja pašvaldības administratīvajai komisijai atbrīvot bērnu no administratīvas atbildības maznozīmīga pārkāpuma gadījumā pastāvēja vismaz 47 no revīzijā vērtētajiem 285 gadījumiem:

- ✓ visos 34 gadījumos, kad bērni bija sodīti vai tiem bija piemēroti audzinoša rakstura piespiedu līdzekļi par atrašanos ārpus savas dzīvesvietas nakts laikā (šādi pārkāpumi bieži bija bērniem, kuri dzīvoja bērnunamos);

Piemēram, Jūrmalas valstspilsētas pašvaldības administratīvā komisija bērnam, kurš dzīvoja bērnunamā, piemēroja audzinoša rakstura piespiedu līdzekli – brīdinājumu – par to, ka bērns bija nakšņojis pie savas pilngadīgās māsas, bet nebija šo apmeklējumu saskaņojis ar bērnunama vadību.

- ✓ 13 gadījumos, kad bērni bija sodīti vai tiem bija piemēroti audzinoša rakstura piespiedu līdzekļi par pašvaldības saistošo noteikumu pārkāpšanu: Rīgas valstspilsētas pašvaldībā – par atkritumu izmešanu tiem nepiemērotā vietā, bijušajā Bauskas novadā (pirms apvienošanās), Jūrmalas valstspilsētā, bijušajā Madonas novadā (pirms apvienošanās) un bijušajā Ērgļu novadā – par bērna uzvedību izglītības iestādē, bet Jūrmalas valstspilsētā un bijušajā Madonas novadā (pirms apvienošanās) – pat par bērna neattaisnotajiem izglītības iestādes kavējumiem;

Piemēram, bērns bērnunama vingrošanas teritoriju bija piegrūzojis ar atkritumiem (konfekšu papīra iesaiņojumiem), par ko Rīgas domes Administratīvās komisijas Bērnu lietu apakškomisija viņam piemēroja audzinoša rakstura piespiedu līdzekli – sešus mēnešus piedalīties uzvedības sociālās korekcijas programmā.

Savukārt četros revīzijā konstatētajos gadījumos, kad bērniem bija piemēroti audzinoša rakstura piespiedu līdzekļi par pārkāpumu, kuru Valsts policija bija kvalificējusi kā sīko huligānismu (piemēram, par pikošanos, par mācību stundas traucēšanu u.c.), šāda iespēja pastāvēja Valsts policijai pirms pārkāpuma lietas nosūtīšanas pašvaldības administratīvajai komisijai²⁹⁰.

Piemēram, bērns kompānijā ar citiem bērniem ar sniega pikām meta skolotājai. Šis pārkāpums tika kvalificēts kā sīkais huligānisms, par ko bijušā Bauskas novada (pirms apvienošanās) pašvaldības administratīvā komisija bērnam piemēroja audzinoša rakstura piespiedu līdzekli – brīdinājumu.

Ņemot vērā minēto, pašvaldību administratīvās komisijas nepietiekami izmanto likumā²⁹¹ paredzēto iespēju atbrīvot bērnu no atbildības maznozīmīga pārkāpuma gadījumā, ja nepieciešams, aprobežojoties ar mutvārdu aizrādījumu, ņemot vērā bērnu vecumposma īpatnības un to, ka bērni vēl tikai veido savu uzvedības modeli un iepazīst sabiedrībā pieņemtās normas un robežas.

Tomēr gadījumos, kad konkrētais pārkāpums un tā izdarīšanas cēloņi liecina par bērna uzvedības problēmām, pašvaldībām ir nevis jāveic formāla šī pārkāpuma izskatīšana, piemērojot bērnam audzinoša rakstura piespiedu līdzekļus vai administratīvo sodu, bet primāri būtu jāveic likumpārkāpumu profilakses darbs ar bērnu, jānoskaidro bērna uzvedības problēmu cēloņi un jāizstrādā uzvedības sociālās korekcijas programma, paredzot tajā nepieciešamo atbalstu, kas ir vērsts uz uzvedības problēmu cēloņu novēršanu.

Līdzīga problēma attiecībā uz nepietiekamu minētā regulējuma piemērošanu par bērna atbrīvošanu no administratīvas atbildības maznozīmīgā pārkāpuma gadījumā tika konstatēta arī citu institūciju praksē (skatīt nodaļu [Vai citu institūciju darbības, izskatot bērnu administratīvos pārkāpumus, ir vērstas uz pārkāpuma izdarīšanas cēloņu noskaidrošanu, un vai tās ievēro likumā paredzēto audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu prioritātes principu?](#)).

Vai pašvaldību administratīvo komisiju lēmumi ir novērsuši likumpārkāpumu atkārtotu izdarīšanu?

Kā jau tas norādīts iepriekš, audzinoša rakstura piespiedu līdzekļi tiek piemēroti, lai veidotu bērnam sabiedrības interesēm atbilstošu vērtību orientāciju un nostiprinātu to, kā arī lai atturētu bērnu no pretlikumīgām darbībām²⁹². Arī administratīvā soda mērķis ir atturēt no jaunu pārkāpumu izdarīšanas.

Tas nozīmē, ka neatkarīgi no tā, vai pašvaldības administratīvā komisija bērnam noteikusi audzinoša rakstura piespiedu līdzekli vai uzlikusi administratīvo sodu, jaunus pārkāpumus bērnam vairs nevajadzētu izdarīt.

Revīzijā veiktajā datu analīzē par bērnu izdarītajiem administratīvajiem pārkāpumiem ir konstatēts, ka laikā no 01.01.2018. līdz 15.10.2021. nav būtiski samazinājies to bērnu skaits, kuri atkārtoti izdara administratīvos pārkāpumus. No 15 689 bērniem, kuri laikā no 2018.gada līdz 15.10.2021. bija sasnieguši pilngadību un kuriem ir reģistrēts vismaz viens pārkāpums, 41% bērnu pārkāpumu bija izdarījuši atkārtoti:

- ✓ 3043 bērniem jeb 19% bija reģistrēti divi administratīvie pārkāpumi;
- ✓ 3448 bērniem jeb 22% bija reģistrēti trīs un vairāk administratīvie pārkāpumi. Skat. 12.tabulu.

12.tabula

Bērnu, kuri dzimuši laikā no 01.01.2000. līdz 15.10.2003., izdarīto pārkāpumu skaits līdz pilngadības sasniegšanai.

Bērna dzimšanas gads	Bērni, kuriem ir reģistrēts vismaz viens pārkāpums	Bērni, kuriem ir reģistrēts tikai viens pārkāpums		Bērni, kuriem ir reģistrēti vairāki pārkāpumi		No tiem:							
		skaitis	īpat-svars	skaitis	īpat-svars	bērni, kuriem ir reģistrēti 2 pārkāpumi		bērni, kuriem ir reģistrēti 3 pārkāpumi		bērni, kuriem ir reģistrēti 4-10 pārkāpumi		bērni, kuriem ir reģistrēti 11 un vairāk pārkāpumi	
						skaitis	īpat-svars	skaitis	īpat-svars	skaitis	īpat-svars	skaitis	īpat-svars
2000.	4239	2546	60%	1693	40%	796	19%	367	9%	480	11%	50	1,18%
2001.	3982	2353	59%	1629	41%	784	20%	331	8%	456	11%	58	1,46%
2002.	4110	2390	58%	1720	42%	810	20%	370	9%	490	12%	50	1,22%
2003. (līdz 15.10.)	3358	1909	57%	1449	43%	653	19%	290	9%	443	13%	63	1,88%
Kopā	15 689	9198	59%	6491	41%	3043	19%	1358	9%	1869	12%	221	1,41%

Revidenti prognozē, ka minētā tendence tuvāko gadu laikā nemainīsies, jo no 8604 bērniem, kuri līdz 15.10.2021. nebija sasnieguši pilngadību, 3307 bērni jeb 38% jau bija izdarījuši atkārtotus administratīvos pārkāpumus.

Revīzijā, veicot padziļinātu analīzi par 2991 bērnu²⁹³, kura pirmo pārkāpumu izskatīja tieši pašvaldības administratīvā komisija, ir konstatēts, ka 1376 no šiem bērniem jeb 46% bija reģistrēti atkārtoti administratīvie pārkāpumi. Tas nozīmē, ka pašvaldību administratīvās komisijas darbība bija novērsusi atkārtotu pārkāpumu izdarīšanu mazāk nekā katrā otrajā gadījumā. Tajos 1615 gadījumos, kad bērns bija izdarījis tikai vienu pārkāpumu, tas visbiežāk bija saistīts ar smēķēšanu vai alkohola lietošanu, bet 10% gadījumu – ar ārkārtējās situācijas laikā noteikto ierobežojumu un aizliegumu pārkāpšanu.

Attiecībā uz 1376 bērniem, kuri bija izdarījuši atkārtotus pārkāpumus, 81% gadījumu pašvaldības administratīvā komisija bērnam bija piemērojusi audzinoša rakstura piespiedu līdzekļus (vairums no tiem jeb 66% gadījumu – brīdinājumu, bet tikai 10% gadījumu bērnam tika noteikts pienākums piedalīties uzvedības sociālās korekcijas programmā). Tas nozīmē, ka faktiski audzinošais darbs ar bērnu lielākajā daļā gadījumu pašvaldībā nemaz nebija veikts.

Savukārt detalizētajās pārbaudēs par 69 bērniem, par kuriem lēmumus bija pieņēmusi pašvaldības administratīvā komisija, ir konstatēts, ka gandrīz visi (65) bērni pēc pirmā pašvaldības administratīvās komisijas lēmuma atkārtoti bija nonākuši atbildīgo institūciju redzeslokā par izdarītu likumpārkāpumu neatkarīgi no tā, vai bija piemērots audzinoša rakstura piespiedu līdzeklis vai administratīvais sods:

- ✓ visi 65 bērni bija atkārtoti izdarījuši vēl vienu vai līdz pat 27 administratīvajiem pārkāpumiem;

Piemēram, bērns no 12 līdz 16 gadu vecumam bija izdarījis 21 administratīvo pārkāpumu, kas bija saistīti ar alkohola lietošanu, atrašanos ārpus dzīvesvietas pēc plkst. 22.00 u.c. Rīgas domes Administratīvās komisijas Bērnu lietu apakškomisija bērnam laikā no 2018. līdz 2021.gadam 11 reizes bija piemērojusi audzinoša rakstura piespiedu līdzekļus (piemēram, uzvedības ierobežojumu – apmeklēt psihologu un piedalīties uzvedības sociālās korekcijas programmā), bet divas reizes – administratīvo sodu (brīdinājumu). Valsts policija un pašvaldības policija kopā vismaz astoņas reizes viņam piemēroja naudas sodu.

- ✓ aptuveni pret pusi jeb pret 31 bērnu bija ierosināts arī viens vai līdz pat 19 kriminālprocesiem saistībā ar noziedzīga nodarījuma iespējamu izdarīšanu.

Piemēram, bērns no 12 gadu vecuma bija sācis izdarīt administratīvos pārkāpumus un līdz 2021.gada oktobrim (t.i., 17 gadu vecumam) bija izdarījis jau 25 administratīvos pārkāpumus, par kuriem bijušā Bauskas novada (pirms apvienošanās) pašvaldības administratīvā komisija bija 10 reizes piemērojusi audzinoša rakstura piespiedu līdzekļus (vismaz četros gadījumos brīdinājumu) un septiņas reizes – administratīvo sodu (gan naudas sodu, gan brīdinājumu). Savukārt Valsts policija astoņas reizes bija piemērojusi administratīvo sodu. No 14 gadu vecuma bērns bija sācis izdarīt arī noziedzīgus nodarījumus, un pret viņu līdz 2021.gada jūnijam bija ierosināti jau 15 kriminālprocesi (pārsvarā par zādzībām).

Lai gan pašvaldību administratīvās komisijas bērniem piemērotos administratīvos sodus pamato ar to, ka bērnam iepriekš jau bijis piemērots audzinoša rakstura piespiedu līdzeklis, bet viņš ir turpinājis izdarīt pārkāpumus, revīzijā iekļautajos gadījumos netika konstatētas būtiskas izmaiņas bērna uzvedībā arī pēc tam, kad bērnam tika piemērots administratīvais sods. No iepriekš minētajiem 65 bērniem 15 bērniem jau par pirmo administratīvo pārkāpumu pašvaldības administratīvā komisija bija piemērojusi administratīvo sodu, bet tas nebija atturējis bērnus no jauna likumpārkāpuma izdarīšanas.

Piemēram, bērnam Ventspils valstspilsētas pašvaldības administratīvā komisija par pirmo pārkāpumu bija piemērojusi administratīvo sodu (brīdinājumu), pēc tam bērnam četras reizes tika piemēroti audzinoša rakstura piespiedu līdzekļi, bet pēc tam vēl divas reizes – administratīvie sodi (naudas sodi).

Revidentu vērtējumā, visos šajos gadījumos atkārtotu pārkāpumu izdarīšana galvenokārt bija saistīta ar to, ka, izskatot pārkāpumu lietu un piemērojot bērnam administratīvo sodu vai audzinoša rakstura piespiedu līdzekļus, tā arī netika izziņāti bērna uzvedības problēmu cēloņi (kā jau iepriekš norādīts, tikai par sešiem no izskatītajiem 285 lēmumiem tika gūta pārliedība, ka komisija ir noskaidrojusi bērna uzvedības problēmu cēloņus) un savlaicīgi (tajā skaitā arī tajos 66 gadījumos, kad kā audzinoša rakstura piespiedu līdzeklis bija noteikts uzvedības ierobežojums piedalīties uzvedības sociālās korekcijas programmā) sniegts bērnam nepieciešamais atbalsts.

Attiecībā uz 38 no izlasē iekļautajiem bērniem sociālais dienests nebija saņēmis informāciju no pašvaldības administratīvās komisijas par visiem bērnu izdarītajiem administratīvajiem pārkāpumiem.

Pašvaldībās ir dažāda prakse, kuros gadījumos informēt sociālo dienestu, piemēram, bijušā Madonas novada (pirms apvienošanās) pašvaldības administratīvā komisija nesniedza informāciju sociālajam dienestam tajos gadījumos, kad bērnam tika piemērots administratīvais sods.

Tāpēc vairumā gadījumu likumpārkāpumu profilakses darbs ar bērnu tika uzsākts novēloti, kad bērns jau bija izdarījis vairākus likumpārkāpumus, kā arī īstenotais likumpārkāpumu profilakses darbs nebija efektīvs (skat. revīzijas ziņojuma nodaļu [Vai pašvaldību administratīvo komisiju darbība ir vērsta uz bērnu izdarīto pārkāpumu cēloņu noskaidrošanu?](#)).

Piemēram, bērns pārkāpumus sāka izdarīt 2017.gadā (alkohola lietošana). Līdz 2021.gada maijam bija konstatēti 10 administratīvie pārkāpumi un bērns bija iesaistīts divos kriminālprocesos. 2018.gadā pēc Valsts policijas iniciatīvas saistībā ar otro bērna izdarīto administratīvo pārkāpumu bērnam uz gadu tika izstrādāta uzvedības sociālās korekcijas programma, kuras ietvaros bērns vienu reizi apmeklēja narkologa konsultāciju. No lietas materiāliem ir konstatējams, ka ģimenē ir būtiskas problēmas – māte ir atzinusi, ka bieži pat nezina, kur bērns atrodas un ko viņš dara. Kopš programmas noslēguma 2019.gadā ne bērnam, ne vecākiem nav sniegti pakalpojumi, lai gan bērns turpināja izdarīt jaunus pārkāpumus (tajā skaitā saistībā ar alkohola lietošanu), par kuriem pašvaldības administratīvā komisija piemēroja naudas sodus, bet informāciju par to nesniedza sociālajam dienestam.

Ņemot vērā revīzijā konstatēto, pašvaldību administratīvo komisiju īstenotais likumpārkāpumu profilakses un audzinošais darbs ar bērniem ne visos gadījumos ir bijis efektīvs, nesasniedzot tam izvirzītos mērķus, jo vismaz pusē gadījumu bērni turpināja izdarīt pārkāpumus.

Tāpēc, revidentu vērtējumā, pašvaldību administratīvo komisiju bērnu izdarīto pārkāpumu lietu izskatīšanai izlietos resursus produktīvāk būtu novirzīt Bērnu tiesību aizsardzības likuma 58.pantā paredzētā likumpārkāpumu profilakses darba pilnveidošanai, lai tā ietvaros bērniem ar uzvedības problēmām un to ģimenēm tiktu nodrošināti nepieciešamie pakalpojumi, kas ir vērsti uz bērna uzvedības problēmu cēloņu novēršanu.

Saskaņā ar revīzijā veikto aplēsi 2020.gadā kopā 70 bijušās pašvaldību administratīvās komisijas (apakškomisijas) bērnu administratīvo pārkāpumu izskatīšanai veltīja vismaz 34 075 darba stundas. Šo komisiju darbs minētajām pašvaldībām, ņemot vērā tikai komisijas darbā iesaistītā personāla izmaksas²⁹⁴, kopā izmaksāja vismaz 308 758 euro, tātad vidēji 9,06 euro/h un 78,81 euro vienai izskatītai lietai.

Pašvaldībās pastāvēja dažāda prakse komisijas locekļu atlīdzībai par darbu komisijas sēdēs. Lielākajā daļā pašvaldību par darbu komisijas sēdēs tika piešķirta piemaksa par papildu darbu pie atlīdzības pamatdarbā (no 2,43 euro/h bijušajā Ērgļu novadā līdz pat 19,35 euro/h Rīgas valstspilsētā), daļā pašvaldību tikai dažu komisijas locekļu darbs bija apmaksāts, bet dažās uz pilnu slodzi tika nodarbināti arī atsevišķi darbinieki, piemēram, lietvedis, jurists.

Kā jau norādīts iepriekš (skatīt revīzijas ziņojuma nodaļu [Vai pašvaldībās ir pieejami sociālie pakalpojumi bērna uzvedības problēmu novēršanai?](#)), pašvaldībās trūkst tieši bērniem ar uzvedības problēmām mērķētu pakalpojumu. Tas ir viens no iemesliem, kāpēc arī pašvaldību īstenotais likumpārkāpumu profilakses darbs, izstrādājot uzvedības sociālās korekcijas programmas, nerasniedz savu mērķi.

Revīzijā konstatēts, ka, piemēram, intensīvas un tieši uz bērna ar uzvedības problēmām mērķētas sociālās rehabilitācijas programmas izmaksas vienam bērnam ir aptuveni 2500 euro, bet mentora jeb atbalsta personas pakalpojums 2021.gadā izmaksāja aptuveni 25 euro/h²⁹⁵.

Tātad par minēto 70 bijušo pašvaldību administratīvo komisiju darba nodrošināšanai novirzīto finansējumu saskaņā ar revidentu aplēsēm varēja finansēt sociālas rehabilitācijas programmas aptuveni 123 bērniem vai aptuveni 12 350 mentora stundas.

Piemēram, Rīgas pašvaldības Administratīvās komisijas Bērnu lietu apakškomisijas izmaksas, izskatot bērnu administratīvo pārkāpumu lietas, 2020.gadā bija vismaz 123 857 euro. Par šo finansējumu sociālās rehabilitācijas programmu varētu nodrošināt papildus vēl 49 bērniem ar uzvedības problēmām. Ja salīdzina ar izmaksām, cik šai pašvaldībai 2020.gadā izmaksāja viena administratīvā pārkāpuma izskatīšana (2020.gadā tie vidēji bija 100 euro), tad par šo finansējumu vienam bērnam varēja finansēt četras mentora jeb atbalsta personas stundas.

Vai citu institūciju darbības, izskatot bērnu administratīvos pārkāpumus, ir vērstas uz pārkāpuma izdarīšanas cēloņu noskaidrošanu, un vai tās ievēro likumā paredzēto audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu prioritātes principu?

Administratīvos pārkāpumus konstatē un administratīvā pārkāpuma procesu ir tiesīgas veikt arī citas normatīvajos aktos²⁹⁶ norādītās institūcijas.

Saskaņā ar datu analīzi laikā no 01.01.2018. līdz 15.10.2021. lēmumus par bērnu izdarītajiem administratīvajiem pārkāpumiem 39% gadījumu bija pieņēmušas citas institūcijas: 28% gadījumu – Valsts policija, 8% gadījumu – pašvaldības policija, bet 3% gadījumu – vēl citas institūcijas (piemēram, Valsts robezsardze, Valsts ieņēmumu dienests, Valsts vides dienests, Pārtikas un veterinārais dienests, Datu valsts inspekcija, Valsts ugunsdzēsības un glābšanas dienests u.c.). Skat. 13.tabulu.

Institūcijas, kuras pieņēmušas lēmumus par bērnu izdarītajiem pārkāpumiem.

Institūcija, kas pieņēma lēmumu	2018.gadā pieņemtie lēmumi		2019.gadā pieņemtie lēmumi		2020.gadā pieņemtie lēmumi		01.01.2021.-15.10.2021. pieņemtie lēmumi		Kopā	
	skaits	īpat-svars	skaits	īpat-svars	skaits	īpat-svars	skaits	īpat-svars	skaits	īpat-svars
Valsts policija	2218	23%	2491	25%	2286	30%	2717	35%	9712	28%
Pašvaldības policija	894	9%	721	7%	497	6%	544	7%	2656	8%
PMLP	221	2%	222	2%	120	2%	239	3%	802	2%
Citas pašvaldības vai valsts iestādes (piemēram, Valsts robežsardze, VID, VVD, PVD, DVI, VUGD u.c.)	99	1,05%	113	1,16%	133	1,65%	86	1,26%	431	1%
Kopā	3432	35%	3547	35%	3036	40%	3586	46%	13 601	39%

PMLP – Pilsonības un migrācijas lietu pārvalde, VID – Valsts ieņēmumu dienests, VVD – Valsts vides dienests, PVD – Pārtikas un veterinārais dienests, DVI – Datu valsts inspekcija, VUGD – Valsts ugunsdzēsības un glābšanas dienests.

Tā kā saskaņā ar normatīvajiem aktiem no 01.06.2016. administratīvo sodu bērniem var piemērot tikai izņēmuma gadījumā, ja audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošana konkrētajā gadījumā nav lietderīga²⁹⁷, amatpersonai, uzsākot lietu, ir jāizvērtē, vai administratīvā pārkāpuma lieta nav jānosūta pašvaldības administratīvajai komisijai audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanai²⁹⁸.

Tas nozīmē, ka šo institūciju lēmumos par administratīvo sodu piemērošanu ir jābūt audzinoša rakstura piespiedu līdzekļa piemērošanas lietderības apsvērumu izvērtējamam, kāpēc institūcija tomēr nolemj bērnam piemērot administratīvo sodu, nevis lietu nosūtīt pašvaldības administratīvajai komisijai. Tāpat atbilstoši normatīvajiem aktiem²⁹⁹ institūcijai ir jāvērtē, vai pārkāpums nav atzīstams par maznozīmīgu un tāpēc lieta nav jāizbeidz.

Ņemot vērā datu analīzē konstatēto par to, kuras iestādes visbiežāk bērniem piemēro administratīvos sodus, revīzijā tika veiktas pārbaudes par Valsts policijas, izlasē iekļauto pašvaldību pašvaldības policiju un Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes praksi, kādos gadījumos institūcijas tomēr nolemj piemērot bērnam administratīvo sodu, nevis lietu nodot pašvaldību administratīvajām komisijām.

Revīzijā ir konstatēts, ka Valsts policija ir pieņēmusi lēmumus par gandrīz trešo daļu (28% gadījumu) no bērnu laikā no 01.01.2018. līdz 15.10.2021. izdarītajiem administratīvajiem pārkāpumiem. Turklāt 2021.gadā, salīdzinot ar 2018.gadu, būtiski ir pieaudzis bērniem piemēroto naudas sodu skaits (t.i., no 41% uz 75%).

Detalizētajās pārbaudēs tika izvērtēti 132 Valsts policijas lēmumi par 45 no 73 revīzijas izlasē iekļautajiem bērniem. Lielākoties bērni bija administratīvi sodīti par ceļu satiksmes noteikumu pārkāpumiem, par narkotisko vai psihotropo vielu lietošanu, glabāšanu vai atteikšanos no narkotisko vielu pārbaudes, par sīko huligānismu vai sabiedriskās kārtības traucēšanu, kā arī par Covid-19 pandēmijas dēļ noteiktā ārkārtējā stāvokļa ierobežojumu pārkāpšanu.

Izvērtējot lēmumos iekļauto informāciju, revidentu vērtējumā, lielākoties Valsts policijas pieeja bija formāla un neatbilda arī likumā³⁰⁰ ietvertajam audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanas prioritātes principam:

- ✓ nevienā no 132 lēmumiem nebija iekļauta informācija, ka Valsts policija ir noskaidrojusi vai centusies noskaidrot likumpārkāpuma (bērna uzvedības problēmu) cēloņus (piemēram, vardarbība ģimenē, sliktā ģimenes sociālā situācija u.c.). Tikai vienā gadījumā Valsts policija informāciju par bērnu bija pieprasījusi citām institūcijām, tajā skaitā izglītības iestādei. Turklāt cēloņi netika noskaidroti un analizēti pat tajos gadījumos, kad pastāvēja pamatotas šaubas, ka bērns pārkāpumus izdarījis savu garīgās veselības vai garīgās attīstības traucējumu dēļ.

Piemēram, Valsts policija vismaz četras reizes bija piemērojusi naudas sodu bērnam, kas apgūst speciālās izglītības programmu bērniem ar garīgas veselības traucējumiem (SIP 57), par viņa uzvedību speciālās izglītības iestādes teritorijā – staigāšanu pa jumtu, drošinātāju izslēgšanu elektrības skapī u.c.

- ✓ tikai 12 no 132 lēmumiem bija norādīts izvērtējums, kāpēc nav lietderīgi lietu nodot izskatīšanai pašvaldības administratīvajai komisijai audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanai. Šajos 12 gadījumos visbiežāk norādītais iemesls bija, ka bērns jau vairākkārt bija izdarījis administratīvos pārkāpumus;

Piemēram, lēmumā norādīts, ka no Sodū reģistra ir redzams, ka bērns atkārtoti gada laikā ir izdarījis vairākus likumpārkāpumus, iepriekš jau vairākas reizes ir bijuši piemēroti audzinoša rakstura piespiedu līdzekļi, pēc kā bērns ir turpinājis izdarīt likumpārkāpumus. Tāpēc piemērot audzinoša rakstura piespiedu līdzekļus (..) nav lietderīgi, jo bērnam saskaņā ar Bērnu tiesību aizsardzības likumu ir jāievēro sabiedrībā pieņemtie uzvedības noteikumi, bērns nedrīkst aizskart citu intereses.

Revīzijā Valsts policijas pārstāvji paskaidroja, ka, tā kā nepilngadīgo lietu inspektori bieži vien piedalās pašvaldību administratīvajās komisijās, viņiem ir informācija, kāds varētu būt pieņemtais lēmums un kādus uzdevumus bērnam ir iespējams noteikt, ja tiek piemēroti audzinoša rakstura piespiedu līdzekļi. Ja pašvaldībā nav pakalpojumu, nav lietderīgi lietu nodot komisijai audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanai;

- ✓ netika gūta arī pārliecība, ka Valsts policija pirms naudas soda piemērošanas bija vērtējusi bērna iespējas to samaksāt.

Tikai vienā no 93 lēmumiem, kad bērnam bija piemērots naudas sods, lēmumā bija iekļauta informācija par to, ka bērnam ir ienākumi un norādīts to apmērs. Savukārt attiecībā uz pārējiem gadījumiem:

- 20 lēmumos vai administratīvā pārkāpuma protokolos bija pat norādīts, ka bērnam nav ienākumu;

Piemēram, bērnam 2021.gadā Valsts policija piemēroja naudas sodu 25 euro apmērā par Covid-19 ārkārtējās situācijas ierobežojumu pārkāpšanu, jo bērns atradās automašīnā ar personām no citas mājsaimniecības. Lēmumā ir norādīts, ka bērnam nav ienākumu.

- 72 lēmumos nebija norādīta nekāda informācija par bērna materiālo stāvokli vai ienākumiem, no kuriem sodu varētu segt;

- ✓ tikai piecos no 132 lēmumiem bija iekļauts vērtējums, vai bērns nav jāatbrīvo no administratīvas atbildības, jo pārkāpums ir maznozīmīgs. Tikai vienā no tiem tika arī nolemts bērnu atbrīvot no administratīvās atbildības (par sīko huligānismu, kas faktiski bija mācību stundu traucēšana).

Revīzijā Valsts policijas pārstāvji atzina, ka, kamēr likumdevējs ir noteicis pārkāpumus, par kuriem lēmumus var pieņemt Valsts policija, būs gadījumi, kad netiks saskatīta lietderība lietu nodot izskatīšanai pašvaldības administratīvajai komisijai audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanai.

Lai gan no 01.07.2020. līdz ar jauno Administratīvās atbildības likuma stāšanos spēkā Valsts policija vairs nevar pieņemt lēmumus administratīvā pārkāpuma lietās par alkohola lietošanu un smēķēšanu un šīs lietas tai ir jānodod izskatīšanai pašvaldības administratīvajai komisijai, tomēr revīzijā veiktajā datu analīzē par 2021.gadu (līdz oktobrim) ir konstatēti 18 gadījumi, kad Valsts policija bērnus ir sodījusi par alkohola lietošanu vai smēķēšanu. Vairumam no sodītajiem bērniem 18 gadi palika dažus mēnešus pēc izdarītā pārkāpuma.

Revīzijā Valsts policijas pārstāvji apstiprināja šādu praksi, sniedzot skaidrojumu: *ja bērnam ir 17 gadi un viņš ir izdarījis administratīvo pārkāpumu tikai mēnesi vai divus pirms pilngadības sasniegšanas, Valsts policija piemēro administratīvo sodu. Šāda vienošanās esot panākta starp Valsts policijas reģionu nepilngadīgo lietu inspektoriem un attiecīgo reģionu pašvaldību administratīvajām komisijām, ja paredzams, ka līdz lēmuma pieņemšanai pašvaldības administratīvajā komisijā bērns kļūst pilngadīgs un pašvaldības administratīvajai komisijai tāpat būs jāpiemēro administratīvais sods.*

Līdzīga prakse administratīvo sodu piemērošanā bērniem tika konstatēta arī pašvaldību policijās, kuras laikā no 01.01.2018. līdz 15.10.2021. par bērnu izdarītajiem administratīvajiem pārkāpumiem lēmumus bija pieņēmušas 8% gadījumu.

Revīzijā, izvērtējot trīs pašvaldības policiju (*t.i., Jūrmalas valstspilsētas pašvaldības policijas, Ventspils valstspilsētas pašvaldības policijas un bijušā Cēsu novada (pirms apvienošanās) pašvaldības policijas*) kopā pieņemtus 15 lēmumus par detalizētajās pārbaudēs vērtētajiem bērniem, tika konstatēts, ka arī to pieceja ir formāla un neatbilst likumā³⁰¹ ietvertajam audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu prioritātes principam.

Vismaz astoņos no 15 lēmumiem nebija iekļauta informācija par to, kāpēc konkrētajā gadījumā audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošana nav lietderīga.

Tāpat netika gūta pārlicība, ka pašvaldības policija pirms naudas soda piemērošanas bija vērtējusi bērna iespēju to samaksāt.

Piemēram, Jūrmalas valstspilsētas pašvaldības policija trīs bērnus bija sodījusi par sīko huligānismu³⁰² (lamāšanās un dalība kautiņā), tiem piemērojot naudas sodus no 70 euro līdz 120 euro. Lai gan par diviem bērniem no pašvaldības sociālā dienesta tika saņemta informācija, ka bērna ģimene ir trūcīga vai maznodrošināta, bērnam naudas sods tāpat tika piemērots. Turklāt vienam no tiem 2020.gadā trīs reizes īsā laika posmā tika piemēroti naudas sodi par kopējo summu 240 euro.

Saistībā ar bērnu administratīvo sodīšanu revidenti īpaši vēlas “izcelt” Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes (PMLP) praksi, ar kuras lēmumiem bērni var tikt administratīvi sodīti par šādiem pārkāpumiem:

- ✓ par dzīvošanu bez derīga personu apliecinoša dokumenta³⁰³;

Saskaņā ar likumu personas apliecība vai Latvijas pilsoņa vai nepilsoņa pase ir obligāts personu apliecinošs dokuments attiecīgi Latvijas pilsonim vai nepilsonim, kurš sasniedzis 15 gadu vecumu³⁰⁴.

- ✓ tīšu personu apliecinoša dokumenta bojāšanu, nolaidīgu glabāšanu vai tāda personu apliecinoša dokumenta lietošanu, kura vietā izsniegts jauns personu apliecinošs dokuments³⁰⁵.

Saskaņā ar revīzijā veikto datu analīzi par laiku no 01.01.2018. līdz 15.10.2021. bērnu izdarītajiem administratīvajiem pārkāpumiem PMLP lēmumus bija pieņēmusi 2% gadījumu. Turklāt pēdējo gadu laikā ir pieaudzis šīs iestādes bērniem piemēroto administratīvo sodu skaits (2018.gadā bija piemērots 171 administratīvais sods, bet 2021.gadā – 238).

Kā jau vairākkārt norādīts, jebkurai institūcijai, kura konstatē administratīvo pārkāpumu, attiecībā uz bērnu būtu jārīkojas audzinoši: ir jānoskaidro pārkāpuma izdarīšanas cēloņi, jāapsver iespēja pārkāpumu atzīt par maznozīmīgu, izbeidzot lietu un aprobežojoties ar aizrādījumu, vai arī lieta ir jānodod izskatīšanai bērna dzīvesvietas pašvaldības administratīvajai komisijai, kas bērnam var piemērot arī audzinoša rakstura piespiedu līdzekļus.

Šādas rekomendācijas PMLP 2020.gadā sniedza arī tiesībsargs³⁰⁶ pēc izskatītās sūdzības par administratīvā soda (naudas soda) piemērošanu 16 gadus vecam bērnam par *dzīvošanu bez derīga personu apliecinoša dokumenta*. Proti, tiesībsargs aicināja PMLP ievērot likumā³⁰⁷ noteikto prioritāti audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanai par bērnu izdarītajiem pārkāpumiem, bet gadījumos, kad iestāde tomēr lemj piemērot administratīvo sodu, lēmumā ietvert pamatojumu, kādēļ audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošana konkrētajam bērnam nav lietderīga.

Lai pārliecinātos, vai un kā PMLP ievēro audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu prioritāri, tajā skaitā vai ņem vērā Tiesībsarga biroja rekomendācijas, PMLP tika pieprasīti un detalizētajās pārbaudēs analizēti 39 lēmumi par bērniem 2021.gadā piemērotajiem administratīvajiem sodiem, no kuriem 12 gadījumos bērnam bija piemērots naudas sods, bet 27 gadījumos – brīdinājums.

Izvērtējot lēmumos iekļauto informāciju, tika konstatēts, ka, pieņemot lēmumu, PMLP nevērtē nedz pārkāpuma kaitīgumu, nedz bērna personību vai citus apstākļus, lai visos gadījumos, kad tas ir iespējams, izmantotu likumā³⁰⁸ paredzēto iespēju bērnu atbrīvot no administratīvas atbildības maznozīmīga pārkāpuma dēļ, aprobežojoties ar mutvārdu aizrādījumu un nepiemērojot bērnam administratīvo sodu, lai gan šādu iespēju iestāde ir noteikusi savos iekšējos metodiskajos norādījumos³⁰⁹. Nevienā no 39 lēmumiem šāda iespēja nebija apsvērta, lai gan:

- ✓ vismaz 10 lēmumos bija iekļauta informācija, ka bērns nožēlo izdarīto pārkāpumu;
- ✓ vismaz piecos lēmumos bija ietverts bērna skaidrojums, ka viņš nemaz nezina, ka personu apliecinošs dokuments ir obligāts jau no 15 gadu vecuma;
- ✓ vismaz 15 gadījumos, kad bērns tika sodīts par dokumenta pazaudēšanu, tas bija iestādei sniedzis objektīvu informāciju par dokumenta pazušanas iemesliem (*maks ar dokumentiem izkritis autobusā vai kinoteātrī, ģimenes pārvākšanās u.c.*). Revidentu vērtējumā, neviens no šiem gadījumiem

neliecināja, ka bērns ir veicis apzinātas darbības ar mērķi iznīcināt vai sabojāt personu apliecinošo dokumentu.

*Par PMLP formālo pieeju administratīvo sodu piemērošanā bērniem liecina arī revīzijā konstatētais viens gadījums, kad par dokumentu pazaudēšanu **administratīvais sods bija piemērots septiņgadīgam bērnam**, lai gan administratīvā atbildība bērniem iestājas tikai no 14 gadu vecuma.*

No izskatītajiem lēmumiem 12 gadījumos, kad bērnam bija piemērots naudas sods (no 5 līdz 10 *euro*), lēmumā nebija arī analizēts bērna materiālais stāvoklis un iespējas to samaksāt, t.i., vai bērnam ir ienākumi.

Tāpat netika gūta arī pārliecība, ka bija ievērots likumā³¹⁰ paredzētais audzināšanas rakstura piespiedu līdzekļu prioritātes princips, t.i., nevienā no izskatītajiem 39 lēmumiem nebija atrodams pamatojums, kāpēc konkrētajā gadījumā bērna lietu nevarēja nodot izskatīšanai pašvaldību administratīvajai komisijai audzināšanas rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanai.

Arī saskaņā ar revīzijā veikto datu analīzi³¹¹ 550 bērniem PMLP piemērotais administratīvais sods bija vienīgais administratīvais pārkāpums līdz pilngadības sasniegšanai.

Revidentu vērtējumā, tieši pašvaldību institūcijas, kas ir tuvāk bērnam un tā ģimenei, varētu labāk pārzināt iemeslus, kāpēc konkrētais pārkāpums ir noticis, piemēram, sociālajam dienestam ir pieejama informācija, ja ģimene ir trūcīga vai maznodrošināta un saņem pašvaldībā sociālo palīdzību, kas varētu liecināt, ka ģimenei nav pietiekamu līdzekļu segt izdevumus, kas saistīti ar visu ģimenes locekļu personu apliecinošu dokumentu izgatavošanu (tajā skaitā, lai segtu transporta izdevumus nokļūšanai uz PLMP filiāli), jo tai jau ir grūtības nodrošināt savu pamatvajadzību apmierināšanu. To apliecina arī fakts, ka vairākas pašvaldības šim mērķim – personu apliecinošu dokumentu izgatavošanai – ir ieviesušas speciāli mērķētu pabalstu.

Ņemot vērā minēto, revidenti uzskata, ka ir jāizvērtē administratīvās atbildības piemērošanas lietderība un samērīgums par šiem gadījumiem, ņemot vērā likumā ietvertu administratīvā pārkāpuma jēdzienu³¹² un administratīvā soda mērķi³¹³.

Ja izvērtējuma rezultātā tiek secināts, ka šajos gadījumos ir piemērojama administratīvā atbildība, administratīvās pārkāpuma lietas uzsākšana un prioritāri lietas nodošana pašvaldību administratīvajām komisijām būtu piemērojama tajos gadījumos, kad ir konstatējama bērna tīša un ļaunprātīga rīcība ar PMLP izdoto personu apliecinošo dokumentu (piemēram, dedzināšana), jo tas varētu liecināt par bērna uzvedības problēmām un nepieciešamību viņam noteikt pienākumu piedalīties uzvedības sociālās korekcijas programmā.

Savukārt, ja tas netiek konstatēts, būtu jāizvērtē, vai pārkāpums nav atzīstams par maznozīmīgu, izmantojot likumā³¹⁴ paredzēto iespēju bērnu atbrīvot no administratīvās atbildības, aprobežojoties ar aizrādījumu.

PMLP pieeja bērnu sodīšanā par “nezināšanu” vai “pazaudēšanu” ir formāla un neatbilst likumam – soda arī septiņus gadus vecus bērnus.

Vai pienākums bērniem atlīdzināt ar narkotisko vai alkoholisko vielu pārbaudi saistītos izdevumus nav pretrunā ar bērnu interesēm?

Normatīvie akti paredz, ja personai tiek veiktas alkohola koncentrācijas vai narkotisko vai citu apreibinošo vielu iespaيدا konstatēšanas pārbaudes, viņai noteiktajos gadījumos ir pienākums atlīdzināt ar šo pārbaudu veikšanu saistītos izdevumus:

- ✓ līdz 01.07.2020. to regulēja Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss³¹⁵ un Ministru kabineta noteikumi Nr.915³¹⁶, nosakot, ka *persona, kurai uzlikts administratīvais sods, Ministru kabineta noteiktā kārtībā sedz izdevumus, kas saistīti ar alkohola koncentrācijas, narkotisko vai citu apreibinošo vielu iespaيدا konstatēšanai veiktajām pārbaudēm;*
- ✓ no 01.07.2020. to regulē Administratīvās atbildības likums³¹⁷, nosakot, ka *procesuālo izdevumu atlīdzināšanas pienākums gulstas uz sodīto personu un Ministru kabinets nosaka kārtību, kādā aprēķina izdevumus, kas saistīti ar apreibinošo vielu ietekmes konstatēšanai veiktajām pārbaudēm.* Vienlaikus šo jautājumu regulē arī Ministru kabineta noteikumi³¹⁸, kas izdoti saskaņā ar Ārstniecības likumu.

Revīzijā veiktajā datu analīzē ir konstatēts, ka 2020.gadā 1494 bērnu izdarītie administratīvie pārkāpumi bija saistīti ar alkoholisko dzērienu vai citu apreibinošo vielu lietošanu vai atrašanos alkoholisko dzērienu vai citu apreibinošo vielu ietekmē³¹⁹, bet 350 bērnu administratīvie pārkāpumi – ar narkotisko vai psihotropo vielu neatļautu iegādāšanos vai glabāšanu, vai lietošanu³²⁰.

No detalizētajās pārbaudēs vērtētajiem 175 gadījumiem 62 gadījumos, kad bērns bija lietojis alkoholu, narkotiskās vai psihotropās vielas, Valsts policijas vai pašvaldību administratīvo komisiju lēmumos bijis iekļauts arī pienākums bērnam atlīdzināt ar alkoholisko, narkotisko vai psihotropo vielu lietošanas konstatēšanas pārbaudi saistītos izdevumus vidēji no 32 līdz 402 euro apmērā par kopējo summu 4449,35 euro.

Turklāt pienākums bērnam atlīdzināt ar alkoholisko, narkotisko vai psihotropo vielu lietošanas konstatēšanas pārbaudi saistītos izdevumus bija noteikts arī tajos gadījumos, kad bērnam tika piemēroti audzinoša rakstura piespiedu līdzekļi vai arī kā administratīvais sods tika noteikts brīdinājums.

Piemēram, 2019.gadā Valsts policija tika izsaukta uz bērnnunamu un veiktajā pārbaudē vienam bērnam tika konstatēta narkotisko vielu esamība bērna organismā, par ko Valsts policija bērnam piemēroja administratīvo sodu – brīdinājumu – un noteica par pienākumu atlīdzināt ar pārbaudes veikšanu saistītos izdevumus 101 euro apmērā.

Revīzijā Valsts policijas pārstāvji norādīja: kamēr nebija stājies spēkā Administratīvās atbildības likums, Valsts policija, ņemot vērā Tieslietu ministrijas skaidrojumu, šos izdevumus lūdza atlīdzināt gan tad, kad bērnam tika piemēroti audzinoša rakstura piespiedu līdzekļi, gan tad, kad bērnam tika piemērots administratīvais sods (svarīgs bija apstāklis, ka bērns ir atzīts par vainīgu). Līdz ar jauno Administratīvās atbildības likumu šie izdevumi ir jāatlīdzina tikai un vienīgi tajos gadījumos, ja persona ir sodīta, t.i., tai ir piemērots administratīvais sods.

Revidentu vērtējumā, pienākums bērnam atlīdzināt ar alkoholisko, narkotisko vai psihotropo vielu lietošanas konstatēšanas pārbaudi saistītos izdevumus būtu jāpārskata.

Bērnu tiesību aizsardzības likums nosaka, ka tiesiskajās attiecībās, kas skar bērnu, bērna tiesības un intereses ir prioritāras un visām darbībām attiecībā uz bērnu prioritāri ir jānodrošina bērna tiesības un intereses, jo sevišķi valsts vai pašvaldību institūciju veiktajām darbībām attiecībā uz bērnu. Nosakot bērna labākās intereses, nepieciešams tiekties uz bērna situācijas ilgtspējīgu risinājumu, atbilstoši situācijai ņemot vērā, cik lielā mērā veicamie pasākumi nodrošina arī drošu vidi, kurā bērnam augt un attīstīties, tajā skaitā aizsardzību no atkarību ietekmes, kā arī bērns ir aizsargājams no alkoholisko dzērienu un narkotisko, psihotropo, toksisko un citu apreibinošu vielu lietošanas³²¹.

Ievērojot likumā nostiprinātos bērnu tiesību pamatprincipus, revidentu vērtējumā, tieši valsts interesēs ir iegūt informāciju par bērna iespējamo alkohola, narkotisko vai citu apreibinošu vielu lietošanas faktu, lai varētu bērnu aizsargāt no šo vielu ietekmes, sniedzot viņam nepieciešamo atbalstu. Tāpēc nav pamatoti bērniem uzlikt par pienākumu segt arī ar pārbaužu veikšanu saistītos izdevumus.

Kādas reformas ir plānotas attiecībā uz bērnu administratīvo sodīšanu un audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu?

Revīzijā ir konstatēts, ka, lai mainītu pieeju attiecībā uz bērnu administratīvo sodīšanu, jau kopš 2015.gada noris diskusijas par atteikšanos no bērnu administratīvās sodīšanas, lai bērnu uzvedības problēmas tiktu risinātas, sniedzot nepieciešamos sociālos pakalpojumus.

Šāda pieejas maiņa ir nepieciešama, jo administratīvie sodi nav efektīvs līdzeklis cīņā ar nepilngadīgo pārkāpumiem. Tā ir sodošas sistēmas sastāvdaļa, kas nav vērsta uz pārkāpumu izdarīšanas cēloņu apzināšanu, bērna interešu un tiesību uz attīstību ievērošanu, kā arī prevencijas veicināšanu³²².

Lai gan 2016.gadā normatīvajos aktos³²³ tika nostiprināta audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu prioritāte, tomēr turpmākās reformas, kas bija paredzētas, lai mainītu kopējo pieeju darbā ar bērniem likumpārkāpējiem, “iestrēga” un septiņu gadu laikā citas būtiskas izmaiņas tā arī nav panāktas. Daudzo iebildumu dēļ 2019.gadā³²⁴ netika tālāk virzīts arī Tieslietu ministrijas izstrādātais likumprojekts “Bērnu antisociālās uzvedības likums”.

Revīzijā Tieslietu ministrija norādīja, ka 2016.gadā izdarītie grozījumi, nosakot audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu prioritāti, bija paredzēti kā ievadposms reformai. Tā kā izstrādāto likumprojektu “Bērnu antisociālās uzvedības prevencijas likums” neizdevās apstiprināt, 2016. gadā iecerētais “pārejas posms” ir kļuvis par pagaidām vienīgo instrumentu, lai bērniem ar antisociālu uzvedību piemērotu tādus līdzekļus, kas mazina šādas uzvedības cēloņus, nevis reaģē uz bērna rīcības sekām.

Kā jau norādīts iepriekš attiecībā uz likumpārkāpumu profilakses darbu ar bērniem (sk. revīzijas ziņojuma nodaļu [Vai pašvaldību īstenotais darbs ar bērniem, izstrādājot uzvedības sociālās korekcijas programmas, ir savlaicīgs, pietiekams un efektīvs?](#)), pašlaik Tieslietu ministrija sadarbībā ar Valsts probācijas dienestu un Labklājības ministriju līdz 2025.gada beigām plāno pilnveidot bērnu likumpārkāpumu prevencijas sistēmu bērna antisociālās uzvedības novēršanai³²⁵.

Revīzijā Tieslietu ministrija sniedza informāciju, ka ir saglabāta iecere atteikties no bērnu administratīvās sodīšanas un nepilngadīgās personas kā subjektus izslēgt no Administratīvās atbildības likuma, bet likumu “Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem” piemērot tikai tiem bērniem, kuri izdarījuši noziedzīgus nodarījumus.

Ņemot vērā minēto un revīzijā konstatēto, ka no jaunu likumpārkāpumu izdarīšanas bērnu neattur ne administratīvais sods, ne audzināšana rakstura piespiedu līdzekļu piemērošana, revidenti atzinīgi vērtē iecerī pārskatīt bērnu administratīvo sodīšanu un audzināšana rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu attiecībā uz administratīvus pārkāpumus izdarījušajiem bērniem un bērnu uzvedību mainīt, pilnveidojot pašvaldību likumpārkāpumu profilakses darbu ar bērniem.

Tomēr arī šo reformu veiksmīga īstenošana ir iespējama, tikai Tieslietu ministrijai cieši sadarbojoties ar Labklājības ministriju, kas ir vadošā valsts pārvaldes iestāde bērnu tiesību aizsardzības un sociālās aizsardzības jomā, un pārējām bērnu tiesību aizsardzībā iesaistītajām institūcijām, it īpaši pašvaldībām, no kuru izpratnes par nepieciešamību mainīt pieeju bērnu “sodīšanā” būs arī atkarīgs, vai reforma sasniegs savu mērķi un tiks rastas alternatīvas darbā ar bērniem, kuriem ir tendence izdarīt dažādus likumpārkāpumus.

Ieteikumi

Lai bērnu uzvedības problēmas tiktu risinātas jēgpilni, noskaidrojot bērna uzvedības problēmu cēloņus un sniedzot nepieciešamo atbalstu to novēršanai, un novērstu valsts un pašvaldību budžeta līdzekļu neefektīvu izlietošanu, Labklājības ministrijai sadarbībā ar Tieslietu ministriju, Iekšlietu ministriju, Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministriju un pašvaldībām pārskatīt un pilnveidot izveidoto bērnu izdarīto pārkāpumu izskatīšanas sistēmu, izvērtējot iespēju atteikties no administratīvās atbildības piemērošanas bērniem par to izdarītajiem pārkāpumiem, šo pārkāpumu izskatīšanai paredzētos resursus novirzot likumā³²⁶ paredzētā likumpārkāpumu profilakses darba ar bērniem pilnveidei.

Kamēr valstī esošā bērnu likumpārkāpumu izskatīšanas sistēma nav reformēta, Valsts kontrole sniedz šādus ieteikumus:

Lai nodrošinātu, ka institūciju, kuras par bērnu izdarītajiem pārkāpumiem var veikt administratīvā pārkāpuma procesu, darbība atbilst likumam³²⁷ un bērnu labākajām interesēm un ir efektīva³²⁸, Labklājības ministrijai sadarbībā ar Tieslietu ministriju un citām atbildīgajām institūcijām veikt nepieciešamās darbības šo institūciju darbinieku kompetences pilnveidei bērnu administratīvo pārkāpumu izvērtēšanā un lēmumu pieņemšanā par to.

Valsts kontrole sagaida, ka ieteikumu ieviešanai tiks izstrādātas vadlīnijas vai metodiskie materiāli, kas ietvers vismaz revīzijā konstatētās problēmas, nodrošinot, ka: iestādes izvērtē iespēju bērnu izdarītos pārkāpumus atzīt par maznozīmīgiem, atbrīvojot bērnu no administratīvās atbildības; ja lieta ir ierosināta – izvērtē jautājumu par tās nosūtīšanu pašvaldības administratīvajai komisijai audzināšana rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanai; pārkāpuma izvērtēšanā pašvaldības administratīvā komisija noskaidro bērna uzvedības problēmu cēloņus, tajā skaitā gadījumos, kad bērnam ir garīgās veselības vai garīgās attīstības traucējumi, pārlicinās, vai bērns spēj izprast savu rīcību; pamatojoties uz noskaidroto informāciju, piemēro bērna interesēm atbilstošāko audzināšana rakstura piespiedu līdzekli, tajā skaitā, novērtējot, vai bērnam nav nepieciešams izstrādāt uzvedības sociālās korekcijas programmu, lai bērna uzvedības problēmu risināšanai varētu piemērot pasākumus gan bērnam, gan viņa ģimenei, kas ir vērsti uz problēmu cēloņu novēršanu.

Tāpat Valsts kontrole sagaida, ka revīzijā konstatētās problēmas tiks analizētas šo iestāžu darbiniekiem organizētajās mācībās, skaidrojot nepieciešamo rīcību bērnu administratīvo pārkāpumu izvērtēšanā un lēmumu pieņemšanā par to.

Lai ievērotu Satversmē³²⁹ noteikto, ka valsts īpaši palīdz bērniem, kas palikuši bez vecāku gādības, kā arī nodrošinātu šo bērnu labāko interešu ievērošanu, Labklājības ministrijai sadarbībā ar Tieslietu ministriju izvērtēt iespēju atteikties no naudas soda piemērošanas bērnumos un audžuģimenēs dzīvojošajiem bērniem par to izdarītajiem administratīvajiem pārkāpumiem.

Priekšlikumi

Lai bērnu uzvedības problēmas tiktu risinātas jēgpilni, noskaidrojot bērna uzvedības problēmu cēloņus un sniedzot nepieciešamo atbalstu to novēršanai, un novērstu valsts un pašvaldību budžeta līdzekļu neefektīvu izlietošanu, Tieslietu ministrijai sadarbībā ar Labklājības ministriju, Iekšlietu ministriju, Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministriju un pašvaldībām pārskatīt un pilnveidot izveidoto bērnu izdarīto pārkāpumu izskatīšanas sistēmu, izvērtējot iespēju atteikties no administratīvās atbildības piemērošanas bērniem par to izdarītajiem pārkāpumiem, šo pārkāpumu izskatīšanai paredzētos resursus novirzot likumā³³⁰ paredzētā likumpārkāpumu profilakses darba ar bērniem pilnveidei.

Lai nodrošinātu bērnu labākās intereses un ievērotu likumā³³¹ paredzētos bērnu tiesību aizsardzības pamatprincipus, Tieslietu ministrijai sadarbībā ar Labklājības ministriju un Veselības ministriju izvērtēt iespēju izdevumus, kas ir saistīti ar alkoholisko, narkotisko vai psihotropo vielu lietošanas konstatēšanu bērna organismā, segt no valsts vai pašvaldību budžeta līdzekļiem.

Lai nodrošinātu bērnu labākās intereses un novērstu valsts budžeta līdzekļu neefektīvu izlietošanu, Tieslietu ministrijai sadarbībā ar Iekšlietu ministriju izvērtēt iespēju nepiemērot administratīvo atbildību bērniem par dzīvošanu bez derīga personu apliecinoša dokumenta un par personu apliecinoša dokumenta pazaudēšanu³³².

Revīzijā konstatētās problēmas, kas tiks novērstas, ieviešot iepriekšējās revīzijās sniegtos ieteikumus

Revīzijā netiek sniegts jauns ieteikums par ārpusģimenes aprūpē esošo bērnu mantisko tiesību aizsardzību, ja bērns tiek mantiski sodīts, jo šāds ieteikums (Nr.12) tika sniegts jau Valsts kontroles 2019.gadā pabeigtajā lietderības revīzijā par ārpusģimenes aprūpes sistēmas efektivitāti, kas arvien nav ieviests.

Tāpēc Valsts kontrole aicina Labklājības ministriju, ieviešot lietderības revīzijā “Ārpusģimenes aprūpes sistēmas efektivitāte” sniegto ieteikumu Nr.12, turpināt darbu, lai līdz 03.01.2023. nodrošinātu, ka gadījumā, ja ārpusģimenes aprūpē esošs bērns izdara administratīvo pārkāpumu, tiek izvērtēti bērna uzvedības problēmu cēloņi un bērnam tiek piemēroti audzinoša rakstura piespiedu līdzekļi, nevis administratīvais sods.

5. Vai pieteiktā sociālās korekcijas izglītības iestādes institūta reforma novērsīs pakalpojumā konstatētos trūkumus?

Valsts kontroles vērtējumā, ir atbalstāma atbildīgo institūciju rīcība likvidēt sociālās korekcijas izglītības iestādi “Nauksēni” un uz laiku apturēt pakalpojuma – bērnu ievietošanas sociālās korekcijas izglītības iestādē – īstenošanu, ņemot vērā iestādē konstatētos būtiskos bērnu tiesību pārkāpumus, tajā skaitā vardarbību, un nespēju iestādē nodrošināt šīs mērķgrupas vajadzībām atbilstošu pakalpojumu.

Ja ievietošana sociālās korekcijas izglītības iestādē kā pakalpojums tiks saglabāts, Valsts kontrole aicina, līdz 31.12.2024. īstenojot pieteikto sociālās korekcijas izglītības iestādes institūta reformu, visām iesaistītajām institūcijām – Izglītības un zinātnes ministrijai, Tieslietu ministrijai, Labklājības ministrijai un to padotības iestādēm, kā arī pašvaldībām – ne tikai rast risinājumu, kā novērst pārkāpumus, kas bija par pamatu iestādes slēgšanai, bet izvērtēt arī revīzijā konstatētās problēmas attiecībā uz pamatojumu bērna ievietošanai sociālās korekcijas izglītības iestādē, ievietošanas termiņu, kā arī iestādē nodrošināmā pakalpojuma saturu.

Revidenti vērš uzmanību, ka no 2016.gada sociālās korekcijas izglītības iestādē kopā ar noziedzīgus nodarījumus izdarījušiem bērniem var tikt ievietoti arī bērni, kas izdarījuši administratīvos pārkāpumus (piemēram, smēķējuši, lietojuši alkoholu), bet nepilda piemērotos audzinoša rakstura piespiedu līdzekļus, neparedzot tiem citu – atbilstošu pakalpojuma saturu. Revidentu vērtējumā, šo bērnu ievietošana sociālās korekcijas izglītības iestādē ir sekas pašvaldību nesekmīgi īstenotam likumpārkāpumu profilakses darbam, tajā skaitā mērķētu un šo bērnu un to ģimeņu vajadzībām atbilstošu sociālo pakalpojumu trūkumam. Turklāt šai mērķgrupai nav rasts cits risinājums, arī apturot SKII “Nauksēni” darbību. Tāpēc, ņemot vērā revīzijā konstatētās nepilnības, ir būtiski jāpilnveido pašvaldību likumpārkāpumu profilakses darbs ar šiem bērniem un to ģimenēm, tajā skaitā jārod risinājums, lai to uzvedības korekcijai tiktu piesaistīts arī mentors jeb atbalsta persona, kas motivē bērnu saņemt nepieciešamo atbalstu.

Tāpat ir jāpārskata, vai sociālās korekcijas izglītības iestāde ir labākais risinājums tajos gadījumos, kad bērnam ievietošana sociālās korekcijas izglītības iestādē tiek piemērota kā drošības līdzeklis kriminālprocesa ietvaros. Lai gan saskaņā ar Kriminālprocesa likumu³³³, piemērojot bērnam ievietošanu sociālās korekcijas izglītības iestādē kā drošības līdzekli, tā tiek uzskatīta par personas brīvības atņemšanu un ir nodrošināma tādā pašā kārtībā (ar tiem pašiem nosacījumiem un ar tādu pašu pārsūdzēšanas un kontroles kārtību) kā apcietinājums, tomēr uz SKII “Nauksēni” kā izglītības iestādi nav attiecināms apcietinājumu regulējošais

normatīvais akts³³⁴. Turklāt dažu mēnešu laikā, uz kādu tiek piemērots drošības līdzeklis, ir apgrūtināši īstenot bērna uzvedības sociālo korekciju, tāpēc tā nerasnīgs savu mērķi.

Revidentu vērtējumā, ir jāizvērtē arī likumā³³⁵ paredzētais sociālās korekcijas izglītības iestādē ievietošanas termiņš, to nosakot atkarībā no bērnam nepieciešamajiem pakalpojumiem. Revīzijā konstatēts, ka vairākos gadījumos ievietošanas termiņš iestādē – līdz pat trim gadiem – bija saistīts nevis ar bērna izdarīto likumpārkāpumu un tam nepieciešamo atbalstu uzvedības korekcijai, bet ar bērna izglītības līmeni: jo bērns bija “mazāk izglītots” (pabeidzis mazāk klašu), jo uz ilgāku termiņu viņš iestādē tika ievietots, lai sekmīgi iegūtu pamatizglītību, neņemot vērā, ka šajā laikā bērns uz nesamērīgi ilgu laiku faktiski tika šķirts no savas ģimenes un ierastās vides. Tāpat ar ievietošanu sociālās korekcijas izglītības iestādē atbildīgās institūcijas risināja arī ģimenē esošās sociālās problēmas vai pakalpojumu trūkumu bērnam, jo aptuveni puse no SKII “Naukšēni” audzēkņiem bija no ārpusģimenes aprūpes un vairums no tiem – tieši no bērnam.

Savukārt, vērtējot sociālās korekcijas izglītības iestādē pakalpojuma saturu, revidentu vērtējumā, nepietiek tikai ar to, ka tiks panākts, ka sociālās korekcijas izglītības iestādē darbojas atbilstoši normatīvajiem aktiem, tajā skaitā aizpilda trūkstošās vakances. Ir jāpārvērtē arī apstiprinātais sociālās korekcijas izglītības programmas parauga³³⁶ saturs un tajā paredzētās prasības personālam, kā arī tas jāpielāgo bērniem ar garīgās veselības vai garīgās attīstības traucējumiem, kas arī nereti tiek ievietoti SKII “Naukšēni”. Tāpat, ja, pamatojoties uz uzsāktajām reformām, ievietošana sociālās korekcijas izglītības iestādē kā pakalpojums tiks saglabāta, ir jārod risinājums, kā tajā nodrošināt izglītības apguvi arī pēc obligātās pamatizglītības iegūšanas.

Revidenti uzsver, ka aptuveni puse no izlasē iekļautajiem bērniem, kas bija ievietoti SKII “Naukšēni”, bija izdarījuši atkārtotus likumpārkāpumus. Augstu bērnu pārkāpumu recidīvu savos pašnovērtējuma ziņojumos bija konstatējusi arī pati iestāde, kas apliecina, ka bērnu ievietošana sociālās korekcijas izglītības nerasnīdza savu mērķi. Tāpēc, ja, pamatojoties uz uzsāktajām reformām, ievietošana sociālās korekcijas izglītības iestādē kā pakalpojums tiks saglabāta, šai iestādei ir jānosaka arī kritēriji tās darbības efektivitātes novērtēšanai.

“Visstingrākais” audzinoša rakstura piespiedu līdzeklis ir ievietošana sociālās korekcijas izglītības iestādē³³⁷, kuru var noteikt bērnam par viņa izdarīto noziedzīgo nodarījumu vai administratīvo pārkāpumu un kura piemērošana ir tiesas kompetencē.

No revīzijas izlasē iekļautajiem 73 bērniem 13 bērni laikā no 2019. līdz 2021. gadam bija ievietoti SKII “Naukšēni”, bet par diviem bērniem šādu lūgumu tiesa bija noraidījusi.

Bērnu tiesību aizsardzības likums³³⁸ nosaka, ka sociālās korekcijas izglītības iestādes ir iestādes, kurās tiek ievietoti bērni ar sociālās uzvedības novirzēm un kurās, ja nepieciešams, tiek piemēroti medicīniska rakstura piespiedu līdzekļi.

Bērns sociālās korekcijas izglītības iestādē var tikt ievietots par izdarītu noziedzīgu nodarījumu³³⁹, bet no 01.06.2016.³⁴⁰ – arī par administratīvo pārkāpumu³⁴¹. Tāpat ievietošana sociālās korekcijas izglītības iestādē saskaņā ar Kriminālprocesa likumu³⁴² bērnam var tikt piemērota kā drošības līdzeklis.

Latvijā kopš 2009.gada³⁴³ ir tikai viena sociālās korekcijas izglītības iestāde – Izglītības un zinātnes ministrijas padotībā esošā SKII “Naukšēni”, kas dibināta 1998.gadā³⁴⁴. Tā atrodas Naukšēnu muižas pils kompleksā, Valmieras novada Naukšēnu pagastā. Tās darbība tiek finansēta no valsts budžeta līdzekļiem, un 2022.gadā tās budžets ir 644 905 *euro*, no kuriem 74% ir paredzēti darbinieku atlīdzībai.

Lai gan revīzijā Izglītības un zinātnes ministrija sniedza informāciju, ka SKII “Naukšēnu” kapacitāte ir aptuveni 50–60 izglītojamie, faktiski tajā pakalpojumu saņem daudz mazāk bērnu – saskaņā ar VIIS datiem 01.09.2021. SKII “Naukšēni” bija 21 audzēknis, bet 18.05.2022. – 17 audzēkņi. Revidenti uzsver, ka viena bērna “labošana” šajā iestādē pēdējos četros gados valstij izmaksāja vidēji 29 tūkstošus *euro* gadā³⁴⁵.

Jau vairākus gadus notiek diskusijas par SKII “Naukšēni” turpmāko darbību, tajā skaitā, vai iestāde nav nododama Tieslietu ministrijas pārraudzībā.

2021.gada oktobrī publiski izskanēja informācija, ka VBTAI, reaģējot uz sūdzību, SKII “Naukšēni” ir konstatējusi būtiskus bērnu tiesību pārkāpumus³⁴⁶.

Reaģējot uz VBTAI konstatēto, Izglītības un zinātnes ministrija 08.10.2021. pieņēma lēmumu atstādināt no darba SKII “Naukšēni” direktoru³⁴⁷, bet pārbaudes par iestādes darbību uzsāka arī IKVD un Tiesībsarga birojs.

Tāpēc revīzijā tika sekots līdz šo iestāžu veiktajām pārbaudēm SKII “Naukšēni” un Izglītības un zinātnes ministrijas sniegtajiem priekšlikumiem konstatēto problēmu risināšanā, lai, pamatojoties uz tiem un revidentu detalizētajās pārbaudēs konstatēto par izlasē iekļautajiem bērniem, sniegtu priekšlikumus sociālās korekcijas pakalpojuma izglītības iestādē pilnveidei.

Kādus pārkāpumus atbildīgās institūcijas konstatēja SKII “Naukšēni”, un kādi priekšlikumi ir sniegti konstatēto problēmu novēršanai?

Revīzijā ir konstatēts, ka VBTAI 2021.gada 21. un 29.septembrī SKII “Naukšēni” veiktajās pārbaudēs³⁴⁸ konstatēja vairākus būtiskus bērnu tiesību pārkāpumus – iestādē īstenotās izglītības programmas neatbilst audzēkņu vajadzībām un spējām, iestādē nav atbalsta personāla, tāpēc netiek nodrošināta arī sociālā korekcija, tajā skaitā ārstēšanās no atkarībām. Tāpat audzēkņiem savlaicīgi netiek sniegta medicīniskā palīdzība, pietrūkst uztura, nav nodrošināta vienota uzvedības vērtēšanas kārtība, kā arī iestādē pastāv gan emocionālā un fiziskā vardarbība starp audzēkņiem, gan darbinieku emocionālā un fiziskā vardarbība pret audzēkņiem. Tāpat tika konstatētas neatbilstības attiecībā uz bērnu izolēšanu – izolācijas vieta neatbilst nepilngadīgo veselības, fiziskajām un garīgajām vajadzībām, izolācijā netiek sniegta savlaicīga medicīniskā aprūpe, audzēkņus izolē ilgāk par 48 stundām u.c.

Lai novērstu pārbaudē konstatēto, VBTAI 25.10.2021. nosūtīja vēstuli³⁴⁹ SKII “Naukšēni” ar ieteikumiem un uzdevumiem, kas tai ir jāveic: iestādei savu darbību vērst uz audzēkņu vērtību orientācijas veidošanos un nostiprināšanos audzēknī, uz audzēkņa orientāciju uz atturēšanos no pretlikumīgām darbībām, uz audzēkņa ar sociālās uzvedības novirzēm reintegrāciju sabiedrībā, kā arī nodrošināt katram audzēknim izstrādātās uzvedības korekcijas programmas nepārtrauktību, regulāri izvērtējot darba rezultātus, nodrošināt audzēkņiem nepārtrauktu izglītības apguvi, nepieciešamības gadījumā nodrošināt audzēkņu ārstēšanu no atkarībām, u.c.

Vēstulē³⁵⁰ VBTAI arī norādīja, ka iespējamā piedzīvotā vardarbība SKII “Naukšēni” audzēkņiem var radīt gan īslaicīgas, gan ilgtermiņa sekas, kas nozīmīgi var ietekmēt bērna attīstību un sociopsiholoģisko funkcionēšanu, jo ilgstoši piedzīvots stress, bailes, trauksme var veicināt neatgriezeniskas personības izmaiņas, kas var būtiski ietekmēt turpmāko dzīves kvalitāti. Tāpat gadījumos, ja bērns ilgstoši izjūt kaunu, vainas un baiļu izjūtu, neziņu par nākotni, var veidoties antisociāla, destruktīva vai agresīva uzvedība, pastiprināties depresīvas izjūtas, kā arī attīstīties zems pašvērtējums, kas var veicināt autoagresiju pret sevi, suicidiālas domas. Spēcīgas negatīvas emocijas, ko bērns izjūt ilgstoši, var tiešā veidā ietekmēt arī bērna kognitīvos procesus, piemēram, koncentrēšanās spēju, uzmanības noturību, atmiņas procesus, kā arī fizisko pašsajūtu un labklājību, radot psihosomatiskas reakcijas.

Par pārbaudēs konstatētajiem pārkāpumiem VBTAI uzsāka 13 administratīvā pārkāpuma lietas pret SKII “Naukšēni” darbiniekiem par fizisko un emocionālo vardarbību pret iestādes audzēkņiem. Piemēram, par sitieni iestādes audzēknei pa seju, bērnu spārdīšanu, “roku laušanu”, apsūkāšanu ar personību aizskarošiem un necenzētiem vārdiem u.c.

2022.gada jūlijā no uzsāktajām 13 administratīvā pārkāpuma lietām 12 jau bija noslēgušās. No tām tikai piecās lietās bija pieņemts lēmums par administratīvā soda piemērošanu (divās – naudas sods un pārējās trijās – brīdinājums). Pārējās septiņas lietas dažādu iemeslu dēļ bija izbeigtas (netika konstatēts pārkāpums, pierādījumu trūkuma dēļ, iestāties noilgums u.c.).

Pārbaudes par SKII “Naukšēni” darbību Izglītības un zinātnes ministrija uzdeva³⁵¹ veikt arī tās padotības iestādei IKVD, kas ir atbildīgs par izglītības procesu kontroli un kas pārbaudes klātienē SKII “Naukšēni” veica 13.10.2021.

Saskaņā ar IKVD sniegto informāciju pārbaudes laikā tika saņemti darbinieku skaidrojumi, uzklauts izglītojamo viedoklis, vizuāli novērtētas iestādes telpas, materiāltehniskais nodrošinājums un mācību vide, kā arī izvērtēti tās darbību reglamentējošie dokumenti, konstatējot šādus trūkumus iestādes darbībā:

- ✓ iestādes īstenotais sociālais korekcijas darbs nav mērķtiecīgs un personalizēts, jo iestādei nav atbilstošu personāla resursu un izpratnes par sociālo korekciju:
 - netiek nošķirtas sociālās korekcijas un interešu izglītības nodarbības, turklāt to plānojums un norise ir pretrunīga, jo lielākā daļa interešu un sociālās korekcijas nodarbību notiek piektdienās un brīvdienās. To norises laiki pārklājas, tajā skaitā ar mācību priekšmetu stundu laikiem;

Par bērnu tiesību pārkāpumiem SKII “Naukšēni” tika uzsāktas 13 administratīvā pārkāpuma lietas!

- iestādē nav nodrošināts nepieciešamais atbalsta personāls, kas, savukārt, neveicina izglītojamo sociālo korekciju un apgrūtina nepieciešamās palīdzības saņemšanu. Turklāt par speciālo pedagogu un izglītības psihologu strādā personas bez normatīvajos aktos paredzētās izglītības;

Piemēram, lai gan izglītības psihologam tarificēta 0,5 darba slodze, saskaņā ar audzēkņu sniegto informāciju izglītības psihologs nemaz nav pieejams.

- ✓ audzēkņiem, kuri jau ir ieguvuši pamatizglītību, netiek nodrošināta tālākā izglītošanās, jo iestādē ir pieejamas tikai pamatizglītības programmas;

Vienam audzēknim bija rasta iespēja iegūt profesionālo vidējo izglītību citā iestādē. Tomēr IKVD šādu SKII “Naukšēni” vienošanos ar izglītojamo un viņa likumisko pārstāvi par izglītojamā atrašanos ārpus SKII “Naukšēni” profesionālās vidējās izglītības ieguvei uzskatīja par tiesneša lēmuma nepildīšanu.

- ✓ izglītojamiem ar speciālajām vajadzībām mācību procesā sniegtie atbalsta pasākumi nav pietiekami. Lai gan lielākajai daļai šo bērnu ir izstrādāti individuālie izglītības programmas apguves plāni, tomēr daļa no tiem nav aktualizēti. No sarunām ar pedagogiem un izglītojamiem IKVD neguva arī pārliecību, ka plānos ietvertie atbalsta pasākumi bērnam ir zināmi un ka tie faktiski tiek nodrošināti. Turklāt, lai gan 10 no 16 izglītojamiem, kuri iestādē iegūst pamatizglītību, ir sniegts pedagoģiski medicīnisko komisiju atzinums ar ieteikumu apgūt speciālo pamatizglītības programmu, speciālajam pedagogam ir tarificēta tikai 0,3 darba slodze.

2021.gada novembrī pārbaudes par SKII “Naukšēni” darbību veica arī Tiesībsarga birojs, lai noskaidrotu, kāds atbalsts bērniem un darbiniekiem ir nodrošināts pēc tam, kad VBTAI iestādē konstatēja būtiskus bērnu tiesību pārkāpumus. Arī tiesībsarga ziņojumā³⁵² norādīts uz jau iepriekš VBTAI un IKVD konstatētajām problēmām, piemēram, iestādē ir ilgstoša psihologa vakance, tāpēc netiek nodrošināts pilnvērtīgs sociālās korekcijas darbs ar bērniem; ir grūtības nodrošināt psihiatra, narkologa un atkarību speciālistu konsultācijas; iztrūkst individuāls darbs ar bērnu; bērniem, kuri iestādē ir cietuši no vardarbības vai kuri tādu ir piedzīvojuši pirms ievietošanas iestādē, netiek nodrošināts valsts finansēts sociālās rehabilitācijas pakalpojums no vardarbības cietušiem bērniem u.c. Tika sniegtas arī konkrētas rekomendācijas minēto trūkumu novēršanai.

26.04.2022. intervijā Tiesībsarga biroja pārstāvji revidentiem norādīja, ka situācija SKII “Naukšēni” arvien ir sarežģīta un sniegtās rekomendācijas arvien nav ieviestas.

Lai risinātu krīzes situāciju SKII “Naukšēni” darbībā un vienotos par turpmākām darbībām, kā arī pilnveidotu sociālās korekcijas sistēmu ilgtermiņā, Izglītības un zinātnes ministrija 01.11.2021. izveidoja starpinstitucionālu darba grupu³⁵³, iesaistot vairāku ministriju (Tieslietu ministrijas, Iekšlietu ministrijas, Labklājības ministrijas) un iestāžu (Valsts probācijas dienesta, Valsts policijas, IKVD, VBTAI) pārstāvjus, tajā skaitā SKII “Naukšēni” direktora pienākumu izpildītāju.

Ar 02.02.2022. rīkojumu³⁵⁴ Izglītības un zinātnes ministrija sadarbībā ar Valsts probācijas dienestu un SKII “Naukšēni” uzsāka arī pilotprojektu “Atbalsts sociālās korekcijas darba attīstībai sociālās korekcijas izglītības iestādē “Naukšēni””, kuru bija paredzēts īstenot laikā no 07.02.2022. līdz 29.12.2023. ar mērķi nodrošināt SKII “Naukšēni” darbību atbilstoši Bērnu tiesību aizsardzības likumā noteiktajiem bērnu tiesību aizsardzības principiem un iestādes izveides mērķim, kā arī pilnveidot iestādes personāla teorētiskās un praktiskās zināšanas starpinstitūciju sadarbības un sociālās korekcijas jomā.

Lai sasniegtu izvirzīto mērķi, pilotprojektā bija noteikti konkrēti uzdevumi un to izpildes termiņi, tajā skaitā paredzēts izstrādāt procesa aprakstus un vadlīnijas konkrētu uzvedības sociālās korekcijas programmu un metožu īstenošanai, vadlīnijas starpinstitūciju sanāksmju organizēšanai, kā arī sagatavot un līdz 12.01.2024. iesniegt Izglītības un zinātnes ministrijā rekomendācijas par to, kā izmantot pilotprojektā realizēto.

Tomēr jau 11.05.2022., t.i., tikai trīs mēnešus pēc pilotprojekta uzsākšanas, Valsts probācijas dienests informēja Izglītības un zinātnes ministriju³⁵⁵, ka pārtrauc dalību pilotprojektā, norādot, ka plānoto sociālās uzvedības korekcijas programmu nav iespējams īstenot, jo SKII “Naukšēni” arvien nav pieejams nepieciešamais atbalsta personāls, iestādes darbinieki nav apmācīti darbam ar iestādes mērķgrupu, kā arī iestādē nav jūtama vēlme mainīt līdz šim pastāvējušo praksi, tajā skaitā personāla attieksmi pret bērniem, kas ir viena no būtiskākajām problēmām šīs iestādes darbībā.

Vienlaikus Valsts probācijas dienests lūdza Izglītības un zinātnes ministriju steidzami izvērtēt jautājumu par iestādes darbības apturēšanu uz pietiekami ilgu laiku, lai izstrādātu jaunu konceptuālu un ilgtermiņa redzējumu par konkrētā audzinoša rakstura piespiedu līdzekļa izpildes nodrošināšanas modeli, ņemot vērā iestādē konstatētās problēmas un trūkumus, vai iestādes slēgšanu. Valsts probācijas dienests arī pamatoja, ka, tās ekspertu vērtējumā, audzēkņu sociālās korekcijas vajadzības kopš 2021.gada rudens ir tikai pieaugušas un iestādes nespēja vai nevēlēšanās sniegt šīm vajadzībām atbilstošu intervenci ir novedušas pie audzēkņu vardarbības un nepakļaušanās pieauguma. Tāpēc turpmākā iestādes darbība līdzšinējos apstākļos neatbilst bērnu labākajām interesēm.

Ņemot vērā Izglītības un zinātnes ministrijas nespēju uzlabot iestādes darbu tā, lai iestādes vide atbilstu bērnu interesēm un darbinieku drošībai, 30.05.2022. publiski tika izplatīts paziņojums³⁵⁶ par SKII “Naukšēni” slēgšanu līdz 2022.gada beigām. Pēc tam, izstrādājot attiecīgos likumprojektus³⁵⁷, tika precizēts, ka audzinoša rakstura piespiedu līdzekļa – ievietošana sociālās korekcijas izglītības iestādē – piemērošana tiks apturēta uz laiku līdz 31.12.2024., kamēr tiks īstenota sociālās korekcijas izglītības iestādes institūta reforma, pārskatot un pilnveidojot normatīvo regulējumu attiecībā uz šo audzinoša rakstura piespiedu līdzekli.

Lai minēto iecerī varētu īstenot, nepieciešamo grozījumu likumprojekti (t.i., grozījumi likumā “Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem”³⁵⁸, grozījumi Krimināllikumā³⁵⁹ un grozījumi Kriminālprocesa likumā³⁶⁰) jau 07.06.2022. pirms pirmā lasījuma tika izskatīti Saeimas Juridiskajā komisijā un steidzamības kārtībā 2.lasījumā 16.06.2022. Saeima tos pieņēma, un tie stājās spēkā ar 23.06.2022.

Saskaņā ar tiem no 01.07.2022. līdz 31.12.2024. netiek piemērota bērna ievietošana sociālās korekcijas izglītības iestādē, savukārt uzsākto lēmumu izpilde ar 01.07.2022. ir izbeidzama.

Vienlaikus tika izdarīti grozījumi arī likumā “Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem”³⁶¹:

- ✓ nosakot, ka līdz 30.06.2022. sociālās korekcijas izglītības iestādes vadītājs informē attiecīgās pašvaldības kompetento iestādi un Valsts policiju par bērniem, kuriem ir piemērots audzinoša rakstura piespiedu līdzeklis – ievietošana sociālās korekcijas izglītības iestādē – un kuriem ir nodrošināma likumpārkāpumu profilakse. Šiem bērniem pašvaldība iekārto profilakses lietu un izstrādā uzvedības sociālās korekcijas programmu, pieaicinot Valsts probācijas dienestu, bāriņtiesu un VBTAI, un nodrošina regulāru starpinstitucionālo sadarbību likumpārkāpumu profilakses pasākumu plānošanai³⁶²;

Par izstrādātajiem grozījumiem tika saņemti Latvijas Pašvaldību savienības iebildumi, kas tika izteikti gan Juridiskās komisijas sēdēs³⁶³, gan atbildīgajai komisijai iesniegti³⁶⁴ pirms likumprojektu izskatīšanas otrajā lasījumā. Iebildumos tika norādīts, ka lēmums ir sasteigts un netiek piedāvāts vienots alternatīvs modelis konkrētās problēmsituācijas risinājumam. Turklāt tiek aizmirsts, ka bērni SKII “Nauksēni” ir nonākuši tajos gadījumos, kad uzvedības sociālās korekcijas darbs pašvaldībā nav bijis sekmīgs. Problēma netiek risināta pēc būtības, bet atmesta sākumpunktā pašvaldībās. Pašvaldībām nav citas alternatīvas, piemēram, stingrāks audzinoša rakstura piespiedu līdzeklis, attiecībā uz bērniem, kuri atsakās iesaistīties uzvedības sociālās korekcijas programmā. Tāpat pašvaldībām ir nepieciešams finansējums darbam ar šiem bērniem.

✓ no 01.01.2023.³⁶⁵ bērniem, kuri ir izdarījuši noziedzīgus nodarījumus, tiek ieviests jauns audzinoša rakstura piespiedu līdzeklis – probācijas novērošana – bērna uzvedības uzraudzība un bērna iesaistīšana viņa vecumam, psiholoģiskajām īpašībām un attīstības līmenim piemērotos sociālās uzvedības korekcijas un sociālās rehabilitācijas pasākumos, kas tiks nodrošināta šādā kārtībā:

- to nodrošinās Valsts probācijas dienesta teritoriālās struktūrvienības nodaļa, kuras darbības teritorijā dzīvo bērns, un to varēs piemērot uz laiku no viena līdz trim gadiem. Probācijas novērošanas kārtību regulēs Ministru kabineta noteikumi, kas ir jāizstrādā līdz 31.12.2022.;
- probācijas novērošanas laikā Valsts probācijas dienests piesaistīs pakalpojumu sniedzējus, kas ir nepieciešami, lai nodrošinātu bērna sociālās uzvedības korekciju un sociālo rehabilitāciju;

Saeimas Juridiskās komisijas sēdē Valsts probācijas dienesta pārstāve paskaidroja, ka ir uzsāktas konsultācijas ar SIA “Bērnu un pusaudžu resursu centrs” speciālistiem, kuri strādā pie jauna pakalpojuma – Dialektiski biheiviorālā terapija – ieviešanas.

Valsts probācijas dienests bērnam un viņa likumiskajam pārstāvim varēs noteikt arī dažādus papildu pienākumus, piemēram, ievērot aizliegumu atstāt dzīvesvietu noteiktā diennakts laikā, ievērot aizliegumu uzturēties noteiktās sabiedriskajās vietās, ievērot aizliegumu lietot alkoholu, narkotiskās vai citas apreibinošās vielas, pildīt norādījumus, kas vērsti uz lietderīgu brīvā laika pavadīšanu.

Revīzijā konstatēts, ka sākotnēji izstrādātajā likumprojektā³⁶⁶ šāds jauns audzinoša rakstura piespiedu līdzeklis – probācijas novērošana – nebija paredzēts. Tas likumprojektā tika ietverts 14.06.2021. pēc piecu Saeimas deputātu priekšlikuma pirms likumprojekta izskatīšanas otrajā lasījumā.

Sākotnēji kritiku un iebildumus par šo priekšlikumu izteica gan Tieslietu ministrija, gan par tā izpildi atbildīgais Valsts probācijas dienests³⁶⁷.

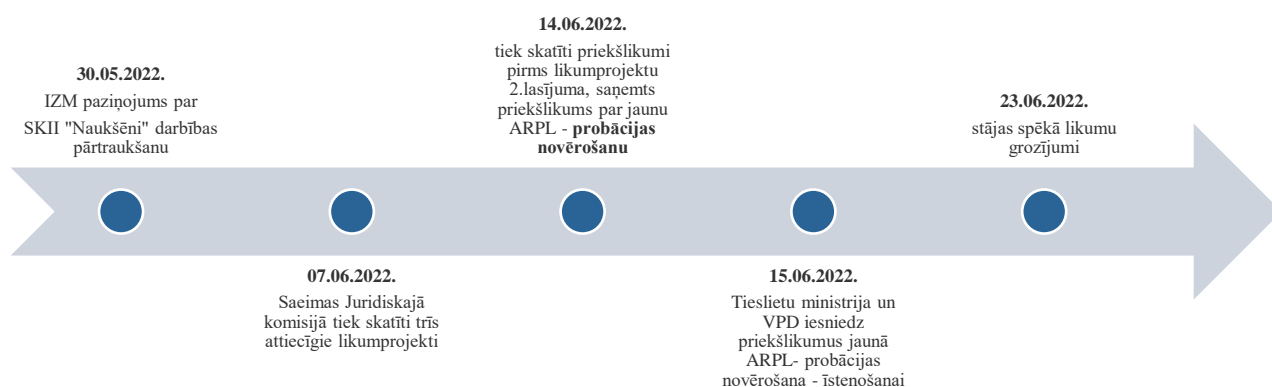
Tieslietu ministrijas pārstāvis norādīja, ka šāds risinājums ir sasteigts, neaptver visu bērnu grupu, uz kuru tas varētu attiekties, kā arī tajā ir citi būtiski trūkumi (nav noteiktas tiesības un pienākumi, bērnam nozīmējamie pienākumi u.c.). Priekšlikums būtībā ir daļa no plānotā ilgtermiņa risinājuma, kurš būtu rūpīgi jāapdomā.

Savukārt Valsts probācijas dienesta pārstāvis vērsa uzmanību, ka dienestam nav pieredzes un instrumentu darbā ar bērniem vecumā no 11 līdz 13 gadiem, ka ar bērniem ir jāstrādā pēc iespējas tuvāk dzīvesvietai un darbs ir jāveic ar visu ģimeni. Turklāt nevienam nav lielāku resursu kā pašvaldībām.

Ņemot vērā izteiktos iebildumus, vienas dienas laikā – līdz 15.06.2022. – Tieslietu ministrija un Valsts probācijas dienests sagatavoja papildinājumus un labojumus šim priekšlikumam, kā arī aplēsa tā izmaksas 2023.gadam – 611 431 *euro*, un turpmākajiem gadiem – 603 781 *euro*. Šajās izmaksās bērnu sociālās uzvedības korekcijai un sociālajai rehabilitācijai, kuru nodrošinās ārpakalpojuma sniedzējs, ir ielānoti 435 600 *euro*.

Revidentu vērtējumā, ir atbalstāma Izglītības un zinātnes ministrijas rīcība likvidēt SKII “Naukšēni”, jo tajā konstatēti būtiski bērnu tiesību pārkāpumi un nespēja nodrošināt šīs mērķgrupas vajadzībām atbilstošu pakalpojumu. Tomēr steidzamība, ar kādu tā tika īstenota, neliecina par pārdomātu rīcību un labas pārvaldības principu ievērošanu, kas jo īpaši svarīga ir jautājumos, kas skar bērnus.

Tai pašā laikā ir panākts arī pozitīvs aspekts – dažu dienu laikā Saeimas deputāti un atbildīgās institūcijas ir spējušas vienoties par alternatīva risinājuma nepieciešamību vismaz tiem bērniem, kuri ir izdarījuši noziedzīgus nodarījumus, un bez resursietilpīgu darbību veikšanas pat paredzējušas ieviest jaunu audzināšanas rakstura piespiedu līdzekli (skat. 17.attēlu), lai gan SKII “Naukšēni” darbības pilnveide atbildīgo institūciju redzeslokā bija jau vairākus gadus.

17.attēls. Lēmumu pieņemšana par sociālās korekcijas izglītības iestādes institūta reformu.

Revidentu pieredze liecina, ka bieži vien no ieceres līdz pakalpojuma ieviešanai var paiet daudzi gadi, jo par pakalpojuma nepieciešamību un iespējamo risinājumu tiek veikti pētījumi, īstenots pilotprojekts un tikai tad, pamatojoties uz tā rezultātiem, tiek sagatavots politikas plānošanas dokuments. Tomēr konkrēta pakalpojuma ieviešanai bieži vien tāpat netiek rasts finansējums. Piemēram, lai ieviestu personām ar invaliditāti nepieciešamo asistenta pakalpojumu bija nepieciešami vismaz astoņi gadi.

Ņemot vērā iepriekš minēto un to, ka audzināšanas rakstura piespiedu līdzekļa – ievietošana sociālās korekcijas izglītības iestādē – piemērošana ir apturēta uz laiku līdz 31.12.2024. un līdz 31.12.2023. Ministru kabinetam ir jāizstrādā un Saeimā ir jāiesniedz grozījumi par tā turpmāko piemērošanu un izpildi³⁶⁸, revidenti vēlas akcentēt tās problēmas, ko tie konstatēja detalizētajās pārbaudēs par izlasē iekļautajiem bērniem un kas, revidentu vērtējumā, būtu noderīgas, pieņemot lēmumu par turpmāko šī audzināšanas rakstura piespiedu līdzekļa modeli.

Vai normatīvajā regulējumā ietvertais pamatojums un termiņi bērna ievietošanai sociālās korekcijas izglītības iestādē atbilst bērnu labākajām interesēm?

Kā jau tas norādīts iepriekš, bērns sociālās korekcijas izglītības iestādē var nonākt par izdarītu noziedzīgu nodarījumu, administratīvo pārkāpumu vai arī tā bērnam var tikt piemērota kā drošības līdzeklis³⁶⁹ kriminālprocesa ietvaros (skat. 18.attēlu).

Par noziedzīgu nodarījumu ³⁷⁰ :	Par administratīvo pārkāpumu ³⁷¹ :	Ja bērnam piemērots drošības līdzeklis ³⁷² :
<ul style="list-style-type: none"> Ja bērns ir izdarījis noziedzīgu nodarījumu un tiesa ir atbrīvojusi no piespriedē soda. Ja bērns ir izdarījis Krimināllikumā paredzētu nodarījumu, attiecībā uz kuru pieņemts lēmums par kriminālprocesa izbeigšanu un materiālu nosūtīšanu tiesai. Ja bērns ir izdarījis Krimināllikumā paredzētu nodarījumu, par kuru procesuāli pilnvarota amatpersona konstatējusi, ka to izdarījis bērns, kurš nav sasniedzis 14 gadu vecumu. Ja bērnam, kuram noteikta probācijas uzraudzība, pamatojoties uz soda izpildes iestādes iesniegumu, tiesa pieņem lēmumu, ka viņš ir ievietojams sociālās korekcijas izglītības iestādē, ņemot vērā nelabvēlīgo sociālo vidi, kurā bērns atrodas, iespējamu bērna veselības vai dzīvības apdraudējumu vai citu iemeslu dēļ, kuri kavē probācijas uzraudzības izpildi. 	<p>Ja bērns apzināti izvairās no lēmuma par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļa piemērošanu izpildes un administratīvā komisija ir izmantojusi iespējas piemērot stingrāku audzinoša rakstura piespiedu līdzekli vai tās rīcībā nav stingrāka audzinoša rakstura piespiedu līdzekļa, ko varētu piemērot par konkrēto pārkāpumu, tā vērsas ar motivētu lūgumu tiesā piemērot tādu audzinoša rakstura piespiedu līdzekli, kas nav tās kompetencē, tajā skaitā ievietošanu sociālās korekcijas izglītības iestādē.</p>	<p>Ja aizdomās turēto vai apsūdzēto bērnu nav nepieciešams turēt apcietinājumā, tomēr nav pietiekamas pārliecības, ka, atrodoties brīvībā, tas izpildīs savus procesuālos pienākumus un neizdarīs jaunus noziedzīgus nodarījumus, tam ar izmeklēšanas tiesneša lēmumu vai tiesas nolēmumu pirms galīgā nolēmuma spēkā stāšanās konkrētajā kriminālprocesa var piemērot drošības līdzekli – ievietošanu sociālās korekcijas izglītības iestādē. Kriminālprocesa likuma izpratnē bērna ievietošana sociālās korekcijas izglītības iestādē ir uzskatāma par personas brīvības atņemšanu.</p>

18.attēls. Kādos gadījumos bērns var tikt ievietots sociālās korekcijas izglītības iestādē.

Revīzijā konstatētas vairākas problēmas attiecībā uz normatīvajā regulējumā ietvērto pamatojumu bērna ievietošanai sociālās korekcijas izglītības iestādē.

Pirmkārt, iespēja pašvaldību administratīvajām komisijām lūgt tiesu par administratīvu pārkāpumu bērnam piemērot stingrāku audzinoša rakstura piespiedu līdzekli, kura piemērošana nav tās kompetencē³⁷³ (tajā skaitā, bērnu ievietot sociālās korekcijas izglītības iestādē), tika ieviesta tikai no 01.06.2016.³⁷⁴

Saskaņā ar likuma anotācijā³⁷⁵ norādīto tas bija cieši saistīts ar virzītajām reformām, ka bērnam par tā izdarīto administratīvo pārkāpumu prioritāri piemēro audzinoša rakstura piespiedu līdzekļus, nevis administratīvo sodu. Ievietošana sociālās korekcijas izglītības iestādē bija paredzēta kā papildu instruments tajos gadījumos, kad bērns apzināti izvairās no piemērotā audzinoša rakstura piespiedu līdzekļa izpildes.

Tā kā anotācijā ietvertais pamatojums bija vispārīgs un līdz šim iestādē uzturējās tikai bērni, kuri bija izdarījuši noziedzīgus nodarījumus, revīzijā Izglītības un zinātnes ministrijai un Tieslietu ministrijai tika lūgts sniegt informāciju, vai un kā līdz ar šiem grozījumiem tika pārvērtēta iestādē noteiktā iekšējā kārtība un uzturēšanās nosacījumi atkarībā no bērna izdarītā likumpārkāpuma smaguma.

Revīzijā Izglītības un zinātnes ministrija norādīja, ka nebija iesaistīta šo likuma grozījumu izstrādē, un sniedza informāciju, ka *2016.gadā Rīgas pilsētas pašvaldība lūdza Izglītības un zinātnes ministriju rast risinājumu, lai bērnus SKII “Naukšēni” varētu ievietot arī bez tiesas lēmuma, kam Izglītības un zinātnes ministrija nepiekrīta. Pēc tam no Tieslietu ministrijas tika saņemts skaidrojums, ka saskaņā ar šiem grozījumiem bērni SKII “Naukšēni” ar tiesas lēmumu var tikt ievietoti arī par to izdarītajiem administratīvajiem pārkāpumiem, ja bērns nepilda piemērotos audzināšanas rakstura piespiedu līdzekļus. Par nepieciešamību katrai no šīm grupām atkarībā no to izdarītā pārkāpuma veida un smaguma nodrošināt atsevišķu pakalpojumu ministrijā tika diskutēts, bet, ņemot vērā pieejamos cilvēkresursus, infrastruktūru un samērīgumu (bērnu skaits, kas bija izdarījuši administratīvos pārkāpumus, sākumā bija ļoti mazs), tas netika īstenots. Turklāt praksē ir gadījumi, kad bērns ir izdarījis vienu krimināli sodāmu pārkāpumu, tomēr viņam korekcija ir nepieciešama daudz “vieglākā” formā, nekā bērnam, kurš regulāri ir izdarījis dažādus administratīvos pārkāpumus.*

Savukārt Tieslietu ministrija norādīja, ka *grozījumi bija vērsti uz to, lai uzsvars tiktu likts uz bērna personību un vajadzībām, jo ne vienmēr bērna izdarītais pārkāpums parāda bērna uzvedības cēloņus un turpmāku pārkāpumu riskus. Tāpēc arī netika veikts izvērtējums par SKII “Naukšēni” pielāgošanu administratīvos pārkāpumus izdarījušajiem bērniem, jo jāvērtē ir bērns, nevis pārkāpums. Par to, vai šie grozījumi ir sasnieguši savu mērķi, Tieslietu ministrija norādīja, ka mērķis tika sasniegts tikai attiecībā uz bērna izolēšanu no viņa ierastās vides, bet ne uz uzvedības sociālo korekciju, ņemot vērā iestādē konstatētos pārkāpumus.*

Tas nozīmē, ka 2016.gadā izdarītie grozījumi likumā³⁷⁶, kuri paredzēja, ka SKII “Naukšēni” varēja tikt ievietoti arī bērni, kas izdarījuši administratīvos pārkāpumus, nebija pietiekami izsvērti, jo to rezultātā vienā iestādē kopā ar noziedzīgus nodarījumus (tajā skaitā smagus noziegumus) izdarījušiem bērniem varēja tikt ievietoti arī bērni par to izdarītajiem administratīvajiem pārkāpumiem (par smēķēšanu, alkohola lietošanu, sīko huligānismu), neparedzot tiem atšķirīgu pakalpojuma saturu un nosacījumus.

Lai gan revidenti pievienojas viedoklim, ka uzsvars ir jāliek uz bērna vajadzībām, tomēr arī revīzijā uzrunātie eksperti norādīja, ka, ja vienkopus dzīvo tik atšķirīgi bērni, viņi viens no otra pārņem sliktākos paradumus un iemaņas jeb “pavelkas uz sliktu pusi”. Strādājot ar katru no šīm bērnu grupām, atkarībā no to izdarītā pārkāpuma ir pielietojamas atšķirīgas metodes.

To apliecina arī pašlaik līdz ar SKII “Naukšēni” darbības likvidāciju virzītās reformas, ieviešot jaunu audzināšanas rakstura piespiedu līdzekli – probācijas novērošanu –, kas pēc Tieslietu ministrijas iniciatīvas būs attiecināma tikai uz bērniem, kas izdarījuši noziedzīgus nodarījumus, lai *“nepieļautu situāciju, ka bērnam par administratīvo pārkāpumu tiktu piemērota tāda intervence, kas viņam ir par spēcīgu un var nodarīt lielāku kaitējumu vai pat palielināt noziedzības risku”.*

Arī vienā no detalizētajās pārbaudēs izvērtētajiem lēmumiem, kurā tiesa bija noraidījusi pašvaldības administratīvās komisijas pieteikumu par bērna ievietošanu sociālās korekcijas izglītības iestādē saistībā ar tā izdarīto administratīvo pārkāpumu, bija ietverts arguments, ka “audzināšanas rakstura piespiedu līdzekļu politikai attiecībā uz bērnu ir jābūt saudzējošai, jo

piespiedu līdzekļu piemērošanas mērķis ir personības pozitīvā attīstība. Tiesu prakse rāda, ka ievietošana sociālās korekcijas izglītības iestādē nestimulē bērna likumpaklausības nostiprināšanos, bet gan tiešā veidā ieved bērnu kriminālās pasaules kārtībā”³⁷⁷.

Lai gan revīzijā veiktajā pašvaldību aptaujā tikai 16 pašvaldību administratīvās komisijas (no 110) norādīja, ka pēdējo četru gadu laikā ir sniegušas tiesā motivētu lūgumu piemērot bērnam audzinoša rakstura piespiedu līdzekli – ievietošanu sociālās korekcijas izglītības iestādē –, tomēr no revīzijā detalizētajās pārbaudēs skatītajiem 42 lēmumiem par 41 bērnu pusē jeb 21 gadījumā bērnu SKII “Naukšēni” lūdza ievietot par izdarīto administratīvo pārkāpumu. Tas apliecina, ka bērnu nonākšana SKII “Naukšēni” par administratīvajiem pārkāpumiem nebija izņēmuma gadījumi.

Revidenti vērš uzmanību, ka pēc pieņemtā lēmuma par SKII “Naukšēni” darbības likvidēšanu no 01.07.2022. nav rasts risinājums, kādu atbalstu sniegt tieši šai bērnu grupai: tā kā uz viņiem neattieksies no 01.01.2023. ieviestā probācijas novērošana, saskaņā ar grozījumiem³⁷⁸ ar viņiem darbs atkal būs jāatsāk pašvaldībām, izstrādājot uzvedības sociālās korekcijas programmu, lai gan gandrīz visiem šiem bērniem tādas jau bija izstrādātas līdz ievietošanai SKII “Naukšēni”. Turklāt šo korekcijas programmu neveiksmīgā īstenošana, kā arī bērna nesadarbošanās bija galvenais iemesls viņu ievietošanai SKII “Naukšēni”. Uz šiem riskiem saistībā ar iestādes darbības apturēšanu norādīja arī Latvijas Pašvaldību savienība.

Tāpēc, ņemot vērā revīzijā konstatētās nepilnības pašvaldību darbā, izstrādājot un īstenojot uzvedības sociālās korekcijas programmas un mērķētu sociālo pakalpojumu trūkumu bērniem ar uzvedības problēmām, Tieslietu ministrijai sadarbībā ar Labklājības ministriju un Izglītības un zinātnes ministriju būs jārod risinājums un jāsniedz vadlīnijas pašvaldībām, kā efektīvi un jēgpilni īstenot šo likumpārkāpumu profilakses darbu arī ar šo mērķgrupu, t.i., kādus pakalpojumus nodrošināt šiem bērniem un kādus mehānismus ieviest, lai motivētus tos sadarboties (detalizētāk par revīzijā konstatētajām problēmām pašvaldību īstenotajā likumpārkāpumu profilakses darbā sk. revīzijas ziņojuma nodaļu [Vai pašvaldību īstenotais darbs ar bērniem, izstrādājot uzvedības sociālās korekcijas programmas, ir savlaicīgs, pietiekams un efektīvs?](#)).

Otrkārt, lai gan saskaņā ar Kriminālprocesa likumu³⁷⁹, piemērojot bērnam ievietošanu sociālās korekcijas izglītības iestādē kā drošības līdzekli, tā tiek uzskatīta par personas brīvības atņemšanu un tā ir nodrošināma tādā pašā kārtībā (ar tiem pašiem nosacījumiem un ar tādu pašu pārsūdzēšanas un kontroles kārtību) kā apcietinājums³⁸⁰, tomēr uz SKII “Naukšēni” kā izglītības iestādi nav attiecināms Apcietinājumā turēšanas kārtības likums, kura mērķis ir nodrošināt cilvēktiesību un kriminālprocesa interešu samērīgu ievērošanu drošības līdzekļa – apcietinājums – izpildē.

Saskaņā ar šo likumu³⁸¹ apcietinājuma laikā personas ir jānodala pēc dzimumiem, t.i., vienā institūcijā drīkst būt tikai viena dzimuma pārstāvji, bet attiecībā uz nepilngadīgajiem ir noteikti arī īpaši nosacījumi – ne mazāk kā divas stundas ilga ikdienas pastaiga, pastaigu laukumus nepilngadīgajiem aprīko ar inventāru aktīvām fiziskām nodarbībām u.c.

Vienā no detalizētajās pārbaudēs skatītajiem tiesas lēmumiem, ar kuru tiesa bija noraidījusi pašvaldības administratīvās komisijas pieteikumu par bērna ievietošanu sociālās korekcijas izglītības iestādē, tiesa vērsa uzmanību, ka Kriminālprocesa likuma 285.panta izpratnē nepilngadīgā ievietošana sociālās korekcijas izglītības iestādē ir personas brīvības atņemšana³⁸².

Turklāt pastāv risks, ka īslaicīga bērna ievietošana sociālās korekcijas izglītības iestādē (kā tas ir drošības līdzekļa gadījumā) neatbilst sociālās korekcijas izglītības iestādes mērķim un būtībai, jo tik īsā periodā (piemēram, triju mēnešu laikā) ir apgrūtināši īstenot sekmīgu bērna uzvedības sociālo korekciju, ņemot vērā, ka atbilstoši apstiprinātajam pamatizglītības sociālās korekcijas izglītības programmas paraugam³⁸³, saskaņā ar kuru iestādē noris sociālās korekcijas darbs, pirmajās sešās kalendārajās nedēļās noris bērna adaptācija.

Arī Izglītības un zinātnes ministrija intervijā piekrita šim revidentu vērtējumam, norādot, ka bērni, kas SKII “Naukšēni” uzturas sakarā ar piemēroto drošības līdzekli, ir mazāk motivēti ievērot iekšējās kārtības noteikumus, jo iestādē tie tiek ievietoti uz īsu laika periodu līdz tiesas lēmumam.

To, ka saskaņā ar spēkā esošo regulējumu bērns sociālās korekcijas izglītības iestādē var nonākt par pilnīgi atšķirīgiem un dažāda smaguma likumpārkāpumiem – sākot no administratīvā pārkāpuma (piemēram, smēķēšana, alkohola lietošana) līdz sevišķi smagam noziegumam (piemēram, slepkavība), apliecina arī revīzijā veiktās detalizētās pārbaudes par 41 bērnu, kas laikā no 2016.gada marta līdz 2021.gada septembrim bija ievietoti sociālās korekcijas izglītības iestādē vai arī attiecībā uz kuru tiesa bija noraidījusi pieteikumu par bērna ievietošanu minētajā iestādē.

No izskatītajiem 42 lēmumiem par 41 bērnu 35 gadījumos tiesa bija pieņēmusi lēmumu bērnu ievietot sociālās korekcijas izglītības iestādē par šādiem pārkāpumiem (skat. 14.tabulu):

14.tabula

Pārkāpumi, par kuriem bērni ar tiesas lēmumu ievietoti sociālās korekcijas izglītības iestādē.

20 gadījumos bērns bija izdarījis turpmāk minētos noziedzīgos nodarījumus vai turēts aizdomās par to izdarīšanu:	15 gadījumos bērns bija izdarījis turpmāk minētos administratīvos pārkāpumus un izvairījies no pašvaldības administratīvās komisijas piemērotā audzināšanas rakstura piespiedu līdzekļa:
<ul style="list-style-type: none"> • 15 gadījumos – par zādzību, svešas mantas iznīcināšanu vai laupīšanu; • vienā gadījumā – par krāpšanu; • vienā gadījumā – par slepkavību; • vienā gadījumā – par spīdzināšanu, mantas bojāšanu un bērna iesaistīšanu pornogrāfiska rakstura materiālu izgatavošanā; • vienā gadījumā – par huligānismu; • vienā gadījumā – par atkārtotu narkotisko vielu lietošanu. 	<ul style="list-style-type: none"> • septiņos gadījumos – par alkoholisko dzērienu lietošanu; • piecos gadījumos – par sīko huligānismu; • divos gadījumos – par smēķēšanu; • vienā gadījumā – par visiem trīs iepriekš minētajiem pārkāpumiem kopā.

Tāpēc, ja, pamatojoties uz uzsāktajām reformām, ievietošana sociālās korekcijas izglītības iestādē kā pakalpojums tiks saglabāta un atjaunota, ir jāvērtē, vai tas, ka iestādē vienlaikus var tikt ievietoti bērni, kas ir izdarījuši gan administratīvo pārkāpumu, gan noziedzīgu nodarījumu, atbilst šo bērnu labākajām interesēm un veicina to uzvedības sociālo korekciju.

Detalizētajās pārbaudēs par pieņemtajiem lēmumiem tika konstatētas arī šādas problēmas.

Lai gan saskaņā ar likumu³⁸⁴ sociālās korekcijas izglītības iestādē bērnu var ievietot uz laiku no viena līdz trim gadiem, bet ne ilgāk kā līdz 18 gadu vecuma sasniegšanai³⁸⁵, un, nosakot ievietošanas beigu termiņu un ilgumu, tiesnesim pēc iespējas jāņem vērā mācību gada sākums un beigas, kā arī bērna izglītības līmenis un nepieciešamība turpināt izglītību³⁸⁶, revīzijā konstatēts, ka lielākoties bērni SKII “Naukšēni” bija ievietoti uz vairāk nekā gadu, bet četri bērni pat uz maksimālo trīs gadu termiņu. Turklāt diviem no četriem bērniem termiņš vēl tika pagarināts par atrašanos patvaļīgā prombūtnē.

Piemēram, viens no izlasē iekļautajiem bērniem iestādē uzturējās trīs gadus un gandrīz sešus mēnešus. Bērns SKII “Naukšēni” nonāca 13 gados par zādzību apmēram 50 euro apmērā un visu laiku bēga, lai dotos pie savas ģimenes.

Daļai bērnu noteiktais uzturēšanās termiņš bija saistīts ar bērna izglītības līmeni – jo tas bija zemāks, jo uz ilgāku periodu bērns iestādē bija ievietots.

Piemēram, bērnam, kurš mācījās 6.klasē, bija problēmas ar skolas apmeklējumu un uzvedību skolā, kā arī viņš vairākos priekšmetos bija nesekmīgs. Tāpēc, tiesas ieskatā, ievietošana SKII “Naukšēni” piemērojama uz maksimālo laiku – trim gadiem, jo šajā laikā bērnam būs nodrošināta iespēja turpināt pamatizglītības iegūšanu un saņemt nepieciešamo speciālistu palīdzību. Bērns iestādē tika ievietots pēc pašvaldības administratīvas komisijas lūguma par izdarītajiem administratīvajiem pārkāpumiem (sīko huligānismu).

Citā gadījumā, kad bērns iestādē tika ievietots uz trim gadiem, tiesas lēmumā bija norādīts, ka, nosakot ievietošanas periodu, tiesa ņem vērā mācību gada sākumu un beigas, kā arī bērna izglītības līmeni un nepieciešamību turpināt izglītību (atkārtoti sekmīgi nav pabeigta 7.klase). Bērns iestādē tika ievietots pēc pašvaldības administratīvas komisijas lūguma par izdarītajiem administratīvajiem pārkāpumiem – smēķēšanu, lai gan pirms tam bērns bija izdarījis arī vairākus citus pārkāpumus, piemēram, sīko huligānismu.

Revidenti vērs uzmanību, ka gadījumos, kad bērns godprātīgi un apzinīgi pilda viņam piemērotā audzināšanas rakstura piespiedu līdzekļa noteikumus un neizdara jaunus likumpārkāpumus, likums³⁸⁷ paredz iespēju sākotnēji noteikto termiņu samazināt (SKII “Naukšēni” ir jāiesniedz tiesai vai pašvaldības administratīvajai komisijai motivēts rakstveida priekšlikums par audzināšanas rakstura piespiedu līdzekļa piemērošanas ilguma samazināšanu³⁸⁸). Tomēr detalizētājs pārbaudēs netika konstatēts neviens šāds gadījums.

Lai gan ir pozitīvi vērtējams, ka normatīvajā regulējumā ir iekļauts nosacījums, ka tiesai ir jāņem vērā bērna tiesības uz izglītību, ņemot vērā, ka SKII “Naukšēni”, pirmkārt, ir izglītības iestāde, tomēr tas ir radījis arī priekšnosacījumus nesamērīgi ilgai bērna nošķiršanai no tā ierastās vides tikai ar mērķi, lai bērns iegūtu pamatizglītību.

Bērnu tiesību aizsardzības likums nosaka, ka ģimene ir dabiska bērna attīstības un augšanas vide un katram bērnam ir neatņemamas tiesības uzaugt ģimenē³⁸⁹. Tāpēc, revidentu vērtējumā, trīs gadi bērna attīstībā ir nesamērīgi ilgs periods, kas bērnam ir jāpavada šķirti no ģimenes un ierastās vides.

Izglītības un zinātnes ministrija revidentiem sniedza skaidrojumu, ka apmēram puse no bērniem, kas 2022.gada maijā uzturējās SKII “Naukšēni”, bija “institūciju bērni”, kas aprūpi saņēma bērnunamā, tāpēc viņiem nemaz nav ierastās vides, kur atgriezties. Turklāt termiņus nosaka tiesa un to izvērtēšana, uzraugot iestādē izglītības procesu, nav IKVD kompetencē.

Tāpēc, ja, pamatojoties uz uzsāktajām reformām, ievietošana sociālās korekcijas izglītības iestādē kā pakalpojums tiks saglabāta un atjaunota, revidentu vērtējumā, ir jāpārskata maksimālais bērna ievietošanas termiņš sociālās korekcijas izglītības iestādē un tas prioritāri ir jānosaka atkarībā no bērna izdarītā pārkāpuma smaguma un nepieciešamajiem pakalpojumiem bērna uzvedības korekcijai, nevis no tā, lai bērns iegūtu izglītību. Mācību pārtraukšanas risku mazināšanai ir iespējams piemērot bērna labākajām interesēm daudz atbilstošākus pakalpojumus. Turklāt ir jānodrošina, ka gadījumos, ja bērna uzvedība uzlabojas, noteiktais termiņš tiek pārskatīts.

Revidenti vēlas uzsvērt, ka arī tiesas, pieņemot lēmumus par bērna ievietošanu sociālās korekcijas izglītības iestādē, daudzos gadījumos apzinās, ka bērna uzvedības problēmu cēloņi ir saistīti ar nepietiekamo atbalstu pašvaldībā, kas bērnam un/vai ģimenei netika nodrošināts sociālo problēmu risināšanai, un savos lēmumos arī detalizēti apraksta bērna un tā ģimenes problēmas, tomēr pieņem lēmumus par bērnu izolēšanu sociālās korekcijas izglītības iestādē, tā pašvaldības vismaz uz laiku atbrīvojot no darba ar šo bērnu.

No detalizētajās pārbaudēs izvērtētajiem lēmumiem par 41 bērnu divos gadījumos iespējamās bērna uzvedības problēmu cēloņus revidentiem neizdevās identificēt. Savukārt pārējos 39 gadījumos gandrīz visiem bērniem to uzvedības problēmu cēloņi bija meklējami ģimenē:

- ✓ 21 bērns bija no ārpusģimenes aprūpes: 19 bērni no bērnunama vai SOS ciemata, bet divi bērni atradās aizbildnībā. Šiem bērniem problēmu cēloņi bija kompleksi – gan pārciestā vardarbība bioloģiskajā ģimenē, gan nonākšana pie cita aprūpes sniedzēja un nereti to vairākkārtēja maiņa, gan tas, ka tiem netika nodrošināts pietiekams atbalsts un pakalpojums, tajā skaitā sociālā rehabilitācija;

Piemēram, bērns pirms ievietošanas SKII “Naukšēni” jau gandrīz desmit gadus bija atradies ārpusģimenes aprūpē, kuru veidi vairākkārt tikuši mainīti, un pēdējos trīs gadus bija pavadījis bērnunamā. Bērns bija cietis no vardarbības gan savā bioloģiskajā ģimenē, gan ārpusģimenes aprūpes laikā. Turklāt, ievieojot SKII “Naukšēni”, viņš tika arī šķirts no savas māsas, kas turpināja uzturēties bērnunamā.

Gandrīz puse no SKII “Naukšēni” ievietotajiem bērniem bija no bērnunamiem.

- ✓ par pārējiem 18 bērniem no revidentiem pieejamās informācijas bija secināms, ka:
 - trīs bērni iepriekš kādu periodu bija atradušies ārpusģimenes aprūpē vai arī kādam no bērna vecākiem bija pārtrauktas aizgādības tiesības;

Piemēram, mātei aizgādības tiesības tika pārtrauktas par to, ka bērni atstāti bez uzraudzības, bieži sastapti uz ielas nakts stundās, bērniem bija antisociāla uzvedība. Tā kā ar māti tika veikts sociālais darbs un viņa sadarbojās, bērni ģimenē tika atgriezti, bet pēc tam nekāda sadarbība ar sociālo dienestu nav bijusi.
 - četros gadījumos bērna uzvedības problēmas galvenokārt bija saistītas ar ģimenes sociālajām problēmām, bet vienā gadījumā – ar vecāku prasmju trūkumu;

Piemēram, tiesas lēmumā norādīts, ka bērna ģimenē esot grūti sociālie apstākļi, ka ģimene sociālā dienesta redzeslokā bija jau pirms bērna dzimšanas un tajā ir astoņi bērni, un ka ģimene

nav ieinteresēta bērna uzvedības problēmu risināšanā. Tāpēc kā vienu no mērķiem, kāpēc bērnu ir nepieciešams ievietot SKII “Naukšēni”, tiesas norāda – bērna sociālo apstākļu uzlabošana.

- četros gadījumos tās galvenokārt bija saistītas ar bērna pārciestu vardarbību (tajā skaitā pamešanu novārtā);

Piemēram, bērns bija pārcietis seksuālo vardarbību. Pēc tās bija sākušās konfliktējošas attiecības ar vecākiem un bērns sāka izdarīt dažādus likumpārkāpumus.

- četros gadījumos tās bija saistītas ar vecāku šķiršanos vai vecāka nāvi;

Piemēram, viens no bērna vecākiem gāja bojā nelaimes gadījumā, un bērns pēc tam nesaņēma pietiekamu sociālo rehabilitāciju. Vēlāk otrs vecāks pameta bērnu novārtā, jo uzsāka jaunas attiecības un piedzima citi bērni.

- divos gadījumos bērna uzvedības problēmas galvenokārt bija saistītas ar bērna garīga rakstura traucējumiem.

Apkopojot pārbaužu rezultātus, revidenti secina, ka no revīzijā izvērtētajiem tiesas lēmumiem aptuveni 50% gadījumu SKII “Naukšēni” bija ievietoti ārpusģimenes aprūpes bērni un vairākums no tiem – tieši no bērnunama.

Revidenti vērs uzmanību, ka saskaņā ar Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likumu bērnunams ir ilgstoša sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcija, t.i., atbilstoši likuma³⁹⁰ prasībām reģistrēts sociālo pakalpojumu sniedzējs, kas nodrošina personai, kura vecuma vai veselības stāvokļa dēļ nespēj sevi aprūpēt, kā arī bāreņiem un bez vecāku gādības palikušiem bērniem mājokli, pilnu aprūpi un sociālo rehabilitāciju³⁹¹.

Bērnunamam kā jebkurai sociālo pakalpojumu sniedzējai ir noteiktas arī prasības, kas tam ir jāievēro, tajā skaitā, kāds personāls ir jānodrošina (sociālais darbinieks, sociālais aprūpētājs, sociālais rehabilitētājs vai sociālais audzinātājs, kā arī, ja nepieciešams, aprūpētājs vai aukle), kā arī to, ka pēc bērna nonākšanas bērnunamā iestāde veic sākotnējo bērna sociālās situācijas novērtēšanu, nosaka sociālās problēmas un izstrādā individuālo sociālās rehabilitācijas plānu, kura mērķis ir noteikt bērnam nepieciešamo atbalstu tā adaptācijai jaunajā vidē, kā arī pakalpojumus, kas ir nepieciešami, lai mazinātu bērnam iepriekšējās dzīves pieredzes radītās traumas un to sekas, lai tās neietekmētu bērna turpmāko attīstību³⁹².

Jau 2019.gadā Valsts kontroles veiktajā lietderības revīzijā par ārpusģimenes aprūpes sistēmas efektivitāti tika konstatēts, ka bērnunams ir visregulētākais ārpusģimenes aprūpes veids, kura saturā jau ir iekļauta prasība nodrošināt bērnam ne tikai pamatvajadzības, bet sniegt arī nepieciešamo atbalstu un nodrošināt sociālo rehabilitāciju un pakalpojumus (piemēram, psiholoģisko atbalstu, medicīnas pakalpojumus u.c.).

Tomēr revīzijā tika konstatēts, ka ne visos gadījumos bērnunami bija apzinājuši bērna vajadzības, tajā skaitā ieguvuši informāciju par bērna iepriekšējo dzīvi vai arī ņēmuši vērā citu speciālistu bērnam jau ieteiktos pakalpojumus. Tāpēc sociālās rehabilitācijas plāni bieži vien bija formāli un ietvēra tikai ikdienā veicamas darbības, piemēram, apmeklēt skolu, kārtot istabu, sekot personīgajai higiēnai u.c.

Ņemot vērā šo bērnu iepriekšējo dzīves pieredzi, revidenti uzsvēra, ka rehabilitācijai būtu jāaptver plašāks pakalpojumu un atbalsta klāsts. Savukārt, vērtējot, vai bērniem tiek nodrošināti

rehabilitācijas plānos iekļautie un speciālistu ieteiktie pakalpojumi, revidenti visos gadījumos neguva apstiprinājumu, ka pakalpojumi faktiski tiek arī sniegti.

Revidentu vērtējumā, tas, ka bērni no bērnunamam nonāk sociālās korekcijas izglītības iestādē ir saistīts ar to, ka bērnunamos arvien netiek nodrošināts tiem nepieciešamais atbalsts un sociālā rehabilitācija. Turklāt tā personālam trūkst prasmju darbā ar bērniem ar nopietnām uzvedības problēmām.

Tāpēc Labklājības ministrijai ir jārod risinājums, kā uzlabot bērnunamos īstenoto darbu ar bērniem ar uzvedības problēmām, lai tiem tiktu nodrošināts nepieciešamais atbalsts un pakalpojumi.

Ņemot vērā, ka, ievieojot bērnu bērnunamā, par viņa likumisko pārstāvi kļūst un aizbildņa pienākumus pilda šīs iestādes vadītājs³⁹³, bērnunama vadītājs ir tā persona, kam ir jāpārstāv bērns un jāuzrauga, ka visas darbības, kas tiek veiktas, ir bērna labākajās interesēs³⁹⁴.

Tomēr no tiesas lēmumos iekļautās informācijas ir konstatējams, ka gandrīz visos gadījumos bērnunama pārstāvji pauž atbalstu bērna ievietošanai sociālās korekcijas izglītības iestādē vai pat ir iniciatori šāda pieteikuma gatavošanai. Nereti ir arī gadījumi, kad tieši bērnunama pārstāvji ir tie, kas iniciē administratīvo sodu piemērošanu bērniem par to izdarītajiem pārkāpumiem.

Piemēram, bērns pēc bērnunama iniciatīvas tika vairākkārtīgi administratīvi sodīts un viņam tika piemēroti audzinoša rakstura piespiedu līdzekļi par nenakšņošanu bērnunamā (t.i., par iestādes iekšējās kārtības noteikumu pārkāpšanu, par ko atbildība bija paredzēta pašvaldības saistošajos noteikumos). Ņemot vērā, ka bērns ilgstoši un apzināti izvairījās no sev piemērotajiem audzinoša rakstura piespiedu līdzekļiem, bērns pēc pašvaldības administratīvās komisijas lūguma par tā izdarītu citu pārkāpumu (smēķēšanu) tika ievietots SKII “Naukšēni” uz vienu gadu.

Arī pārējiem SKII “Naukšēni” ievietotajiem 18 bērniem, kuri nebija no ārpusģimenes aprūpes, gandrīz visos gadījumos to uzvedības problēmu cēloņi bija meklējami ģimenē. Tas nozīmē, ka tikai paša bērna šķiršana no ģimenes, lai viņu uz laiku ievietotu sociālās korekcijas izglītības iestādē, nerisina bērna uzvedības problēmu cēloņus, jo šajos gadījumos intensīvs sociālais darbs ir jāveic ar visu ģimeni, lai novērstu bērna uzvedības problēmu cēloņus, nevis “sodītu” bērnu. Pretējā gadījumā pēc uzturēšanās sociālās korekcijas izglītības iestādē bērns atgriežas tajā pašā vidē un turpina izdarīt dažādus pārkāpumus.

Revidentu vērtējumā, nav pieļaujama audzinoša rakstura piespiedu līdzekļa – ievietošana sociālās korekcijas izglītības iestādē – izmantošana dažādu ģimenes sociālo problēmu risināšanai, jo šim mērķim normatīvais regulējums paredz citus bērna interesēm daudz saudzējošākus risinājumus, kurus bērna dzīvesvietas pašvaldībai ir pienākums nodrošināt (skatīt sadaļu [Vai bērniem ar uzvedības problēmām vai to iestāšanās risku un viņu ģimenēm ir pieejami pietiekami pakalpojumi?](#)).

Vai normatīvajā regulējumā paredzētais pakalpojuma saturs atbilst bērnu labākajām interesēm?

Vērtējot SKII “Naukšēni” normatīvajos aktos³⁹⁵ paredzēto pakalpojuma saturu, revidenti norāda uz šādām nepilnībām.

Sociālā korekcija ir vispārējās izglītības īpašais veids, kuru īsteno ar īpašu sociālās korekcijas izglītības programmu palīdzību, kas metodiski un organizatoriski pielāgota personām obligātās izglītības vecumā (līdz 18 gadu vecumam) ar sociālās uzvedības novirzēm³⁹⁶. Sociālās korekcijas izglītības programmas īsteno sociālās korekcijas izglītības iestādēs³⁹⁷.

Kā jau iepriekš norādīts, Latvijā kopš 2009.gada³⁹⁸ ir tikai viena sociālās korekcijas izglītības iestāde – SKII “Naukšēni”. Tajā ir pieejamas divas pamatizglītības programmas (t.i., līdz 9.klasei):

- ✓ pamatizglītības sociālās korekcijas izglītības programma (kods 21011911);
- ✓ speciālās pamatizglītības programma izglītojamiem ar garīgās attīstības traucējumiem (kods 21015811).

Pamatizglītības sociālās korekcijas izglītības programmas paraugā³⁹⁹ ir noteikts, ka sociālās korekcijas darbu individuāli katram skolēnam plāno saskaņā ar sociālās korekcijas izglītības iestādes iekšējiem tiesību aktiem.

Saskaņā ar programmas paraugā noteikto katram skolēnam tiek iekārtota individuāla sociālās korekcijas lieta un **izstrādāts sociālās korekcijas plāns**⁴⁰⁰. Sociālā korekcija notiek individuāli vai grupās **sociālās korekcijas nodarbībās**, kas tiek reglamentētas sociālās korekcijas nodarbību sarakstā, to tēmas un apguves ilgumu paredz sociālās korekcijas nodarbību plānā un tēmas izvēlas atbilstoši skolēnu interesēm un vajadzībām⁴⁰¹. Sociālās korekcijas nodarbību plāns mācību gada laikā 1.–4.klasei ietver maksimums 12 un 5.–9.klasei – 14 nodarbības nedēļā⁴⁰² (darba prasmju, informācijas tehnoloģiju apguve un karjeras izglītība, vērtībizglītība un sagatavošana dzīvei sabiedrībā, individuālās vai grupu nodarbības).

Revīzijā konstatēts, ka sociālās korekcijas izglītības programmas paraugā nav noteikts psihologa, psihiatra vai cita tam pielīdzināma speciālista konsultāciju skaits, ko katrs bērns var saņemt. Kā obligāta ir noteikta tikai sociālā pedagoga individuālā saruna ar katru skolēnu reizi mēnesī 30–40 minūtes. Skat. 15.tabulu.

Revidentu vērtējumā, pilnvērtīga bērnu sociālā rehabilitācija nevar tikt īstenota, nesniedzot šiem bērniem arī regulāru un mērķtiecīgu psiholoģisko atbalstu.

Tomēr, kā jau iepriekš norādīts, IKVD savās pārbaudēs 2021.gada oktobrī konstatēja, ka iestādē netiek nodrošināts pat šis normatīvajā regulējumā paredzētais minimums, tajā skaitā netiek nošķirtas sociālās korekcijas un interešu izglītības nodarbības, nav nodrošināts paredzētais atbalsta personāls u.c.

Iestādes darbību regulē arī Ministru kabineta apstiprināti iekšējās kārtības noteikumi⁴⁰³, kas paredz bērna tiesības un pienākumus iestādē, bērna uzvedības vērtēšanas kārtību, bērna satikšanos ar apmeklētājiem u.c. Lai gan šajos noteikumos, ņemot vērā SKII “Naukšēni” konstatētās problēmas, 2021.gada nogalē tika izdarīti grozījumi⁴⁰⁴ (spēkā no 24.12.2021.), tomēr revīzijā ir konstatēts, ka vairums ar iekšējās kārtības noteikumu grozījumiem ieviesto pasākumu jau bija noteikti pamatizglītības sociālās korekcijas izglītības programmas paraugā⁴⁰⁵. Piemēram, individuālas sociālās korekcijas lietas un sociālās korekcijas plāna nepieciešamība, noteiktas sociālās korekcijas nodarbības un to plāns, vērtībizglītība, reintegrācijas veicināšana, sociālā pedagoga konsultācijas u.c.

15.tabula

Sociālās korekcijas izglītības programmas paraugā noteiktās ieteicamās sociālās korekcijas izglītības iestādes pedagogu amata vietu vienības un to skaits.⁴⁰⁶

Amats	Skolēnu skaits	
	līdz 24	25 un vairāk
Direktors	1	
Direktora vietnieks izglītības jomā	0,5	1
Izglītības psihologs	0,5	1
Sporta organizators	-	0,5
Bibliotekārs	0,2	0,25
Sociālais pedagogs	Izzina skolēna problēmu loku. Izvirza mērķus un uzdevumus problēmu mazināšanai vai novēršanai. Izstrādā individuālo skolēna sociālās korekcijas plānu un uzdevumus/darāmos darbus saistībā ar to. Izvērtē un dokumentē sociālās korekcijas darba norisi. Reizi mēnesī 30–40 minūtes tiekas individuālā sarunā ar katru skolēnu.	
Internāta skolotājs	Skolēnu skaits internāta grupā no 6 līdz 10. Noteikta stundu samaksa atbilstoši darba laika grafikam, nodrošinot sabalansētu skolēnu mācību un sociālās korekcijas procesa organizāciju, darba un atpūtas režīmu. Atbild par skolēna ikdienas dzīves organizēšanu – pašapkalpošanās, dežūras, nodarbību apmeklēšana, mājas darbu izpilde.	
Speciālais pedagogs	Ja iestādē ir ievietots bērns ar speciālām vajadzībām.	

Tas nozīmē, ka arī pēc 2021.gada oktobrī konstatētajām problēmām iestādes darbā būtiskas izmaiņas sociālās korekcijas saturā nemaz netika veiktas.

Tāpēc, ja, pamatojoties uz uzsāktajām reformām, ieviešana sociālās korekcijas izglītības iestādē kā pakalpojums tiks saglabāta un atjaunota, revidenti aicina pārvērtēt arī pašu sociālās korekcijas izglītības programmas saturu (paraugu)⁴⁰⁷, lai tajā būtu iekļauts bērna uzvedības korekcijai nepieciešamais atbalsts un pakalpojumi.

Kā jau iepriekš norādīts, SKII “Naukšēni” ir pieejama arī speciālās pamatizglītības programma izglītojamiem ar garīgās attīstības traucējumiem (kods 21015811).

Arī detalizētajās pārbaudēs tika konstatēts, ka 25 bērniem bija ieteikts apgūt speciālās izglītības programmu, no tiem 15 audzēkņiem – speciālās izglītības programmu izglītojamiem ar garīgās veselības vai garīgās attīstības traucējumiem (skat. 16.tabulu).

SKII “Naukšēni izglītojamiem nepieciešamās speciālās izglītības programmas.

	Traucējumu veids	SIP koda 5. un 6. cipars	Bērnu skaits
Speciālās izglītības programma (SIP) izglītojamiem:	ar mācīšanās traucējumiem	56	11
	ar garīgās veselības traucējumiem	57	7
	ar garīgās attīstības traucējumiem	58	7
	ar smagiem garīgās attīstības traucējumiem vai vairākiem smagiem attīstības traucējumiem	59	vienam bērnam bija noteikts periodiski gan 58, gan 59 kods, pēc SKII “Naukšēni” turpinājis mācīties pēc 59 koda

Katrai speciālās izglītības programmai atbilstoši traucējumu veidam Ministru kabineta noteikumos⁴⁰⁸ ir noteikti arī nepieciešamie atbalsta pasākumi un papildus nepieciešamais pedagoģiskais un atbalsta personāls. Revidentu vērtējumā, šis apstāklis ir jāņem vērā ne tikai izglītības procesā, bet arī īstenojot bērna uzvedības sociālo korekciju, nepieciešamās korekcijas metodes nosakot atbilstoši bērna vajadzībām.

Piemēram, viens no izlasē iekļautajiem bērniem pirms ievietošanas SKII “Naukšēni” 18 reizes bija ārstējies psihoneiroloģiskajā slimnīcā. Bērnam bija konstatēti viegli garīgās attīstības traucējumi uz robežas ar vidēji smagiem garīgās attīstības traucējumiem, ierobežotas adaptācijas spējas un apgrūtināta pašregulācija.

Citam 15 gadus vecam bērnam kā drošības līdzeklis tika piemērots ievietošana sociālās korekcijas izglītības iestādē, lai gan tiesu medicīniskās ekspertīzes laikā tika konstatēts, ka viņam ir viegla garīga atpalicība un attīstība atbilst 10 gadu vecam bērnam.

Bet, kā jau iepriekš norādīts, to, ka SKII “Naukšēni” bērniem ar speciālām vajadzībām izglītības ieguves laikā netiek nodrošināti nepieciešamie atbalsta pasākumi, konstatēja arī IKVD. To apliecina arī revīzijā detalizētajās pārbaudēs konstatētais, ka bērns iestādē ir apguvis izglītības programmu, kas nav tam piemērota, tā izglītības apguvei nesaņemot arī nepieciešamos atbalsta pasākumus.

Piemēram, bērns SKII “Naukšēni” ir apguvis speciālās izglītības programmu izglītojamiem ar garīgās attīstības traucējumiem (SIP 58), lai gan pirms ievietošanas SKII “Naukšēni” bērnam bija ieteikta un tas apguva speciālās izglītības programmu izglītojamiem ar smagiem garīgās attīstības traucējumiem vai vairākiem smagiem attīstības traucējumiem (SIP 59), kas SKII “Naukšēni” nebija pieejama. Tas nozīmē, ka bērnam sociālās korekcijas izglītības iestādē netika nodrošināts viņa vajadzībām un spējām atbilstošs izglītības saturs un nepieciešamie atbalsta pasākumi.

Tāpēc, ja, pamatojoties uz uzsāktajām reformām, ievietošana sociālās korekcijas izglītības iestādē kā pakalpojums tiks saglabāta un atjaunota, atbildīgajām institūcijām uzvedības sociālās korekcijas process un izglītības ieguve ir jānodrošina atbilstoši bērna spējām un vajadzībām, tostarp ir jāizvērtē, vai pakalpojuma saturs un izglītības ieguve ir piemērots bērniem ar speciālām vajadzībām.

Tāpat revidenti vērš uzmanību uz atbildīgo institūciju jau konstatēto, ka SKII “Naukšēni” uzvedības sociālās korekcijas laikā ir iespējams iegūt tikai pamatizglītību (līdz 9.klasei), kas visbiežāk tiek īstenota aptuveni līdz bērna 16 gadu vecumam, bet iestādē bērnus var ievietot līdz pat 18 gadu vecumam. Tas

nozīmē, lai gan iestādē tiek nodrošināta tikai pamatizglītības programmas apguve, tajā var tikt ievietoti un atrasties bērni, kas to jau ir ieguvuši.

To apliecina arī revīzijā detalizētajās pārbaudēs konstatētais.

Piemēram, 2020.gada oktobrī bērns tika ievietots SKII “Naukšēni” un jau 2021.gada jūnijā saņēma dokumentu par pamatizglītības iegūšanu, bet saskaņā ar tiesas lēmumu iestādē viņam bija jāuzturas līdz 18 gadu sasniegšanai – vēl piecus mēnešus (līdz 2021.gada novembrim). Revidentu vērtējumā, šajā gadījumā bērnam tika liegta iespēja no septembra turpināt mācības un uzsākt apgūt vidējo vai profesionālo izglītību. Tā vietā viņš piecus mēnešu SKII “Naukšēni” apmeklēja tikai pulciņus (radošā darbnīca, ēdienu gatavošanas pamati, kristīgā mācība u.c.).

Revīzijā Izglītības un zinātnes ministrija sniedza skaidrojumu, ka SKII “Naukšēni” iespēju robežās bērniem, kas jau ir ieguvuši pamatizglītību, kamēr pārējie bērni mācās, piedāvā dažādas aktivitātes (piemēram, dārznieka darbus). Tāpat viens no risinājumiem, ja sociālā korekcija bijusi veiksmīga un bērns nav izdarījis jaunus pārkāpumus, ir iespēja lūgt tiesu samazināt termiņu, tomēr pēdējos gados šādu gadījumu nav bijis.

Tā kā jau pirms 30.05.2022. paziņojuma par iestādes darbības apturēšanu Izglītības un zinātnes ministrijas izstrādātajā plānā SKII “Naukšēni” darbības uzlabošanai⁴⁰⁹ bija paredzēts šo problēmu risināt un pilnveidot sociālās korekcijas procesu izglītojamiem, kuri ir ieguvuši pamatizglītību, revidenti aicina šīs darbības turpināt, ja, pamatojoties uz uzsāktajām reformām, ieviešana sociālās korekcijas izglītības iestādē tiks saglabāta un atjaunota.

Turklāt to, ka esošā sociālās korekcijas izglītības programma nav efektīva, apliecina arī tas, ka liela daļa tur ievietoto vai korekciju pabeigušo bērnu turpina izdarīt arvien jaunus likumpārkāpumus.

SKII “Naukšēni” 2019./2020.m.g. pašnovērtējuma ziņojumā ir norādīts, ka no pēdējo piecu gadu laikā iestādi atstājušajiem audzēkņiem atkārtotus noziedzīgus nodarījumus ir izdarījuši aptuveni 30% bijušo audzēkņu, no tiem 9% ir piemērota brīvības atņemšana.

Arī revīzijā veiktās detalizētās pārbaudes apliecina, ka SKII “Naukšēni” ievietotie bērni bieži vien izdara arvien jaunus likumpārkāpumus. No 35 bērniem gandrīz puse (t.i., 16 bērni) bija izdarījuši atkārtotus likumpārkāpumus, tajā skaitā atradušies patvaļīgā prombūtnē, izdarījuši jaunus administratīvos pārkāpumus (piemēram, lietojuši alkoholiskos dzērienus), kā arī izdarījuši jaunus noziedzīgus nodarījumus, tajā skaitā, uzturoties iestādē (piemēram, mantas tīšu iznīcināšanu vai bojāšanu, automašīnas zādzību u.c.).

Tāpēc, ja, pamatojoties uz uzsāktajām reformām, ieviešana sociālās korekcijas izglītības iestādē kā pakalpojums tiks saglabāta un atjaunota, Valsts kontrole aicina atbildīgajām institūcijām izstrādāt arī kritērijus, kā novērtēt sociālās korekcijas izglītības iestādes darbību un tajā īstenoto sociālās korekcijas programmu efektivitāti.

Ieteikumi

Lai nodrošinātu, ka likumpārkāpumu profilakses darbs ar bērniem, kas līdz iestādes slēgšanai atradās SKII “Naukšēni” saistībā ar to izdarītajiem administratīvajiem pārkāpumiem, ir jēgpilns un efektīvs, Labklājības ministrijai sadarbībā ar Tieslietu ministriju sniegt metodisko atbalstu pašvaldībām par likumpārkāpumu profilakses darbu ar šiem bērniem un viņu ģimenēm, tajā skaitā par šo bērnu uzvedības korekcijai nodrošināmiem pakalpojumiem, rodot risinājumu, lai uzvedības korekcijai tiktu piesaistīts arī mentors jeb atbalsta persona, kas motivē bērnu saņemt nepieciešamo atbalstu.

Lai mazinātu tos gadījumus, ka bērnumos dzīvojošie bērni izdara dažādus likumpārkāpumus, Labklājības ministrijai sniegt pašvaldībām metodisko atbalstu par to, kā ilgstošas sociālas aprūpes un rehabilitācijas institūcijā (bērnumā) ir īstenojams darbs ar bērniem ar uzvedības problēmām vai to iestāšanās risku, ņemot vērā šo bērnu iepriekšējo dzīves pieredzi, tajā skaitā pārciesto vardarbību.

Priekšlikumi

Ja, pamatojoties uz uzsāktajām reformām, ieviešana sociālās korekcijas izglītības iestādē kā pakalpojums tiks saglabāta, piedāvājot bērnu labākajām interesēm atbilstošu risinājumu sociālās korekcijas izglītības iestādes institūta pilnveidei:

- ✓ Tieslietu ministrijai sadarbībā ar Izglītības un zinātnes ministriju un Labklājības ministriju pārskatīt normatīvajos aktos paredzētos gadījumus, kad bērns var tikt ievietots sociālās korekcijas izglītības iestādē, un ieviešanas termiņu (nosakot to atkarībā no bērnam nepieciešamā atbalsta);
- ✓ Izglītības un zinātnes ministrijai sadarbībā ar Tieslietu ministriju un Labklājības ministriju:
 - pārskatīt sociālās korekcijas izglītības programmas parauga⁴¹⁰ saturu, nodrošinot, ka programmas ietvaros darbs tiek veikts ar visu ģimeni, tas ir pielāgots arī bērniem ar speciālām vajadzībām (ja ieviešana sociālās korekcijas izglītības iestādē atbilst šī bērna vajadzībām), kā arī to, ka, uzturoties iestādē, bērnam ir iespēja saņemt tā vajadzībām un spējām atbilstošu izglītību;
 - izstrādāt kritērijus sociālās korekcijas izglītības iestādes darbības efektivitātes novērtēšanai.

Nozaru ministriju viedoklis par ziņojumu

Labklājības ministrijas viedoklis

Par veikto revīziju un revīzijas secinājumiem

Ministrija atzinīgi novērtē Valsts kontroles veikto lietderības revīziju ““Problēmbērni” – pieaugušo neizdarību spogulis” un pauž pateicību par ieguldīto darbu bērnu ar uzvedības traucējumiem un to iestāšanās riskiem atbalsta un pakalpojumu sistēmas analizē. Lietderības revīzijā atspoguļotie fakti holistiski parāda atbalsta sistēmas nepilnības, tai skaitā preventīvas, savlaicīgas informācijas apmaiņas un reaģēšanas, kā arī izpratnes par vajadzībām, bērnu vecumposmu specifiku un piedzīvoto pāridarījumu ietekmes nepilnīgumu vairāku nozaru politikās, kā arī pašvaldību un pakalpojumu sniedzēju rīcībās un sabiedrībā kopumā.

Secinājumi ir vērtīgi un publiskošanas laika ziņā veiksmīgi izmantojami jauniešu ar uzvedības un atkarību problēmām atbalsta sistēmas pilnveides ietvarā. Šis laiks sakrīt ar jauno plānošanas dokumentu Sociālās aizsardzības un darba tirgus politikas pamatnostādņu 2021.–2027.gadam un Bērnu, jaunatnes un ģimenes attīstības pamatnostādņu 2022.–2027.gadam un tās pavadošo rīcības plānu intensīvu īstenošanas uzsākšanu, kā arī Eiropas Savienības kohēzijas politikas programmu 2021.–2027.gadam aktivitāšu detalizētu plānošanu. Papildus tam tuvākajā laikā taps jaunās valdības rīcības plāns, kas plānoto darbību virzienos, iespējams, ienesīs vēl mērķētākus uzsvarus tieši revīzijas ietvara mērķa grupas kontekstā.

Lai arī vairāki no izteiktajiem secinājumiem ir atkārtoti, labklājības nozares ietvarā saskatām virzību šo jautājumu risināšanā iepriekšējos gados. Pēdējo gadu laikā ir izdevies sagatavot vairākus veiksmīgus metodiskos materiālus, uz ko ziņojumā arī tiek norādīts, kā arī sagatavot un īstenot padziļinātas mācības vairākiem simtiem sociālo darbinieku un e-mācības vēl lielākam skaitam dažādu speciālistu, tomēr, nenoliedzami, institūciju prakses un speciālistu rīcības izmaiņas notiek gausi un tas atstāj negatīvu ietekmi uz šī brīža bērnu un ģimeņu situācijām.

Pakalpojumu pieejamības izteiktā fragmentācija pašvaldībās saglabājas, un arī veiksmīgāko pašvaldību pakalpojumu attīstības izrāviens ir mēreni. Tāpat jāatzīst, ka, pakalpojumu sniedzējam atsakoties turpināt sniegt institucionālās rehabilitācijas pakalpojumu jauniešiem ar atkarību problēmām, atkārtoti ir iestājusies situācija, ka terciārā līmeņa jeb pakalpojumi jauniešiem ar ilgstošām un multiplām problēmām pašreiz nav pieejami. Lai arī minētais pakalpojums vienmēr ir bijis valsts budžeta finansēts pakalpojums, konstatētā problemātika šajā jomā vedina domāt par mērķa grupas grupēšanu atbilstoši specifiskākām vajadzībām, kritēriju kopuma pārskatīšanas un terciārā līmeņa atbalsta sistēmu dažādošanas un papildināšanas nepieciešamību, to joprojām saglabājot valsts atbildībā. Tuvākajā laikā ministrija uzsāks darbu pie esošā pakalpojuma pilnveides, kā arī jaunu multidisciplināru atbalsta programmu (ģimenēm ar bērniem, tai skaitā bērniem ar ilgstošām uzvedības un atkarības problēmām, atbilstoši bērna individuālajām vajadzībām, un paredzot gan pakalpojumus, kas nodrošināmi institucionālā vidē, gan bērna dabīgajā vidē, attiecīgi šo atbalstu kombinējot ar piemērotiem papildu pakalpojumiem) izstrādes. Pakalpojumu pilnveidē koncentrēsimies uz bērna vajadzību apzināšanu, kā arī to, lai pakalpojumu kopums aptver bērna dzīves vidi kopumā. Īstenojot šo darbu, apzināsimies, ka nozīmīgākie risināmie jautājumi ir starpnozaru klātbūtne, savlaicīga sadarbība un atbilstošu, tai skaitā pietiekama skaita speciālistu

pieejamības nodrošināšana. Tāpēc īpaši aicinām pašvaldības uz aktīvu un līdzatbildīgu darbošanos dažādu mērķagrupu vajadzībām atbilstošu sociālo pakalpojumu ieviešanā un attīstībā.

Par revīzijas ieteikumiem un to ieviešanu

Apzināties revīzijas ziņojumā norādīto problēmu aktualitāti un apņēmami nekavējoties turpināt to risināšanu, tai skaitā ieviešot revīzijā izteiktos ieteikumus.

Vienlaikus revīzijas ieteikumi ietver darbības, kuras ministrija ir paredzējusi īstenot tuvākajā laikā vai iepriekšējos gados jau uzsākusi to īstenošanu, lai gan šo darbību ieviešana prasa ilgāku laiku nekā sākotnēji plānots, taču atsevišķi revīzijas ieteikumi pozitīvi intensificēs iesaistīto pušu darbības, tādejādi veicinot bērnu tiesību, vajadzību un interešu, kas ir bijušas nepietiekami ievērotas, veiksmīgāku īstenošanu. Īpaši intensificēta tiks datu apmaiņas procesu vadība, pilnveidojot Nepilngadīgo personu atbalsta informācijas sistēmu (NPAIS) redzējumu, vienkopus konsolidējot esošo sistēmu datus, kā arī integrējot informāciju no pašreiz jau izstrādes stadijā esošiem un vēl izstrādājamiem agrīnās izvērtēšanas un gadījumu vadības rīkiem un datiem. Būtisks uzsvars tiks likts arī uz izpratnes stiprināšanas metodoloģisko darbu, īpaši likumpārkāpumu profilakses darbā un izvērtējot iespējas bērniem un ģimenēm sākotnēji piemērot atbalsta veida audzināša rakstura līdzekļus nevis sodus. Meklēsim risinājumus mentoru, bērna vai jaunieša uzticības personas vai līdzīgas atbalsta personas piesaistei, pieejamības nodrošināšanai reģionos, kā arī papildus šī ziņojuma ieteikumos norādītajam sagatavosim bērna atbalsta speciālistus, kas kļūs par gadījuma vadītājiem, sākotnēji ārpusģimenes aprūpē esošiem bērniem ar augstiem uzvedības un atkarību problēmu riskiem.

Tāpat ministrija sadarbībā ar pašvaldībām turpina darbu pie pašvaldībās pieejamo pakalpojumu groza definēšanas un ieviešanas. Ir izstrādāti grozījumi Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likumā (pieejams TAP:22-TA-1080) (turpmāk – likuma grozījums), kuri nosaka vienotu minimālo sociālo pakalpojumu grozu, kas visām pašvaldībām, neatkarīgi no pašvaldības lieluma un cilvēku skaita (gan novadiem, gan valsts pilsētām), jānodrošina saviem iedzīvotājiem. Minimālajā sociālo pakalpojumu grozā kā viens no pašvaldībās obligāti nodrošināmiem sociālajiem pakalpojumiem ir iekļauts sociālais darbs ar ģimenēm, kurās ir bērni ar atkarību vai uzvedības problēmām (papildus valsts finansētam pakalpojumam). Papildus tam jebkura pašvaldība būs tiesīga attīstīt vai veicināt citu sociālo pakalpojumu sniegšanu atbilstoši iedzīvotāju vajadzībām un interesēm un pašas pašvaldības brīvajām iniciatīvām, ja ir nodrošināti obligāti nodrošināmie sociālie pakalpojumi. Ņemot vērā aktualitāti un to, ka obligāti nodrošināmā sociālo pakalpojumu grozā iekļautais pakalpojumu grozs bērniem ar uzvedības un atkarības problēmām iespējams nav pietiekams, ministrija izvērtēs un iesniegs papildu priekšlikumus likuma grozījumu izskatīšanas otrajā lasījumā laikā, paredzot pakalpojuma grozā iekļaut papildu pakalpojumus bērniem ar uzvedības traucējumiem.

Vienlaikus ministrija nevar ietekmēt izglītības jomas ietvaros īstenojamus procesus un to savlaicīgumu, bet līdz ar jaunas Bērnu lietu sadarbības padomes apakšgrupas “Izglītības vides kvalitātes uzlabošana”, kuru vadīs Izglītības un zinātnes ministrija, izveidi, saskata priekšnosacījumu esamību veiksmīgai turpmākai sadarbībai, problēmjautājumu izgaismošanai un savlaicīgākai kopīgu risinājumu atrašanai.

Savā atbildības jomā strādāsim pie jaunu un savlaicīgu risinājumu sagatavošanas un finanšu resursu meklēšanas, cerot uz visu iesaistīto nozaru sadarbību un veiksmīgu vienotu vērtību un prioritāšu izpratni un esamību. Esam gatavi diskusijām un nepieciešamībai pierādīt savu darbību mērķu pamatotību, un Valsts kontroles revīzijas ziņojumā iekļautie fakti un dati šajā darbā būs ļoti palīdzoši.

Tieslietu ministrijas viedoklis

Par veikto revīziju un revīzijas secinājumiem

Tieslietu ministrijas ieskatā revīzija tika veikta īstajā brīdī (laikā). 2021. gada nogales un 2022. gada notikumi Latvijā bērnu tiesību un bērnu likumpārkāpēju profilakses kontekstā nedrīkst palikt nepamanīti, tie pievērš atbildīgo institūciju pastiprinātu uzmanību un prasa arī aktīvu rīcību problemātikas izpētē un risinājumu atrašanā. Tieslietu ministrija jau septiņus gadus atpakaļ aktualizēja jautājumu par neefektīvo likumpārkāpumu profilakses darbu ar bērniem pašvaldībās un iniciēja attiecīgas izmaiņas šajā jomā, līdz ar to pa šiem gadiem jautājums ir kļuvis vēl aktuālāks.

Valsts probācijas dienesta ieskatā, ņemot vērā līdz šim sastapto pretestību pret Tieslietu ministrijas centieniem reformēt bērnu administratīvās atbildības un bērnu kriminālatbildības jomu, kā arī pašreiz uzsākto darbu pie Bērnu tiesību aizsardzības likuma regulējuma pilnveides, revīzijas ziņojums ir papildu apliecinājums tam, ka reforma ir galēji nepieciešama, kā arī tas ir būtisks resurss papildu argumentācijai un turpmākajam darbam.

Revīzijas ziņojumā netieši jau ir ietverti iemesli, kas ir par pamatu revīzijas ziņojumā norādītajām problēmām, tomēr noteikti lielākais iemesls Valsts kontroles konstatētajām problēmām ir sabiedrības kopējais izpratnes un izglītības līmenis un neiecietība jautājumos par bērnu ar uzvedības problēmām vai to iestāšanās risku patiesajiem cēloņiem un attiecīgi pieaugušo cilvēku atbilstošas, cieņpilnas reakcijas trūkums uz šādas uzvedības izpausmēm. Attiecīgi liela daļa atbildīgo institūciju darbinieki, kas ikdienā strādā ar bērniem un pat pieņem dažādus lēmumus, savus pienākumus pilda bez iepriekš minētās izpratnes un iecietības. Vēl viens nopietns iemesls ir pilnvērtīgas uzraudzības sistēmas trūkums, jo jebkurai institucionālai darbībai jābūt uzraudzītai. Nav pieņemami, ka revīzijā konstatētā problemātika, piemēram, pašvaldību darbā ir ilggadēja, taču šo jomu neviens nav uzraudzījis un pieņēmis attiecīgus mērus, lai situāciju mainītu. Tas iespējams liecina, ka bērnu tiesību aizsardzības politika kā tāda Latvijā valstiskā līmenī un pašvaldību līmenī realitātē nav prioritāte. Noteikti viens no iemesliem ir arī finansējuma apjoms, kas tiek novirzīts esošiem pakalpojumiem, to kvalitātes izvērtēšanai un jaunu, efektīvu pakalpojumu radīšanai, tāpat arī kvalitatīvu speciālistu piesaistīšanai. Tāpat bērnu tiesību jomā katra atbildīgā institūcija, tai skaitā pašvaldības, darbojas savā jomā, nereti institūcija, kurai ir idejas jomas attīstībai, netiek saklausīta vai nav tā, kuras kompetencē attiecīgais jautājums ir, līdz ar to būtu nepieciešama efektīva koordinējoša institūcija, kuras paspārnē apspriest visus problēmjautājumus un diskutēt par iespējamiem risinājumiem. Visbeidzot, daudzus problēmjautājumus nereti risina, veicot normatīvo aktu grozījumus, kuri dzīvē netiek īstenoti un paliek tikai uz “papīra”.

Valsts probācijas dienesta ieskatā atbildības par bērnu profilakses lietas iekārtošanu sadrumstalotība pašvaldībās un nespēja vienoties par vienu konkrētu atbildīgās institūcijas noteikšanu katrā pašvaldībā ir veicinājusi pilnīgi atšķirīgu izpratni par Bērnu tiesību aizsardzības likumā ietverto bērnu profilakses lietas un uzvedības sociālās korekcijas programmas saturu pat viena novada ietvaros, atšķirīgu zināšanu un izpratnes līmeni, grūtības nodrošināt vienotu praksi. Jāatzīst, ka nav arī pietiekams un skaidrs tiesiskais regulējums. Pašvaldībās ir īstenoti vairāki projekti un ir virkne vadlīniju, kuru izmantošana ir speciālistu goda prāts, ne pienākums. Dienests savā praksē vairākkārt ir saskāries ar revīzijas ziņojumā minēto pašvaldību atsaukšanos uz finansējuma un pakalpojumu neesamību, lai gan pilnā apjomā netiek izmantoti jau pieejamie resursi, kam par pamatu noteikti ir arī speciālistu padziļinātu zināšanu trūkums par šiem pakalpojumiem un nekompetence bērnu sociālās uzvedības korekcijā pēc būtības. Dienesta ieskatā

iztrūkst arī rezultatīvo rādītāju izvirzīšana pašvaldību kompetentajām institūcijām, kuras ir atbildīgas par darbu ar bērniem un ģimeni pašvaldībā, un to analīze.

Par revīzijas ieteikumiem un to ieviešanu

Valsts kontroles ieteikumi un priekšlikumi ir saprotami un tie noteikti varētu palīdzēt, lai valsts un pašvaldību institūcijas pilnveidotu savu darbu gan nekavējoties, gan strādājot pie jaunām iniciatīvām. Ja revīzijas ieteikumi un priekšlikumi netiks ieviesti tikai formāli (normatīvi), bet arī praksē (paredzot jaunu pieeju darbā ar bērniem, pakalpojumus u.t.t.), tad noteikti tie palīdzēs uzlabot jomas darbību, jo šobrīd arī nevar apgalvot, ka nepilnības normatīvajos aktos vai regulējuma (metodikā, skaidrojumu) trūkumā ir vislielākā problēma, bet gan to īstenošanā. Zinām, ka pie esošā regulējuma atsevišķās Latvijas pašvaldībās darbs ar nepilngadīgām personām, kurām ir antisociālā uzvedība norit veiksmīgi.

Tieslietu resorā nākotnē plānojam un pētām iespējas celt kvalifikāciju bērnu tiesību jautājumos tādām amatu kategorijām kā tiesneši, prokurori, lai nodrošinātu izpratni par bērnu ar uzvedības problēmām vai to iestāšanās risku cēloņiem un veidotu adekvātu attieksmi darbam ar nepilngadīgajiem.

Tieslietu ministrija turpinās strādāt, lai nākotnē atteiktos no bērnu administratīvās sodīšanas, taču pārāgri un sasteigti to darīt nav iespējams, pretējā gadījumā pastāv liels risks, ka bērniem ar uzvedības problēmām vai to iestāšanās risku valsts un pašvaldības vispār nepievērsīs uzmanību. Protī, bērniem nebūs nedz atbildības administratīvā soda veidā, nedz arī nepieciešamās palīdzības un atbalsta. Lai atteiktos no bērnu administratīvās sodīšanas ir jābūt pārliecībai, ka darbs pašvaldībās ar šiem bērniem notiek pilnā apjomā un tiek stingri uzraudzīts. Tieslietu ministrija sniegs savu ieguldījumu, lai celtu to darbinieku kompetences, kas ikdienā veic bērnu izdarīto administratīvo pārkāpumu izvērtēšanu un lēmumu pieņemšanu par to.

Tieslietu ministrija turpinās darbu pie normatīvā regulējuma pilnveides, lai novērstu trūkumus likumpārkāpumu profilakses darbā ar nepilngadīgajiem pašvaldībās, pie sociālās korekcijas izglītības iestādes institūta pilnveides. Tāpat izvērtēsim iespēju atteikties no naudas soda piemērošanas bērnu un audžuģimenēs dzīvojošajiem bērniem par to izdarītajiem administratīvajiem pārkāpumiem, izvērtēsim iespēju izdevumus, kas ir saistīti ar alkoholisko, narkotisko vai psihotropo vielu lietošanas konstatēšanu bērna organismā, segt no valsts vai pašvaldību budžeta līdzekļiem, kā arī pētīsim un izvērtēsim iespēju nepiemērot administratīvo atbildību bērniem par dzīvošanu bez derīga personu apliecinoša dokumenta un par personu apliecinoša dokumenta pazaudēšanu.

Valsts probācijas dienests pašlaik veic sagatavošanās darbus, lai ar 2023. gada 1. janvāri varētu uzsākt īstenot jaunā audzinoša rakstura piespiedu līdzekļa – probācijas novērošana – izpildi, tai skaitā izstrādā jaunus Ministru kabineta noteikumus. Ņemot vērā, ka probācijas novērošanas laikā ar bērnu vienlaikus strādās gan pašvaldības kompetentā institūcija, gan Dienests, revīzijas ziņojuma ieteikumi parāda, ka Dienesta ieceres ir pareizas un turpināmas.

Izglītības un zinātnes ministrijas viedoklis

Par veikto revīziju un revīzijas secinājumiem

Izglītības un zinātnes ministrija (IZM) atzinīgi novērtē Valsts kontroles veikto lietderības revīziju ““Problēmbērni” – pieaugušo neizdarību spogulis” un pauž pateicību par ieguldīto darbu sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības sistēmu analīzē. Lietderības revīzija ir nozīmīga, jo padziļināti pievēršas vienai no horizontālās politikas jomām, kur IZM nav noteikta koordinējošā funkcija, bet darbības veicamas un rezultāti atkarīgi no dažādu nozaru ministriju, pašvaldību un institūciju izpratnes un īstenotajiem pasākumiem. Revīzija bija nepieciešama un ir īstajā laikā, jo arī IZM un Izglītības kvalitātes valsts dienests (IKVD) bieži saskaras ar izglītības iestāžu un tās dibinātāju nevēlēšanos un neprasmī darboties ar bērniem ar uzvedības problēmām, tā vietā viņus izstumjot, kā arī pašvaldību institūciju un speciālistu nevēlēšanos un neprasmī ieguldīt visus spēkus, izveidot efektīvu sadarbības sistēmu, lai atklātu bērna uzvedības problēmu cēloņus un tos novērstu, atbalstītu bērnu un, ja nepieciešams, viņa ģimeni.

Secinājumi ir būtiski, jo būs noderīgi atbildīgo institūciju, kas strādā ar bērniem ar uzvedības problēmām vai to iestāšanās risku, turpmākajā darbā, tai skaitā situācijas analīzei, mērķu un rezultātu definēšanai. Mūsu vērtējumā Valsts kontroles konstatēto problēmu iemesls ir institūciju vājā sadarbība pašvaldību līmenī, iniciatīvas un iedziļināšanās trūkums šajā jautājumā, kā arī izglītības iestāžu darbinieku un pašvaldību darbinieku neprasmī strādāt ar bērniem ar uzvedības problēmām, meklēt cēloņus uzvedības problēmām un tos novērst.

Tāpat iemesls ir atbalsta personāla trūkums pirmsskolās, skolās un pašvaldībās, it īpaši prasmīgu psihologu trūkums (piemēram, esam saņēmuši informāciju, ka bērnam ar uzvedības problēmām uz psihologa konsultāciju ir jāgaida mēnešiem). Šajā gadījumā ir vērojama arī pašvaldības pasivitāte, kā arī mehānismu trūkums, lai katram bērnam arī ārpus skolas tiktu nodrošināts efektīvs atbalsts.

Par revīzijas ieteikumiem un to ieviešanu

Valsts kontroles priekšlikumi kopumā satur vērtīgu informāciju, kas var būt par pamatu, lai pārvērtētu atsevišķas komponentes esošajā regulējumā un varētu nākotnē sekmēt vienotas izpratnes un normatīvo aktu piemērošanas prakses veidošanu.

Valsts kontroles sniegtie priekšlikumi tiks rūpīgi izvērtēti, iekļauti diskusijās ar iesaistītajām pusēm, lai rastu labākos risinājumus to ieviešanai. IZM turpinās iesākt darbu, lai bērnam ar uzvedības problēmām vai to iestāšanās riskiem tiek nodrošināts nepieciešamais atbalsts to novēršanai. Katra priekšlikuma ieviešanai ir izstrādāts konkrēts rīcības plāns, kas paredz, ka IZM un IKVD savstarpējā komunikācijā ar izglītības iestādēm un pašvaldībām turpinās mudināt tās neizstumt bērnu ar uzvedības problēmām no izglītības iestādes, bet, parādoties uzvedības problēmām, nekavējoties meklēt to cēloņus un risinājumus problēmu novēršanai. IKVD ES fondu projekta Nr.8.3.4.0/16/I/001 “Atbalsts priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas samazināšanai” (PuMPuRS) ietvaros, kā arī IZM, izstrādājot 2021.–2027.gada ES fondu plānošanas perioda aktivitātes, pievērsīs īpašu uzmanību darbam ar priekšlaicīgu mācību pārtraukšanu un savas kompetences ietvaros veicinās bērnu atbalsta sistēmas attīstību Latvijā.

Informācija par revīziju

Revīzijas mērķis

Revīzijas mērķis ir novērtēt, vai bērnam ar uzvedības problēmām vai to iestāšanās riskiem un tā ģimenei ir pieejams un tiek nodrošināts nepieciešamais atbalsts un vai tas ir efektīvs (novērš bērna uzvedības problēmu rašanās riskus vai bērna uzvedības problēmas).

Juridiskais pamatojums

Lietderības revīzija “Vai bērnam ar uzvedības problēmām un tā ģimenei ir iespēja saņemt nepieciešamo atbalstu?” ir veikta, pamatojoties uz Valsts kontroles 2021.gada revīziju darba plānu un Trešā revīzijas departamenta 01.04.2021. revīzijas grafiku Nr.2.4.1–6/2021.

Revīziju veica revīzijas grupas vadītāja vecākā valsts revidente Aiga Villa, vecākā valsts revidente Olga Buivide, vecākā valsts revidente juriste Baiba Amoliņa (no 06.09.2021.), valsts revidente Kintija Roze Gailīte (no 01.11.2021.) un valsts revidente Liene Siliņēviča (līdz 21.01.2022.).

Revidentu un revidējamās vienības atbildība

Valsts kontroles revidenti ir atbildīgi par revīzijas ziņojuma sniegšanu, kas pamatojas uz revīzijas laikā gūtiem atbilstošiem, pietiekamiem un ticamiem revīzijas pierādījumiem.

Labklājības ministrija, tās padotībā esošā VBTAI, Izglītības un zinātnes ministrija un tās padotībā esošais Izglītības kvalitātes valsts dienests un sociālās korekcijas izglītības iestāde “Naukšēni”, Tieslietu ministrija un tās padotībā esošais Valsts probācijas dienests, Iekšlietu ministrija un tās padotībā esošā Valsts policija un Pilsonības un migrācijas lietu pārvalde, pašvaldību administratīvās komisijas, sociālie dienesti, izglītības pārvaldes un bāriņtiesas, kā arī citas institūcijas ir atbildīgas par normatīvo aktu ievērošanu un revidentiem sniegtās informācijas patiesumu.

Revīzijas apjoms

Revīzija ir veikta saskaņā ar Latvijas Republikā atzītiem starptautiskajiem revīzijas standartiem ISSAI 300, ISSAI 3000, ISSAI 3910, ISSAI 3920.

Revīzija ir plānota un veikta tā, lai iegūtu pietiekamu pārlicību par pārbaudāmo priekšmetu un tā sasaisti ar revīzijas kritērijiem.

Revīzija ir veikta par laiku no 01.01.2018. līdz 31.12.2020., nepieciešamības gadījumā apkopojot informāciju arī ārpus minētā laika posma.

Revīzijas apjomā ir iekļautas šādas institūcijas:

- ✓ Labklājības ministrija un tās padotībā esošā Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcija;
- ✓ Izglītības un zinātnes ministrija un tās padotībā esošais Izglītības kvalitātes valsts dienests un sociālās korekcijas izglītības iestāde “Naukšēni”. Revīzijā detalizētajās pārbaudēs tika izvērtēta informācija par 42 gadījumiem, kad tiesa bērnam bija piemērojusi audzinoša rakstura piespiedu līdzekli – ievietošanu sociālās korekcijas izglītības iestādē;
- ✓ Tieslietu ministrija kā vadošā valsts pārvaldes iestāde tiesību sistēmas politikas jomā;
- ✓ Iekšlietu ministrija kā vadošā valsts pārvaldes iestāde sabiedriskās kārtības un drošības jomā, kā arī tās padotībā esošā Valsts policija un Pilsonības un migrācijas lietu pārvalde, kuru kompetencē ir arī administratīvo pārkāpumu procesa veikšana. Revīzijā detalizētajās pārbaudēs tika izvērtēti 132 Valsts policijas un 39 Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes lēmumi par bērnu izdarītajiem administratīvajiem pārkāpumiem;
- ✓ pašvaldību sociālie dienesti, izglītības pārvaldes, pašvaldību administratīvās komisijas, bērnu tiesību aizsardzības sadarbības grupas un bāriņtiesas. Padziļināti vērtētas septiņu bijušo pašvaldību⁴¹ administratīvās komisijas, pašvaldības policijas (pašvaldībās, kurās tāda bija), izglītības pārvaldes, sociālie dienesti, bērnu tiesību aizsardzības sadarbības grupas un bāriņtiesas. Detalizētajās pārbaudēs pašvaldībās ir aptvertas 73 bērnu lietas, tajā skaitā 285 pašvaldību administratīvo komisiju (bērnu lietu apakškomisiju) par šiem bērniem pieņemtie lēmumi administratīvo pārkāpumu lietās.

Revīzijas metodes

Attīstības plānošanas dokumentu, normatīvo aktu, institūciju iekšējo normatīvo aktu un citas informācijas apkopošana un analīze, kā arī publiski pieejamās informācijas apkopošana un analīze.

Datu analīze, kurā izmantoti:

- ✓ Iekšlietu ministrijas Informācijas centra pārziņā esošās Integrētās iekšlietu informācijas sistēmas (IIIS) apakšsistēmās (Nepilngadīgo personu atbalsta informācijas sistēma (NPAIS), Personu meklēšana, Vienotais notikumu reģistrs, Administratīvos pārkāpumus izdarījušas personas (APIP) u.c.) un Administratīvo pārkāpumu procesa atbalsta sistēmā (APAS) uzkrātie dati par laikā no 01.01.2000. dzimušajām personām, kuras klaiņo, ubago, atrodas patvaļīgā prombūtnē, kuras laikā no 01.01.2019. bijušas (ir) izsludinātas meklēšanā, atrodas pašvaldības vai Valsts policijas profilaktiskajā uzskaitē, cietušas no vardarbības, izdarījušas administratīvo pārkāpumu, ir iesaistītas kriminālprocesā (tajā skaitā par bērniem vecumā līdz 14 gadiem, kuri ir izdarījuši noziedzīgu nodarījumu un attiecībā uz kuriem ir pieņemts lēmums par atteikšanos uzsākt kriminālprocesu), kā arī par šīm personām izstrādātajām uzvedības sociālās korekcijas programmām un Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas Konsultatīvās nodaļas izstrādātajām atbalsta programmām (ja tādas ir izstrādātas) u.c.;
- ✓ Izglītības un zinātnes ministrijas pārziņā esošajā Valsts izglītības informācijas sistēmā uzkrātā informācija un pārskati par izglītojamiem (izglītības iestādi, izglītības programmu, ilgstoši neattaisnotiem kavējumiem, par obligātā izglītības vecuma bērniem, kuri nav reģistrēti nevienā izglītības iestādē u.c.), izglītības iestādēm u.c. informācija, kas tika iegūta, izmantojot revidentiem piešķirtās lietotāja tiesības;
- ✓ Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes pārziņā esošajā Fizisko personu reģistrā līdz 30.06.2021. uzkrātie dati par laikā no 01.01.2000. dzimušajām personām par to pilsonību, radniekiem (māti, tēvu

bērnu, laulāto), deklarēto dzīvesvietu (par laiku līdz 24.08.2021.), par vecākiem, kuriem ir pārtrauktas vai atņemtas aizgādības tiesības, par bērniem noteikto ārpusģimenes aprūpes veidu u.c.;

- ✓ Valsts probācijas dienesta pārziņā esošās informācijas sistēmas dati par laikā no 01.01.2000. dzimušajām personām, kuras ir (bija) Valsts probācijas dienesta klienti;
- ✓ Sociālās integrācijas valsts aģentūras pārziņā esošās Sociālās rehabilitācijas informācijas sistēmas (SRIS) dati par pilngadīgām personām un bērniem, kuri laikā no 01.01.2010. ir saņēmuši vai pieprasījuši sociālās rehabilitācijas pakalpojumus personām, kurām ir izveidojusies atkarība no narkotiskajām, toksiskajām vai citām apreibinošām vielām vai no atkarību izraisošiem procesiem;
- ✓ SIA “Bērnu un pusaudžu resursu centrs” datu bāzē uzkrātie dati par bērniem, kuri ir saņēmuši sociālās rehabilitācijas pakalpojumus bērniem, kuriem ir izveidojusies atkarība no narkotiskajām, toksiskajām vai citām apreibinošām vielām vai no atkarību izraisošiem procesiem;
- ✓ nodibinājuma “Latvijas Bērnu fonds” informācijas sistēmā “Personu reģistrācijas sistēma” uzkrātie dati par personām, kas ir saņēmušas sociālās rehabilitācijas pakalpojumu institūcijā bērniem, kuri cietuši no vardarbības;
- ✓ sabiedrības ar ierobežotu atbildību “ZZ Dats” uzturētās Pašvaldību Sociālās palīdzības un sociālo pakalpojumu administrēšanas lietojumprogrammas (SOPA) dati laikā no 01.01.2000. dzimušajām personām un viņu mājsaimniecību locekļiem sniegtajiem pabalstiem un sociālajiem pakalpojumiem, izstrādātajām uzvedības sociālās korekcijas programmām un sociālās rehabilitācijas plāniem u.c.;
- ✓ Izglītības kvalitātes valsts dienesta īstenotā Eiropas Sociālā fonda projekta Nr.8.3.4.0/16/I/001 “Atbalsts priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas samazināšanai” ietvaros izveidotās vienotās datu bāzes IZM atbalsta pasākumi (APUIS) uzkrātie dati par izglītojamajiem, kuriem projekta ietvaros izstrādāti individuālie atbalsta plāni, sniegti pakalpojumi, u.c. informācija, kas tika iegūta, izmantojot revidentiem piešķirtās lietotāja tiesības.

Valsts statistikas pārskatu un revīzijas apjomā iekļauto institūciju statistiskās un pārskatu informācijas analīze.

Intervijas ministrijās un to padotības iestādēs, kā arī pašvaldību institūcijās (administratīvajās komisijās, sociālajos dienestos, izglītības pārvaldēs, bāriņtiesās) un nevalstiskajās organizācijās.

Pašvaldību administratīvo komisiju, sociālo dienestu, izglītības pārvalžu un bērnu tiesību aizsardzības sadarbības grupu aptauja. Aptaujas jautājumi tika nosūtīti visām bijušajām 119 pašvaldībām (līdz 2021.gada administratīvi teritoriālajai reformai). Tomēr visas pašvaldības nesniedza atbildes. Turklāt uz katru jautājumu grupu atbildes tika saņemtas no dažāda pašvaldību skaita:

- ✓ uz jautājumu grupu par sociālās vides izpēti, lai identificētu ģimenes ar bērniem, kurās bērnam ir uzvedības problēmas vai to iestāšanās riski, kā arī par pašvaldībā bērniem un viņu ģimenēm pieejamajiem sociālajiem pakalpojumiem atbildes tika saņemtas no 115 bijušajām pašvaldībām;
- ✓ uz jautājumu grupu par pašvaldības izglītības pārvalžu (izglītības speciālistu) darbību saistībā ar informācijas noskaidrošanu par bērniem, kuri obligātā izglītības vecumā nav reģistrēti nevienā izglītības iestādē vai kuri ilgstoši un bez attaisnojoša iemesla neapmeklē izglītības iestādes, kā arī par pašvaldības izglītības iestādēs pieejamo atbalsta personālu atbildes tika saņemtas no 115 bijušajām pašvaldībām;

- ✓ par pašvaldību bērnu tiesību aizsardzības sadarbības grupu darbu atbildes tika saņemtas no 108 bijušajām pašvaldībām;
- ✓ par pašvaldību darbu ar bērniem, izstrādājot un īstenojot uzvedības sociālās korekcijas programmas, atbildes tika saņemtas no 114 bijušajām pašvaldībām;
- ✓ par pašvaldību administratīvo komisiju vai administratīvo komisiju bērnu lietu apakškomisiju praksi, izskatot nepilngadīgo izdarīto administratīvo pārkāpumu lietas un piemērojot likumu “Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem” atbildes tika saņemtas no 110 bijušajām pašvaldībām, bet par pašvaldību administratīvo komisiju vai administratīvo komisiju bērnu lietu apakškomisiju izmaksām, nodrošinot nepilngadīgo izdarīto administratīvo pārkāpumu procesu un likumā “Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem” noteikto uzdevumu izpildi, – no 70 bijušajām pašvaldībām.

Izlasses veida detalizētās bērnu lietu pārbaudes pašvaldībās, Valsts policijā (par bērnu izdarītajiem administratīvajiem pārkāpumiem) un Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldē (par bērnu izdarītajiem administratīvajiem pārkāpumiem), kā arī tiesas lēmumu pārbaude par bērnu ievietošanu sociālās korekcijas izglītības iestādē.

Revīzijas ierobežojumi

Revīzijas mērķgrupa “bērns ar uzvedības problēmām vai to iestāšanās risku” tika vērtēta sašaurināti, revīzijas pārbaudes attiecinot tikai uz tiem bērniem, kuriem atkarībā no vecumposma ir pierādāma konkrētajai videi neatbilstoša uzvedība, t.i., tas ir pārkāpis sabiedrībā pieņemtās uzvedības normas un/vai ir izdarījis likumpārkāpumu, un informācija par to ir reģistrēta valsts vai pašvaldības informācijas sistēmā un/vai reģistrā (skat. sadaļu [Kas ir bērns ar uzvedības problēmām vai to iestāšanās risku?](#)).

Tā kā bērnu uzvedības problēmām dažreiz ir arī medicīniski iemesli un/vai to risināšanai ir nepieciešami veselības aprūpes pakalpojumi, revīzijā netika analizēti dati par bērniem nodrošinātajiem veselības aprūpes pakalpojumiem, jo Valsts kontrolei nav tiesības iegūt šādus datus.

Datu analīzē, izmantojot citu institūciju iesniegtos datus, esam paļāvušies, ka pēc Valsts kontroles pieprasījuma iesniegtie dati ir iesniegti pilnā apjomā un tie atbilst institūciju informācijas sistēmās un reģistros uzskaitītajiem datiem.

Ņemot vērā revīzijas periodu un to, ka līdz 2021.gada beigām arvien nebija pabeigta pašvaldību iestāžu apvienošana atbilstoši jaunajam administratīvi teritoriālajam iedalījumam, dati un aptaujas rezultāti revīzijā tika analizēti iepriekšējo 119 pašvaldību griezumā atbilstoši pašvaldību iedalījumam pirms 2021.gadā īstenotās administratīvi teritoriālās reformas, kur tas iespējams, atklājot arī faktisko situāciju pēc pašvaldību administratīvi teritoriālās reformas.

Revīzijas kritēriji

Revīzijas jautājums, apakšjautājums	Revīzijas kritērijs	Kritērijs ir sasniegts / nav sasniegts
<p>Vai bērnam ar uzvedības problēmām vai to iestāšanās risku un tā ģimenei ir pieejams un savlaicīgi tiek nodrošināts nepieciešamais atbalsts, un vai tas ir efektīvs (<i>novērš bērna uzvedības problēmu rašanās riskus vai bērna uzvedības problēmas</i>)?</p>		
<p>1. Vai valstī ir izveidota un darbojās sistēma, lai identificētu bērnus ar uzvedības problēmām vai to iestāšanās risku, un vai tā ir efektīva?</p>		
<p>1.1. Vai valstī ir izveidota sistēma, lai identificētu ģimenes, kurās bērnam ir uzvedības problēmas vai to iestāšanās riski?</p>	<ul style="list-style-type: none"> <li data-bbox="584 871 991 1081">✓ Normatīvajos aktos ir noteiktas institūcijas, kas ir atbildīgas par bērnu uzvedības problēmu vai to iestāšanās risku identificēšanu un rīcību nepieciešamā atbalsta sniegšanā gan bērnam, gan viņa ģimenei⁴¹². <li data-bbox="584 1283 991 1431">✓ Normatīvajos aktos ir noteikts pienākums institūcijām apmainīties ar informāciju, lai nodrošinātu koordinētu un saskaņotu atbalstu. <li data-bbox="584 1453 991 1543">✓ Operatīvai informācijas apmaiņai ir pieejami atbalsta rīki – Sadarbības grupa un NPAIS. 	<ul style="list-style-type: none"> <li data-bbox="1010 871 1430 1267">☑ Jā. Bērna uzvedības problēmu risināšana tiek īstenota bērna tiesību aizsardzības, sociālās aizsardzības, izglītības, veselības, iekšlietu un tieslietu sistēmā. Šo jomu regulējošie normatīvie akti paredz arī konkrētas valsts un pašvaldību institūcijas un to uzdevumus bērnu uzvedības problēmu vai to iestāšanās risku identificēšanā un nepieciešamo rīcību atbalsta sniegšanā gan bērnam, gan viņa ģimenei. <li data-bbox="1010 1283 1430 1406">☑ Jā. Normatīvajos aktos ir noteikts pienākums atbildīgajām institūcijām regulāri un savlaicīgi apmainīties ar informāciju. <li data-bbox="1010 1453 1430 1973">☑ Jā. Starpinstitūciju sadarbībai valstī ir izveidota speciāla informācijas sistēma NPAIS, kas ir jāizmanto, gan risinot individuālus bērnu tiesību neievērošanas un aizsardzības gadījumus, gan apkopojot informāciju par tiem stratēģiskajā līmenī. Tāpat, lai sekmētu institūciju sadarbību, normatīvie akti paredz arī pienākumu katrā pašvaldībā izveidot bērnu tiesību aizsardzības sadarbības grupu, kurai ir pienākums analizēt kopējo situāciju pašvaldībā par ģimenēm, kurās ir bērni ar uzvedības problēmām vai to iestāšanās risku,

un sniegt priekšlikumus šo problēmu risināšanai gan pašvaldības, gan valsts līmenī.

1.2. Vai izveidotā sistēma, lai identificētu ģimenes, kurās bērniem ir uzvedības problēmas vai to iestāšanās riski, darbojas un ir efektīva?

1.2.1. Vai pašvaldību darbība ir vērsta uz to, lai identificētu ģimenes ar bērniem, kurās bērnam ir uzvedības problēmas vai to iestāšanās riski?

✓ Pašvaldībai ir informācija par pašvaldībā dzīvojošām ģimenēm ar bērniem – kopējo ģimeņu skaitu, kopējo bērnu skaitu ģimenēs un ģimenes struktūru (viena vecāka ģimene, daudz bērnu ģimene utt.).

✓ Pašvaldība ir identificējusi ģimenes, kurās ir bērni ar uzvedības problēmām⁴¹³ vai to iestāšanās risku⁴¹⁴.

✓ Ģimenes, kurās ir bērni ar uzvedības problēmām vai to iestāšanās risku, ir sociālā dienesta un/vai bāriņtiesas redzeslokā.

⊙ Daļēji. Lielākajai daļai bijušo pašvaldību 2021.gadā (t.i., 68%) arvien nebija informācijas par kopējo pašvaldībā dzīvojošo ģimeņu ar bērniem skaitu, bet informācija par tajā dzīvojošo ģimeņu ar bērniem struktūru bija tikai 10% bijušo pašvaldību.

⊙ Daļēji. Pašvaldībām ir informācija tikai par tām ģimenēm ar bērniem ar uzvedības problēmām vai to iestāšanās risku, kuras ir atbildīgo institūciju redzeslokā, piemēram, pašvaldības sociālajā dienestā saņem sociālos pakalpojumus vai sociālos pabalstus. To uzskatāmi apliecina revīzijā veiktās pašvaldību aptaujas un datu analīzes rezultāti – piemēram, saskaņā ar aptaujas rezultātiem 2020.gadā bijušajām pašvaldībām bija informācija par 1771 bērnu, kurš izdarījis administratīvo pārkāpumu, bet saskaņā revīzijā apkopotajiem datiem administratīvos pārkāpumus bija izdarījuši 5445 bērni.

⊙ Daļēji. Pašvaldību sociālā dienesta un/vai bāriņtiesas redzeslokā galvenokārt ir tikai tie bērni ar uzvedības problēmām vai to iestāšanās risku un to ģimenes, ja kāda institūcija par to ir jau informējusi. Gandrīz puse no revīzijas izlasē iekļautajiem bērniem šo institūciju redzeslokā bija nonākuši tikai tad, kad bērnam jau bija uzvedības problēmas, lai gan daļai no šiem bērniem jau iepriekš bija jābūt

- sociālā dienesta redzeslokā, ņemot vērā valsts un pašvaldību informācijas sistēmās pieejamo informāciju par bērnu vai tā ģimeni.
- ✓ Pašvaldība ir veikusi darbības, lai iegūtu ticamu/pierādītu⁴¹⁵ informāciju, kāpēc bērns, kas ir sasniedzis obligāto izglītības vecumu, nav reģistrēts nevienā izglītības iestādē.
 - ✓ Ģimenes, kurās ir bērni, kas obligātās izglītības vecumā nav reģistrēti izglītības iestādēs, ir sociālā dienesta un/vai bāriņtiesas redzeslokā.
 - ✓ Ģimenes, kurās bērni ilgstoši un bez attaisnojuša iemesla nav apmeklējuši izglītības iestādes, ir sociālā dienesta un/vai bāriņtiesas redzeslokā.
- ⊙ Jā. Kopumā pašvaldības veic darbības, lai iegūtu informāciju, kāpēc bērns, kas ir sasniedzis obligāto izglītības vecumu, nav reģistrēts nevienā izglītības iestādē. Tomēr gadījumos, ja ģimene nav sasniedzama (piemēram, dzīvo ārvalstīs), tās paļaujas uz personu sniegto informāciju un iegūst dokumentālus apliecinājumus.
 - ⊙ Jā. Revīzijā konstatēts, ka informācija, kāpēc bērns, kas ir sasniedzis obligāto izglītības vecumu, nav reģistrēts nevienā izglītības iestādē, ir vismaz sociālā dienesta rīcībā, jo pašvaldībās šī informācija tiek noskaidrota, iesaistot sociālo dienestu.
 - ⊙ Daļēji. Informācija par ģimenēm, kurās bērni ilgstoši un bez attaisnojuša iemesla nav apmeklējuši izglītības iestādes, ir vismaz sociālā dienesta rīcībā tikai tajos gadījumos, ja par to sociālo dienestu ir informējusi izglītības iestāde, aicinot iesaistīties ģimenes sociālās situācijas risināšanā. No revīzijas izlasē iekļautajiem 247 bērniem, kuriem saskaņā ar VIIS reģistrēto informāciju laikā no 2017. līdz 2021.gadam bija ilgstoši un neattaisnoti izglītības iestādes kavējumi, 40% gadījumu informācija par izglītības iestādes kavējumu nebija sociālā dienesta rīcībā.

1.2.2. Vai izglītības iestāžu un izglītības pārvalžu darbības, lai apkopotu un analizētu informāciju par bērniem, kas ilgstoši un

- ✓ Izglītības iestādes atbilstoši Ministru kabineta noteikumiem⁴¹⁶ VIIS ievada informāciju par visiem izglītojamo kavējumiem un kavējumu iemesliem.
- ⊙ Daļēji. Revīzijā konstatēts, ka no revīzijas izlasē iekļautajiem 73 bērniem izglītības iestādes VIIS nebija ievadījušas informāciju par

bez attaisnojoša
iemesla neapmeklē
izglītības iestādes, ir
pietiekamas?

✓ Izglītības pārvaldes (izglītības speciālisti) analizē VIIS informāciju par ilgstošiem un neattaisnotiem kavējumiem.

vismaz piecu bērnu ilgstošiem neattaisnotiem kavējumiem.

⊙ Daļēji. Revīzijā veiktajā aptaujā 79% bijušo pašvaldību izglītības pārvaldes (izglītības speciālisti) norādīja, ka veic pārbaudes par izglītības iestāžu VIIS ievadīto informāciju par bērnu ilgstošiem neattaisnotiem kavējumiem. Savukārt pārējās izglītības pārvaldes šādas pārbaudes neveic, pamatojot, ka par informācijas ievadi VIIS ir atbildīgi izglītības iestāžu vadītāji vai arī ka darbs ar bērniem, kuri neapmeklē izglītības iestādes, ir sociālā dienesta vai Sadarbības grupas kompetencē.

Turklāt izglītības pārvaldēm ir pieejama tikai konkrētās pašvaldības izglītības iestāžu ievadītā informācija, t.i., tām nav pieejama informācija par pašvaldībā dzīvojošiem bērniem, ja tie mācās citas pašvaldības izglītības iestādē.

✓ Izglītības pārvaldes savlaicīgi⁴¹⁷ iesaista sociālo dienestu un citas institūcijas, lai koordinētu nepieciešamo rīcību bērna uzvedības problēmu turpmākas attīstības novēršanai.

⊗ Nē. Izglītības pārvaldes jautājumu par bērnu ilgstošiem neattaisnotiem kavējumiem risināšanā iesaistās tikai atsevišķos gadījumos pēc izglītības iestādes lūguma. Par bērna ilgstošiem neattaisnotiem kavējumiem sociālo dienestu galvenokārt informē pašas izglītības iestādes, kas vērsas sociālajā dienestā (un/vai bāriņtiesā), kad ir izsmēlušas savus resursus situācijas noskaidrošanai un risināšanai un ir nepieciešama sociālā dienesta un/vai bāriņtiesas iesaiste.

1.2.3. Vai pašvaldībās izveidoto Sadarbības grupu darbs ir efektīvs un ir vērst uz to, lai identificētu ģimenes, kurās bērniem ir uzvedības problēmas vai to iestāšanās riski,

✓ Sadarbības grupas analizē informāciju par ģimenēm, kurās ir bērni ar uzvedības problēmām vai to iestāšanās riskiem.

⊙ Daļēji. Lai gan Sadarbības grupas lielākoties izskata tikai individuālus gadījumus, salīdzinot ar 2018.gadu, situācija ir uzlabojusies. Revīzijā veiktajā pašvaldību aptaujā jau 41% bijušo pašvaldību norādīja, ka to Sadarbības grupas izvērtē un

un piedāvātu risinājumus šo ģimeņu atbalstam?

- ✓ Sadarbības grupu darbā ir iesaistītas/pieaicinātas ārstniecības personas, kas savlaicīgi var pamanīt bērna uzvedības problēmas vai to iestāšanās riskus un piedāvāt risinājumus to novēršanai.
 - ✓ Lai apzinātu kopējo situāciju pašvaldībā attiecībā uz ģimenēm, kurās bērniem ir uzvedības problēmas vai to iestāšanās riski, Sadarbības grupas / tajā iesaistītās institūcijas izmanto NPAIS⁴¹⁸ un citās valsts un pašvaldību informācijas sistēmās / reģistros uzkrāto informāciju par ģimenēm un to bērniem.
 - ✓ Sadarbības grupas ir iniciējušas pašvaldībā izveidot pakalpojumus un/vai palielināt esošo pakalpojumu apjomu bērniem ar uzvedības problēmām un to ģimenēm.
 - ✓ Sadarbības grupas par pakalpojumu izveides un/vai pakalpojuma apjoma palielināšanas nepieciešamību ir informējusi Labklājības ministriju (lai tā informētu Bērnu lietu sadarbības padomi).
- ⊙ Daļēji. Tikai neliels skaits bijušo pašvaldību Sadarbības grupu darbā bija iesaistījušas ārstniecības personas. Vairums pašvaldību uzskata, ka sadarbība ar ārstniecības personām ir uzlabojama. Revidentu vērtējumā, tas galvenokārt saistīts ar savstarpējās komunikācijas trūkumu.
 - ⊙ Daļēji. Salīdzinoši neliels skaits bijušo pašvaldību Sadarbības grupu informācijas analīzei izmanto valsts un pašvaldību informācijas sistēmās uzkrāto informāciju (NPAIS, VIIS, Sodū reģistrs u.c.). Piemēram, SOPA datus bieži izmanto tikai 34 bijušo pašvaldību Sadarbības grupas, bet NPAIS datus – tikai 14 bijušo pašvaldību Sadarbības grupas.
 - ⊙ Daļēji. Saskaņā ar revīzijā veikto aptauju tikai apmēram ceturtdaļā bijušo pašvaldību Sadarbības grupu pēdējos gados bija iniciējušas pakalpojuma apjoma palielināšanu vai jaunu pakalpojumu ieviešanu.
 - ⊗ Nē. Kopumā revīzijā netika identificēta prakse, ka pašvaldību Sadarbības grupas par pakalpojumu izveides un/vai pakalpojuma apjoma palielināšanas nepieciešamību informē Labklājības ministriju (lai tā informētu Bērnu lietu sadarbības padomi). Šādu iespēju bija izmantojušas tikai 6% no bijušo pašvaldību Sadarbības grupām, kas, revidentu vērtējumā, vairāk uzskatāms par izņēmuma gadījumu, nevis vēlmi valstī attīstīt pakalpojumus bērnu uzvedības problēmu risināšanai.

2. Vai atbildīgo institūciju veiktās darbības bērnu uzvedības problēmu novēršanai un risināšanai ir pietiekamas un efektīvas?

2.1. Kādi mehānismi un atbalsta veidi ir izveidoti, lai reaģētu uz bērna uzvedības problēmām un sniegtu tam nepieciešamo atbalstu?

Neattiecas. Informāciju par mehānismiem un atbalsta veidiem, lai reaģētu uz bērna uzvedības problēmām un sniegtu tam nepieciešamo atbalstu, skat. ziņojuma nodaļas [Vai bērniem ar uzvedības problēmām vai to iestāšanās risku un viņu ģimenēm ir pieejami pietiekami pakalpojumi?](#) ievadā.

2.2. Vai atbildīgo institūciju veiktās darbības primārās prevencijas līmenī ir savlaicīgas, pietiekamas un efektīvas?

2.2.1. Vai atbildīgo institūciju (sociālo dienestu un bāriņtiesu) veiktās darbības ar ģimeni, kurā ir izveidojušies sociālā riska faktori, kas var izraisīt uzvedības problēmu rašanos bērnam, ir savlaicīgas, pietiekamas un efektīvas?

✓ Pašvaldībā ir pieejami sociālie pakalpojumi ģimenes funkcionētspējas nodrošināšanai un/vai atjaunošanai⁴¹⁹, un tie ir pietiekami, t.i., ir pieejami visām ģimenēm, kurām tie ir nepieciešami, un to apjoms ir pietiekams problēmu risināšanai⁴²⁰.

✓ Ģimenēm, kurās ir izveidojušies sociālā riska faktori, kas var izraisīt uzvedības problēmu rašanos bērnam, ir bijis pieejams un nodrošināts nepieciešamais atbalsts vēl pirms bērnam ir radušās uzvedības problēmas, t.i., ģimene ir bijusi atbildīgo institūciju redzeslokā, un tā ir saņēmusi atbalstu gan izpratnes veidošanā, kā ir nodrošināma bērna attīstībai labvēlīga vide, gan aprūpe un audzināšana, gan

⊙ Daļēji. Pieci būtiskākie sociālie pakalpojumi ģimenes funkcionētspējas nodrošināšanai un/vai atjaunošanai⁴²¹ līdz administratīvi teritoriālajai reformai bija pieejami tikai piektajā daļā bijušo pašvaldību. Tomēr arī tajās pakalpojumu apjoms nebija pietiekams. Lai gan saskaņā ar revidentu aplēsēm 2020.gadā Latvijā bija vairāk nekā 36 tūkstoši bērnu ar uzvedības problēmu iestāšanās risku, 2020.gadā psihologa pakalpojums pašvaldībās tika nodrošināts tikai 4990 ģimenēm ar bērniem, bet ģimenes asistenta pakalpojums – 766 ģimenēm. Turklāt arī pēc pašvaldību administratīvi teritoriālās reformas šie pieci būtiskie pakalpojumi ir pieejami tikai trešajā daļā jauno pašvaldību.

⊙ Daļēji. Ģimenēm, kurās ir izveidojušies sociālā riska faktori, kas var izraisīt uzvedības problēmu rašanos bērnam, vairumā gadījumu nav bijis pieejams un nodrošināts nepieciešamais atbalsts vēl pirms bērnam ir radušās uzvedības problēmas, jo ģimenes atbildīgo institūciju redzeslokā nonāk tikai tad, kad bērnam uzvedības problēmas jau ir radušās. Lai gan 37 no revīzijas izlasē iekļautajiem

faktisku atbalstu – sociālos pakalpojumus – tā nodrošināšanai.

73 bērniem vai to ģimenes pirms bērna likumpārkāpuma izdarīšanas bija saņēmušas sociālos pakalpojumus, tomēr daļa no tiem sociālā dienesta redzeslokā bija tikai tāpēc, ka vecākiem tika piešķirti dažādi sociālie pabalsti.

- ✓ Gadījumos, kad ģimene nav spējusi nodrošināt bērna uzvedības problēmu cēloņu novēršanu, atbildīgās institūcijas ir iejaukušās – ir pārtraukušas un/vai izbeigušas vecāku aizgādības tiesības, pieņemot lēmumu par bērna ārpusģimenes aprūpi (pie aizbildņa, audžuģimenē un/vai ilgstošas sociālās aprūpes un rehabilitācijas institūcijā), sniedzot arī nepieciešamos pakalpojumus traumatiskās pieredzes mazināšanai.

Daļēji. Lai gan daļā revīzijas izlasē iekļauto gadījumu atbildīgās institūcijas bija iejaukušās un pārtraukušas un/vai izbeigušas vecāku aizgādības tiesības, tomēr atbildīgo institūciju rīcība nebija savlaicīga, jo bērni tika šķirti tad, kad tiem uzvedības problēmas jau bija radušās. Līdz tam ģimenei bija piedāvāts atbalsts, kas nebija izmantots vai bija izmantots daļēji, un faktiski bija notikusi tikai “sociālā novērošana”, vai arī bērns ticis šķirts no ģimenes, tomēr tam nav tikuši nodrošināti pietiekami un atbilstoši pakalpojumi, lai pārvarētu traumatisko situāciju. Tāpēc bērna uzvedības problēmas ir attīstījušās un tikai samilzušas.

2.2.2. Vai izglītības iestādēs tiek nodrošināti nepieciešamie atbalsta pasākumi, lai novērstu bērnu uzvedības problēmu rašanos?

- ✓ Izglītības iestādēs ir pieejami nepieciešamie atbalsta pasākumi un personāls.⁴²²

Daļēji. Pašvaldību aptaujā noskaidrots, ka lielākoties atbalsta personāls izglītības iestādēs nav pietiekams ne pirmsskolas, ne arī pamata un vidējā izglītības līmenī. Turklāt logopēds, kas, speciālistu vērtējumā, pirmais var pamanīt problēmas bērna attīstībā, nevienā izglītības iestādē nebija pieejams trijās bijušajās pašvaldībās, bet 17 bijušajās pašvaldībās tas bija pieejams mazāk nekā pusē pirmsskolas izglītības iestāžu. Savukārt, lai gan izglītības iestādēs tiek organizētas dažādi izglītojoši pasākumi, praksē tos apmeklē tikai tie vecāki, kuri ir ieinteresēti nodrošināt iespējami labāko savam bērnam.

- ✓ Izglītības iestāde izmanto valstī pieejamos pakalpojumus⁴²³, lai savlaicīgi atpazītu un novērstu

Daļēji. Lai gan aptaujā pašvaldības norādīja, ka to izglītības iestādēs nav pieejams

bērnu uzvedības problēmu rašanos.

pietiekams atbalsta personāls, kā vienu no galvenajiem iemesliem tam minot arī finansējuma trūkumu, gandrīz 80% pašvaldību nebija iesaistījušās Pārresoru koordinācijas centra piedāvātajā multimodālajā agrīnās intervences programmā “STOP 4-7”, kuras ietvaros tiek apmācītas ne tikai speciālistu komandas, bet pirmsskolas vecuma bērniem un viņu ģimenēm ir iespēja saņemt pakalpojumu problemātiskas uzvedības mazināšanai. Savukārt 20% pašvaldību nebija iesaistījušās Izglītības kvalitātes valsts dienesta īstenotajā Eiropas Sociālā fonda projektā “Atbalsts priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas samazināšanai” (PuMPuRS), kura ietvaros bērniem ir iespējams nodrošināt individuālu atbalstu, tajā skaitā speciālistu (piemēram, psihologa) konsultācijas un papildu nodarbības vai konsultācijas pie priekšmetu skolotājiem.

2.3. Vai atbildīgo institūciju veiktās darbības sekundārās preventīvas līmenī ir pietiekamas un efektīvas?

2.3.1. Vai pašvaldību īstenotais darbs ar bērniem, izstrādājot uzvedības sociālās korekcijas programmas, ir pietiekams un efektīvs?

✓ Uzvedības sociālās korekcijas programmas tiek izstrādātas visiem bērniem, kas atbilst likumā noteiktajiem kritērijiem⁴²⁴, tajā skaitā tiem, kuri klaiņo vai veic citas darbības, kas var novest pie prettiesiskas rīcības.

⊗ Nē. Pašvaldībās uzvedības sociālās korekcijas programmas netiek izstrādātas visiem bērniem, kas atbilst likumā noteiktajiem kritērijiem⁴²⁶. Revīzijā tika konstatēti vismaz 22 gadījumi, kad pašvaldība bērnam nebija izstrādājusi uzvedības sociālās korekcijas programmu pat tad, kad bērns jau bija izdarījis likumpārkāpumus. Savukārt 90% no revīzijas izlasē izvērtētajām uzvedības sociālās korekcijas programmām tās bija izstrādātas novēloti – tikai tad, kad bērns jau bija izdarījis dažādus likumpārkāpumus. Tikai 7% gadījumu tās bija izstrādātas preventīvi, kad bērns ubago,

- klaiņo vai veic citas darbības, kas var novest pie prettiesiskas rīcības.
- ✓ Lai izstrādātu uzvedības sociālās korekcijas programmu, ir noskaidroti bērna uzvedības problēmu cēloņi.
 - ⊙ Daļēji. Vismaz 28% no revīzijas izlasē iekļautajām 86 pašvaldību uzvedības sociālās korekcijas programmām revidentiem neizdevās gūt pārliecību, ka to izstrādē ir izzināti bērna uzvedības problēmu cēloņi, lai, pamatojoties uz tiem, noteiktu bērnam nepieciešamos atbalstu un pakalpojumus.
 - ✓ Uzvedības sociālās korekcijas programma ietver pakalpojumus/pasākumus, kas risina bērna uzvedības problēmu cēloņus⁴²⁵.
 - ⊗ Nē. No revīzijas izlasē iekļautajām 86 pašvaldību uzvedības sociālās korekcijas programmām tikai 7% gadījumu, revidentu vērtējumā, programmā ietvertie atbalsta pasākumi un pakalpojumi bija vērsti uz bērna uzvedības problēmu cēloņu novēršanu un atbilstošu pakalpojumu sniegšanu. Pārējos gadījumos tie bija nepietiekami, vispārīgi vai vispār nebija noteikti, programmā aprakstot tikai bērna uzvedības izpausmes un izdarītos likumpārkāpumus.
 - ✓ Uzvedības sociālās korekcijas programma ietver pakalpojumus/pasākumus arī bērna ģimenes locekļiem.
 - ⊙ Daļēji. No revīzijas izlasē iekļautajām 86 pašvaldību uzvedības sociālās korekcijas programmām tikai 34% gadījumu programma ietvēra pakalpojumus/pasākumus arī bērna vecākiem.
 - ✓ Par uzvedības sociālās korekcijas programmas izstrādi atbildīgā institūcija veic regulāru programmā paredzēto pasākumu/pakalpojumu izpildes uzraudzību – novērtē panākto progresu (vai tieši pretēji) un aktualizē atbilstoši sasniegtajiem rezultātiem.
 - ⊙ Daļēji. No revīzijas izlasē iekļautajām 86 pašvaldību uzvedības sociālās korekcijas programmām 40 gadījumos revidenti nevarēja gūt pārliecību, ka par programmas izstrādi atbildīgā institūcija veic regulāru programmā paredzēto pasākumu/pakalpojumu izpildes uzraudzību – novērtē panākto progresu (vai tieši pretēji) un aktualizē atbilstoši sasniegtajiem rezultātiem. No pārējiem 46 gadījumiem tikai astoņos gadījumos bērnam pēc izpildes novērtēšanas bija grozīti arī noteiktie atbalsta pasākumi un

	<p>✓ Pēc uzvedības sociālās korekcijas programmas izpildes (tās slēgšanas) bērns nav nonācis atbildīgo institūciju redzeslokā par atkārtoti izdarītu likumpārkāpumu.</p>	<p>pakalpojumi vai arī izstrādāta jauna programma.</p> <p>⊙ Daļēji. No revīzijas izlasē iekļautajiem 86 gadījumiem vismaz 66% gadījumu bērns pēc uzvedības sociālās korekcijas programmas izpildes atkārtoti bija nonācis atbildīgo institūciju redzeslokā par atkārtoti izdarītu likumpārkāpumu.</p>
<p>2.3.2. Vai valstī ir pieejami sociālie pakalpojumi, lai risinātu bērnu uzvedības problēmas, un vai tie ir pietiekami?</p>	<p>✓ Pašvaldībā dzīvojošiem bērniem, kuriem ir atkarību problēmas, nepieciešamajā apjomā un savlaicīgi⁴²⁷ ir pieejams sociālās rehabilitācijas pakalpojums bērniem ar atkarībām, un tas sasniedz savu mērķi⁴²⁸.</p> <p>✓ Pašvaldībā dzīvojošiem bērniem ar uzvedības problēmām ir pieejams psihologa pakalpojums.</p> <p>✓ Pašvaldībā dzīvojošiem bērniem ir pieejams atbalsta pakalpojums jauniešiem ar uzvedības problēmām⁴²⁹.</p> <p>✓ Pašvaldībā tiek veikts darbs ar ielas bērniem⁴³⁰.</p>	<p>⊗ Nē. Bērniem, kuriem ir atkarību problēmas, nepieciešamajā apjomā un savlaicīgi⁴³² nav pieejams sociālās rehabilitācijas pakalpojums, jo pakalpojums institūcijā kopš 2021.gada septembra nav pieejams vispār, bet uz ambulatoro pakalpojumu 2022.gada pirmajā pusē gaidīja vairāk nekā 100 bērnu. Turklāt ambulatori 2022.gadā sociālās rehabilitācijas pakalpojums atkarību mazināšanai bija pieejams tikai septiņās vietās Latvijā.</p> <p>⊙ Daļēji. Arvien ne visās pašvaldībās ir pieejams psihologa pakalpojums (līdz administratīvi teritoriālajai reformai tas bija pieejams tikai 108 no 119 pašvaldībām), turklāt tā apjoms nav pietiekams (sk. vērtējumu pie 2.2.1.apakšjautājuma).</p> <p>⊗ Nē. Tieši bērniem ar uzvedības problēmām mērķēts sociālās rehabilitācijas pakalpojums, kura ietvaros atbalsts bērnam tiek sniegts kompleksi, iesaistot vairākus speciālistus un kas, ekspertu vērtējumā, ir efektīvākais pakalpojums, lai panāktu izmaiņas bērna uzvedībā, revīzijā tika konstatēts tikai vienā pašvaldībā – Rīgas valstpilsētas pašvaldībā.</p> <p>⊗ Nē. Mērķēts darbs ar ielas bērniem tika identificēts tikai vienā pašvaldībā – Rīgā, kur pašvaldības finansētās sociālās</p>

	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Pašvaldības izmanto VBTAI “Konsultatīvās nodaļas” sniegtos pakalpojumus⁴³¹, lai saņemtu atbalstu bērnam ar uzvedības problēmām nepieciešamā atbalsta noteikšanai. 	<p>rehabilitācijas programmās⁴³³ tiek iesaistīti arī ielas bērni.</p> <ul style="list-style-type: none"> ⊗ Daļēji. Revīzijā veiktajā aptaujā mazāk nekā puse bijušo pašvaldību norādīja, ka ir izmantojušas VBTAI “Konsultatīvās nodaļas” sniegtos pakalpojumus⁴³⁴.
<p>2.4. Vai pašvaldību administratīvo komisiju īstenotais likumpārkāpumu profilaktiskais un audzinošais darbs ar bērniem ir efektīvs un sasniedz tam izvirzītos mērķus, un vai produktīvāk nav šim mērķim izlietoto finansējumu novirzīt bērniem ar uzvedības problēmām nepieciešamo sociālo pakalpojumu sniegšanai?</p>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Pašvaldību administratīvās komisijas, izskatot bērna izdarīto pārkāpumu, noskaidro bērna uzvedības problēmu cēloņus. ✓ Par bērna uzvedības problēmām (t.sk. cēloņiem) tiek informēts sociālais dienests un/vai bāriņtiesa, kas novērtē bērnam un tā ģimenei nepieciešamo atbalstu un iesaistās bērna uzvedības problēmas risināšanā. ✓ Izvērtējot bērna pārkāpumu, administratīvā komisija primāri ir izvērtējusi iespēju piemērot bērnam audzinoša rakstura piespiedu līdzekli, nevis administratīvo sodu. ✓ Pēc administratīvās komisijas lēmuma pieņemšanas bērns atkārtoti nav nonācis atbildīgo 	<ul style="list-style-type: none"> ⊗ Nē. Pašvaldību administratīvās komisijas, izskatot bērna izdarīto pārkāpumu, bērna uzvedības problēmu cēloņus nenoskaidro. Detalizētājs pārbaudēs konstatēts, ka cēloņi bija noskaidroti tikai 2% no revīzijas izlasē iekļautajiem 285 lēmumiem, kas bija pieņemti par 69 bērniem. No tiem 135 gadījumos komisija bērnam bija piemērojusi audzinoša rakstura piespiedu līdzekli, bet 150 – administratīvo sodu. ⊗ Nē. Tā kā pašvaldību administratīvās komisijas, izskatot bērna izdarīto pārkāpumu, nenoskaidro bērna uzvedības problēmu cēloņus, tās nesniedz sociālajam dienestam un/vai bāriņtiesai informāciju par bērna uzvedības problēmu cēloņiem, lai sociālais dienests uzsāktu darbu ar bērnu un tā ģimeni. ⊗ Daļēji. 29% no 150 revīzijas izlasē iekļautajiem gadījumiem, kad pašvaldības administratīvā komisija bērnam bija piemērojusi administratīvo sodu, lēmumā nebija ietverts izvērtējums par iespēju bērnam piemērot audzinoša rakstura piespiedu līdzekli. Deviņos gadījumos administratīvais sods bērnam bija piemērots jau par pirmo bērna pārkāpumu. ⊗ Daļēji. Saskaņā ar datu analīzi tikai aptuveni pusē gadījumu pēc pašvaldības administratīvās komisijas lēmuma pieņemšanas

institūciju redzeslokā par izdarītu pārkāpumu vai nodarījumu.

bērns atkārtoti nebija nonācis atbildīgo institūciju redzeslokā par izdarītu pārkāpumu. Bet no revīzijas izlasē iekļautajiem 69 bērniem, par kuriem lēmumu bija pieņēmusi pašvaldības administratīvā komisija, gandrīz visi (65) bērni pēc pirmā pašvaldības administratīvās komisijas lēmuma bija izdarījuši atkārtotu pārkāpumu vai pat noziedzīgu nodarījumu.

- ✓ Sociālajā dienestā ir saņemta informācija no pašvaldības administratīvās komisijas par visiem bērniem, kuru izdarītie pārkāpumi ir vērtēti attiecīgās pašvaldības administratīvajā komisijā.

⊗ Daļēji. Pārbaudēs konstatēts, ka par 38 no 69 revīzijas izlasē iekļautajiem bērniem sociālais dienests nebija saņēmis informāciju no pašvaldību administratīvās komisijas par visiem bērnu izdarītajiem administratīvajiem pārkāpumiem, jo pašvaldībām ir dažāda prakse, kuros gadījumos informāciju sociālajam dienestam sniegt.

2.5. Vai sociālās korekcijas izglītības iestādes “Naukšēni” darbība ir efektīva un tajā tiek ievērotas bērna labākās intereses?

- ✓ Iestādē ir pieejami speciālisti bērnu uzvedības problēmu risināšanai.

⊗ Nē. Saskaņā ar IKVD un VBTAI pārbauhu rezultātiem iestādē nav pieejami nepieciešamie speciālisti un atbalsta personāls vai to slodzes nav pietiekamas (piemēram, psihologs, speciālais pedagogs) bērnu uzvedības problēmu risināšanai, kas neveicina izglītojamo sociālo korekciju.

- ✓ Bērniem tiek nodrošināti pakalpojumi uzvedības problēmu risināšanai.

⊗ Nē. Saskaņā ar IKVD un VBTAI pārbauhu rezultātiem bērniem netiek nodrošināti pakalpojumi to uzvedības problēmu risināšanai. Iestādes īstenotais sociālās korekcijas darbs nav mērķtiecīgs un personalizēts, trūkst nepieciešamā personāla tā realizēšanai, kā arī netiek nošķirtas sociālās korekcijas un interešu izglītības nodarbības.

- ✓ Bērnu uzvedības sociālā korekcija tiek veikta drošos un bērna attīstībai labvēlīgos apstākļos:

- iestādē ir nodrošināts, ka tiek nodalīts darbs ar bērniem

⊗ Nē. Saskaņā ar IKVD un VBTAI pārbauhu rezultātiem, kā arī revīzijā konstatēto bērnu uzvedības sociālā korekcija netiek

atkarībā no to izdarītā pārkāpuma/nodarījuma veida un smaguma;

- bērnam ir iespēja saturīgi pavadīt brīvo laiku;
- iestādes dienas režīms ir atbilstošs bērna vecumam un vajadzībām;
- bērnam tiek nodrošināta saikne ar ģimeni un ir pieejamas personīgās mantas un pārtikas produkti.

veikta drošos un bērna attīstībai labvēlīgos apstākļos:

- iestādē netiek nodalīts darbs ar bērniem atkarībā no to izdarītā pārkāpuma/nodarījuma veida un smaguma. Revīzijā konstatēts, ka visi bērni neatkarīgi no to izdarītā likumpārkāpuma (administratīvā pārkāpuma vai noziedzīga nodarījuma) iestādē uzturas kopā, un sociālās korekcijas darbs ar šiem bērniem netiek nodalīts;
- bērniem iestādē nav iespējas saturīgi pavadīt brīvo laiku atbilstoši konkrētā vecumposma interesēm. Īpaši grūti jēgpilni aizpildīt laiku ir bērniem, kuri jau ieguvuši pamatizglītību un kuriem iestādē vairs netiek nodrošināta tālāka izglītības ieguve;
- regulējums par iestādē noteikto dienas režīmu no 24.12.2021. vairs nav spēkā;
- bērnam netiek nodrošināta pietiekama saikne ar ģimeni un nav pieejamas personīgās mantas un pārtikas produkti. VBTAI konstatēja, ka bērniem tiek ierobežotas gan telefonsarunas, gan klātienes tikšanās ar vecākiem. Bērnam papildus atvestie pārtikas produkti tiek kontrolēti izdalīti nelielos daudzumos.

- ✓ Ievietošana iestādē ir bērna interesēm atbilstošākais risinājums, t.i., tiek ņemts vērā bērna izdarīta pārkāpuma vai nodarījuma smagums un tam sniegtais atbalsts uzvedības problēmu cēloņu novēršanai.

- ⊗ Nē. Ievietošana sociālās korekcijas izglītības iestādē nav bērna interesēm atbilstošākais risinājums, jo no 2016.gada vienā iestādē kopā ar noziedzīgus nodarījumus izdarījušiem bērniem var nonākt bērni arī par to izdarītajiem administratīvajiem pārkāpumiem, neparedzot tiem atšķirīgu pakalpojumu saturu un nosacījumus. Iestādē bieži nonāk arī bērnunama bērni, lai gan tiem nepieciešamais atbalsts bija

jāsniedz, vēl atrodoties bērnam. Tāpat bērniem ar garīga rakstura vai garīgās veselības traucējumiem netiek sniegts nepieciešamais atbalsts. Ievietošana iestādē tiek piemērota arī kā drošības līdzeklis, lai gan uz iestādi nav attiecināms apcietinājumu regulējošie normatīvie akti un šādā īsā laikā ir apgrūtināta arī sociālās korekcijas īstenošana.

✓ Bērni iestādē tiek ievietoti uz saprātīgiem un bērna interesēm atbilstošiem termiņiem, un tas ir atkarīgs arī no bērna izdarītā pārkāpuma vai nodarījuma smaguma.

⊙ Daļēji. Ne visos gadījumos bērni iestādē tiek ievietoti uz saprātīgiem un bērna interesēm atbilstošiem termiņiem. Revīzijā konstatēts, ka vairākos gadījumos ievietošanas termiņš iestādē – līdz pat trim gadiem – bija saistīts nevis ar bērna izdarītā pārkāpuma vai nodarījuma smagumu un tam nepieciešamo atbalstu bērna uzvedības korekcijai, bet gan ar bērna izglītības līmeni, t.i., jo bērns bija pabeidzis mazāk klašu, jo uz ilgāku termiņu viņš iestādē tika ievietots, šādi bērnu uz nesamērīgi ilgi laiku šķirot no savas ierastās vides vai dažos gadījumos šādi “risinot” arī ģimenē esošās sociālās problēmas.

3. Vai uzsāktās reformas bērnu ar uzvedības problēmām atbalsta sistēmas pilnveidei ir efektīvas un nodrošinās iespēju bērniem un viņu ģimenēm saņemt nepieciešamo atbalstu?

3.1. Kādas reformas ir pieteiktas bērnu ar uzvedības problēmām atbalsta sistēmas pilnveidei?

3.2. Vai Tieslietu ministrijas uzsāktās reformas, lai pilnveidotu bērnu likumpārkāpumu prevenciju un darbu ar bērniem, kas jau ir izdarījuši likumpārkāpumu, ir pietiekamas?

✓ Tieslietu ministrija ir identificējusi nepilnības likumpārkāpumu prevencijā un darbā ar bērniem, kas ir izdarījuši likumpārkāpumus.

✓ Tieslietu ministrija ir definējusi darbības nepilnību novēršanai, un tās aptver visas identificētās problēmas.

⊙ Jā. Tieslietu ministrija ir identificējusi nepilnības likumpārkāpumu prevencijā un darbā ar bērniem, kas ir izdarījuši likumpārkāpumus.

⊙ Daļēji. Tieslietu ministrija sadarbībā ar VPD un Labklājības ministriju vēl tikai plāno līdz

	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Darbības nepilnību novēršanai ietver arī revīzijā identificētās problēmas bērniem ar uzvedības problēmām. ! ✓ Ir noteikti saprātīgi termiņi⁴³⁵ reformas ieviešanai. ☑ 	<p>2025.gadam⁴³⁶ definēt konkrētas darbības nepilnību novēršanai.</p> <p><i>Ņemot vērā, ka Tieslietu ministrija sadarbībā ar VPD un Labklājības ministriju vēl tikai plāno līdz 2025.gadam definēt konkrētas darbības nepilnību novēršanai, nevar tikt sniegts vērtējums, vai tās aptvers arī visas revīzijā identificētās problēmas.</i></p> <p>Jā. Ir plānots, ka pieteiktās reformas tiks īstenotas saprātīgā termiņā līdz 2025.gada beigām, t.i., Latvijas Nacionālā attīstības plāna 2021.–2027.gadam darbības periodā. Revidenti vērs uzmanību, ka reformas par pieejas maiņu attiecībā uz bērnu administratīvo sodīšanu tika uzsāktas jau 2015.gadā, tomēr to virzība būtiski aizkavējās.</p>
<p>3.3. Vai Labklājības ministrijas politikas plānošanas dokumentos paredzētās reformas attiecībā uz bērniem ar uzvedības problēmām vai to iestāšanās riskiem un viņu ģimenēm ir pietiekamas?</p>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Attīstības plānošanas dokumentos (Bērnu, jaunatnes un ģimenes attīstības pamatnostādnes 2022.–2027.gadam un Sociālās aizsardzības un darba tirgus politikas pamatnostādnes 2021.–2027.gadam) ir paredzēti pasākumi bērniem ar uzvedības problēmām un/vai to iestāšanās riskiem un viņu ģimenēm. ☑ ✓ Pasākumi aptver šajos dokumentos identificētās problēmas. ☑ ✓ Darbības nepilnību novēršanai ietver arī revīzijā identificētās problēmas bērniem ar uzvedības problēmām. ☑ 	<p>Jā. Labklājības ministrijas izstrādātajos attīstības plānošanas dokumentos⁴³⁸ ir paredzēti uzdevumi un pasākumi bērniem ar uzvedības problēmām un/vai to iestāšanās riskiem un viņu ģimenēm.</p> <p>Jā. Izstrādātajos attīstības plānošanas dokumentos paredzētie pasākumi aptver šajos dokumentos identificētās problēmas.</p> <p>Daļēji. Līdz 2027.gadam⁴³⁹ bērnu uzvedības problēmu risku novēršanai jaunu pakalpojumu izveide galvenokārt ir paredzēta tikai pirmsskolas vecuma bērniem, attīstot 11 agrīnās prevencijas programmas vecāku izglītošanai un vecāku prasmju pilnveidošanai, kā arī bērnu ar attīstības grūtībām agrīnai uzvedības korekcijai. Tāpat tie ietver vairākas aktivitātes, kas ir saistītas ar uzvedības problēmu</p>

risināšanu – jaunu metožu ieviešanu darbā ar ģimenēm, lai savlaicīgi atpazītu vardarbības riskus un palīdzētu pārvarēt vardarbības radītās sekas, speciālistu apmācību, kā arī izpēti veikšanu par jaunu pakalpojumu izveidi. Savukārt bērniem, kuriem uzvedības problēmas jau ir radušās, kā vienīgais jaunais pakalpojums pašlaik ir noteikts – ieviest terapeitiskā dzīvokļa pakalpojumu, kura saturs revīzijas laikā vēl nebija zināms. Par citu jaunu pakalpojumu ieviešanas nepieciešamību vēl tikai tiks veikta izpēte.

- ✓ Ir noteikti saprātīgi termiņi⁴³⁷ ☑ reformu ieviešanai.

Jā. Tos pakalpojumus, kas ir ietverti attīstības plānošanas dokumentos, ir paredzēts ieviest vismaz Latvijas Nacionālā attīstības plāna 2021.–2027.gadam darbības periodā.

3.4. Vai darbības Nepilngadīgo personu atbalsta informācijas sistēmas (NPAIS) pilnveidei ir efektīvas un pietiekamas?

- ✓ Labklājības ministrija ir identificējusi NPAIS nepilnības, kuras nepieciešams novērst. ☑

Jā. 2019.gadā tika izveidota darba grupa, kuras uzdevumos bija sagatavot priekšlikumus NPAIS funkcionalitātes un datu kvalitātes uzlabošanai. Revīzijā, iepazīstoties ar darba grupas darba materiāliem, ir konstatēts, ka darba grupa ir apzinājusi NPAIS nepilnības, t.sk. Tiesībsarga biroja 2018.gada veiktajā pārbaudē⁴⁴¹ konstatēto.

- ✓ Labklājības ministrija ir definējusi darbības NPAIS nepilnību novēršanai. ☒

Nē. Informāciju par tālāko NPAIS attīstību ir plānots sniegt informatīvajā ziņojumā “Par Nepilngadīgo personu atbalsta informācijas sistēmas pārveidi”, kas līdz 10.08.2022. nav sagatavots⁴⁴².

- ✓ Darbības NPAIS nepilnību novēršanai ir pietiekošas (aptver visas identificētās problēmas) un atbilstošas (novērsīs identificētās problēmas). !

Ņemot vērā, ka darbības NPAIS nepilnību novēršanai arvien nav definētas, nevar tikt sniegts vērtējums, vai tās ir pietiekošas un atbilstošas.

-
- ✓ Labklājības ministrija īsteno darbības NPAIS nepilnību novēršanai.
- ⊙ Daļēji. Norisinās darbs pie atsevišķu nepilnību novēršanas, piemēram, bāriņtiesas darbam turpmāk izmantos pašvaldību bāriņtiesu informācijas sistēmu (BT IS), ar kuru NPAIS tiek nodrošināta datu apmaiņa, lai institūcijām, kurām ir nepieciešama bāriņtiesu informācija, to varētu iegūt ar NPAIS starpniecību.
- ✓ Ir noteikti saprātīgi termiņi⁴⁴⁰ ! reformas ieviešanai.
- Nevar tikt sniegts vērtējums. Lai gan Bērnu, jaunatnes un ģimenes attīstības pamatnostādņu īstenošanas plāna 2022.–2025.gadam projektā⁴⁴³ ir paredzēti pasākumi attiecībā uz NPAIS, termiņi šiem pasākumiem nav norādīti. Saskaņā ar Labklājības ministrijas sniegto informāciju⁴⁴⁴ NPAIS pārveides plāna sagatavošana tiks uzsākta pēc informatīvā ziņojuma “Par Nepilngadīgo personu atbalsta informācijas sistēmas pārveidi” izskatīšanas Ministru kabinetā.*

Sektora vadītāja
Departamenta direktore

Ieva Pīpiķe
Maija Āboliņa

Saīsinājumi, termini un skaidrojumi

Saīsinājums, termins	Skaidrojums
Audzinoša rakstura piespiedu līdzekļi (ARPL)	Līdzekļi, kas ir noteikti likumā “Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem” un ko piemēro bērniem vecumā no 11 līdz 18 gadiem par izdarītajiem noziedzīgajiem nodarījumiem vai administratīvajiem pārkāpumiem
APAS	Administratīvo pārkāpumu procesa atbalsta sistēma (no 01.07.2020.)
Bērnunams	Valsts vai pašvaldības izveidota ilgstošas sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcija. Bērnu tiesību aizsardzības likumā tiek lietots termins “bērnu aprūpes iestāde”.
Bērns ar uzvedības problēmām	Revīzijā ar to tiek saprasts bērns, kuram atkarībā no vecumposma ir pierādāma konkrētajai videi neatbilstoša uzvedība, un informācija par to ir reģistrēta valsts vai pašvaldības informācijas sistēmā un/vai reģistrā, t.i., bērns: <ul style="list-style-type: none"> – kurš klaiņo, ubago vai veic citas darbības, kas varētu izraisīt prettiesisku rīcību; – kurš patvaļīgi aizgājis no ģimenes, aizbildņa, audžuģimenes, viesģimenes, bērnu aprūpes iestādes, sociālās korekcijas izglītības iestādes; – kurš ilgstoši bez attaisnojoša iemesla nav apmeklējis izglītības iestādi; – kurš izdarījis administratīvo pārkāpumu; – kurš izdarījis noziedzīgu nodarījumu; – kuram ir izveidojusies atkarība no apreibinošām vielām vai procesiem, viņš ir saņēmis šo problēmu risināšanai paredzētu valsts finansētu sociālās rehabilitācijas pakalpojumu.
Bērns ar uzvedības problēmu iestāšanās risku	Revīzijā ar to tiek saprasts bērns, kuram, pamatojoties uz dažādiem riska faktoriem, par kuriem informācija ir reģistrēta valsts vai pašvaldības informācijas sistēmā un/vai reģistrā, pastāv risks, ka tam nākotnē varētu rasties uzvedības problēmas, t.i., bērns: <ul style="list-style-type: none"> – kurš ir cietis no prettiesiskām darbībām un ir saņēmis valsts finansētu sociālās rehabilitācijas pakalpojumu no vardarbības cietušiem bērniem; – kura ģimene atrodas sociālā dienesta redzeslokā, jo ģimenē ir konstatēti riski nepietiekamai bērnu aprūpei, bet vecākiem nav pārtrauktas aizgādības tiesības; – kura vecākiem ir pārtrauktas vai atņemtas aizgādības tiesības, un bērns ir nodots ārpusģimenes aprūpē; – kurš dzīvo ģimenē, kuras ģimenes locekļi ir izdarījuši bērnu tiesību pārkāpumu; – kurš ir cietis noziedzīgajā nodarījumā; – kurš ir iesaistīts Eiropas Sociālā fonda finansētajā projektā “Atbalsts priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas samazināšanai” (PuMPuRS).
IKVD	Izglītības kvalitātes valsts dienests
NPAIS	Nepilngadīgo personu atbalsta informācijas sistēma ir Iekšlietu ministrijas Informācijas centra pārziņā esoša valsts informācijas sistēma, kuru regulē Ministru kabineta 25.03.2014. noteikumi Nr.157 “Nepilngadīgo personu atbalsta informācijas sistēmas noteikumi”, un tās izveidošanas mērķis ir sekmēt starpinstitūciju sadarbību, gan risinot konkrētus (individuālos) bērnu tiesību neievērošanas un aizsardzības gadījumus, gan apkopojot informāciju par tiem stratēģiskajā līmenī
Likumpārkāpums	Tiesību normu pārkāpums plašākā nozīmē, tajā skaitā gan administratīvais pārkāpums, gan noziedzīgs nodarījums.
NAP2027	Latvijas Nacionālais attīstības plāns 2021.–2027.gadam
Nodarījums	Noziedzīgs nodarījums – atbilstoši Krimināllikuma 6.panta pirmajai daļai, par noziedzīgu nodarījumu atzīstams ar nodomu (tīši) vai aiz neuzmanības izdarīts kaitīgs nodarījums (darbība vai bezdarbība), kurš paredzēts šajā likumā un par kura izdarīšanu draud kriminālsods.

Pārkāpums	Administratīvais pārkāpums – atbilstoši Administratīvās atbildības likuma 5.panta pirmajai daļai administratīvais pārkāpums ir personas prettiesiska, vainojama rīcība (darbība vai bezdarbība), par kuru likumā vai pašvaldību saistošajos noteikumos paredzēta administratīvā atbildība.
PMLP	Pilsonības un migrācijas lietu pārvalde
Primārā prevencija	Pasākumu kopums, lai būtu iespējams izvairīties no tiesību normu pārkāpuma plašākā nozīmē (novērst bērna uzvedības problēmas rašanās risku).
Profilakse	Vārda izcelsme ir sengrieķu vārds <i>prophylaxis</i> , kas nozīmē ‘iepriekšēja aizsardzība’ vai <i>prophylassein</i> – ‘veikt savlaicīgus aizsardzības pasākumus’.
PuMPuRS	Izglītības kvalitātes valsts dienesta īstenots Eiropas Sociālā fonda finansēts projekts “Atbalsts priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas samazināšanai, kura ietvaros bērniem ir iespējams nodrošināt individuālu atbalstu, tajā skaitā speciālistu (piemēram, psihologa) konsultācijas un papildu nodarbības vai konsultācijas pie priekšmetu skolotājiem.
Sadarbības grupa	Ministru kabineta 12.09.2017. noteikumos Nr.545 “Noteikumi par institūciju sadarbību bērnu tiesību aizsardzībā” noteikta konsultatīva koleģiāla institūcija, kuru izveido pašvaldība, lai tās institūcijas atbilstoši to kompetencē esošajiem bērnu tiesību aizsardzības jautājumiem un darbības mērķiem konkrētās pašvaldības teritorijā īstenotu bērnu tiesību aizsardzību.
Sekundārā prevencija	Pasākumu kopums, kas ir vērsts uz to, lai jau konstatētā nevēlamā uzvedība neturpinātos nākotnē – sekundārās prevencijas līmeņa pasākumos tiek iesaistīti nepilngadīgie, kuri jau ir pārkāpuši tiesību normās noteikto.
SIP	speciālās izglītības programma
SKII	sociālās korekcijas izglītības iestāde
Sociālās rehabilitācijas pakalpojums	Sociālās rehabilitācijas pakalpojums Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma izpratnē ir pasākumu kopums, kas vērsts uz sociālās funkcionēšanas spēju atjaunošanu vai uzlabošanu, lai nodrošinātu sociālā statusa atgūšanu un iekļaušanos sabiedrībā, un ietver sevī pakalpojumus personas dzīvesvietā un sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijā vai dzīvesvietā vai sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijā.
SOPA	Sociālo pakalpojumu administrēšanas lietojumprogramma
STOP 4–7	Pārresoru koordinācijas centra piedāvāta multimodālā agrīnās intervences programma, kuras ietvaros tiek apmācīti speciālisti un pirmsskolas vecuma bērniem un to ģimenēm ir iespēja saņemt pakalpojumu problemātiskas uzvedības mazināšanai.
Terciārā prevencija	Mērķtiecīgi plānotu pasākumu kopums, lai pēc soda izciešanas izvairītos no atkārtota noziedzīga nodarījuma izdarīšanas.
Uzvedības sociālās korekcijas programmas	Pašvaldību īstenoto likumpārkāpumu profilakses lietu ietvaros izstrādātas programmas bērniem, kuri atbilst Bērnu tiesību aizsardzības likuma 58.panta otrajā daļā noteiktajiem septiņiem kritērijiem (t.sk. bērns ubago, kļaiņo vai veic citas darbības, kas vēl tikai var novest pie prettiesiskas rīcības, bērns ir izdarījis divus vai vairāk administratīvos pārkāpumus vai noziedzīgu nodarījumu u.c.).
VBTAI	Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcija
VIIS	Valsts izglītības informācijas sistēma
VP	Valsts policija
VPD	Valsts probācijas dienests

Atsauces

- ¹ Igaunijas Nacionālā veselības attīstības institūta 23.11.2018. prezentācija “Agrīnās profilakses programmas ģimenēm ar bērniem Igaunijā – programma “Incredible Years” Pieejama: <http://www.saeima.lv/documents/7468d81aabd165627f49a717c92a13242e69aa31>, skatīts 27.09.2021.
- ² Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas 13.04.2022. informatīvais ziņojums par Eiropas Savienības fonda projekta Nr.9.2.1.3/16/I/001 “Atbalsta sistēmas pilnveide bērniem ar saskarsmes grūtībām, uzvedības traucējumiem un vardarbību ģimenē” aktualitātēm.
- ³ Likuma “Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem” 13.panta pirmā daļa.
- ⁴ Ministru kabineta 27.11.2018. noteikumu Nr.747 “Noteikumi par valsts pamatizglītības standartu un pamatizglītības programmu paraugiem” 13.pielikums.
- ⁵ Valsts kontroles 19.12.2014. likumības revīzijas Nr.2.4.1-4/2014 ziņojums “Pašvaldību sniegtās sociālās palīdzības tiesiskums un efektivitāte”, Valsts kontroles 29.03.2019. lietderības revīzijas Nr.2.4.1-7/2019 ziņojums “Atņemtā bērība. Ikvienam bērnam ir tiesības uzaugt ģimenē” un Valsts kontroles 28.04.2020. lietderības revīzijas Nr.2.4.1-7/2019 ziņojums “Vai valstī īstenotā sociālās iekļaušanas politika sasniedz tai izvirzītos mērķus nabadzības mazināšanas jomā?”.
- ⁶ Bērnu tiesību aizsardzības likuma 58.panta pirmā un otrā daļa.
- ⁷ Bērnu tiesību aizsardzības likuma 1.panta 14.punkts.
- ⁸ Latvijas Nacionālā attīstības plāna 2021.–2027.gadam (apstiprināts ar 02.07.2020. Latvijas Republikas Saeimas lēmumu) 73.punkts.
- ⁹ Strika E. “Tiesu psihiatriskajā vai kompleksajā tiesu psiholoģiskajā un psihiatriskajā ekspertīzē nonākušo likumpārkāpēju personības raksturojums” (klīniskā psiholoģija). Promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte, 2009. 14.lp.
- ¹⁰ Metodiskais materiāls sociālajam darbam ar atkarīgām un līdzatkarīgām personām. Izstrādāja biedrība “DIA+LOGS” Eiropas Sociālā fonda projekta Nr. 9.2.1.1/15/I/001 “Profesionāla sociālā darba attīstība pašvaldībās” ietvaros. 2020. 11.lp. Pieejams: <https://www.lm.gov.lv/lv/metodiskie-materiali-0>, skatīts 24.09.2021.
- ¹¹ Bethere D., Līdaka A., Plostniece A., Ponomorjova J., Striguna S. “Metodiskais materiāls pedagogiem darbam ar izglītojamiem, kuriem ir uzvedības traucējumi”. Rīga: VISC, 2013. 15.lp. Pieejams: https://www.tip.edu.lv/media/files/Izglitojamie_ar_uzvedibas_traucejumiem.pdf, skatīts 11.10.2021.
- ¹² Likumprojekts “Bērnu antisociālās uzvedības prevencijas likums” (izstrādāts 2017.gadā, bet netika virzīts tālākai pieņemšanai). Pieejams: <https://tap.mk.gov.lv/mk/tap/?pid=40413279>, skatīts 01.10.2021.
- ¹³ Bērnu, jaunatnes un ģimenes pamatnostādnes 2022.–2027.gadam (projekts). Pieejams: https://tapportals.mk.gov.lv/legal_acts/0f3187f2-7c1a-485f-bb9a-e7df5acc65c5, skatīts 03.06.2022.
- ¹⁴ Kronberga I. “Nepilngadīgo personu likumpārkāpumu prevencija kā kriminālsods mērķis”. Promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte, 2019. 63.lp.
- ¹⁵ Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas Konsultatīvā nodaļa. “Diagnosticēšanas materiāls bērnu uzvedības traucējumu un saskarsmes grūtību diagnosticēšanai speciālistiem, kas iesaistīti atbalsta sniegšanā bērniem ar uzvedības traucējumiem un saskarsmes grūtībām izglītības iestādēs, aprūpes iestādēs, bāriņtiesās un pašvaldību iestādēs”. Rīga, 2016. 2.lp. Pieejams: [Diagnostiskais materiāls 2016 \(bti.gov.lv\)](http://diagnostiskaismaterials2016(bti.gov.lv)), skatīts 02.09.2010.
- ¹⁶ Ministru kabineta 20.03.2012. noteikumu Nr.190 “Noteikumi par notikumu reģistrēšanas kārtību un policijas reaģēšanas laiku” 3.punkts.
- ¹⁷ Līdz 30.06.2020. administratīvie pārkāpumi tika reģistrēti Integrētajā iekšlietu informācijas sistēmā.
- ¹⁸ Ministru kabineta 20.03.2012. noteikumu Nr.190 “Noteikumi par notikumu reģistrēšanas kārtību un policijas reaģēšanas laiku” 3.punkts.
- ¹⁹ SIA “Bērnu un pusaudžu resursu centrs” (reģistrācijas Nr.42103113271) datu bāzē tika uzkrāta informācija par sociālās rehabilitācijas pakalpojumiem, kas tika sniegti laikā no 2018. gada marta līdz 2020. gada augustam Labklājības ministrijas sadarbībā ar nodibinājumu “BĒRNU SLIMNĪCAS FONDS” un SIA “Bērnu un pusaudžu resursu centrs” īstenotā pilotprojekta, kas paredzēja psihosociālu atbalstu pusaudžiem ar vielu vai procesu atkarību risku, ietvaros.
- ²⁰ Bērnu tiesību aizsardzības likuma 51.panta otrā daļa, Ministru kabineta 22.12.2009. noteikumi Nr.1613 “Kārtība, kādā nepieciešamo palīdzību sniedz bērnam, kurš cietis no prettiesiskām darbībām”.
- ²¹ Nosakot bērnu skaitu, ir izmantoti Sociālo pakalpojumu administrēšanas lietojumprogrammā uzkrātie dati par bērniem, kuru ģimene atrodas sociālā dienesta redzeslokā, jo ģimenē ir konstatēti riski nepietiekamai bērnu aprūpei, un Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes pārziņā esošā Fizisko personu reģistra dati par bērna vecākiem, kuriem ir pārtrauktas aizgādības tiesības.

- ²² Līdz 27.06.2021. Fizisko personu reģistra nosaukums bija Iedzīvotāju reģistrs.
- ²³ Līdz 30.06.2020. administratīvie pārkāpumi tika reģistrēti Integrētajā iekšlietu informācijas sistēmā.
- ²⁴ Eiropas Sociālā fonda projekts Nr.8.3.4.0/16/I/001 “Atbalsts priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas samazināšanai” (PuMPuRS). Pieejams: <http://www.pumpurs.lv/lv/projekts-pumpurs-paplasina-sniegta-atbalsta-iespejas-arkartejas-situacijas-laika>, skatīts 13.10.2021.
- ²⁵ Oficiālās statistikas portāla datubāze. Tabulas “RIG010. Iedzīvotāji pēc dzimuma un vecuma grupām reģionos, novados, pilsētās, pagastos, ciemos (atbilstoši robežām 2022. gada sākumā), apkaimēs un blīvi apdzīvotās teritorijās (eksperimentālā statistika) 2000-2022” dati par personām vecumā 0-17 gadi. Pieejams: https://data.stat.gov.lv/pxweb/lv/OSP_PUB/START_POP_IR_IRD/RIG010/, skatīts 13.10.2021.
- ²⁶ Datu analizē ir iekļautas personas, kuras ir dzimušas laikā no 01.01.2002., t.i., personas, kuras līdz 01.01.2021. bija vecumā līdz 18 gadiem (ieskaitot). Vienam bērnam vienlaicīgi var būt vairākas revīzijā definētās pazīmes.
- ²⁷ Biedrība “Resiliences centrs” (reģistrācijas Nr.40008187198).
- ²⁸ Nodibinājums “Centrs Dardedze” (reģistrācijas Nr.40003533722).
- ²⁹ Pēc nodibinājuma “BĒRNU SLIMNĪCAS FONDS” (reģistrācijas Nr.40008057120) speciālistu iniciatīvas ir izveidots SIA “Bērnu un pusaudžu resursu centrs” (reģistrācijas Nr.42103113271), ar mērķi sniegt mūsdienīgu un multi-disciplināru atbalstu pusaudžiem ar atkarību un garīgās veselības riskiem.
- ³⁰ Kronberga I. “Nepilngadīgo personu likumpārkāpumu prevencija kā kriminālsods mērķis”. Promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte, 2019. 25. un 26.lp.
- ³¹ Kronberga I. “Nepilngadīgo personu likumpārkāpumu prevencija kā kriminālsods mērķis”. Promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte, 2019. 25. un 26.lp.
- ³² Bērnu tiesību aizsardzības likuma 66.panta otrās daļas 5.punkts.
- ³³ Likuma “Par policiju” 3.pants.
- ³⁴ Kronberga I. “Nepilngadīgo personu likumpārkāpumu prevencija kā kriminālsods mērķis”. Promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte, 2019. 25.lp.
- ³⁵ Bērnu tiesību aizsardzības likuma 58.panta pirmā un otrā daļa.
- ³⁶ Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa (spēkā līdz 30.06.2020.) 205. un 206.pants un Administratīvās atbildības likuma (spēkā no 01.07.2020.) 46. un 115.pants.
- ³⁷ Ugunsdrošības un ugunsdzēsības likuma 56.pants.
- ³⁸ Personu apliecināšanu dokumentu likuma 18.panta pirmā daļa.
- ³⁹ Valsts probācijas dienesta likuma 6.panta 5., 7. un 9.punkts un Krimināllikuma 36.panta otrās daļas 3.punkts, 55., 58.¹ un 61.pants.
- ⁴⁰ Valsts kontrolē revīzijas vajadzībām iesniegto pašvaldību administrētās Sociālo pakalpojumu administrēšanas lietojumprogrammas datu analīze.
- ⁴¹ Valsts kontroles revīzijas ietvaros 2021.gadā veiktās pašvaldību aptaujas dati.
- ⁴² Labklājības ministrijas oficiālā statistikas pārskata “Pārskats par sociālās rehabilitācijas pakalpojumu sniegšanu no prettiesiskām darbībām cietušām personām 2020.gadā” tabula 1.1., kods: 01111. Pieejams: <https://www.lm.gov.lv/lv/par-2020-gadu>, skatīts 13.10.2021.
- ⁴³ Pārresoru koordinācijas centra 2021.gada pārskatu informācija.
- ⁴⁴ Eiropas Sociālā fonda projekta Nr.8.3.4.0/16/I/001 “Atbalsts priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas samazināšanai” (PuMPuRS) ietvaros izveidotās vienotās datu bāzes IZM atbalsta pasākumi (APUIS) uzkrātie dati par bērniem, kas dzimuši, sākot no 01.01.2002.
- ⁴⁵ Valsts kontrolē revīzijas vajadzībām iesniegto Nepilngadīgo personu atbalsta informācijas sistēmas datu analīze.
- ⁴⁶ Valsts kontrolē revīzijas vajadzībām iesniegto pašvaldību administrētās Sociālo pakalpojumu administrēšanas lietojumprogrammas un Nepilngadīgo personu atbalsta informācijas sistēmas datu analīze.
- ⁴⁷ Valsts kontrolē revīzijas vajadzībām iesniegto Integrētās iekšlietu informācijas sistēmas datu analīze.
- ⁴⁸ Valsts kontrolē revīzijas vajadzībām iesniegto Sociālās integrācijas valsts aģentūras pārziņā esošās Sociālās rehabilitācijas informācijas sistēmas un pakalpojuma sniedzēja SIA “Bērnu un pusaudžu resursu centrs” (reģistrācijas Nr.42103113271) uzkrāto datu analīze.
- ⁴⁹ Valsts probācijas dienesta 2021.gada statistikas rādītāji. Pieejami: <https://www.vpd.gov.lv/lv/2021gada-statistikas-raditaji>, skatīts 05.07.2022.
- ⁵⁰ Piemēram, Kronberga I., Sīle S. “Antisociālās uzvedības agrīnās prevencijas metodes darbam ar pirmsskolas un sākumskolas vecuma bērniem un viņu vecākiem”. Domnīca PROVIDUS, 2015. 6.lp. Pieejams: http://providus.lv/article_files/3170/original/Ka_atbalstit_mazakos_PROVIDUS_2015.pdf?1457621682, skatīts 26.05.2021. *Office of the State Comptroller. Thomas P. DiNapoli. State Comptroller Cost-Effective Investments in Children at Risk*, 2011. Pieejams: <https://www.osc.state.ny.us/files/reports/special-topics/pdf/economic-investments-2011.pdf>, skatīts 01.09.2021.

⁵¹ Pārresoru koordinācijas centra konceptuālais ziņojums “Starpnozaru sadarbības un atbalsta sistēmas pilnveide bērnu attīstības, uzvedības un psihisko traucējumu veidošanās risku mazināšanai” (izskatīts Ministru kabinetā 03.09.2019., sēdes protokols Nr.37, 25.§) 66.lp.

⁵² Igaunijas Nacionālā veselības attīstības institūta 23.11.2018. prezentācija “Agrīnās profilakses programmas ģimenēm ar bērniem Igaunijā – programma “Incredible Years” Pieejama: <http://www.saeima.lv/documents/7468d81aabd165627f49a717c92a13242e69aa31>, skatīts 27.09.2021.

⁵³ Latvijas Nacionālais attīstības plāns 2021.–2027.gadam (apstiprināts ar 02.07.2020. Latvijas Republikas Saeimas lēmumu).

⁵⁴ Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma 9.panta pirmā daļa, 11.panta 1., 2., 5. un 8.punkts, Bērnu tiesību aizsardzības likuma 66.panta otrās daļas 4.–8.punkts un likuma “Par pašvaldībām” 15.panta 4.punkts.

⁵⁵ Bērnu tiesību aizsardzības likuma 66.panta pirmā daļa.

⁵⁶ Bāriņtiesu likuma 2.panta pirmā daļa un 4.panta otrā daļa.

⁵⁷ Bērnu tiesību aizsardzības likuma 5., 70. un 73.pants.

⁵⁸ Ministru kabineta 01.02.2011. noteikumi Nr.89 “Kārtība, kādā izglītības iestāde informē izglītojamo vecākus, pašvaldības vai valsts iestādes, ja izglītojamais bez attaisnojoša iemesla neapmeklē izglītības iestādi”.

⁵⁹ Ministru kabineta 01.02.2011. noteikumu Nr.89 “Kārtība, kādā izglītības iestāde informē izglītojamo vecākus, pašvaldības vai valsts iestādes, ja izglītojamais bez attaisnojoša iemesla neapmeklē izglītības iestādi” 7.²punkts.

⁶⁰ Bērnu tiesību aizsardzības likuma 67.²panta pirmā daļa.

⁶¹ Ministru kabineta 25.03.2014. noteikumu Nr.157 “Nepilngadīgo personu atbalsta informācijas sistēmas noteikumi” 4.punkts.

⁶² Informācija var tikt ievadīta manuāli vai arī no savām informācijas sistēmām nosūtīta uz Nepilngadīgo personu atbalsta informācijas sistēmu.

⁶³ Ministru kabineta 12.09.2017. noteikumi Nr.545 “Noteikumi par institūciju sadarbību bērnu tiesību aizsardzībā”.

⁶⁴ Valsts kontroles 19.12.2014. likumības revīzijas Nr.2.4.1-4/2014 ziņojums “Pašvaldību sniegtās sociālās palīdzības tiesiskums un efektivitāte”, Valsts kontroles 29.03.2019. lietderības revīzijas Nr.2.4.1-7/2019 ziņojums “Atņemtā bērība. Ikvienam bērnam ir tiesības uzaugt ģimenē” un Valsts kontroles 28.04.2020. lietderības revīzijas Nr.2.4.1-7/2019 ziņojums “Vai valstī īstenotā sociālās iekļaušanas politika sasniedz tai izvirzītos mērķus nabadzības mazināšanas jomā?”.

⁶⁵ Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma 11.panta 8.punkts.

⁶⁶ Bijušais Bauskas novads (pirms apvienošanās), bijušais Cēsu novads (pirms apvienošanās), bijušais Ērgļu novads un bijušais Madonas novads (pirms apvienošanās), kā arī Jūrmalas, Rīgas un Ventspils valstspilsētas pašvaldības.

⁶⁷ Bērnu tiesību aizsardzības likuma 66.panta pirmā daļa.

⁶⁸ Rīgas attīstības programma 2021.–2027.gadam (apstiprināta ar Rīgas domes 18.08.2021. lēmumu Nr.795), ielu jaunatnes darbs kā pastāvīga pašvaldības īstenotā darba ar jaunatni joma ir nostiprināta Rīgas pilsētas darba ar jaunatni plānā 2019.–2023.gadam (apstiprināts ar Rīgas domes 20.06.2019. lēmumu Nr.2386), tāpat ielu darbs kā viena no darba formām ir paredzēta Rīgas attīstības programmas 2022.–2027.gadam Rīcības plāna projektā (aktivitāte APS0462).

⁶⁹ Piemēram, Rīgas domes Izglītības, kultūras un sporta departaments sadarbībā ar biedrību “Resiliences centrs” (reģistrācijas Nr.40008187198) kopš 2020.gada īsteno ielu jaunatnes darbu. Dati par bērnu skaitu tiek iegūti no projekta apkopotās informācijas par ielu jauniešiem, kuri regulāri uzturas projekta īstenošanas vietās.

⁷⁰ Atbilstoša situācija tika konstatēta tikai pašā bijušajā Cēsu novadā (pirms administratīvi teritoriālās reformas), bet ne Cēsu novadam pievienotajos novados. Saskaņā ar aptaujā sniegtajām atbildēm diviem no septiņiem jaunajā Cēsu novadā ietilpstošajiem novadiem (bijušajā Līgatnes un bijušajā Priekuleļu novadā) nebija informācijas par pašvaldībā dzīvojošo ģimeņu ar bērniem kopējo skaitu un to struktūru (saskaņā ar Centrālās statistikas pārvaldes datiem minētajos novados dzīvo 27% no jaunajā Cēsu novadā dzīvojošajām ģimenēm). Divos pievienotajos novados (bijušajā Amatas un bijušajā Vecpiebalgas novadā) bija zināms tikai daudz bērnu ģimeņu skaits.

⁷¹ Tikai 36 pašvaldības apstiprināja, ka viņu rīcībā ir šāda informācija. 2020.gadā kopā šajās pašvaldībās bija 2235 bērni ar uzvedības problēmu iestāšanās risku. Lielākais norādītais bērnu skaits bija Rīgas valstspilsētā (1619), kā arī bijušajā Lielvārdes novadā (107) un bijušajā Ādažu (105) novadā (pirms apvienošanās). Informāciju par šiem bērniem sociālais dienests ieguva no izglītības iestādēm, bāriņtiesas un bērnu ģimenēm.

⁷² Saskaņā ar datu analīzes rezultātiem 2020.gadā 5445 bērni izdarīja administratīvos pārkāpumus, no tiem divus un vairāk administratīvos pārkāpumus līdz 2020.gadam (ieskaitot) bija izdarījis 2631 bērns. Tikai 2020.gada laikā divus un vairāk pārkāpumus izdarīja 1404 bērni.

⁷³ Ministru kabineta 01.02.2011. noteikumu Nr.89 “Kārtība, kādā izglītības iestāde informē izglītojamo vecākus, pašvaldības vai valsts iestādes, ja izglītojamais bez attaisnojoša iemesla neapmeklē izglītības iestādi” 6.–8.punkts.

⁷⁴ Valsts kontroles 29.03.2019. lietderības revīzijas Nr.2.4.1-7/2019 ziņojums “Atņemtā bērība. Ikvienam bērnam ir tiesības uzaugt ģimenē”.

⁷⁵ Bērni, kuri dzimuši, sākot no 01.01.2002.

- ⁷⁶ Ministru kabineta 25.03.2014. noteikumu Nr.157 “Nepilngadīgo personu atbalsta informācijas sistēmas noteikumi” 4.3.apakšpunkts.
- ⁷⁷ Ministru kabineta 01.02.2011. noteikumu Nr.89 “Kārtība, kādā izglītības iestāde informē izglītojamo vecākus, pašvaldības vai valsts iestādes, ja izglītojamais bez attaisnojoša iemesla neapmeklē izglītības iestādi” 6.–8.punkts.
- ⁷⁸ Bērni, kuri ir dzimuši, sākot no 01.01.2002.
- ⁷⁹ Ministru kabineta 01.02.2011. noteikumu Nr.89 “Kārtība, kādā izglītības iestāde informē izglītojamo vecākus, pašvaldības vai valsts iestādes, ja izglītojamais bez attaisnojoša iemesla neapmeklē izglītības iestādi” 6.–8.punkts.
- ⁸⁰ Šīs revīzijas kontekstā ar “savlaicīgi” tiek saprasts, ka izglītības pārvaldes iesaista sociālo dienestu, tiklīdz tās ir veikušas viņu kompetencē esošās darbības, piemēram, noskaidrojušas iemeslus, veikušas pārrunas ar vecākiem u.c., bet bērns turpina neattaisnoti kavēt izglītības iestādes.
- ⁸¹ Ministru kabineta 01.02.2011. noteikumi Nr.89 “Kārtība, kādā izglītības iestāde informē izglītojamo vecākus, pašvaldības vai valsts iestādes, ja izglītojamais bez attaisnojoša iemesla neapmeklē izglītības iestādi”.
- ⁸² Ministru kabineta 01.02.2011. noteikumi Nr.89 “Kārtība, kādā izglītības iestāde informē izglītojamo vecākus, pašvaldības vai valsts iestādes, ja izglītojamais bez attaisnojoša iemesla neapmeklē izglītības iestādi”.
- ⁸³ Ministru kabineta noteikumu projekta “Institūciju sadarbības bērnu tiesību aizsardzībā noteikumi” sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija). 15.08.2017.
- ⁸⁴ Ministru kabineta 12.09.2017. noteikumu Nr.545 “Noteikumi par institūciju sadarbību bērnu tiesību aizsardzībā” 4.punkts.
- ⁸⁵ Valsts kontroles 29.03.2019. lietderības revīzijas Nr.2.4.1-7/2019 ziņojums “Atņemtā bērība. Ikvienam bērnam ir tiesības uzaugt ģimenē”.
- ⁸⁶ Ministru kabineta 12.09.2017. noteikumi Nr.545 “Noteikumi par institūciju sadarbību bērnu tiesību aizsardzībā”.
- ⁸⁷ Ministru kabineta 25.03.2014. noteikumi Nr.157 “Nepilngadīgo personu atbalsta informācijas sistēmas noteikumi”.
- ⁸⁸ Kronberga I., Sīle S., Litvins G., Zavackis A. “Starpinstitūciju sadarbība bērnu tiesību aizsardzībā”. 2019. 74.lp. Pieejams: <https://www.bti.gov.lv/lv/media/9/download>, skatīts 11.10.2021.
- ⁸⁹ Saskaņā ar Ministru kabineta 28.08.2018 noteikumu Nr.555 “Veselības aprūpes pakalpojumu organizēšanas un samaksas kārtība” 1.pielikumu ģimenes ārstam jāveic mājas vizīte bērna 3.–6.dzīves dienā.
- ⁹⁰ Bērnu tiesību aizsardzības likuma 12.panta otrā daļa un Pārejas noteikumu 43.punkts.
- ⁹¹ Kopš 2011.gada ambulatorās ārstniecības iestādes atbilstoši savam darbības profilam (tajā skaitā ģimenes ārsti) var izmantot Ministru kabineta 04.04.2006. noteikumu Nr.265 “Medicīnisko dokumentu lietvedības kārtība” 93.pielikumā esošo Bērna vecumā no 1 nedēļas līdz 5 gadiem fiziskās un garīgās attīstības novērtēšanas lapu.
- ⁹² Ministru kabineta 25.03.2014. noteikumu Nr.157 “Nepilngadīgo personu atbalsta informācijas sistēmas noteikumi” 9.punkts.
- ⁹³ Fonds PLECS kopā ar sadarbības partneriem izveidoja “EMU:Skola”, kas ir mūsdienīgs, digitāls atbalsta rīks, kas ļauj skolai sekot līdzi savu skolēnu emocionālajai pašsajūtai un vajadzībām.
- ⁹⁴ Nodibinājums “Latvijas bērnu atbalsta fonds” (reģistrācijas Nr.40008020151).
- ⁹⁵ Ministru kabineta 01.02.2011. noteikumu Nr.89 “Kārtība, kādā izglītības iestāde informē izglītojamo vecākus, pašvaldības vai valsts iestādes, ja izglītojamais bez attaisnojoša iemesla neapmeklē izglītības iestādi” 7. un 7.¹punkts.
- ⁹⁶ Valsts kontroles 19.12.2014. likumības revīzijas Nr.2.4.1-4/2014 ziņojums “Pašvaldību sniegtās sociālās palīdzības tiesiskums un efektivitāte”, Valsts kontroles 29.03.2019. lietderības revīzijas Nr.2.4.1-7/2019 ziņojums “Atņemtā bērība. Ikvienam bērnam ir tiesības uzaugt ģimenē” un Valsts kontroles 28.04.2020. lietderības revīzijas Nr.2.4.1-7/2019 ziņojums “Vai valstī īstenotā sociālās iekļaušanas politika sasniedz tai izvirzītos mērķus nabadzības mazināšanas jomā?”.
- ⁹⁷ Valsts kontroles 22.02.2022. vēstule Nr.9-2.3.1e/205 “Par Valsts kontroles sniegto ieteikumu ieviešanu”.
- ⁹⁸ Šīs revīzijas ziņojums un Valsts kontroles 29.03.2019. lietderības revīzijas ziņojuma “Atņemtā bērība. Ikvienam bērnam ir tiesības uzaugt ģimenē” 29. un 30.lp.
- ⁹⁹ Pieejama Valsts kontroles tīmekļvietnē: <https://www.lrvk.gov.lv/lv/revizijas/pasvaldibam/pasvaldibu-rokasgramata>.
- ¹⁰⁰ Sociālās aizsardzības un darba tirgus politikas pamatnostādnes 2021.–2027.gadam (apstiprinātas ar Ministru kabineta 01.09.2021. rīkojumu Nr.616), Sociālo pakalpojumu pilnveidošanas un attīstības plāns 2022.–2024.gadam (apstiprināts ar Ministru kabineta 30.03.2022. rīkojumu Nr.231) un Bērnu, jaunatnes un ģimenes pamatnostādnes 2022.–2027.gadam (projekts). Pieejams: https://tapportals.mk.gov.lv/legal_acts/0f3187f2-7c1a-485f-bb9a-e7df5acc65c5, skatīts 03.06.2022.
- ¹⁰¹ Pēc nodibinājuma “BĒRNU SLIMNĪCAS FONDS” (reģistrācijas Nr.40008057120) speciālistu iniciatīvas ir izveidots SIA “Bērnu un pusaudžu resursu centrs” (reģistrācijas Nr.42103113271), ar mērķi sniegt mūsdienīgu un multi-disciplināru atbalstu pusaudžiem ar atkarību un garīgās veselības riskiem.
- ¹⁰² Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma 3.panta septītā daļa un 13.panta 1.² daļa un Ministru kabineta 22.12.2009. noteikumi Nr.1613 “Kārtība, kādā nepieciešamo palīdzību sniedz bērnam, kurš cietis no prettiesiskām darbībām”.

- ¹⁰³ Kronberga I. “Nepilngadīgo personu likumpārkāpumu prevencija kā kriminālsods mērķis”. Promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte, 2019. 63.lp.
- ¹⁰⁴ Ministru kabineta 11.08.2020. noteikumu Nr.509 “Kārtība, kādā no apreibinošām vielām un procesiem atkarīgas personas saņem sociālās rehabilitācijas pakalpojumus” 3.punkts.
- ¹⁰⁵ Ministru kabineta 11.08.2020. noteikumu Nr.509 “Kārtība, kādā no apreibinošām vielām un procesiem atkarīgas personas saņem sociālās rehabilitācijas pakalpojumus” 3. un 4.punkts.
- ¹⁰⁶ Valsts kontrolei revīzijā iesniegtie dati par laiku līdz 31.12.2020. no Nepilngadīgo personu atbalsta informācijas sistēmas un Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas 2021.gada publiskā pārskata 39.lp. Vismaz sešiem bērniem laikā no 2016. līdz 2021.gadam ir izstrādātas divas atbalsta programmas.
- ¹⁰⁷ Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas 2021.gada publiskā pārskata 52.lp.
- ¹⁰⁸ Eiropas Sociālā fonda projekts Nr.8.3.4.0/16/I/001 “Atbalsts priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas samazināšanai” (PuMPuRS).
- ¹⁰⁹ Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma 9.panta pirmā daļa, 11.panta 1., 2. un 5.punkts, Bērnu tiesību aizsardzības likuma 2.pants, 5.panta pirmās daļas 3.punkts, 12. un 26.pants, 47.panta pirmā daļa un 67.pants, likuma “Par pašvaldībām” 15.panta 7.punkts.
- ¹¹⁰ Valsts kontroles 29.03.2019. lietderības revīzijas Nr.2.4.1-7/2019 ziņojums “Atņemtā bērība. Ikvienam bērnam ir tiesības uzaugt ģimenē”.
- ¹¹¹ Atbildes iesniedza 115 pašvaldības atbilstoši iedalījumam pirms administratīvi teritoriālās reformas.
- ¹¹² Pašvaldībās tiek nodarbināti atkarību profilakses speciālisti. No pašvaldību budžeta tiek apmaksāti arī daži atkarību ārstēšanas pakalpojumi, kas netiek finansēti no valsts budžeta, piemēram, “kodēšana”.
- ¹¹³ Pakalpojums 2019. un 2020.gadā netika izmantots. Pēc administratīvi teritoriālās reformas Bauskas novadā šis pakalpojumu saistošajos noteikumos atsevišķi netiek norādīts.
- ¹¹⁴ Bijušais Engures novads, bijušais Ilūkstes novads, bijušais Jelgavas novads (pirms apvienošanās), bijušais Krustpils novads, bijušais Līvānu novads (pirms apvienošanās), bijušais Ludzas novads (pirms apvienošanās), bijušais Mārupes novads (pirms apvienošanās), bijušais Olaines novads (pirms apvienošanās), bijušais Rojas novads, bijušais Rundāles novads, bijušais Saulkrastu novads (pirms apvienošanās), bijušais Sējas novads, bijušais Talsu novads (pirms apvienošanās) un bijušais Vārkavas novads, Daugavpils valstspilsēta, Jelgavas valstspilsēta, bijusī Jēkabpils pilsēta un Jūrmalas valstspilsēta.
- ¹¹⁵ Tikai septiņām no tām bija pieejami visi pieci iepriekš minētie būtiskie pakalpojumi, bet piecās no tām nebija pieejamas atbalsta grupas, četrās nebija pieejams ģimenes asistents (vai tml. pakalpojums), astoņās nebija atkarību profilakses un ārstēšanas pakalpojums utt.
- ¹¹⁶ Bijušais Brocēnu novads, bijušais Carnikavas novads, bijušais Ciblas novads, bijušais Garkalnes novads, bijušais Kuldīgas novads (pirms apvienošanās), bijušie Naukšēnu, Raunas un Rundāles novadi.
- ¹¹⁷ Bijušie Baldones, Kandavas, Ķeguma, un Mazsalacas novadi.
- ¹¹⁸ Bijušais Līvānu novads (pirms apvienošanās).
- ¹¹⁹ Bijušie Baldones, Engures un Pārgaujas novadi.
- ¹²⁰ Bijušais Baldones novads, bijušais Brocēnu novads, bijušais Kuldīgas novads (pirms apvienošanās), bijušais Mazsalacas novads, bijušais Naukšēnu novads un bijušais Raunas novads.
- ¹²¹ Bijušie Brocēnu, Garkalnes, Stopiņu, Mazsalacas, Naukšēnu un Raunas novadi.
- ¹²² Rokasgrāmatas “Metodika 2021.gada jaunveidojamo novadu pašvaldību darbības uzsākšanai” pielikums “Ieteikumi sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības organizēšanai un brīvprātīgo iniciatīvu sociālajā jomā īstenošanai”, Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija. Pieejams: <https://www.varam.gov.lv/lv/atr-planosanas-platforma>, skatīts 04.10.2021.
- ¹²³ Smiltenes novada pašvaldības publiskais pārskats par 2021.gadu.
- ¹²⁴ Datu analīzē ir iekļauti bērni, kuri ir dzimuši laikā no 01.01.2002., t.i., bērni, kuri līdz 01.01.2021. bija vecumā līdz 18 gadiem (ieskaitot).
- ¹²⁵ Valsts kontroles 29.03.2019. lietderības revīzijas Nr.2.4.1-7/2019 ziņojums “Atņemtā bērība. Ikvienam bērnam ir tiesības uzaugt ģimenē”.
- ¹²⁶ Informatīvā ziņojuma “Par vienmērīgu sociālo pakalpojumu tīkla attīstību pašvaldībās un vienotas pieejas veidošanu sociālo pakalpojumu nodrošināšanā iedzīvotājiem sociālo pakalpojumu nodrošināšanā iedzīvotājiem” 25.–29.lp. (pieņemts zināšanai Ministru kabineta 19.10.2021. sēdē, sēdes protokols Nr.70, 32.§).
- ¹²⁷ Par trīs bērniem un viņu ģimenēm revīzijā netika iegūta informācija par viņiem sniegtajiem pakalpojumiem, pirms bērnam sākās uzvedības problēmas, jo ģimene bija mainījusi savu dzīvesvietas pašvaldību.
- ¹²⁸ Labklājības ministrijas Valsts statistikas pārskatu kopsavilkums “Pārskati par sociālās rehabilitācijas pakalpojumu sniegšanu no prettiesiskām darbībām cietušām personām 2021.gadā”, kods: 01111.

¹²⁹ Valsts kontroles 29.03.2019. lietderības revīzijas Nr.2.4.1-7/2019 ziņojums “Atņemtā bērība. Ikvienam bērnam ir tiesības uzaugt ģimenē”.

¹³⁰ Metodiskais materiāls sociālajam darbam ģimenēm ar bērniem. Izstrādāja SIA “AC Konsultācijas” sadarbībā ar nodibinājumu “C Modulis”, nodibinājumu “Sociālo pakalpojumu aģentūra” un biedrību “Resiliences centrs” Eiropas Sociālā fonda projekta Nr. 9.2.1.1/15/I/001 “Profesionāla sociālā darba attīstība pašvaldībās” ietvaros. 2020. Pieejams: <https://www.lm.gov.lv/lv/metodiskie-materiali-0>, skatīts 24.09.2021.

¹³¹ Valsts kontroles 29.03.2019. lietderības revīzijas Nr.2.4.1-8/2020 ziņojums “Vai bērnam ar speciālām vajadzībām ir iespēja saņemt tā spējām, vajadzībām un bērna labākajām interesēm atbilstošu izglītību?”.

¹³² Ministru kabineta 05.07.2016. noteikumu Nr.447 “Par valsts budžeta mērķdotāciju pedagogu darba samaksai pašvaldību vispārējās izglītības iestādēs un valsts augstskolu vispārējās vidējās izglītības iestādēs” 8.4.apakšpunkts, Ministru kabineta 21.11.2018. noteikumu Nr.716 “Noteikumi par valsts pirmsskolas izglītības vadlīnijām un pirmsskolas izglītības programmu paraugiem” 1.pielikuma IV daļas 14.punkts un Ministru kabineta 27.11.2018. noteikumu Nr.747 “Noteikumi par valsts pamatzglītības standartu un pamatzglītības programmu paraugiem” 9.8.apakšpunkts.

¹³³ Valsts kontroles 27.05.2021. lietderības revīzijas Nr.2.4.1-8/2020 ziņojums “Vai bērnam ar speciālām vajadzībām ir iespēja saņemt tā spējām, vajadzībām un bērna labākajām interesēm atbilstošu izglītību?”.

¹³⁴ Pārresoru koordinācijas centra 2020. un 2021.gada pārskatu informācija.

¹³⁵ Izglītības attīstības pamatnostādņu 2021.–2027.gadam “Nākotnes prasmes nākotnes sabiedrībai” rīcības plāna 2021.–2023.gadam (projekts) 3.1.1.1.f.pasākums. Pieejams: https://tapportals.mk.gov.lv/legal_acts?search%5Bquery%5D=21-TA-1018&quicksearch=, skatīts 07.07.2022. Pasākums 1.3.3. “Stop 4-7 bērniem ar uzvedības grūtībām pieejamības nodrošināšana” ir iekļauts arī Bērnu, jaunatnes un ģimenes pamatnostādņu 2022.–2025.gadam īstenošanas plāna projektā, kurā norādīts, ka izpilde ir ietverta Izglītības attīstības pamatnostādņu 2021.–2027.gadam “Nākotnes prasmes nākotnes sabiedrībai” pamatnostādņu plānā.

¹³⁶ Izpilde ir plānota Izglītības attīstības pamatnostādņēs 2021.–2027.gadam “Nākotnes prasmes nākotnes sabiedrībai” (apstiprinātas ar Ministru kabineta 22.06.2021. rīkojumu Nr.436).

¹³⁷ Atbilstoši Bērnu, jaunatnes un ģimenes pamatnostādņu 2022.–2025.gadam īstenošanas plāna projektam ir plānots ieviest šādus pakalpojumus: vecāku prasmju stiprināšanas programma bērna sociālās, emocionālās un valodas attīstībai; *Incredible years* vecākiem; bērna emocionālās audzināšanas programma; *Nurse-Family Partnership* programma; intervences programma mātēm ar pēcdzemdību depresiju vai agrīnas piesaistes problēmām; programma bērniem ar psihomotoriem un psihosociāliem traucējumiem; intervences programma ģimenēm ar maziem bērniem, kurās pastāv narkotiku atkarība (līdz 2024.gada 1.pusgamam ir plānots izstrādāt programmas vadlīnijas un standartu); *Cool kids* programma prasmju un iemaņu korekcijai jaunākā vecumposma bērniem ar sociāleemocionālām grūtībām, trauksmi, distresu; *Kiva* intervences programma vardarbības risku mazināšanai skolas vidē; atbalsta programma bērniem, kuri zaudējuši tuviniekus; psihologa pieejamība bērniem pirmsskolas izglītības iestādēs.

¹³⁸ Informācija par pētījumu “Pētījums agrīnā preventīvā atbalsta (agrīnās intervences) sistēmas un pakalpojumu groza izveidei” pieejama: <http://petijumi.mk.gov.lv/node/4065>, skatīts 08.08.2022.

¹³⁹ Datu analīzē ir izmantoti Eiropas Sociālā fonda projektā “Atbalsts priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas samazināšanai” ietvaros izveidotās datu bāzes APUIS pārskatu dati un VIIS pārskatu dati par bērniem, kas dzimuši laikā no 2000.gada (vecumā līdz 18 gadiem ieskaitot).

¹⁴⁰ Aptaujā savu izglītības iestāžu daļību Eiropas Sociālā fonda projektā “Atbalsts priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas samazināšanai” (PuMPuRS) apliecināja 103 pašvaldības.

¹⁴¹ Eiropas Savienības kohēzijas politikas programmas Latvijai 2021.–2027.gadam papildinājums (pasākums Nr. 4.2.3.1. “Integrēta “skola-kopiena” sadarbības programma atstumtības riska mazināšanai izglītības iestādēs”). Informācija iegūta 21.06.2022.

¹⁴² Informāciju par rīku pieejama: [EMU:Skola](https://www.emu.gov.lv/skola)

¹⁴³ Izglītības un zinātnes ministrija. “Digitālais atbalsta rīks “EMU: Skola” guvis lielu skolotāju atsaucību”. 26.05.2021. Pieejams: https://www.izm.gov.lv/lv/jaunums/digitalais-atbalsta-riks-emu-skola-guvis-lielu-skolotaju-atsaucibu?utm_source=https%3A%2F%2Fwww.google.com, skatīts 22.06.2022.

¹⁴⁴ Bērnu, jaunatnes un ģimenes pamatnostādņu 2022.–2025.gadam īstenošanas plāna projekta rīcības virziena “Agrīns preventīvs atbalsts veselīgai bērnu un jauniešu attīstībai” 5.uzdevums. Pieejams: https://tapportals.mk.gov.lv/legal_acts/Of3187f2-7c1a-485f-bb9a-e7df5acc65c5, skatīts 11.06.2022.

¹⁴⁵ Bijušais Amatas novads, bijušais Baldones novads, bijušais Durbes novads, bijušais Jaunjelgavas novads, bijušais Jelgavas novads (pirms apvienošanās), bijušais Kandavas novads, bijušais Kuldīgas novads (pirms apvienošanās), bijušais Ķekavas novads (pirms apvienošanās), bijušais Līvānu novads (pirms apvienošanās), un bijušais Mārupes novads (pirms apvienošanās), kā arī Liepājas valstspilsēta.

¹⁴⁶ Biedrība “Latvijas Samariešu apvienība” (reģistrācijas Nr.40008001803).

¹⁴⁷ Bērnu tiesību aizsardzības likuma 58.panta pirmā un otrā daļa.

- ¹⁴⁸ Bērnu, jaunatnes un ģimenes pamatnostādnes 2022.–2027.gadam (projekts). Pieejams: https://tapportals.mk.gov.lv/legal_acts/0f3187f2-7c1a-485f-bb9a-e7df5acc65c5, skatīts 03.06.2022. Sociālās aizsardzības un darba tirgus politikas pamatnostādnes 2021.–2027.gadam (apstiprinātas ar Ministru kabineta 01.09.2021. rīkojumu Nr.616.). Sociālo pakalpojumu pilnveidošanas un attīstības plāns 2022.–2024. gadam (apstiprināts ar Ministru kabineta 30.03.2022. rīkojumu Nr.231., protokols Nr.18, 36.§).
- ¹⁴⁹ Bērnu tiesību aizsardzības likuma 48.panta piektā daļa.
- ¹⁵⁰ Bērnu tiesību aizsardzības likuma 49.panta trešā daļa.
- ¹⁵¹ Likuma “Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem” 7.panta otrā daļa un 14.pants.
- ¹⁵² Iekšlietu ministrijas Informācijas centra revīzijā iesniegto datu analīze.
- ¹⁵³ Sociālo pakalpojumu un palīdzības likuma 13.panta pirmās daļas 4.punkts un Ministru kabineta 11.08.2020. noteikumi Nr.509 “Kārtība, kādā no apreibinošām vielām un procesiem atkarīgas personas saņem sociālās rehabilitācijas pakalpojumus”.
- ¹⁵⁴ Veselības statistikas datubāze. Pieejama: <https://statistika.spkc.gov.lv/pxweb/lv/Health/>, skatīts 30.05.2022.
- ¹⁵⁵ Informācija ir pieejama Nacionālā veselības dienesta tīmekļvietnē: <https://www.vmnvd.gov.lv/lv/psihiska-veseliba>, skatīts 27.05.2022.
- ¹⁵⁶ Profilakses pasākumu un veselības aprūpes pakalpojumu uzlabošanas plāna alkoholisko dzērienu un narkotisko vielu lietošanas izplatības mazināšanas jomā 2023.–2025.gadam projekta 37.lp. Pieejams: https://tapportals.mk.gov.lv/legal_acts/2a8e660a-ecc9-4223-a814-7b7e59caabef
- ¹⁵⁷ Informācija ir pieejama Nacionālā veselības dienesta tīmekļvietnē: <https://www.vmnvd.gov.lv/lv/psihiska-veseliba>. Skatīts 27.05.2022
- ¹⁵⁸ Informācija ir pieejama Nacionālā veselības dienesta tīmekļvietnē: <https://www.vmnvd.gov.lv/lv/psihiska-veseliba>, skatīts 27.05.2022.
- ¹⁵⁹ Veselības statistikas datubāzē. Tabula “NARK010. Pirmreizēji reģistrēto un gada laikā ārstēto pacientu skaits sadalījumā pa diagnožu, dzimuma un vecuma grupām”. Pieejams: <https://statistika.spkc.gov.lv/pxweb/lv/Health/>, skatīts 01.06.2022.
- ¹⁶⁰ Informāciju par šiem bērniem pašvaldības iegūst no Valsts policijas, pašvaldību administratīvās komisijas, Valsts probācijas dienesta, bērna ģimenes, izglītības iestādes, bērnu narkologa vai Bērnu klīniskās universitātes slimnīcas izdota atzinuma.
- ¹⁶¹ Uzdevumi un pasākumi atkarību mazināšanai gan no atkarību izraisošajām vielām, gan no procesu un dažādu jauno moderno tehnoloģiju pārmērīga patēriņa ietekmes ir iekļauti šādos attīstības plānošanas dokumentos – Bērnu, jaunatnes un ģimenes pamatnostādņu 2022.–2025.gadam īstenošanas plāns (projekts), pieejams https://tapportals.mk.gov.lv/legal_acts/0f3187f2-7c1a-485f-bb9a-e7df5acc65c5, skatīts 11.06.2022.; Sabiedrības veselības pamatnostādnes 2021.–2027.gadam (apstiprinātas ar Ministru kabineta 26.05.2022. rīkojumu Nr. 359, protokols Nr.28, 43.§); Profilakses pasākumu un veselības aprūpes pakalpojumu uzlabošanas plāns alkoholisko dzērienu un narkotisko vielu lietošanas izplatības mazināšanas jomā 2023.–2025.gadam (projekts), pieejams https://tapportals.mk.gov.lv/legal_acts/2a8e660a-ecc9-4223-a814-7b7e59caabef, skatīts 14.06.2022.; Sociālās aizsardzības un darba tirgus politikas pamatnostādnes 2021.–2027.gadam (apstiprinātas ar Ministru kabineta 01.09.2021. rīkojumu Nr.616, protokols Nr.58, 37.§) un Sociālo pakalpojumu pilnveidošanas un attīstības plāns 2022.–2024. gadam (apstiprināts ar Ministru kabineta 30.03.2022. rīkojumu Nr.231, protokols Nr.18, 36.§).
- ¹⁶² Sociālo pakalpojumu un palīdzības likuma 13.panta pirmās daļas 4.punkts un Ministru kabineta 11.08.2020. noteikumi Nr.509 “Kārtība, kādā no apreibinošām vielām un procesiem atkarīgas personas saņem sociālās rehabilitācijas pakalpojumus”.
- ¹⁶³ No 2016.gada aprīļa līdz 2018.gada jūlijam pakalpojumu nodrošināja nodibinājums “Solis Piebalgā” (reģistrācijas Nr.40008189235), bet laikā no 2019.gada februāra līdz 2021.gada augustam – valsts sabiedrība ar ierobežotu atbildību “Slimnīca “Ģintermuiža”” (reģistrācijas Nr.40003407396).
- ¹⁶⁴ Labklājības ministrijas 15.12.2020. vēstule Saeimas Sociālo un darba lietu komisijai “Par programmām un pakalpojumiem”.
- ¹⁶⁵ No 01.04.2022. saskaņā ar Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma 13.panta 2.¹daļu SIA “Bērnu un pusaudžu resursu centrs” ir deleģēta valsts finansētā sociālās rehabilitācijas pakalpojuma dzīvesvietā sniegšana bērniem, kuriem ir izveidojusies atkarība no narkotiskajām, toksiskajām vai citām apreibinošām vielām vai no atkarību izraisošiem procesiem.
- ¹⁶⁶ Ministru kabineta 11.08.2020. noteikumi Nr.509 “Kārtība, kādā no apreibinošām vielām un procesiem atkarīgas personas saņem sociālās rehabilitācijas pakalpojumus”.
- ¹⁶⁷ 2021.gadā rindas mazināšanai uz pakalpojumu prioritārā pasākuma ietvaros papildus sākotnēji ieplānotajiem 445 tūkst. *euro* tika piešķirti vēl 200 tūkst. *euro* no “deputātu kvotām”. 2022.gadā kopējais piešķirtais finansējums jau sasniedz gandrīz 990 tūkst. *euro*, tomēr uz pakalpojumu arvien ir rinda.

- ¹⁶⁸ Profilakses pasākumu un veselības aprūpes pakalpojumu uzlabošanas plāna alkoholisko dzērienu un narkotisko vielu lietošanas izplatības mazināšanas jomā 2023.–2025.gadam projekta 46.–47.lp. Pieejams: https://tapportals.mk.gov.lv/legal_acts/2a8e660a-ecc9-4223-a814-7b7e59caabef, skatīts 01.06.2022.
- ¹⁶⁹ Sociālo pakalpojumu pilnveidošanas un attīstības plāna 2022.–2024. gadam 4.1.1.pasākums (apstiprināts ar Ministru kabineta 30.03.2022. rīkojumu Nr.231.).
- ¹⁷⁰ Projekts “PROTI un DARI!”, Nr. 8.3.3.0/15/I/001, tiek finansēts no Eiropas Sociālā fonda un tiek īstenots no 2014. gada septembra līdz 2022.gada martam. Informācija pieejama: [“PROTI un DARI!” - Jaunatnes starptautisko programmu aģentūra](#), skatīts 14.10.2021.
- ¹⁷¹ Sociālās aizsardzības un darba tirgus politikas pamatnostādnes 2021.–2027.gadam (apstiprinātas ar Ministru kabineta 01.09.2021. rīkojumu Nr.616 “Par Sociālās aizsardzības un darba tirgus politikas pamatnostādņēm 2021.–2027.gadam”, protokols Nr.58, 37.§) un Sociālo pakalpojumu pilnveidošanas un attīstības plāns 2022.–2024.gadam (apstiprināts ar Ministru kabineta 30.03.2022. rīkojumu Nr.231 “Par Sociālo pakalpojumu pilnveidošanas un attīstības plānu 2022.–2024.gadam”).
- ¹⁷² Bērnu, jaunatnes un ģimenes attīstības pamatnostādnes 2022.–2027.gadam (projekts) un to īstenošanas plāna 2022.–2025.gadam projekts. Pieejams: https://tapportals.mk.gov.lv/legal_acts/0f3187f2-7c1a-485f-bb9a-e7df5acc65c5, skatīts 03.06.2022.
- ¹⁷³ Bērnu tiesību aizsardzības likuma 26.panta otrā daļa.
- ¹⁷⁴ Jēkabpils novada domes 23.02.2017. lēmums Nr.51 “Par atļauju Sociālajam dienestam slēgt vienošanos par atbalsta ģimeni” (protokols Nr.3, 18.punkts).
- ¹⁷⁵ Valmieras pilsētas domes 27.10.2016. saistošo noteikumu Nr.268 “Par sociālajiem pakalpojumiem Valmieras pilsētā” (spēkā līdz 31.12.2021.) XIII⁵ nodaļa “Atbalsta ģimenes vai uzticības personas pakalpojums” (spēkā no 01.01.2019.) un Valmieras novada pašvaldības domes 25.11.2021. saistošo noteikumu Nr.18 “Par sociālajiem pakalpojumiem Valmieras novadā” (spēkā no 01.01.2022.) XVI nodaļa “Atbalsta personas vai ģimenes pakalpojums”.
- ¹⁷⁶ Metodiskais materiāls sociālajam darbam ģimenēm ar bērniem. Izstrādāja SIA “AC Konsultācijas” (reģistrācijas Nr.40003586611) sadarbībā ar nodibinājumu “C Modulis” (reģistrācijas Nr.50008143091), nodibinājumu “Sociālo pakalpojumu aģentūra” (reģistrācijas Nr.40008074506) un biedrību “Resiliences centrs” (reģistrācijas numurs 40008187198) Eiropas Sociālā fonda projekta Nr. 9.2.1.1/15/I/001 “Profesionāla sociālā darba attīstība pašvaldībās” ietvaros. 2020. Pieejams: <https://www.lm.gov.lv/lv/metodiskie-materiali-0>, skatīts 24.09.2021.
- ¹⁷⁷ Bērnu tiesību aizsardzības likuma 26.panta otrā daļa.
- ¹⁷⁸ Bērnu tiesību aizsardzības likuma 58.panta otrās daļas 7.punkts.
- ¹⁷⁹ Aktivitāte ir iekļauta Bērnu, jaunatnes un ģimenes attīstības pamatnostādņu 2022.–2025.gadam īstenošanas plāna projektā kā rīcības virziena “Bērnu noziedzības novēršana, aizsardzība pret noziedzīgiem nodarījumiem un attieksmes maiņa pret tiesvedībā iesaistītiem bērniem” 4.1.1. un 4.1.2.pasākums. To ir paredzēts īstenot līdz 2025.gadam.
- ¹⁸⁰ Bērnu tiesību aizsardzības likuma 58.panta pirmā un otrā daļa.
- ¹⁸¹ Bērnu tiesību aizsardzības likuma 58.panta pirmā un otrā daļa.
- ¹⁸² Bērnu tiesību aizsardzības likuma 58.panta redakcija, kas bija spēkā no 22.07.1998. līdz 10.04.2000.
- ¹⁸³ Lai gan bijušajā Bauskas novadā (pirms apvienošanās) nebija noteikta konkrēta atbildīgā institūcija, uzvedības sociālās korekcijas programmu izstrādi faktiski nodrošināja sociālais dienests.
- ¹⁸⁴ Rīgas pašvaldības policijas Bērnu likumpārkāpumu profilakses nodaļas pienākums kontrolēt audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu izpildi ir noteikts ar Rīgas domes 13.12.2005. lēmumu Nr.712 “Par lēmumu par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem izpildi Rīgā”, kā arī ietverts Rīgas pašvaldības policijas 18.01.2012. reglamentā Nr.1-rgs, kura 7.punkts paredz veikt audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu izpildi saskaņā ar likumu “Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem”.
- ¹⁸⁵ Jūrmalas valstspilsētas pašvaldības Labklājības pārvaldes 14.05.2015. kārtības “Kārtība, kādā tiek nodrošināta nepilngadīgās personas profilakses lietas iekārtošana un uzvedības sociālās korekcijas programmas īstenošana” 6.punkts.
- ¹⁸⁶ Jūrmalas valstspilsētas pašvaldības Labklājības pārvaldes 14.05.2015. kārtības “Kārtība, kādā tiek nodrošināta nepilngadīgās personas profilakses lietas iekārtošana un uzvedības sociālās korekcijas programmas īstenošana” 9.–11.punkts.
- ¹⁸⁷ Jūrmalas valstspilsētas pašvaldības Labklājības pārvaldes 14.05.2015. kārtības “Kārtība, kādā tiek nodrošināta nepilngadīgās personas profilakses lietas iekārtošana un uzvedības sociālās korekcijas programmas īstenošana” 12.–13.punkts.
- ¹⁸⁸ Bērnu tiesību aizsardzības likuma 58.panta otrā daļa.
- ¹⁸⁹ Vārda “profilakse” izcelsme ir sengrieķu vārds *prophylaxis*, kas nozīmē “iepriekšēja aizsardzība” vai *prophylassein* – “veikt savlaicīgus aizsardzības pasākumus”.
- ¹⁹⁰ Šādu sociālās rehabilitācijas programmu Rīgas valstspilsētā īsteno biedrība “Latvijas SOS – bērnu ciemata asociācija” (reģistrācijas Nr.40008029381).

- ¹⁹¹ No vērtētajām 86 uzvedības korekcijas programmām 24 gadījumos bērna vecākiem atbalsta pasākumi nevarēja tikt noteikti, jo bērns dzīvoja bērnunamā vai arī tas nebija iespējams vecāku slimības dēļ, bet vēl vienā gadījumā informāciju revīzijas laikā neizdevās iegūt.
- ¹⁹² Likumprojekts “Bērnu antisociālās uzvedības prevencijas likums” un tā anotācija (izstrādāts 2017.gadā, bet netika virzīts tālākai pieņemšanai). Pieejams: <https://tap.mk.gov.lv/mk/tap/?pid=40413279>, skatīts 01.10.2021.
- ¹⁹³ Tieslietu ministrijas 20.04.2020. rīkojums Nr.1-1/107 “Par darba grupas izveidi likuma “Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem” pilnveidošanai”.
- ¹⁹⁴ Bērnu, jaunatnes un ģimenes attīstības pamatnostādņu 2022.–2025.gadam īstenošanas plāna rīcības virziena “Bērnu noziedzības novēršana, aizsardzība pret noziedzīgiem nodarījumiem un attieksmes maiņa pret tiesvedībā iesaistītiem bērniem” 4.1.1. un 4.1.2.pasākums (projekts).
- ¹⁹⁵ Bērnu tiesību aizsardzības likuma 58.pants.
- ¹⁹⁶ Bērnu tiesību aizsardzības likuma 58.pants.
- ¹⁹⁷ Bērnu tiesību aizsardzības likuma 58.pants.
- ¹⁹⁸ Bērnu tiesību aizsardzības likums.
- ¹⁹⁹ Bērnu tiesību aizsardzības likuma 58.pants.
- ²⁰⁰ Bērnu tiesību aizsardzības likuma 58.pants.
- ²⁰¹ Bērnu tiesību aizsardzības likums.
- ²⁰² Autoru kolektīvs Danovska E. un Kūtra G. zinātniskajā redakcijā “Administratīvo pārkāpumu tiesības. Administratīvas atbildības likuma skaidrojumi”. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2020. 107.lp.
- ²⁰³ Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa (spēkā līdz 30.06.2020.) 205. un 206.pants un Administratīvās atbildības likuma (spēkā no 01.07.2020.) 46. un 115.pants.
- ²⁰⁴ Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa (spēkā līdz 30.06.2020.) 274.panta ceturtā un piektā daļa un Administratīvās atbildības likuma (spēkā no 01.07.2020.) 152.pants.
- ²⁰⁵ Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa (spēkā līdz 30.06.2020.) 12.¹pants, 274.panta ceturtā un piektā daļa un Administratīvās atbildības likuma (spēkā no 01.07.2020.) 6.panta otrā daļa un 152.pants.
- ²⁰⁶ Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa (spēkā līdz 30.06.2020.) 12.¹pants un 21.pants un Administratīvās atbildības likuma (spēkā no 01.07.2020.) 6.panta otrā daļa un 11.panta pirmā daļa.
- ²⁰⁷ Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa (spēkā līdz 30.06.2020.) 21.pants un Administratīvās atbildības likuma (spēkā no 01.07.2020.) 11.panta pirmā daļa.
- ²⁰⁸ Datu analīzē tika vērtēti bērni, kuri revidējama laika posmā bija sasnieguši pilngadību (t.i., 2000., 2001. un 2002.gadā dzimušie bērni). Lai noteiktu kopējo bērnu skaitu, kas tajā gadā dzimuši, tika izmantoti Centrālās statistikas pārvaldes dati (https://data.stat.gov.lv/pxweb/lv/OSP_PUB/START_POP_IR_IRD/IRD040).
- ²⁰⁹ Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa (spēkā līdz 30.06.2020.) 12.pants un 12.¹pants un Administratīvās atbildības likuma (spēkā no 01.07.2020.) 6.pants.
- ²¹⁰ Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa (spēkā līdz 30.06.2020.) 12.¹panta otrā daļa un likums “Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu nepilngadīgajiem” 3.pants.
- ²¹¹ Likums “Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu nepilngadīgajiem” (spēkā līdz 31.12.2004.).
- ²¹² Likums “Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem” (spēkā no 01.01.2005.).
- ²¹³ Likuma “Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem” 1.panta otrā daļa.
- ²¹⁴ Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa (spēkā līdz 30.06.2020.) 12.¹pants un Administratīvās atbildības likuma (spēkā no 01.07.2020.) 6.panta otrā daļa
- ²¹⁵ 21.04.2016. likuma “Grozījumi Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksā” (spēkā līdz 30.06.2020.) anotācija.
- ²¹⁶ 21.04.2016. likuma “Grozījumi Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksā” (spēkā līdz 30.06.2020.) anotācija.
- ²¹⁷ Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa (spēkā līdz 30.06.2020.) 205. un 206.pants un Administratīvās atbildības likuma (spēkā no 01.07.2020.) 46. un 115.pants.
- ²¹⁸ Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa (spēkā līdz 30.06.2020.) 274.panta ceturtā un piektā daļa un Administratīvās atbildības likuma (spēkā no 01.07.2020.) 152.pants.
- ²¹⁹ Likuma “Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem” 5.panta pirmā daļa.
- ²²⁰ Likuma “Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem” 5.panta otrā daļa.
- ²²¹ Likuma “Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem” 33.panta 2.¹daļa.
- ²²² Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa (spēkā līdz 30.06.2020.) 12.¹pants un Administratīvās atbildības likuma (spēkā no 01.07.2020.) 6.panta otrā daļa.
- ²²³ Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa (spēkā līdz 30.06.2020.) 210.pants un Bērnu tiesību aizsardzības likuma XIII nodaļa “Administratīvie pārkāpumi bērnu tiesību aizsardzības jomā un kompetence administratīvo pārkāpumu procesā” (spēkā no 01.07.2020.).
- ²²⁴ Administratīvās atbildības likuma 2.panta pirmā daļa.
- ²²⁵ 11.06.2020. likums “Grozījumi Bērnu tiesību aizsardzības likumā”.

- ²²⁶ Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa (spēkā līdz 30.06.2020.) 42.¹panta ceturtā daļa un Bērnu tiesību aizsardzības likuma 78.pants (spēkā no 01.07.2020.).
- ²²⁷ Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa (spēkā līdz 30.06.2020.) 171.¹ un 171.²pants un Bērnu tiesību aizsardzības likuma 77.pants (spēkā no 01.07.2020.).
- ²²⁸ Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa (spēkā līdz 30.06.2020.) 46.pants un Narkotisko un psihotropo vielu un zāļu, kā arī prekursoru likumīgās aprites likuma IX nodaļa (spēkā no 01.07.2020.).
- ²²⁹ Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa (spēkā līdz 30.06.2020.) 167.pants un Administratīvo sodu likuma par pārkāpumiem pārvaldes, sabiedriskās kārtības un valsts valodas lietošanas jomā (spēkā no 01.07.2020.) 11.pants.
- ²³⁰ Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa (spēkā līdz 30.06.2020.) 167.²pants un Administratīvo sodu likuma par pārkāpumiem pārvaldes, sabiedriskās kārtības un valsts valodas lietošanas jomā (spēkā no 01.07.2020.) 12.pants.
- ²³¹ Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa (spēkā līdz 30.06.2020.) Desmitā “a” nodaļa un Ceļu satiksmes likuma IX nodaļa (spēkā no 01.07.2020.).
- ²³² Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa (spēkā līdz 30.06.2020.) 210.panta otrā daļa un Administratīvās atbildības likuma (spēkā no 01.07.2020.) 115.panta trešā daļa.
- ²³³ Administratīvās atbildības likuma 132.pants. Arī Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa (spēkā līdz 30.06.2020.) 237.pants paredzēja, ka viens no lietvedības uzdevumiem administratīvo pārkāpumu lietās ir noskaidrot cēloņus un apstākļus, kas veicina administratīvo pārkāpumu izdarīšanu.
- ²³⁴ Likuma “Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem” 8.pants.
- ²³⁵ Bijušais Bauskas novads (pirms apvienošanās), bijušais Cēsu novads (pirms apvienošanās), bijušais Ērgļu novads, bijušais Madonas novads (pirms apvienošanās) Jūrmalas valstspilsēta, Rīgas valstspilsēta un Ventspils valstspilsēta.
- ²³⁶ Likuma “Par pašvaldībām” 61.panta ceturtā daļa, Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa (spēkā līdz 30.06.2020.) 210.panta ceturtā daļa.
- ²³⁷ Bērnu tiesību aizsardzības likuma 5.¹panta pirmās daļas 7.punkts.
- ²³⁸ Ministru kabineta 01.04.2014. noteikumu Nr.173 “Noteikumi par kārtību, kādā apgūst speciālās zināšanas bērnu tiesību aizsardzības jomā, šo zināšanu saturu un apjomu” 7.punkts.
- ²³⁹ No minētajam 480 personām par 27 personām nav norādīta informācija par to nodarbošanos (pamata darbavietu).
- ²⁴⁰ Likuma “Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem” 8.pants un Administratīvās atbildības likuma 132.pants. Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa (spēkā līdz 30.06.2020.) 237.pants arī paredzēja, ka viens no lietvedības uzdevumiem administratīvo pārkāpumu lietās ir noskaidrot cēloņus un apstākļus, kas veicina administratīvo pārkāpumu izdarīšanu.
- ²⁴¹ Likuma “Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem” 16.panta trešā daļa.
- ²⁴² Likuma “Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem” 21.panta trešā daļa.
- ²⁴³ Tikai 21 no 107 pašvaldībām informāciju izglītības iestādei pieprasa visos gadījumos.
- ²⁴⁴ Tikai 44 no 107 pašvaldībām informāciju sociālajam dienestam pieprasa visos gadījumos.
- ²⁴⁵ Tikai 31 no 107 pašvaldībām informāciju bāriņtiesai pieprasa visos gadījumos.
- ²⁴⁶ Likuma “Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem” 21.panta trešā daļa.
- ²⁴⁷ Ventspils pilsētas sadarbības grupas bērnu tiesību aizsardzības jautājumos 19.06.2021. sanāksmes protokols Nr.1-28/25-4.
- ²⁴⁸ Ministru kabineta 16.10.2012. noteikumi Nr.709 “Noteikumi par pedagogiski medicīniskajām komisijām”.
- ²⁴⁹ Iekšlietu ministrijas Informācijas centra iesniegtie dati par izdarītajiem pārkāpumiem un Valsts izglītības informācijas sistēmas pārskatu dati.
- ²⁵⁰ Valsts kontroles 29.03.2019. lietderības revīzijas Nr.2.4.1-7/2019 ziņojums “Atņemtā bērniņa. Ikvienam bērnam ir tiesības uzaugt ģimenē”, Valsts kontroles 27.05.2021. lietderības revīzijas Nr.2.4.1-8/2020 ziņojums “Vai bērnam ar speciālām vajadzībām ir iespēja saņemt tā spējām, vajadzībām un bērna labākajām interesēm atbilstošu izglītību?”.
- ²⁵¹ Ventspils pilsētas domes Administratīvās komisijas 27.05.2021. lēmums Nr.16767003882121-5.
- ²⁵² Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa (spēkā līdz 30.06.2020.) 19.pants un Administratīvās atbildības likuma (spēkā no 01.07.2020.) 12.pants.
- ²⁵³ Autoru kolektīvs Danovska E. un Kūtra G. zinātniskajā redakcijā “Administratīvo pārkāpumu tiesības. Administratīvās atbildības likuma skaidrojumi”. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2020. 117.lp.
- ²⁵⁴ Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa (spēkā līdz 30.06.2020.) 243.panta sestā daļa un Administratīvās atbildības likuma (spēkā no 01.07.2020.) 114.panta otrās daļas 2.punkts.
- ²⁵⁵ Likuma “Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem” 27.panta 3.punkts.
- ²⁵⁶ Ministru kabineta 13.11.2018. noteikumi Nr. 695 “Tiespsihiatriskās ekspertīzes veikšanas kārtība”.
- ²⁵⁷ Saskaņā ar revīzijā sniegto informāciju pirms jaunā Administratīvās atbildības likuma stāšanās spēkā Rīgas valstspilsētas pašvaldībā tika organizēti apmācību semināri, kur lektors G. Kūtris, kas ir grāmatas “Administratīvo pārkāpumu tiesības. Administratīvās atbildības likuma skaidrojumi” zinātniskais redaktors, sniedza atbildes arī par nepieskaitāmības institūtu.

- ²⁵⁸ Ministru kabineta 25.03.2014. noteikumu Nr.157 “Nepilngadīgo personu atbalsta informācijas sistēmas noteikumi” 5.2.5. un 5.4.5.apakšpunkts.
- ²⁵⁹ Valsts kontroles 11.10.2019. lietderības revīzijas Nr.2.4.1-11/2018 ziņojuma “Valstī īstenoto notiesāto personu resocializācijas pasākumu efektivitāte” 68.lp.
- ²⁶⁰ Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa (spēkā līdz 30.06.2020.) 12.¹pants un Administratīvās atbildības likuma (spēkā no 01.07.2020.) 6.panta otrā daļa.
- ²⁶¹ Likuma “Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem” 6.panta pirmā un otrā daļa, 10.¹ panta trešā un ceturtnā daļa.
- ²⁶² Likumā “Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem” tiek lietots termins “sociālās korekcijas un sociālās palīdzības programma”, kas bija Bērnu tiesību aizsardzības likumā ietvertais uzvedības sociālās korekcijas programmu nosaukums līdz 04.07.2013.
- ²⁶³ Likums “Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem” (redakcijā, kas ir spēkā no 26.05.2010.).
- ²⁶⁴ Likuma “Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem” 25.² un 27.²pants.
- ²⁶⁵ Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa (spēkā līdz 30.06.2020.) 167.²pants.
- ²⁶⁶ Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa (spēkā līdz 30.06.2020.) 167.pants.
- ²⁶⁷ Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa (spēkā līdz 30.06.2020.) 167.²pants un Administratīvo sodu likuma par pārkāpumiem pārvaldes, sabiedriskās kārtības un valsts valodas lietošanas jomā (spēkā no 01.07.2020.) 12.pants.
- ²⁶⁸ Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa (spēkā līdz 30.06.2020.) 12.¹pants un Administratīvās atbildības likuma (spēkā no 01.07.2020.) 6.panta otrā daļa.
- ²⁶⁹ Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa (spēkā līdz 30.06.2020.) 274.panta piektā daļa un Administratīvās atbildības likuma (spēkā no 01.07.2020.) 152.panta otrā daļa, kā arī likuma “Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem” 19.pants.
- ²⁷⁰ Vēl astoņos gadījumos ir izbeigta administratīvā lietvedība, trijos gadījumos ir izteikts mutvārdu aizrādījums un vienā gadījumā bērns ir atbrīvots no administratīvās atbildības.
- ²⁷¹ Par minēto faktu revidenti guva pārliecību, izskatot desmit bijušā Priekuļu novada administratīvās komisijas pieņemtos lēmumus.
- ²⁷² Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa (spēkā līdz 30.06.2020.) 299.panta otrā daļa un Administratīvās atbildības likuma (spēkā no 01.07.2020.) 267.pants un 269.panta trešā daļa.
- ²⁷³ Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa (spēkā līdz 30.06.2020.) 22.pants un Administratīvās atbildības likuma (spēkā no 01.07.2020.)13.pants.
- ²⁷⁴ Civillikuma 252.pants.
- ²⁷⁵ Bērnu tiesību aizsardzības likuma 1.panta 3.punkts.
- ²⁷⁶ Bāriņtiesu likuma 17.panta 10.punkts.
- ²⁷⁷ Bāriņtiesu likuma 35.panta otrā daļa.
- ²⁷⁸ Latvijas Republikas tiesībsarga 30.07.2018. atzinums pārbaudes lietā Nr. 2017-35-4F.
- ²⁷⁹ Administratīvās atbildības likuma 267.panta otrā daļa.
- ²⁸⁰ Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma 29.panta otrās daļas 3.punkts.
- ²⁸¹ Latvijas Republikas tiesībsarga 30.07.2018. atzinums pārbaudes lietā Nr. 2017-35-4F “Par naudas soda piemērošanu par administratīvajiem pārkāpumiem bez vecāku gādības palikušam bērnam”.
- ²⁸² Ventspils pilsētas sadarbības grupas bērnu tiesību aizsardzības jautājumos 19.06.2021. sanāksmes protokols Nr.1-28/25-4.
- ²⁸³ Pēc pilngadības sasniegšanas šiem bērniem saskaņā ar Ministru kabineta 15.11.2005. noteikumiem Nr.857 “Noteikumi par sociālajām garantijām bārenim un bez vecāku gādības palikušajam bērnam, kurš ir ārpusģimenes aprūpē, kā arī pēc ārpusģimenes aprūpes beigšanās” tiek izmaksāti naudas līdzekļi patstāvīgas dzīves uzsākšanai, kuru apmērs nav mazāks par 218,00 *euro*, tiek piešķirts vienreizējs pabalsts sadzīves priekšmetu un mīkstā inventāra iegādei, kura apmērs nedrīkst būt mazāks par 820,05 *euro*, u.c.
- ²⁸⁴ Valsts kontroles 29.03.2019. lietderības revīzijas Nr.2.4.1-7/2019 ziņojums “Atņemtā bērnība. Ikvienam bērnam ir tiesības uzaugt ģimenē”.
- ²⁸⁵ Latvijas Republikas tiesībsarga 01.07.2022. atzinums pārbaudes lietā Nr.2021-04-23D “Par Administratīvās atbildības likuma 267.panta otrās daļas un 269.panta trešās daļas atbilstību bērnu vienlīdzības principam” 11.lp.
- ²⁸⁶ Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa (spēkā līdz 30.06.2020.) 21.pants un Administratīvās atbildības likuma (spēkā no 01.07.2020.) 11.panta pirmā daļa.
- ²⁸⁷ Autoru kolektīvs Danovska E. un Kūtra G. zinātniskajā redakcijā “Administratīvo pārkāpumu tiesības. Administratīvas atbildības likuma skaidrojumi”. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2020. 116.lp.
- ²⁸⁸ Administratīvās atbildības likuma 11.panta pirmā daļa.
- ²⁸⁹ Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa (spēkā līdz 30.06.2020.) 21.pants un Administratīvās atbildības likuma (spēkā no 01.07.2020.) 11.panta pirmā daļa.

- ²⁹⁰ Šī konkrētā pārkāpuma veida (sīkais huligānisms) izskatīšana neietilpst pašvaldību administratīvo komisiju kompetencē, un tās bija tiesīgas piemērot tikai audzinoša rakstura piespiedu līdzekļus. Tāpēc šajos gadījumos saskaņā ar Tieslietu ministrijas skaidrojumu tās nebija tiesīgas arī izbeigt administratīvā pārkāpumu lietu.
- ²⁹¹ Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa (spēkā līdz 30.06.2020.) 21.pants un Administratīvās atbildības likuma (spēkā no 01.07.2020.) 11.panta pirmā daļa.
- ²⁹² Likuma “Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem” 1.panta otrā daļa.
- ²⁹³ Datu analīze veikta par 2004. un 2005.gadā dzimušajiem bērniem, kuri 2021.gadā sasniedz attiecīgi 17 un 16 gadu vecumu. Ņemot vērā, ka mērķis ir noskaidrot, vai bērni ir izdarījuši atkārtotus pārkāpumus, analizē netika iekļauta informācija par 933 bērniem, kuri izdarīja vienu administratīvo pārkāpumu pusgadu pirms 15.10.2021. (no 15.04.2021.).
- ²⁹⁴ Neskaitot telpu, biroja, sakaru, kancelejas un tamlīdzīgus izdevumus.
- ²⁹⁵ Informācija par pakalpojuma aptuvenajām izmaksām iegūta no elektronisko iepirkuma sistēmā pieejamās informācijas par iestāžu izsludinātajiem iepirkumiem par mentoringa pakalpojumiem. Pieejama: <https://www.eis.gov.lv/EKEIS/Supplier/Procurement/64236>, skatīts 01.07.2022.
- ²⁹⁶ Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa (spēkā līdz 30.06.2020.) 205. un 206.pants un Administratīvās atbildības likuma (spēkā no 01.07.2020.) 46. un 115.pants.
- ²⁹⁷ Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa (spēkā līdz 30.06.2020.) 12.¹pants un Administratīvās atbildības likuma (spēkā no 01.07.2020.) 6.panta otrā daļa.
- ²⁹⁸ Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa (spēkā līdz 30.06.2020.) 274.panta ceturtā un piektā daļa un Administratīvās atbildības likuma (spēkā no 01.07.2020.) 152.pants.
- ²⁹⁹ Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa (spēkā līdz 30.06.2020.) 21.pants un Administratīvās atbildības likuma (spēkā no 01.07.2020.) 11.panta pirmā daļa.
- ³⁰⁰ Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa (spēkā līdz 30.06.2020.) 12.¹pants un Administratīvās atbildības likuma (spēkā no 01.07.2020.) 6.panta otrā daļa.
- ³⁰¹ Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa (spēkā līdz 30.06.2020.) 12.¹pants un Administratīvās atbildības likuma spēkā no 01.07.2020.) 6.panta otrā daļa.
- ³⁰² Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa (spēkā līdz 30.06.2020.) 167.pants.
- ³⁰³ Personu apliecināšanu dokumentu likuma 17.panta pirmā daļa un Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa (spēkā līdz 30.06.2020.) 186.panta pirmā daļa.
- ³⁰⁴ Personu apliecināšanu dokumentu likuma 9.panta pirmā daļa.
- ³⁰⁵ Personu apliecināšanu dokumentu likuma 17.panta ceturtā daļa un Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa (spēkā līdz 30.06.2020.) 187.pants.
- ³⁰⁶ Latvijas Republikas tiesībsarga 2020.gada ziņojuma 86.–87.lp. Pieejams: https://www.tiesibsargs.lv/uploads/content/tiesibsargs_2020_gada_zinojums_final_1613044295.pdf, skatīts 01.06.2022.
- ³⁰⁷ Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa (spēkā līdz 30.06.2020.) 12.¹pants un Administratīvās atbildības likuma (spēkā no 01.07.2020.) 6.panta otrā daļa.
- ³⁰⁸ Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa (spēkā līdz 30.06.2020.) 21.pants un Administratīvās atbildības likuma (spēkā no 01.07.2020.) 11.panta pirmā daļa.
- ³⁰⁹ Pilsonības un migrāciju lietu pārvaldes Juridiskās nodaļas metodiskais materiāls “Maznozīmīgs pārkāpums”. 16.10.2020.
- ³¹⁰ Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa (spēkā līdz 30.06.2020.) 12.¹pants un Administratīvās atbildības likuma (spēkā no 01.07.2020.) 6.panta otrā daļa.
- ³¹¹ Revīzijā tika veikta datu analīze par 2000.–2003.gadā dzimušo bērnu izdarītajiem administratīvajiem pārkāpumiem līdz to pilngadības sasniegšanai.
- ³¹² Administratīvās atbildības likuma 5.pants.
- ³¹³ Administratīvās atbildības likuma 13.pants.
- ³¹⁴ Administratīvās atbildības likuma 11.panta pirmā daļa.
- ³¹⁵ Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa (spēkā līdz 30.06.2020.) 258.panta trešā daļa.
- ³¹⁶ Ministru kabineta 18.12.2007. noteikumu Nr.915 “Noteikumi par kārtību, kādā sedz izdevumus, kas saistīti ar alkohola koncentrācijas, narkotisko vai citu apreibinošo vielu iespaيدا konstatēšanai veiktajām pārbaudēm” (spēkā līdz 01.07.2020.) 1.punkts.
- ³¹⁷ Administratīvās atbildības likuma 75.panta otrā daļa un 76.panta pirmā daļa
- ³¹⁸ Ministru kabineta 02.06.2008. noteikumi Nr.394 “Alkohola, narkotisko, psihotropo vai toksisko vielu ietekmes pārbaudes kārtība”.
- ³¹⁹ Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa (spēkā līdz 30.06.2020.) 171.¹panta pirmā un otrā daļa un Bērnu tiesību aizsardzības likuma 77.panta otrā daļa.

- ³²⁰ Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa (spēkā līdz 30.06.2020.) 46.panta pirmā daļa un Narkotisko un psihotropo vielu un zāļu, kā arī prekursoru likumīgās aprites likuma 48.panta pirmā daļa.
- ³²¹ Bērnu tiesību aizsardzības likuma 6.panta pirmā un otrā daļa un 2.¹ daļas 10.punkts, 48. un 49.pants.
- ³²² 21.04.2016. likuma “Grozījumi Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksā” (spēkā līdz 30.06.2020.) anotācija.
- ³²³ Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa 12.¹pants (redakcija, kas bija spēkā no 21.04.2016. līdz likums zaudēja spēku 01.07.2020.) un Administratīvās atbildības likuma (spēkā no 01.07.2020.) 6.panta otrā daļa.
- ³²⁴ Valsts sekretāru 14.02.2019. sanāksme (protokols Nr.6, 36.§), kurā norādīts, ka, ņemot vērā Tieslietu ministrijas 30.01.2019. vēstulē Nr.1-10/317 minēto, tiek atsaukts Valsts sekretāru 16.02.2017. sanāksmē izsludinātais likumprojekts (protokols Nr.7, 17.§).
- ³²⁵ Bērnu, jaunatnes un ģimenes attīstības pamatnostādņu 2022.–2025.gadam īstenošanas plāna rīcības virziena “Bērnu noziedzības novēršana, aizsardzība pret noziedzīgiem nodarījumiem un attieksmes maiņa pret tiesvedībā iesaistītiem bērniem” 4.1.1. un 4.1.2.pasākums (projekts).
- ³²⁶ Bērnu tiesību aizsardzības likuma 58.pants.
- ³²⁷ Administratīvās atbildības likuma 6.panta otrā daļa, 11.panta pirmā daļa, 132. un 152.pants, likuma “Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem” 1.panta otrā daļa, 8.pants, 16.panta trešā daļa un 21.panta trešā daļa, Bērnu tiesību aizsardzības likuma 4.panta 1.punkts un 6.pants.
- ³²⁸ Novērš bērna uzvedības problēmu cēloņus, panākot, ka bērns neizdara jaunus likumpārkāpumus.
- ³²⁹ Latvijas Republikas Satversmes 110.pants.
- ³³⁰ Bērnu tiesību aizsardzības likuma 58.pants.
- ³³¹ Bērnu tiesību aizsardzības likuma 6.panta pirmā un otrā daļa, 2.¹ daļas 10.punkts, 48. un 49.pants.
- ³³² Personu apliecināšanu dokumentu likuma 17.panta pirmā un ceturtā daļa.
- ³³³ Kriminālprocesa likuma 243.panta otrās daļas 2.punkts un 285.pants.
- ³³⁴ Apcietinājumā turēšanas kārtības likuma 11.panta otrā daļa un 18.pants.
- ³³⁵ Likuma “Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem” 13.panta pirmā daļa.
- ³³⁶ Ministru kabineta 27.11.2018. noteikumu Nr.747 “Noteikumi par valsts pamatizglītības standartu un pamatizglītības programmu paraugiem” 13.pielikums.
- ³³⁷ Likuma “Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem” 6.panta pirmās daļas 8.punkts.
- ³³⁸ Bērnu tiesību aizsardzības likuma 38.panta pirmā un otrā daļa.
- ³³⁹ Likuma “Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem” 4.panta 1., 3. un 3.¹punkts un Krimināllikuma 66.² panta otrā daļa.
- ³⁴⁰ 28.04.2016. likums “Grozījumi likumā “Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem””, ar ko 33.pants tika papildināts ar 2.¹ daļu (spēkā no 01.06.2016.).
- ³⁴¹ Likuma “Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem” 33.panta 2.¹daļa.
- ³⁴² Kriminālprocesa likuma 243.panta otrās daļas 2.punkts un 285.panta pirmā daļa.
- ³⁴³ Ministru kabineta 15.10.2009. rīkojums Nr.700 “Par sociālās korekcijas izglītības iestādes “Strautiņi” likvidāciju”.
- ³⁴⁴ Ministru kabineta 14.01.1998. rīkojums Nr.19 “Par mācību un pāraudzinašanas iestādi “Naukšēni””.
- ³⁴⁵ Sociālās korekcijas izglītības iestādes “Naukšēni” gada pārskatu par 2018., 2019., 2020. un 2021.gadu informācija (aprēķins veikts, ņemot vērā iestādes kopējos izdevumus un vidējo audzēkņu skaitu katrā pārskata gadā).
- ³⁴⁶ Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas 21.09.2021. akts Nr.2.1-3/4 “Par bērnu tiesību ievērošanas pārbaudi pēc iesnieguma/sūdzības” un 29.09.2021. akts Nr.2.1-3/5 “Par bērnu tiesību ievērošanas pārbaudi pēc iesnieguma/sūdzības”.
- ³⁴⁷ Raksts “Aizdomās par bērnu tiesību pārkāpumiem atstādina sociālās korekcijas iestādes “Naukšēni” direktoru”. 08.10.2021. Informācija pieejama: <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/latvija/aizdomas-par-bernu-tiesibu-parkapumiem-atstadina-socialas-korekcijas-iestades-naukseni-direktoru.a424837/>, skatīts 09.10.2021.
- ³⁴⁸ Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas 21.09.2021. akts Nr.2.1-3/4 “Par bērnu tiesību ievērošanas pārbaudi pēc iesnieguma/sūdzības” un 29.09.2021. akts Nr.2.1-3/5 “Par bērnu tiesību ievērošanas pārbaudi pēc iesnieguma/sūdzības”.
- ³⁴⁹ Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas 25.10.2021. vēstule “Par bērnu tiesību ievērošanas pārbaudu rezultātiem Sociālās korekcijas izglītības iestādē “Naukšēni””.
- ³⁵⁰ Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas 25.10.2021. vēstule “Par bērnu tiesību ievērošanas pārbaudu rezultātiem Sociālās korekcijas izglītības iestādē “Naukšēni””.
- ³⁵¹ Izglītības un zinātnes ministrijas 08.10.2021. rezolūcija Nr.4-20.1/21/63.
- ³⁵² Latvijas Republikas tiesībsargs. Ziņojums par pārbaudes vizīti Sociālās korekcijas izglītības iestādē “Naukšēni”. Pieejams: [naukseni_1_1641305388.pdf \(tiesibsargs.lv\)](https://www.tiesibsargs.lv/naukseni_1_1641305388.pdf), skatīts 01.06.2022.
- ³⁵³ Izglītības un zinātnes ministrijas 01.11.2021. rīkojums Nr. 1-2e/21/368 “Par starpinstucionālu darbu grupu”.
- ³⁵⁴ Izglītības un zinātnes ministrijas 02.02.2022. rīkojums Nr.1-2e/22/55 “Par pilotprojektu “Atbalsts sociālās korekcijas darba attīstībai sociālās korekcijas izglītības iestādē “Naukšēni”” īstenošanu”.
- ³⁵⁵ Valsts probācijas dienesta 11.05.2022. vēstule Nr.1110-1-43/NOS2022/90/324 Izglītības un zinātnes ministrijai.

- ³⁵⁶ Raksts “Likvidēs sociālās korekcijas iestādi “Naukšēni””. 30.05.2022. Pieejams: [Latvija | Zinas | LETA](#), skatīts 30.05.2022.
- ³⁵⁷ 31.05.2022. likumprojekta “Grozījums likumā “Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem” un likumprojekta “Grozījumu Krimināllikumā” un likumprojekta “Grozījums Kriminālprocesa likumā” anotācija.
- ³⁵⁸ Likuma “Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem” Pārejas noteikumu 6.punkts.
- ³⁵⁹ Krimināllikuma Pārejas noteikumu 29.punkts.
- ³⁶⁰ Kriminālprocesa likuma Pārejas noteikumu 80. un 81.punkts.
- ³⁶¹ 16.06.2022. likums “Grozījumi likumā “Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem”” (spēkā no 23.06.2022.).
- ³⁶² Likuma “Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem” Pārejas noteikumu 7.punkts un Bērnu tiesību aizsardzības likuma 58.pants.
- ³⁶³ Latvijas Republikas 13.Saeimas Juridiskās komisijas 07.06.2022. sēdes protokols Nr.288, Latvijas Republikas 13.Saeimas Juridiskās komisijas 14.06.2022. sēdes protokols Nr.290.
- ³⁶⁴ Latvijas Pašvaldību savienības 13.06.2022. vēstule Nr.202206/INIC351 “Par likumprojekta pakotni (Nr.1495/Lp13, Nr.1496/Lp13, Nr.1497/Lp13) un priekšlikumiem otrajam lasījumam”.
- ³⁶⁵ 16.06.2022. likums “Grozījumi likumā “Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem”” (spēkā no 23.06.2022.).
- ³⁶⁶ 31.05.2022. likumprojekts Nr.1495/Lp13 “Grozījums likumā “Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem””.
- ³⁶⁷ Latvijas Republikas 13.Saeimas Juridiskās komisijas 14.06.2022. sēdes protokols Nr.290.
- ³⁶⁸ Likuma “Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem” Pārejas noteikumu 8.punkts.
- ³⁶⁹ Kriminālprocesa likuma 243.panta otrās daļas 2.punkts un 285.panta pirmā daļa.
- ³⁷⁰ Likuma “Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem” 4.panta 1., 3. un 3.¹punkts un Krimināllikuma 66.²panta otrā daļa.
- ³⁷¹ Likuma “Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem” 33.panta 2.¹ daļa.
- ³⁷² Kriminālprocesa likuma 243.panta otrās daļas 2.punkts un 285.panta pirmā daļa.
- ³⁷³ Saskaņā ar likuma “Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem” 6.panta pirmo un otro daļu un 10.¹ panta trešo un ceturto daļu tikai tiesas kompetencē ir arī šādu audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošana: uzlikt par pienākumu veikt sabiedrisko darbu, noteikt uzvedības ierobežojumu – aizliegt apmeklēt noteiktas sabiedriskās vietas, aizliegt satikties ar konkrētām personām, uzlikt par pienākumu noteiktā diennakts laikā atrasties savā dzīvesvietā, uzlikt par pienākumu periodiski (vienu līdz četras reizes mēnesī) ierasties uz reģistrāciju Valsts policijā.
- ³⁷⁴ 28.04.2016. likums “Grozījumi likumā “Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem””, ar ko 33.pants tika papildināts ar 2.¹ daļu (spēkā no 01.06.2016.).
- ³⁷⁵ 28.04.2016. likuma “Grozījumi likumā “Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem”” anotācija.
- ³⁷⁶ 28.04.2016. likums “Grozījumi likumā “Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem””, ar ko 33.pants tika papildināts ar 2.¹ daļu (spēkā no 01.06.2016.).
- ³⁷⁷ Kurzemes rajona tiesas 13.10.2020. lēmums lietā Nr.169037520.
- ³⁷⁸ 16.06.2022. Grozījumi likumā “Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem”, ar kuriem ieviests Pārejas noteikumu 7.punkts.
- ³⁷⁹ Kriminālprocesa likuma 243.panta otrās daļas 2.punkts un 285.panta pirmā daļa.
- ³⁸⁰ Kriminālprocesa likuma 285.panta otrā daļa.
- ³⁸¹ Apcietinājumā turēšanas kārtības likuma 11.panta otrā daļa un 18.pants.
- ³⁸² Vidzemes rajona tiesas 24.09.2019. lēmums lietā Nr.1-0527-19/10.
- ³⁸³ Ministru kabineta 27.11.2018. noteikumu Nr.747 “Noteikumi par valsts pamatizglītības standartu un pamatizglītības programmu paraugiem” 13.pielikuma 17.2.apakšpunkts.
- ³⁸⁴ Likuma “Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem” 13.panta pirmā daļa, 35.² pants un 36.panta 1.¹ daļa.
- ³⁸⁵ Ja bērns ir sasniedzis 18 gadu vecumu, šī audzinoša rakstura piespiedu līdzekļa izpildi likumā noteiktajos gadījumos var turpināt ne ilgāk kā līdz 19 gadu vecuma sasniegšanai (piemēram, ja audzinoša rakstura piespiedu līdzeklis nav izpildīts bērna patvaļīgas prombūtnes dēļ).
- ³⁸⁶ Likuma “Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem” 13.panta otrā daļa.
- ³⁸⁷ Likuma “Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem” 32.panta pirmā daļa.
- ³⁸⁸ Likuma “Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem” 29.panta devītā daļa un 32.panta pirmā daļa.
- ³⁸⁹ Bērnu tiesību aizsardzības likuma 26.panta pirmā daļa.
- ³⁹⁰ Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma 17.pants.
- ³⁹¹ Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma 1.panta 6.punkts.

- ³⁹² Ministru kabineta 13.06.2017. noteikumu Nr.338 “Prasības sociālo pakalpojumu sniedzējiem” 5.4.–5.6.apakšpunkts un V nodaļa.
- ³⁹³ Bāriņtiesu likuma 35.panta otrā daļa.
- ³⁹⁴ Bērnu tiesību aizsardzības likuma 6.panta otrā daļa un 2.¹ daļa.
- ³⁹⁵ Vispārējās izglītības likuma 1.panta otrās daļas 8.punkts un 3.panta otrās daļas 2.punkts, Izglītības likuma 38.panta otrās daļas 3.punkts, Ministru kabineta 27.11.2018. noteikumu Nr.747 “Noteikumi par valsts pamatizglītības standartu un pamatizglītības programmu paraugiem” 13.pielikums un Ministru kabineta 01.02.2011. noteikumi Nr.88 “Sociālās korekcijas izglītības iestādes iekšējās kārtības noteikumi”.
- ³⁹⁶ Vispārējās izglītības likuma 1.panta otrās daļas 8.punkts un 3.panta otrās daļas 2.punkts, Izglītības likuma 38.panta otrās daļas 3.punkts.
- ³⁹⁷ Izglītības likuma 43.panta otrā daļa.
- ³⁹⁸ Ministru kabineta 15.10.2009. rīkojums Nr.700 “Par sociālās korekcijas izglītības iestādes “Strautiņi” likvidāciju”.
- ³⁹⁹ Ministru kabineta 27.11.2018. noteikumu Nr.747 “Noteikumi par valsts pamatizglītības standartu un pamatizglītības programmu paraugiem” 13.pielikuma 17.punkts.
- ⁴⁰⁰ Ministru kabineta 27.11.2018. noteikumu Nr.747 “Noteikumi par valsts pamatizglītības standartu un pamatizglītības programmu paraugiem” 13.pielikuma 18.punkts.
- ⁴⁰¹ Ministru kabineta 27.11.2018. noteikumu Nr.747 “Noteikumi par valsts pamatizglītības standartu un pamatizglītības programmu paraugiem” 13.pielikuma 17.–21.punkts.
- ⁴⁰² Ministru kabineta 27.11.2018. noteikumu Nr.747 “Noteikumi par valsts pamatizglītības standartu un pamatizglītības programmu paraugiem” 13.pielikuma 22. un 24.punkts.
- ⁴⁰³ Ministru kabineta 01.02.2011. noteikumi Nr.88 “Sociālās korekcijas izglītības iestādes iekšējās kārtības noteikumi”.
- ⁴⁰⁴ Ministru kabineta 21.12.2021. noteikumi Nr.881 “Grozījumi Ministru kabineta 01.02.2011. noteikumos Nr.88 “Sociālās korekcijas izglītības iestādes iekšējās kārtības noteikumi”” (spēkā no 24.12.2021.).
- ⁴⁰⁵ Ministru kabineta 27.11.2018. noteikumu Nr.747 “Noteikumi par valsts pamatizglītības standartu un pamatizglītības programmu paraugiem” 13.pielikuma 17.punkts.
- ⁴⁰⁶ Ministru kabineta 27.11.2018.noteikumu Nr.747 “Noteikumi par valsts pamatizglītības standartu un pamatizglītības programmu paraugiem” 13.pielikuma 37.punkts.
- ⁴⁰⁷ Ministru kabineta 27.11.2018. noteikumu Nr.747 “Noteikumi par valsts pamatizglītības standartu un pamatizglītības programmu paraugiem” 13.pielikums.
- ⁴⁰⁸ Ministru kabineta 21.08.2018. noteikumi Nr.543 “Prasības izglītojamo ar speciālām vajadzībām uzņemšanai vispārējās izglītības iestāžu īstenotajās vispārējās izglītības programmās” (spēkā no 29.08.2018. līdz 31.08.2020.) un Ministru kabineta 19.11.2019. noteikumi Nr.556 “Prasības vispārējās izglītības iestādēm, lai to īstenotajās izglītības programmās uzņemtu izglītojamos ar speciālām vajadzībām” (spēkā no 01.09.2020.).
- ⁴⁰⁹ Izglītības un zinātnes ministrijas “Plāns pasākumu īstenošanai sociālās korekcijas izglītības iestādē “Naukšēni”” (bez numura un datuma).
- ⁴¹⁰ Ministru kabineta 27.11.2018. noteikumu Nr.747 “Noteikumi par valsts pamatizglītības standartu un pamatizglītības programmu paraugiem” 13.pielikums.
- ⁴¹¹ Bijušā Bauskas novada (pirms apvienošanās), bijušā Cēsu novada (pirms apvienošanās), bijušā Ērgļu novada, bijušā Madonas novada (pirms apvienošanās), Jūrmalas valstspilsētas, Rīgas valstspilsētas un Ventspils valstspilsētas.
- ⁴¹² Šīs revīzijas kontekstā ar ģimeni, kurai nepieciešams atbalsts, ja tajās bērnam ir uzvedības problēmas vai to iestāšanās riski, saprotam ne tikai bērna māti un tēvu, bet arī brāļus un māsas, kā arī vecvecākus un citus ģimenes locekļus, kas ikdienā nodrošina bērna aprūpi un audzināšanu. Savukārt attiecībā uz ārpusģimenes aprūpē esošajiem bērniem ar ģimeni saprotam arī aizbildni vai audžuvecākus ar viņu ģimenes locekļiem.
- ⁴¹³ Vismaz tie bērni, kuriem atkarībā no vecumposma ir pierādāma konkrētajai videi neatbilstoša uzvedība un par kuru izdarītajām darbībām informācija ir reģistrēta valsts un pašvaldību informācijas sistēmās un/vai reģistros (piemēram, bērns ir izdarījis administratīvo pārkāpumu, klaiņo, ubago). Skatīt ziņojuma nodaļu [Kas ir bērns ar uzvedības problēmām vai to iestāšanās risku?](#)
- ⁴¹⁴ Vismaz tie bērni, kuriem ir uzvedības problēmu iestāšanās riski un par kuriem informācija ir pieejama valsts un pašvaldību informācijas sistēmās un/vai reģistros, piemēram, bērns obligātās izglītības vecumā nav reģistrēts nevienā izglītības iestādē, bērns ir cietis no prettiesiskām darbībām, bērns, kura vecākiem ir pārtrauktas un/vai izbeigtas aizgādības tiesības un bērns ir nodots ārpusģimenes aprūpē. Skatīt ziņojuma nodaļu [Kas ir bērns ar uzvedības problēmām vai to iestāšanās risku?](#)
- ⁴¹⁵ Piemēram, ja ir iegūta informācija, ka ģimene, kurā bērns ir sasniedzis obligāto izglītības vecumu, dzīvo ārvalstīs, tai ir iegūts arī dokumentāls apliecinājums (tajā skaitā, ka bērns iegūst izglītību) un ir sekojusi rīcība, lai informācija tiktu precizēta arī Fizisko personu reģistrā.

⁴¹⁶ Saskaņā ar Ministru kabineta 01.02.2011. noteikumu Nr.89 “Kārtība, kādā izglītības iestāde informē izglītojamo vecākus, pašvaldības vai valsts iestādes, ja izglītojamais bez attaisnojoša iemesla neapmeklē izglītības iestādi” 7.punktu, ja izglītojamais nav apmeklējis izglītības iestādi un vairāk nekā trīs mācību dienas nav apguvis pirmsskolas izglītības programmu vai vairāk nekā 20 mācību stundas semestrī vispārējās izglītības un profesionālās izglītības programmu un izglītības iestādei nav informācijas par neierašanās iemeslu vai iemesls nav uzskatāms par attaisnojošu, izglītības iestāde nekavējoties Valsts izglītības informācijas sistēmā ievada informāciju par izglītojamā kavējumiem un to iemesliem (ja tie ir zināmi), kā arī rīcību to novēršanai.

⁴¹⁷ Šīs revīzijas kontekstā ar “savlaicīgi” tiek saprasts – izglītības pārvaldes iesaista sociālo dienestu, tiklīdz ir veikušas viņu kompetencē esošās darbības, piemēram, noskaidrojušas iemeslus, veikušas pārrunas ar vecākiem u.c., bet bērns turpina neattaisnoti kavēt izglītības iestādi.

⁴¹⁸ Pašvaldības Sadarbības grupā iekļauj pārstāvjus no pašvaldības policijas vai Valsts policijas, pašvaldības sociālā dienesta, pašvaldības izglītības pārvaldes vai izglītības speciālistu, bāriņtiesas un var pieaicināt pārstāvjus arī no izglītības iestādēm. Minētajām institūcijām profesionālo pienākumu izpildei ir tiesības saņemt informāciju no NPAIS.

⁴¹⁹ Ģimenes funkcionētspējas nodrošināšanai un/vai atjaunošanai pašvaldībā būtu jābūt pieejamiem šādiem pakalpojumiem: psihologa konsultācijas / psiholoģiskais atbalsts; atkarību profilakses un ārstēšanas pakalpojums; izglītojošas nodarbības vecāku prasmju attīstīšanai; ģimenes asistenta pakalpojums; krīzes vai ģimenes atbalsta centrs (pakalpojumu aprakstu skatīt nodaļā [Kādi sociālo pakalpojumu veidi pašvaldībās ir pieejami, lai novērstu bērnu uzvedības problēmu iestāšanās risku, un vai tie ir pietiekami?](#)).

⁴²⁰ Piemēram, ja ģimenei/bērnam ir nepieciešams psihologs (tas ir norādīts speciālistu atzinumos vai līdzīga satura dokumentos), tai ir iespēja saņemt to nepieciešamajā apjomā, nevis tikai tādā apmērā, kādā tas tiek finansēts no valsts budžeta līdzekļiem.

⁴²¹ Ģimenes funkcionētspējas nodrošināšanai un/vai atjaunošanai pašvaldībā būtu jābūt pieejamiem šādiem pakalpojumiem: psihologa konsultācijas / psiholoģiskais atbalsts; atkarību profilakses un ārstēšanas pakalpojums; izglītojošas nodarbības vecāku prasmju attīstīšanai; ģimenes asistenta pakalpojums; krīzes vai ģimenes atbalsta centrs (pakalpojumu aprakstu skatīt nodaļā [Kādi sociālo pakalpojumu veidi pašvaldībās ir pieejami, lai novērstu bērnu uzvedības problēmu iestāšanās risku, un vai tie ir pietiekami?](#)).

⁴²² Revīzijas pierādījumu posmā tiks izvērtētas normatīvajos aktos paredzētās prasības attiecībā uz atbalsta personālu izglītības iestādēs, tajā skaitā pirmsskolā, tā funkcijām, un apkopota informācija par izglītības iestādēs faktiski pieejamo atbalstu, tajā skaitā personālu, kas var sniegt bērniem nepieciešamo atbalstu, lai savlaicīgi novērstu to uzvedības problēmu rašanos.

⁴²³ Ir iesaistījusies Pārresoru koordinācijas centra sadarbībā ar Latvijas kognitīvi biheiviorālo terapeitu biedrību (reģistrācijas Nr.40008138489) un pašvaldībām īstenotajā “Multimodālo agrīno intervencu programmā STOP 4-7, Izglītības kvalitātes valsts dienesta īstenotajā ESF finansētajā projektā “Atbalsts priekšlaicīgas mācību pārtraukšanas samazināšanai” (PuMPuRS) un/vai Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas ESF finansētajā projektā “Konsultatīvā nodaļa”.

⁴²⁴ Bērnu tiesību aizsardzības likuma 58.panta otrā daļa.

⁴²⁵ Piemēram, gadījumā, ja bērna uzvedības problēmu cēlonis ir vecāka nāve, bērnam tiek nodrošināts psiholoģiskais atbalsts.

⁴²⁶ Bērnu tiesību aizsardzības likuma 58.panta otrā daļa.

⁴²⁷ Sociālās rehabilitācijas pakalpojums ir pieejams, tiklīdz ir konstatēta vajadzība – atkarību problēmas, t.i., pakalpojuma saņemšanai neveidojas rinda.

⁴²⁸ Sociālās rehabilitācijas pakalpojums bērniem ar atkarībām sasniedz savu mērķi, ja pēc pilna sociālās rehabilitācijas kursa saņemšanas bērns nav nonācis atbildīgo institūciju redzeslokā saistībā ar atkarību izraisīto vielu lietošanu un nav atkārtoti pieteikts sociālās rehabilitācijas pakalpojumam vai saņēmis to.

⁴²⁹ Rīgas pilsētas pašvaldībā jauniešiem ar uzvedības problēmām un/vai saskarsmes grūtībām ir pieejama programma “DARI”, kuru nodrošina biedrība “Resiliences centrs” (reģistrācijas Nr.40008187198), un programma “Palēciens”, kuru nodrošina biedrība “Latvijas Samariešu apvienība” (reģistrācijas Nr.40008001803).

⁴³⁰ Piemēram, Rīgas valstspilsētas pašvaldībā darbu ar ielas bērniem veic biedrība “Resiliences centrs” (reģistrācijas numurs 40008187198) ar mērķi veicināt šo bērnu iesaisti programmā “DARI” (skatīt sadaļu [Vai pašvaldībās ir pieejami sociālie pakalpojumi bērna uzvedības problēmu novēršanai?](#)).

⁴³¹ Ministru kabineta 06.10.2015. noteikumi Nr.575 “Darbības programmas “Izaugsme un nodarbinātība” 9.2.1.specifiskā atbalsta mērķa “Paaugstināt sociālo dienestu darba efektivitāti un darbinieku profesionalitāti darbam ar riska situācijā esošām personām” 9.2.1.3.pasākuma “Atbalsts speciālistiem darbam ar bērniem ar saskarsmes grūtībām un uzvedības traucējumiem un vardarbību ģimenē” īstenošanas noteikumi”. [ESF projekts – Konsultatīvā nodaļa | Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcija \(bti.gov.lv\)](#).

⁴³² Sociālās rehabilitācijas pakalpojums ir pieejams, tiklīdz ir konstatēta vajadzība – atkarību problēmas, t.i., pakalpojuma saņemšanai neveidojas rinda.

⁴³³ Revīzijas kontekstā ar atbalsta pakalpojumu jauniešiem ar uzvedības problēmām tiek saprasts mentora / līdzgaitnieka / atbalsta personas vai līdzīgs pakalpojums. Piemēram, Rīgas pilsētas pašvaldībā jauniešiem ar uzvedības problēmām un/vai saskarsmes grūtībām ir pieejams biedrības “Resiliences centrs” (reģistrācijas numurs 40008187198) pakalpojums – programma “DARI”, kuras ietvaros jauniešiem tiek nodrošināts arī mentors (skatīt sadaļu [Kādi ir risinājumi, lai bērņus ar uzvedības problēmām motivētu saņemt tiem nepieciešamos pakalpojumus?](#)).

⁴³⁴ Ministru kabineta 06.10.2015. noteikumi Nr.575 “Darbības programmas “Izaugsme un nodarbinātība” 9.2.1.specifiskā atbalsta mērķa “Paaugstināt sociālo dienestu darba efektivitāti un darbinieku profesionalitāti darbam ar riska situācijā esošām personām” 9.2.1.3.pasākuma “Atbalsts speciālistiem darbam ar bērņiem ar saskarsmes grūtībām un uzvedības traucējumiem un vardarbību ģimenē” īstenošanas noteikumi”. [ESF projekts – Konsultatīvā nodaļa | Valsts bērņu tiesību aizsardzības inspekcija \(bti.gov.lv\)](#).

⁴³⁵ Ir paredzams, ka reformas tiks īstenotas vismaz Latvijas Nacionālā attīstības plāna 2021.–2027.gadam darbības periodā.

⁴³⁶ Šāds termiņš ir paredzēts Bērņu, jaunatnes un ģimenes attīstības pamatnostādņu 2022.–2025.gadam īstenošanas plāna projektā (rīcības virziena “Bērņu noziedzības novēršana, aizsardzība pret noziedzīgiem nodarījumiem un attieksmes maiņa pret tiesvedībā iesaistītiem bērņiem” 4.1.1. un 4.1.2. pasākums), kas līdz 30.09.2022. vēl nebija apstiprināts.

⁴³⁷ Ir paredzams, ka reformas tiks īstenotas vismaz Latvijas Nacionālā attīstības plāna 2021.–2027.gadam darbības periodā.

⁴³⁸ Bērņu, jaunatnes un ģimenes attīstības pamatnostādnes 2022.–2027.gadam (projekts) un to īstenošanas plāna 2022.–2025.gadam projekts, Sociālās aizsardzības un darba tirgus politikas pamatnostādnes 2021.–2027.gadam un Sociālo pakalpojumu pilnveidošanas un attīstības plāns 2022.–2024.gadam.

⁴³⁹ Sociālās aizsardzības un darba tirgus politikas pamatnostādnes 2021.–2027.gadam (apstiprinātas ar Ministru kabineta 01.09.2021. rīkojumu Nr.616 “Par Sociālās aizsardzības un darba tirgus politikas pamatnostādņēm 2021.–2027.gadam”, protokols Nr.58, 37.§), Sociālo pakalpojumu pilnveidošanas un attīstības plāns 2022.–2024.gadam (apstiprināts ar Ministru kabineta 30.03.2022. rīkojumu Nr.231 “Par Sociālo pakalpojumu pilnveidošanas un attīstības plānu 2022.–2024.gadam”) un Bērņu, jaunatnes un ģimenes attīstības pamatnostādnes 2022.–2027.gadam (projekts) un to īstenošanas plāna 2022.–2025.gadam projekts. Pieejams: https://tapportals.mk.gov.lv/legal_acts/Of3187f2-7c1a-485f-bb9a-e7df5acc65c5, skatīts 03.06.2022.

⁴⁴⁰ Ir paredzams, ka reformas tiks īstenotas vismaz Latvijas Nacionālā attīstības plāna 2021.–2027.gadam darbības periodā.

⁴⁴¹ Latvijas Republikas tiesībsarga 11.12.2018. atzinums pārbaudes lietā Nr.2017-42-27K “Par Nepilngadīgo personu atbalsta informācijas sistēmu”.

⁴⁴² Labklājības ministrijas 16.06.2022. e-pasta vēstule.

⁴⁴³ Bērņu, jaunatnes un ģimenes attīstības pamatnostādņu īstenošanas plāna 2022.–2025.gadam projekts (rīcības virziena “Bērņu noziedzības novēršana, aizsardzība pret noziedzīgiem nodarījumiem un attieksmes maiņa pret tiesvedībā iesaistītiem bērņiem” 4.4.3., 4.4.4., 4.4.5. un 4.4.6.pasākums), kas līdz 30.09.2022. vēl nebija apstiprināts.

⁴⁴⁴ Labklājības ministrijas 16.06.2022. e-pasta vēstule.